

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur,
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA
or
Old Gujati Poetical Series,
PART IV
POET VALLABH'S

DUUSHÁSAN RUDHIR PÁN

AKHYÁN

Published with annotations

By
Hargovindas Dwarkadas Kántiválá
and
Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D 1890.

Price Rs 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

• યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઇશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસ્તુધરા (પૃથિવી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેને, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસ્તુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ કદાવી લેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભાગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔષધાગ્રય આદિથી શરીરની સુખાકારીનાં સાધન નિર્માણ કરેછે; તથા વિદ્યાગ્રય, પુસ્તકાલય, અથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત્ સંતનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે આશ્લય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

• શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન, શક્તિમાન અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્તા સયાજીરાય ગાયકવાડ સેનાપ્તાસજેલ સમયેર બાદાદુર એમનો પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રસારનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ ચડ્યા છે.

શ્રીમંત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજીત તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરતામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ અથવા પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યમંદ એ નામનાં ગુન્જાની કવિતાનાં ગુન્જા વડો-
દરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઝોફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાજસાહેબ દરનોવિ-
દદામ હારિકાદાસ તથા વડોદરા નિવાસી રાજાની નાયામક પૂનમકર એમની
તરફથી પ્રમિદ થાતો આગળ મર્ફ ગ્રુપો દનો, અને તેનાર પાણી
રતુતિપાત્ર પ્રમળથી દર્શાવિષી મળો મારો નમદ તેમલો દર્શા દનો
વડોદરા રાજ્યનું દેવી કેળવણીખાનું મારી કેળવરખ નીને નુપગત થયા
ખડી આ સમદ જાગન મેં તપામ કરી ને ઉપરથી બોલામા આ યુ કે
રત્નાદિ ધનના બહાર દટાઈ ન્યા દેખ છે તેમ અનેક વિશેષ પર રત્નો
કવિતાના બહાર દટાઈ પડી ન્યા દતા, અને તે બહારને પ્રના ઉપોક્ત-
સાર જાત બારી તે હાર મહવિચારને પ્રુટિ આપી એ લાનકામ થશે
એમ લાગ્યુ આ કવિઓમા પ્રેમાદ, નેરર, વાત, વાત, દયાગમ,
દરિદ્ર, બોલેનકત, ધીરામત, ગિન્ધર આદિ મુ પ્રમિદ અને લોકપ્રિય
કવિઓ આની જાય છે રાજાજ્યક તથા હી જાણી જાઈ નામની બે સ્ત્રી
કવિઓની કવિતા પયુ મળી આની છે અને જાણુમાદે, ગાયકનાડ એ
નામના પ્રમિદ થોવા હથરનમતની કવિતાઓ પયુ સારો મમલ છે આ
સર્વ કવિતા મોધી અને મીક સાથે હપાનતા નાનું વર નામરો એમ અનમા
યશ થઇ છે એ કામ પૂર્ણ કરના શોમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ
ગાયકનાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦૭ જાર દમતની શકમ મળુ કરી કીમતી
આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ ગુન્જા પ્રસિદ્ધિમા આની શકરો આ
હદાર અનુસારી ગુન્જા પ્રજા અને સર્વ ગુન્જા વારી ઉપર ઉપકાર થયો છે
એમ સર્વ સમજુ જતોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ

કવિતા વિષે એક ધમેજ કવિ લખે છે કે —

Poetry is itself a thing of God ,
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power

કવિતા સ્વન ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓને પોતાના અવિધ્યદાદી દયા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યદ્યપે છીએ

કવિ મિત્રે વદન્ત્યં મદે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cares,
The Poet, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેય તથા શ્રેય ઉપા આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આસિસાદ તથા અનન પ્રમાણે, જેમણે દિવ્ય કા યરડે આ જગત ઉપર આપણને મલના અને સ્નેહ આપદના ઉત્સાહવિકારી દયા છે

આપણા દેશમાં તે બિને ત્રિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે છે

સ્વદેશમાંના દેવ, રાજમહારાજ, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કલિ-અનબ પદના રાગ કે ધમાલગા શુદ્ધ્યો કરાવી ગયા હોય છે, તેનો જ ગુણદાર કે નો એ મનાયુગ્યુ દાર છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે અને સાન ગત્યો તેમ અને એ પણ ખરા અને તેવી સર્વ પ્રજાના સુખમોગમાં દલિ ગા તેમનો આસિસાદ મેળવે છે

કવિના દ્રવતા અન્ત તાજુમાં હતી. યદ્ય મસ્તાવનાના અત્ત કરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વગી સુખાનન્ત નેનાર વિના તેનો જગુણદાર પણ પ્રશંસનીય અને પ્રુણપ્રદ છે બાળથી જન્મ-થી શીમાલ મુલી મર્તિ દુખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક દેના વિતા એ પણ સાધન છે એમાં એક સુખપ્રદ સા

ધનનો છાંડો દારૂ પ્રત્યક્ષ કરવાનું કલ્યાણમારૂ શીઘ્રતઃ મહારાજાધિરાજ કરાવે છે એ સેવના પ્રત્યક્ષ કરવાના ઉચ્ચ જાવમાંનું એક સુચિન્દ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાર્થના કવિતા સમાજથી પ્રગિદ્ધિમા લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કવિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બાદશાહ મહિબુલ્લાહ જલ્લાલખાન.

મેખારો.

રાવબાદશાહ અબાલાખ માકરવાલ, ઝોમ ઝો, ઝોલ, ઝોલ, ખી.
ખાનબાદશાહ અમસેદુલ્લા અરદેશર દલાલ, ઝોમ ઝો, ઝોલ, ઝોલ, ખી.
રાવબાદશાહ ખીતાબરખાન જલ્લાલખાન.
રાવબાદશાહ હરજોલિ દલાલ હારજલસ.

દરેક અથવી જનતા સુધી અનેક પત્રો મેળવી તેને સોંપી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ હુકમો કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરજોલિ દલાલની સમાજ નીચે રાખી નાયામ કર પ્રત્યક્ષ કર તથા ડી છેલ્લાસ નરજોલમ આદિ લાખક માપુગનાવી રાખા રાખા આવ્યું છે પુત્રકો સખ-ધી સર્વ વનમ્ના અને જામનાવી આ કવિટિ તન્દ છે. કવિટિમાંથી કોઈનું ખાનગી જિન કે સ્વાર્થ આ રા મંદગા ન છતાં માત્ર રોકિલાર્થ કામ જાણી કવિટિએ આ કામ માયે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્ય નિવાસી કવિઓની કવિતા હુકમ ત મુજરાતના ખીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જાવો રાખા રાખે હરજોલિ દલાલ તથા રાખી નાયામ કરની પ્રગરાનીય નોમવી જેઠો થોથો છે અને વધારે જાવો એકઠો કરવા પ્રત્યક્ષ કવિટિ તન્દથી જરી રાખવો ઝોમ ધારણ છે આ સર્વ કવિતા પછુ પ્રસિદ્ધિમા લાવના મોજના તૈયાર થાય છે, અને તે હુકમ સદ્દશ થવા ખરિર પાતે પાર્યના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની ગુદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રમણતા, રૂચિ, રંગિતતા, સાર્વજનિક ઉચ્ચ પ્રકારનાં યથા વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જર વાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના યથા પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય ક્ષેત્રો તરફથી તથા બીજા ધણા મહાશૂર્યો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તેમજ તેમનો અંત કરણ પૂર્વક આમાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
શુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૫૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જયભાઈ

વહ્નિભનું ચરિત્ર.

જન્મપર્યંત એક ધધો સ્ત્રીમરી તેમા મડયા રહેનારા પુરવોજ અમુક ધધામા ખ્યાતિ મેળવી શકે છે જુદા જુદા અનેક વ્યવસાયમા ગૂંચવાયા હોવા છતાં જેઓ કવિ તરિકે પ્રખ્યાતિ પામી ગયા હોય એના માધ્યમ જેના પ્રાધાન્ય સામગ્રવામા આવે છે માનસશાસ્ત્ર જાણનારા પત્તિના કહે છે કે, પ્રત્યેક મનુષ્ય સરખાવેા કરી તુલના કરવાની, તા કરવાની, સમાવના કરવાની અને કપના કરવાની શક્તિ ધરાવે છે-અને કવિતામા એ શક્તિઓનું જ માહાત્મ્ય અદ્યુધા જોવામા આવે છે માટે પ્રત્યેક મનુષ્ય કવિ થઈ શકે છે પણ જેમ સાધારણ મનુષ્યો કરતાં એમ પુરુષમા અમુક શક્તિનો પ્રમાણ વિશેષ જોવામા આવે છે ત્યારે આપણે તેને તે બાબતમા અસાધારણ શક્તિનાગો ધ્રીએ છીએ તેમ જ પુરુષનામા એ શક્તિઓ અસાધારણપણે દીપી નીકળતી હોય છે તેનેજ પ્રાસાદિત મ્વિતુ નામ મળે છે કલ્પના તો સદુ પ્રાઈ કરે છે પણ શ્રોતાને ચમત્કાર ઉપજાવે એવી કલ્પના તો પ્રાધાન્ય હોય છે વર્ણન તો સદુ પ્રાઈ કરે છે પણ શ્રોતાના અંતરમા આમેદુન ચિત્ર પાડી શકાય એવું તો પ્રાઈ કરી શકે છે વાર્તા તો સદુ કાઈ કહે છે, પણ શ્રોતાના મનને તેમા તદ્દપ કરી નાખવાની છતાં તો કોઈકમાજ હોય છે એવીજ રીતે કવિ તો સદુ કોઈ થઈ શકે પણ જેતુ જન્મચરિત્ર જાણનાની આમદા થાય એના તો કોઈકજ નીપજે છે

પ્રખ્યાત કવિઓમાથી પણ કેટલાક શાત અને નિમૂઠ કુતૂહલવાળા હોય છે તથા કેટલાક ધામધૂમિયા અને પ્રસિદ્ધ કુતૂહલવાળા હોય છે પેહેલા વર્ગમા પ્રેમાનંદ અને બીજામા તેના પુત્ર વહ્નિભને આપણે મૂઝી શકીએ છીએ વહ્નિભની કવિતા ઉપરથી પણ તેના સ્વભાવનું કાંઈક અનુમાન કરવા નું બની આવે તેમ છે તેમ છતાં વળી તેના વિશે આપણે જે ખબર ભેગી કરી શક્યા છીએ તેથી તે અનુમાન સુદૃઢ થાય છે એના ઉદ્યમશીલતા સ્વભાવનેા છતાં તેણે ઉત્તમ કવિતા કરી છે અને વળી તે એવી ઉત્તમ કે નેથી કરીને આપણી ગૂંજરાતી ભાષાના સાહિત્યમા સારો વધારો થઈ શકે એણે નવે

રસનાં નવ જૂદા જૂદાં કાવ્યો રચેલાં છે. જેમાંથી નમૂના તરિકે વીરરસ કાવ્ય પસંદ કરી આ પુસ્તકદ્વારા પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તેણે નાટકો અને ચપૂઝ થો પણ લખ્યા છે. આખ્યાનો અને કથાઓ પણ લખી છે બીજા જૂના કવિઓ કરતા તેનામાં વિશેષ લક્ષણ એક જોવામાં આવતું હતું કે તે જૂના સંસ્કૃતાદિ ઋષોમાંથી કથાભાગ પસંદ કરવાને કામે કાષ્ટક નવીન ગોજનાજ પસંદ કરીને કાવ્ય કરતો હતો જે વખતમાં ગૂજરાતી ભાષા ખેડાયેલી નહિ અથવા તેના સાહિત્ય તરિકે બ્યાકરણ, કોશ, કવિતાદિનું સાધન નહિ તે વખતે આવા મહાકવિએ આવી સુદર સાહિત્ય કુલવાડી શી રીતે ગૂંથી હશે તે જાણવાએ સહ કોઈને સ્વાભાવિક રીતે ઇચ્છા યાય. પણ જુના વખતમાં ચરિત્રો લખવાનો પ્રચાર નહિ તથા તે કવિઓની પછી તેમના વશમાં કોઈ કવિતાના શોખી પુરૂષો ઉત્પન્ન થયા નહિ તેથી તેમની કમવાર વિશેષ હકીકત મેળવવી બહુ દુર્લભ થઈ પડી છે. એમ છતાં પણ ધણા યતની વલ્લભ કવિની કેટલીક હકીકત અમે મેળવી શક્યા છીએ અને તેનેજ તેના ચરિત્ર રૂપે વાંચનારની આગળ રજૂ કરીએ છીએ.

શ્રીમન્મહાકવિ ત્રેમાનંદનો એ જ્યેષ્ઠ પુત્ર હતો. તેથી વાચનાર જાણી જશે કે તે ચોવીશો શ્રાવણ હોઈને વડોદરાની મહામદવાડીમાં રહેતો હતો. એની માતાનું નામ હરકોર હતું. તેનો જન્મ ધણું કરીને ત્રેમાનંદ કવિની ૩૨-૩૩ વર્ષની વયે થયો હતો. બાલ્યવયમાં ઉપવીત સંસ્કાર પામ્યા પછી તેણે પિતાની પાસે સંસ્કૃત તથા હિંદી ભાષાઓના ઋષોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. એના સંબંધમાં વળી એમ પણ કહેવાય છે કે તેણે પંજાબી ભાષાનો પણ સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ એ વિષે વિશેષ ખાતરી લાયક ખબર તેના બીજા ઋષો જોવા પછી કદાપિ આપણને મળે તો મળે આ ક્ષેત્ર કવિની બાલ્યવયની કાંઈ વિશેષ હકીકત એથી વધારે મળતી નથી તથાપિ પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી જણાય તેથી આપણે ધારી શકીએ છીએ કે તે બાલ્યવયમાં કેવળ શાત અભ્યાસી નહિ હોય પણ ઉદ્ધત અને તોફાની હશે. પોતાના પિતા કવિ હતા તથા તેમની પાસેથી કાવ્યની કેળવણી મળેવી એટલે તે સ્વાભાવિક રીતેજ કવિતા કરવા માટે એમાં કાંઈ વિરમય જેવું નથી તે બાળપણમાં છૂટક કવિતાઓ કરતો હશે.

એ કવિના પિતા ત્રેમાનંદને કોઈ માધવ નામે ગૃહગ્ય સાથે સારી મિત્રતા હતી તથા તેના તરફથી ત્રેમાનંદને સારો આશ્રય મળતો હતો.

તેમજ પ્રેમાનંદના પુત્ર તરિકે તે વલ્લભ ઉપર પણ સારો ભાવ રાખતો હતો. તેથી તેની ઉદારતા, સૌજન્ય, મિત્ર પ્રેમ, ગમે સદ્ગુણથી વલ્લભનું કવિતા મય હૃદય દ્રવિત થઇ ગયું અને તેથી તેણે પોતાના મવિતા મદિરના પ્રથમ સ્તંભ તરિકે માધવકાવ્ય નામે અથડરી પોતાના પિતાના ગુણસ આશ્રયદાતા મિત્રની સ્તુતિ કરી આમ કરવામા તેનો આશય એવો નહિ હતો કે તેને સાડ લગાડવું, પણ પોતે પોતાના ગુરુ પ્રેમાનંદના તથા તેના મિત્રના અનુભૂતિ થવું એ હેતુ હતો. અથ લખીને તેણે પ્રશસા પ મરાને ઈગદે પોતાના પિતાને દેખાડ્યો, પણ પરિણામ તો તેના ધાર્મિકી ઉત્ક્રાંતિ થયું. આપણે પ્રેમાનંદના ચરિત્ર ઉપરથી જાણીએ છીએ કે પ્રેમાનંદ નિરભિમાની અને અતિ વિનયવાળો છતાં જાણની પ્રશસા મરવાથી વિરુદ્ધ હતો તેને આ પોતાના પુત્રે કરેલી ભાટાઇ કેમ રૂએ ? તેણે વલ્લભની સમક્ષ એ મંત્ર વિચારને ગોડ્યો અને મિત્ર થઇને આની ભાટાઈ કરવી તે ગુના કવિતા નજ કરવી એ હતમ છે એવો ઉપદેશ દીધો. પણ આ વાત વચનબો ગળે ઉતરી નહિ તેથી તેણે પિતાના અતિ વિનય ઉપર પોતાના મનમા મીઠા મરી અને પોતાનો અથ પાડો લેઇ ગયો. તે દિનમથી પ્રેમાનંદ વલ્લભને વનમખાટ મદી બોલાવે. શરૂ થયા જેથી છેલ્લે ખીજવાઇને તેણે માધવકાવ્યો નાત કર્યો.

એક વખત પોતાના પિતા પ્રેમાનંદ ખુશીમા મેળા હતા તે રખતે જઇ વલ્લભે વિનયથી પ્રશ્ન કર્યો કે જ્યારે તમે કોઈની સ્તુતિના માન્ય કરવાનું ના પમદ કરો છો ત્યારે મારે કવિતા કેવી મરી ? મવિએ કહ્યું કે કોઈ મનુષ્યના ગુણ ગાવારૂપ ખુશામત કરી નહિ કે ન મરી મરિતાઓ સરને ઉદારક થતી નથી, તેમ તે ગમે તેવી સારી હેતુ તથાપિ કવિની સ્વાધુદ્ધિ તેમા ખીજાને જણાય છે તેથી લોકો તે કવિતાનો આદર પણ નથી કરતા. તેમ મવિના ઉચ્ચ ગુણોની ખ્યાતિ દ મધ જઈ તે લઘુતા પામે છે, જેથી તેના બળ ઉત્તમ કા પો વિરે પણ લોકો હલકુ મત બાધે છે વધમે પૂછવું કે ત્યારે પુરાણાદિમાથી ખીજ તેમ મરિતા કરી તે પણ મુધિષ્ટિરિક્કિ રૂરો નાજ વખાણુ છે કે ખીજુ કાઈ ? પિતાએ ખુસાસો કર્યો કે તેમા મરિની સ્વાધુદ્ધિ લખાતી નથી તેમ તેઓ સરમાન્ય છે મર લોકોને તે વાયવાથી લાભ પાવે છે કદાચ સામળની પેઠે મેઇ મિત્ર પાત્ર લેકને મવિતા કરવામા આવે તો ત્રાકો બાધ નથી પણ ખૂના પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસોનું કવન કરવામા અવ્યવહાર

હેતુઓ જે, *‘કાવ્યયશસેર્વકૃતે,’ ઈત્યાદિ છે તે સર્વે સિદ્ધ થાય છે વલ્લભની ઈચ્છા તો કાંઈ રાજકવિ થવાની હતી, પરંતુ પ્રેમાનંદે તેની ઈચ્છાનો મજબૂતિરસ્કાર કર્યો ત્યારે વલ્લભે જેમ તેમ કરી પોતાની મનોવૃત્તિ બદલી અને કાવ્ય પણ પોતાના પિતાના કહેના પ્રમાણે પુરાતન કથાઓના બીજા શ્રેષ્ઠ રચવાનો વિચાર રાખ્યો.

પ્રેમાનંદ કવિના વખતમાં સામળનદ કવિ થયા હતા તેની સાથે પ્રેમાનંદને કવિતાવિરોધ વાદ થયો હતો. કલ્પિત નિયમ લેઈ તે ઉપર જનરજ ન કલ્પના કરી તે કવિતા, કે પુરાતન કથા બીજા લેઈને તેને વિસ્તારી ‘વૃંદા’ રૂપે કરી અને કારાદિકનડે તેને નનપલ્લવવાળું અને ચિત્રચમતકૃતિવડે તેને પુષ્પવાળું કરી રસાદિકથી પરિપૂર્ણ ધર્માર્થાદિ ૩૭ આપનાર કરવું તે કવિતા ? એ તેમનો તકરારનો નિયમ હતો. આ તકરારમાં વલ્લભે પોતાના પિતાના બચાવમાંટે ધણુ લખ્યું છે, જે મોટો વલ્લભજીવડો પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે જોવામાં આવશે વલ્લભ મસ્કરો હતો તેથી સામળમટના બાડા પુનઃ ઉદ્દેશીને તેણે કહ્યું છે કે અમે વલ્લભ અને જીવજીરામ જેવા સુપુત્રો જેનો મથાવ કરનારા હીએ તેને તું (સામળ) શું જીતનાર છે, કેમકે તારા બાડા પુનઃ શું કરી જીતનાર છે ?

સામળના જેની મનિતા કરનાર કામ પ્રેમાનંદે પોતાના વીરજી નામે શિષ્યને સોંપ્યું હતું, આ તેથી તેણે સુરેખાદરજી નામે પુસ્તક લખ્યું પણ એ પુસ્તક સામળની પદ્માવતીની વાર્તા બીજોગરી કરી શકે એવું ન થયું તેથી વલ્લભે વીરજીની ધણી ધણી મસ્કરી કરી છે અને તેના નામનો નિગ્રહ કરીને તે તેને વાગવાર કહેતો કે તમે તો વીર-જી એટલે વીરની જ (માતા) હો તાત્પર્ય કે તારા જેવા બાપતાથી શું સામળની રોગગરી થવાની છે ? વલ્લભ બીજાને આમ કહીને બેસી રહ્યા હતા તો આપણે તેના તેના અભિમાનને દરશી કાઢતા, પણ તેણે તમતજ સામળ બીજા ગવિનિદિ જેવું કૃષ્ણગિનિદિ નામનું પુસ્તક લખીને સામળને છક્ક ખાતારી કે કૃષ્ણ કવિ વલ્લભ પોતાના તે મથમા સંજોડે કે, સામળ ! વાનગી નિલિકા દગડી રાજમાળના દાવડેય વળી

• પાવ્યવસમેષદોવ્યદામરાજવત્સલ્યે । મય વાનિદ્યમેર્તાનામસ્મિતન-
યોત્તરેદનુમે ॥

સાકાના નથી તે પણ જી સમજી શકતો નથી અને તેમ છતાં કવિપદ ધારણ કરી બેઠો છે । પણ દાવપેચની મુર્તિરૂપ કૃષ્ણને વિદિમાર વણંવીને દુ તારા કાન્યને હજી ખરાસતુ છુ તે જુ નો ।

પ્રેમાનંદે ગ્લેશ્વરને મરાડી જેવી કવિતા કરવાનું મોખ્ય હતુ, પણ મોરેલપત કે વામન જેવી મૂળરાતી કવિતા કરીને તે પ્રેમાનંદને પ્રમત્ત કરી મકરો નદિ ગ્લેશ્વરની મન્યશક્તિ વિષે પ્રેમાનંદનું બિચુ મત હતુ તથા એવો સિદ્ધિ પોતાને છે તેથી પોને તેનેમાટે મગર દના તથાપિ તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી છે એમ પ્રેમાનંદે કહી કશું નથી પણ જે મામ પ્રેમાનંદના ખીજા નિ થોએ ન કર્યું તે રૂઝમે થ્યું તેણે દિદીના જેવી મૂળરાતી બાસમા ઉત્તમ કવિતા ગીને પ્રેમાનંદને ખુશ કર્યા મૂળરાતી બાસના આદિત્યનો સ્વારો મરામાટે પ્રેમાનંદનો મોમે પ્રધામ હતો અને તે પોતાની દુઃખ પ્રમાણે ધાપ નદિ ત્યા મુધી પારડી ન પેટેગી એવી તેની પ્રતિજ્ઞા આપણે પ્રેમાનંદના મગિત્રમા નાચી ગયા છીએ વચ્ચે દિદીબાસના કાન્યો જેનું એમ કૃષ્ણનિદિ કાન્ય રચીને પ્રેમાનંદને બતાવ્યું તે જોઈને પ્રેમાનંદ અતિ પ્રમત્ત થયા અને વચ્ચે મ્યું કે દુ તારા આ મન્યથી ઘણો પ્રસન્ન થયો છુ આં તેથી જુ જે માગે તે દુ તને આતુ વચ્ચે કશું દુ જે માગીન તે તમાગથી નદિ અપા । કવિએ કશું દુ જરૂર આપીરા, સારે વચ્ચે મ્યું તમે જે કારનેમાટે પ્રતિજ્ઞા લીરી કે તે કાર્ય મે મિદ્ધ થ્યું એમ તમે પોનેજ કમુન કરે જો તો રો આ પારડી (પામે પટેલી પોતાની) પેટેરે દિદી જેનું કાન્ય મરાનું તમે પ્રેમાનંદ કરેનું તે માથે અદારી મે પણ એવીજ પ્રતિજ્ઞા જી હતી કે મારે તે મારે સિદ્ધ કરી પિતાને પારડી પેટેરાની આ ઉપરથી પ્રેમાનંદે માથે પારડી મૂકી, અને તેથી વચ્ચેમને અતિ દર્દ થયો હતો પરંતુ પોતાની સમગી પ્રતિજ્ઞા પગિધૂરું નાથસથી પ્રેમાનંદે પાધડી પેટેરાનું જાગી રાખ્યું નદિ

પરંતે કુલીપ્રમત્તપ્રમાન, મક્ષ પ્રતોત્તર કૃષ્ણ વિદિ, મક્ષજ અધડો પ્રેમાનંદ કયા, પોતે ધ જી અથ લમેના છે

જે સિદ્ધાન તેણે કરેના પ્રેમાનંદ અથો અધૂગ રટેના છે અધૂગ રટેના । કારણમા એમ પ્રેમાનંદ છે કે વચ્ચે પોતાના ઉદ્ધ । સ્વગારો રીવે પોતા ।

પિતાને માહું લાગે એવું કાંઈક કહ્યું, તેથી પ્રેમાનંદે તેને શાપ દીધો કે તારાં પુસ્તક હવેથી પૂરાં થવાનાં નથી. સારપછીનાં પુસ્તક અધૂરાં છે. એ અધૂરાં પુસ્તકની સંખ્યા પણ ઘણી મોટી છે.

વલ્લભનું છેલ્લું પુસ્તક પ્રેમાનંદકથા છે. તેમાં તેણે પ્રેમાનંદનું ચરિત્ર રસાસંકરમય વર્ણવ્યું છે. આ પુસ્તકના આરંભમાં તેણે તે પૂરું થવામાટે પિતાની પ્રાર્થના કરી છે. આ અંતમાં તેણે કાંઈ શબ્દ તોડ્યો નથી કે બગાડ્યો નથી તેમ બહુધા-ગૂજરાતી શિવાય કશીજ ભાષાના શબ્દો પણ લીધા નથી. તેમ કરવાનું કરણ તે લખે છે કે મારા પિતાને પ્રસન્ન કરવાને મેં આ તેમનીજ દેખેલું પુસ્તક લખ્યું છે.

વલ્લભની કવિતા વિષે પ્રેમાનંદ કવિ વારંવાર તેની પાછળ કહેતા કે મારા ચારે મુખ્ય શિષ્યોમાંથી આણે મારું પણ પાળ્યું પણ મારું કહ્યું માન્યું નહિ. એના ઉન્નત અને દૃઢ સ્વભાવને લીધે પ્રેમાનંદ તેને વલ્લભ માંડે. કહીને ખોસાવતા હતા.

પ્રેમાનંદનાં મરણ પછી તેની મીલકતના ભાગ વેહેંચતી વખતે વલ્લભે પાતાના ભાઈ જીવજીરામ (એવું બીજું નામ દુલ્લભ હતું)ને કહ્યું કે મને કદાચ તું બીજી કાંઈ મિલકત નહિ આપે તો તેની મારે દરકાર નથી; પણ મંદાકવિનાં પુસ્તકો માત્ર મને આપી દેજે તેથી હું સંતુષ્ટ થઈશ. પુસ્તકોની વેહેંચણ આપણે કરવી નથી કેમકે તેમ થવાથી પુસ્તકો નાંશ પામે છે. એ બાબત તેણે રત્નેશ્વરની હકીકત કહી બતાવી કે, રત્નેશ્વરના મુઆ પછી તેના દીકરાઓએ તેનાં પુસ્તકો વેહેંચી લીધાં. પુત્રોએ વેહેંચતાં તેનું કંઈક ભાગવન પણ બે ભાગમાં વહેંચાયું જેથી તેના થોડા રકમ એક બાઈને અને થોડા બીજા બાઈને મળ્યા અને એવી રીતે આખું પુસ્તક વીંખાઈ ગયું તેથી તેના કેટલાક રકમ તો ગિલકુલ હાથ લાગના નથી. આથી જીવજીરામે પૈસા વગેરે મિલકત લીધી અને વલ્લભને થોડાક પૈસા આપી જાડીની મિલકતને બદલે પ્રેમાનંદનાં પુસ્તકો આપી દીધાં. પ્રેમાનંદના મુઆ પછી પણ તેનો ગિત્ર માધવશેઠ વલ્લભને આશ્રય આપતો હતો પણ માધવશેઠના મુઆ પછી વલ્લભને કાંઈ આશ્રય ન દેવાથી તથા કોઈની ખુશામત કરવી નહિ એવો પિતૃચર્યને લીધે આમદ દેવાથી પૈસાની તંગી પડી હતી એમ કહે છે. સંતાનમાં તેને એક દીકરી હતી એમ કહેવાય છે પણ તે વિષે કાંઈ ખાતરી

લાયક હકીકત મળી શકતી નથી. પોતાની તાગીના વખતમાં પણ તે કાંઈની નોકરી કે વાચના કરતો નહોતો, પુસ્તકો વાંચતો અને સર્જ રહેતો. તેથી લોક તેને સુસ્ત કહેતા હતા. પરંતુ કવિતાના કામમાં તે ધણો મેહેનતું હશે એમ તેનાં પુસ્તકોજ કહી આવે છે.

વલ્લભને કાંઈની સાથે સ્નેહ નહોતો. તેના ગરમ સ્વભાવને લીધે તથા 'ખરૂં' હોય તે જટ કહી નાખવાની ટેવને લીધે એને કાંઈ સાથે બનતું નહિ તેથી તે ધણો વખત પોતાના ઘરમાંજ બેસી રહેતો હતો. જમવા ખાવા પણ પોતાની મરજીમાં આવે તો જતો. એવો એ દરકાર વિનાનો કવિ હતો.

વલ્લભનું મરણ ક્યારે થયું તે વિષે કાંઈ ચોક્કસ સાલ મળી આવતી નથી. કદાચ એના બધા ગ્રંથો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યેથી કાંઈ જથ્થાક આવે કે અનુમાન કરવાને સાધન મળે. તેના મરણ પાછળ તેનાં પુસ્તકો તથા ખીજ મામમતાવડે સારો ખર્ચ થયાનું કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે કવિના જીવનચરિત્રની ટુંકી નોંધ આપણે પૂરી કરીએ છીએ. 'ખરૂં' કહેવામાં નીડરપણું, બિનદરકારી, ફક્કડાર્હ, પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં દૃઢતા અને ગમે તેમ છતાં પણ પોતાના પિતા પ્રત્યે પૂજ્યભાવ એ તેના ગુણો હતા. ગૂંજસતીમાયામાં તેણે અનેક ગ્રંથો લખીને તે ભાષાની સારી સેવા બજાવી છે એ તેનું પોતાના દેશી ભાઈઓ પ્રતિ ઉત્તમ કાર્ય છે. જે કવિઓ ત'ગીમાં નિર્વાહ કરીને પણ પોતાના કાવ્યના વ્યસન પછવાડે સતત મંડ્યા રહેછે અને ધનાદિકની બાંછનાથી કાંઈની ખુશામત કરવાને પ્રવૃત્ત થતા નથી તેજ મહાનું કવિપદને યોગ્ય માય છે. એ આપણને વલ્લભના જીવનચરિત્રમાંથી શીખવાનું મળેછે. વ્યવહારની મોટાકા, ધનની અભિલાષા, શ્રીમદ્ધાની ખુશામત, બીજા રાજગારની આસક્તિ, એવા એવા ચિત્તને વ્યથ કરનારા વિષયોને દૂર મૂકીને જેઓ કવિતા દેવીની અનન્ય ભાવે ઉપાસના કરે છે તેમના ઉપરજ તે સુપ્રસાદની વૃષ્ટિ કરે છે અને તેઓજ પોતાના દેશીભાઈઓને સાહિત્યનાં મીઠાં ફળ ચખાડી ચિરકાળ તેમની વાહવાહ અને ધન્યવાદને પાત્ર થઈ સતકીર્તિના શિખર પર ચઢી ગંધાદ્યત પામે છે.

કાવ્યવિવેચન.

મહાભારત એ જાણે કવિઓને વર્ણન કરના યોગ્ય વિષયોનો બહાર છે પ્રેમાનંદાદિ અનેક ગુર્જર કવિઓએ અને મોરોપતાદિ અનેક મહારાષ્ટ્ર કવિઓએ તેમજ હિદુઆનના બીજા પણ અનેક કવિઓએ તેમાના જુદા જુદા આધ્યાત્મિક ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભારતીય કરેલું છે ભાષાન્તર કરવા કરતાં વિરોધ કરીશરીની જેમ અપેક્ષા છે એવી પ્રત્યક્ષતા પણ અસંભવ વખતથી કવિઓ તેમથી કૃતા આત્મા છે રામાયણ અને મહાભારત બે પૂર્વ પશ્ચિમ મહાસાગરોની શીતળ અને આનંદદાયક સેહેરો કવિઓ શ્રોતાઓને ધણા કાળથી સુખદાયક ગીતે પોહોચાડતા આવ્યા છે હાગિદાસ, માધ, ભાર્તી, શ્રીકૃષ્ણ ભટ્ટ, ભરભૂતિ, વગેરે સમૃદ્ધ કવિના કાવ્યના વિષયો જુઓ, પ્રેમાનંદ, વામન મોરોપતા, મુદ્દર, રત્નેશ્વર, વગેરે ભારતના કવિઓ જુઓ, અને આજના પણ ધણા કવિઓ જુઓ તેમને સમવર્ણનના આનંદનભૂત વિષયો પૂરોક્ત બહાર વિના બીજું શું ઉપનંધ થાય છે? આપણા વલ્લભ કવિઓ પણ પોતાના વીરરમય કાવ્યોના વિષય તેજ મહાભારતમાંથી પસંદ કર્યો છે ભારતમાંથી વિરત લેવો એને કવિઓ બીજું કાંઈ વિગત કરવાનું નથી એમ ન જાણતું વિષય એ તો જાણે જુમિ છે તે ઉપર ઈમારત તકન નવીનજ ઉભી કરવાની છે, અથવા વિષય એ જાણે સાદી લીલીઓ દોરેલી છે, તેમાં રંગ પૂરીને આખને દરણ કરવાનું કવિને હાથે મોપવામાં આવે છે વિષયની રચના બે ચિત્તાકર્ષક હોય તો કવિની કારીગરી યોડી છતાં પણ તે દીપી ઉઠે છે જેમ મામળની કેટલીક વાર્તાઓ કદાચ કવિના મુખમાંથી ન નીકળતા સામાન્ય વાર્તા કહેનારના મુખથી નીકળે તોપણ તે ચિત્ત ખેંચે છે કવિની શ્યાસને વાર્તાનું રચન (plot) ટાકીને કવિની આગર જાળવે છે પણ બધા વસ્તુ નામમાનજ હોય અથવા વાર્તાવિષય સામાન્ય કે ચિત્તાકર્ષક ન હોય ત્યાં કવિની કારીગરીનું મનુષ્યને આત્મિક આપે છે, ત્યાં કવિનું કવિત્વ જણાય છે મેષદૂતમાં વિષય શો છે? દ્રૌપદીહણગા શો છે? રાો તેજ પ્રભાણે દુ શાસનવધમાં શો છે? કવિની વર્ણનશક્તિ અહીંનું ધન્ય કહેવી પડે છે કે, જે અદ્ય

વિષયના વર્ણનમાં ઘણીમાર ઓતાઓને કટાગો આપરા શિનાય-આનંદ આપીને ટકારી ગએ છે, એટલું જ નહિ, પણ આમુક રમગા મગ્ન કરીને તદ્દુષ્ણ બનાવી દે છે !

હુ શાસનનથ વિશે મરાળીમાં પણ એક મોરોપતે આર્યાવદ્ધ કાવ્ય લખેલું છે, પણ તેની સાથે આને ઝાઝો સંબંધ નથી, આમાં જે છે તે તેમાં નથી, અને તેમાં છે તે આમાં નથી. આન કાવ્ય તરિકે બને ઉત્તમ છે. ગૂજરાતીમાં હુ શાસન ગધિરપાન વિશે બીજા માર્ક મ્પ્રિએ લખેલું જાણીતામાં નથી, ગયના જે વિશે કદિએ તો ગૂજરાતીમાં વીરસકાવ્ય અગારા જોડામાં આ બીજું જ આને છે.

હુ શાસન ગધિરપાનો વિષય વીરગમ જમારનાં જોડાંએ તેવો યોગ્ય છે મહાભારતમાં વર્ણના યોધાઓ ધમધુદ્ધ કરનારા તથા સત્યશીળ રતના એમ માળેલું છે તેઓ અત્ય પ્રતિજ્ઞાશાળી તથા પરસ્પર જયની ઇચ્છા કરનાવાળા હતા વક્ષમે પોતાના અતરનો વીરગમનો ઉમરો કાઢનાને બીમ સરખા નાયક ને પમદ પ્રનામાં કરીને યોગ્ય કૌતલ્ય વાપર્યું છે એમાં રાક નથી ભારતમાં અને બહુધા પ્રાકૃત કવિઓએ બીમતુ જે રૂપે વર્ણન કર્યું છે તેમાં બીમને એ જો ભુખાળવો, ક્રોધી, અદ્યુન બળશાળી, એવો વર્ણ્યો છે વક્ષમ કવિ એ તેને ક્રોધી, અતુલ્ય બળશાળી, દૃઢ પ્રતિજ્ઞાશાળી, પોતાના બળ ઉપર વિશ્વામનાર્થો, તદ્દાગ્રુઓ બોલો વર્ણ્યો છે કાવ્યશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે બીમને ધીમેદત નાયક - ત્રી રામય છે વક્ષમે પ્રસ્તુત કાવ્યમાં બીમને બહુધા તેવો કવો છે બહુવા - કેનાતુ કારણ એ છે કે, ધીરાદત નાયક - બોલો નહિ પણ - પગી કહેતો છે જેમ,

માયાપરઃપ્રવૃન્દશ્રવલોઽહકારદપેમ્પિષ્ઠઃ ।

આત્મજ્ઞાધાનિરતોધીરર્ધારોદ્ધતઃકથિતઃ ॥

૧

કાવ્યમાં, - હુંનો સ્થ ઉગની દેનામાં બીમ પ્રચંડ, રાત્રે ગદા લેઈને શત્રુમાંમે દોડવામાં અપગ, કૃષ્ણ સાથે વાત કરતા તેો કરનાતુ કહેનામાં અદકારવાગો અને દ્રૌપદી આગળ વાત કરતા આત્મજ્ઞાધાનાળો વર્ણ્યોને બીમને કવિએ વીરોદ્ધત બનાવે છે, એ તેના સાહિત્યજ્ઞાનનો એક પુરાવો છે

જે-રી રીતે સમાયણમાં રાખને નામક, મુશ્મીવને પીઠમદં અને રાવણને પ્રતિનાયકરૂપે વર્ણ્યા છે, તે-રીજ રીતે અ-પી પણ બીમને નામક, કૃષ્ણને મનાયક અને દુ ગાગનને પ્રતિનાયકરૂપે વર્ણ્યા છે. અમુક પાત્ર યોગ્યને સાદિલ્ય શાસ્ત્રની મર્યાદામાં રીતે વ્યારે તે પાત્ર જન્મ્યુ હોય ત્યારે તે શાસ્ત્રને બલુ-નાગ પુ-ગો કવિને વિશેષ અભિનદન આપે છે, તેવુજ અહીં છે. કૃષ્ણ સદા-યક છતાં તેણે હાથમા હથિયાળ ન ઝાવના રાજધી કરે-રી પ્રતિજ્ઞા દિનિ અદ્વી પછા વીમની નયો નથી જો કે તે-રી પ્રતિજ્ઞા નિમે આ અયમા કાંઈ ઈશારો મુદાન્કરેતો નથી. કૃષ્ણને મોં સામાન્ય મત પ્રમાણે કપટી અને હળભે-કરનાર તથા મુક્તિપ્રમુક્તિમા કુન્નગ નદાનકરૂપે વર્ણવેલો છે પાડવોનો કાન્નો માનેતો મુક્તગં. પોતાના શુદ્ધિપ્રભાસથી ચલાનાર કૃષ્ણને પોતાના પ્રિય પાડવોની પ્રતિજ્ઞાનું નિવંદન કરનાની મગજ સ્વાભાવિકજ હોય તે પાત્ર કવિગે કૃષ્ણ અને અર્જુનના પ્રથમ સમાઘમા બતાવી આપી છે એ વર્ણન એટલુ તો આભાવિષ અને ચમત્કૃતિજનક છે કે, મનુષ્ય અભાવનુ ભેદો બારીક અનયોજન મ્હુંતમે નેવો હરકોઈ વાચક દરિના આ આગળને જોઈને તેને ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહેને નહિ પાડવોને વ્ય અપા-વયો એ કૃષ્ણને શિરઆમાંય હોનાથી વ્યારે બીજા વાંસા નિશ્ચિત હમતા રતા ત્યારે તે પોતે એ-રી જાગે છે અને મુક્તિપ્રભાસ અદ્વીથી તારી મુક્તિઓ આધનારે જખડતા માનમ પડે છે. પાડવો ઉપગતો કૃષ્ણનો આપ્રતિમ પ્રેમ મિદ્દ હની જનામનાને કવિગે આપી હને શું નધારે કહેતું વેધએ !

પ્રતિનાયક દુ શામળુ મહાપરાક્રમ ભારતમા એટલુ બધુ વર્ણુ નથી તથાપિ અહીં ત્રીગતા પગઢમનો ચિતાર શ્રીતાના હૃદયપટમા ભેસાડવાને તેન પગ પરાક્રમી દરી દેખાડયો છે, એક વખત તો તે બીમને પણ મુર્ચ્છિત રો છે, પણ પોતાના તે જ્યન તન્દ્ર જાગાજો અસ્થિાસ ન લારે માટે કવિ કુ મરમ મુનિનુ વચન જોતે છે. “ દીપ દીપે મગતા હળથી ! ” એ તો હોનાતો દીવો તેજ માટે છે. કુન્નુ પરાક્રમ વર્ણુ છે તે પણ પરિણામે બીમનેજ દીપાવ માટે છે અર્જુનનાયકનો પ્રતિનાયક કણું છે અને દુ શા-મળનો તે સદાયક કે ! જણુ સ્વરૂપ ચિતરવામા પણ વચને ક્યાશ રાખી નથી ! અનિમાની હાલિ સીગ્નુ આગે રૂપ સ્વરૂપ જોડુ હોય તો વદનભે રેરુ કણું વર્ણન વાચુ ! જો બીમના કરતા કૃષ્ણ અને દુ શામળ કરતા કણું કાઈ

ન્યૂન ગુણવાળા હોય અને કથા પ્રસંગ બહુ મિત્તારવાળો હોય તો તેમને પીઠ-
મર્દ સરખા મળી શકત, પણ અહીં જેમ પીઠમર્દની જરૂર નથી તેમ કવિએ
તેવા પાત્ર લીધા પણ નથી

કાવ્યમાં કવિએ પૂરેપૂરું રંગ ધોધ નાખીએ તો કાવ્યના વસ્તુની રૂપ
રેખાઓ કેવી દૃષ્ટિગોચર થાય તે હવે આપણે જોઈએ કૌરવોના પિતાઓથી
આરબી કવિ અથવા આરબ કહે છે-ધૃતરાષ્ટ્રના અને પાંડુના-પુત્રો કેની
રીતે-કમળા-તેનું રસુજી પણ ન કયા-પગી-તેમની-યુગ્મ્યે યુદ્ધનો પ્રસંગ કેમ
ઉપજ્યો તે બતાવ્યું છે પાંડવો પ્રતિજ્ઞા પાળે એના છે તે જણાવવાં અંગિ-
મ યુદ્ધ, પાપપ્રતિજ્ઞા અને જયદ્રથયુદ્ધ વર્ણન છે જયદ્રથનો વધ કર-
વામાં તો કૃષ્ણે અર્જુનને સહાય કરી હતી પણ હું તો કોઈની સહાય
લેનારજ, નથી એવો ભીમનો દૃઢ અભિમાન વિશે વર્ણવતા આતાઓને પ્રસન્ન
કરી નાખ્યા છે તે પગી યુદ્ધભૂમિની ગરીબ વર્ણન, દૂતમુખથી હું શામન
રૂધિરપાન નિરે ભીમની પ્રતિજ્ઞાનું મ્થન, કણ્ઠાદિ કરેલુ દુર્યોધનનું સાત્તન,
દૂતે હેલુ રૂધિરપાની પ્રતિજ્ઞાનું રણ ભીમે સભામાં રેની પ્રતિજ્ઞા નિરે
કૃષ્ણનો વિચાર, દ્રૌપદી સાધનજૂત કરી ભીમના રોધનું ઉદીપન, દ્રૌપદી
અને ભીમનો નામકનહ ભીમનું રાગે શત્રુ પ્રતિ દોડુ, કૃષ્ણે કરેનું ભીમનું
નિવર્તન અને તેમાં કૃષ્ણની અમરારિ યુક્તિ પ્રભાતનું વર્ણન, કર્પકૃત હસ્તી-
બૂદ્ધ કૃષ્ણકૃતસિંહ યુદ્ધ બૂદ્ધમાં ભીમને કે તો રાખનામાં કૃષ્ણની યુક્તિ અને
પ્રપચ્છ ભીમકૃત શિવસ્તુતિ બૂદ્ધમાં હેલા રહેનામાં ભીમની દિલગીરી યુદ્ધ
પ્રસંગ, મુયોધાસેનપરાજય, કૌરવ ભીમનું યુદ્ધ હું શામન અને ભીમનું યુદ્ધ,
ભીમે કરેલુ હું શાસનનું રક્તપાન, અને ઉપસાર એ રીતે અથવા નિયમ
અમાપ્ત થાય છે એ વિષય એવો એ જીજ્ઞાસાવે સમજાવે છે તથા તે
એવો કમવાર ગાંઠ મો છે કે તેમાંથી અમુક નિયમ તો શુ પણ અમુક પવ
ઉપાડી લેનાથી તુરંત મજબૂત તરી જાય છે એ આ આખ્યાનની વસ્તુ સકળતા
નું આતુર્ય છે અથવા રૂધિરપાનરૂપ ઉપક્રમ બાદ ઉપસારની એ રૂપતા,
વીરગત વર્ણનનો એક સરખો અભિમાન મદાભાગતાદિમાં વર્ણવેલો એ વિષય
કરતા નવીન રીતે વસ્તુસમજના વધ અપૂર્વતા, પ્રભાતવર્ણનાદિ અર્થસાદ,
અને કૃષ્ણ સહાય, ભીમનું શૂરતા વગેરેના રસમય વર્ણનથી અથવા નામનું
નિર્દેશન કરનારૂપ ઉપપત્તિ, એ બધું પગીક્ષમની દૃષ્ટિથી જોઈને આપણે

પક્ષભને ધન્યનાદ આપ્યા વિના ગદી રાકના નથી ! છૂટક છૂટક દમિતા કરવી અથવા જેમા વસ્તુસંકળના રૂપ ચાતુર્યની અગત્ય નથી એવા એનાદ ખ ડગાવ્યને નિસ્મારવુ તેના જગના આગ કેવળ સરસ વસ્તુનુ એમ આશુ બનાવવુ અથવા કેવળ સુનાવંથી પદ નિર્માણ કરવું એ મહાકુશળ કારીગરનુ કામ છે એમા મ દેહ નથી ! વક્ષના આ કાવ્યને જો માછ કવિ દોષને વર્ણવના ધારે તો તે ખાડના ખાખ સિવાય ખી નુ શુ જો ? અમુ મન્યના વિચયને આમ ખતાવ્યા પછી તે નિર્મલો પ્રિયે ની મીને શરુગાયો છે તે ઉપર આપણે નજર ફરીશુ પણ તે પહેલા એ દિન પોતાના કાવ્ય વિશે શુ જુદે છે તે જોઈએ દમિતા અરિતમા આપણે જોઈ નરા કે જે વીગ મિતા આ વીગરસ કા પનુ આપણે અવગે ન ફરીએ છીએ ને મહામનિ પ્રેમાનંદનો પુત્ર હવે તેમ કૌપદીહગણમા લખેના પ્રેમાનંદ અરિતથી આપણા જાણુનામા છે કે તેણે પોતાના પુત્ર વક્ષભને દિદી જેની દમિતા મીને ગૂન્જાતીભાષાનુ સ્પટિત્ય વધ રસ આપ્યા કરી દેતી, તે વ રજો આ કાવ્યરૂપ આખ્યાન લખેનુ છે દિદી સાદિલનો સારો આખ્યાસ કરી તેમાના કાવ્યક્રવા જેવો ક્રય લખનારી ઇચ્છાથી તેણે આ આખ્યાન લખ્યુ હોય એમ તેના અથની નિરીક્ષા કરવાથી જણાય છે

વિ પોતાના અથને આખ્યાયિકા નામ આપે છે (જુઓ કવિત ૧૩૫)

આખ્યાયિકાનુ લક્ષણ મ દિલ્કાર લખે છે કે —

આરયાયિકારૂપાવત્સ્યાત્કર્વૈશાદિવર્ણનમ્ ।

અસ્યાનન્વકનીનાંચલૃત્તંગલકચિત્કચિત્ ॥

કથાંશાનાવ્યવચ્છેદઆશ્વાસદ્વિતિમધ્યત્તે ।

આખ્યાયિકાપરમાણાછદસાયેનકેનચિત્ ॥

અન્યાપદેશેનાશ્વામમુલ્લેખાવ્યર્થસૂચનમ્ ।

અર્થ—જેમા કથ ની પેડે વિના વસ વગેરેનુ વર્ણન હોય તેને આખ્યાયિકા જાણવી વળી જેમા 'ઈ કાઈ' બીજા કામે પ્રિયોએ કરે તા છ દ કે ગવ હોય છે એની કથાના નિર્માણે 'આશ્વાસ' નામ આપેનુ હોય છે, તેમા આર્યા, વક્ષ, કે અપવક્ષ, એ જોમાથી ગમે તે છદથી રચના કરી હોય

છે તથા તેમાં બીજાના અપદેશથી આશ્વાસના આરંભમાં બાવિ કથાના અર્થનું સૂચન કર્યું હોય છે. ”

આમાં કવિના વશાદિનું વર્ણન છે, જેણે તેર દ્રવિતમાં તે જણાય છે પણ બીજા દ્રવિઓના વૃત્ત એમાં કોઈ હામે નથી, ગદ્ય પણ કોઈ હામે નથી, વ્યાના આશનો વ્યવરૂઢ પણ ‘આશ્વાસ’ કે એના બીજા કોઈ નામથી નથી, આશો વખત, અપવકત્રને હામે દ્રવિત, દુમિલા, સરેયા, ઢિરીટ, વગેરે છદોથી ગ્રથ બાંધ્યો છે, અને આશ્વાસના આરંભમાં બીજાના અપદેશનું ભારિધ્યાનું સૂચન પણ નથી ત્યારે એને આખ્યાયિક નામ ધરે છે કે કેમ ? હાડી હે છે કે,—

“ ઔવાતર્ભિગ્ન્યન્તિશેષાશ્વાસ્યાનજાતયઃ । ”

અર્થ—‘ આખ્યાનની બીજી જાતિઓમાં આમાંજ સમાવેશ થઈ જશે ”

એ ઉપરથી જણાય છે કે આખ્યાનની બીજી પણ જાતિઓ છે અને તે જાતિઓ હોય પણ ઉપર કહેલું આખ્યાનનું સામાન્ય લક્ષણ તો તેમાં હોય જ નોંધએ અને ન હોય તો વચનરૂપ દુશાસન રૂપિરપાનાખ્યાન એ આખ્યાનજ છે કે નહીં. જાન્ય રૂપનાથી સંયુક્ત થયને તેણે વિનયની ખાતર એવું “ સાધા ગણ નામ આપ્યું છે ? મથનુ ૧૧ મુ ર્નિત જુઓ તે મંડે છે કે,—

“ નામ કાવ્ય ગાખીકે’વુ આ તો મારૂ કાવ્ય કાવ્ય,
એ તો રૂપ સાકરનું લઈ કીર્તિ ગાળી છે,
મહાકાવ્ય મહાકાવ્ય લખ્યાં લખ્યા મહાકાવ્ય,
મુખવી જણાવે મૂઠ સોખા તો ગુમાવી છે,
નાટકના ચેટક તો લાગે ખેટક સો વયો,
ભને દેવગિગ રોય મહત્તા ગુમાની છે,
પારસ નિના ડગ્યા અડકી સુવર્ણ કંઠ,
મન શીખ એટ વાની કનિતા કુવાની છે. ”

આ ઉપરથી કવિ પોતાના કાવ્યને કાવ્ય, કહીને સ્વપ્રશંસા કરવાથી દૂર રહ્યો છે અને સાદું આપ્ત્યાન નામ આપી તેને તેનું યથાર્થ નામ આપવું રસઘને માટે ખાડી રાખે છે. ત્યારે આપણે તે અંથમાં કાવ્યનાં લક્ષણો છે કે કેમ તેની નિરીક્ષા કરીએ. એ સર્ગ બંધ મહાકાવ્ય તો નથી, તેમ તેમાં સર્ગ બેસું કાંઈ વિભાગદર્શક પણ કવિએ લખ્યું નથી. બે આપણે તેના ભાગ ખાડી શકીએ તો તે માત્ર આ રીતે હોઈ શકે. પ્રથમ-૫૭ મનદૂરમાં કવિએ અંથના વિષયનો ઉપોદ્ધાત લખીને તે દ્વારા ઉત્સાહસ્થાપિભાવ ચિતર્યો છે. પછી ૫૦ ઈંદ્રવિજયમાં બીમની પ્રતિજ્ઞાનું તેને સ્મરણ કરાવવા સબધી લખીને તે દ્વારા વીરરસના આક્રમન ઉદ્દીપન વિભાવ ચિતર્યો છે. પછી ૫૦ ધનાશૂરી કવિત્વમાં કથા ને યુદ્ધ પ્રસંગ સુધી લાવી મૂકીને તે દ્વારા વીરરસના અનુભાવ વર્ણવ્યા છે. પછી ૫૦ જીવંગી છંદમાં વ્યૂદરચના અને યુદ્ધપ્રસ્તાવ વર્ણવ્યો છે કે જે તે પછીના વિભાગમાં વર્ણવતા વીરરસને ઉપકારી થઈ શકે. પાંચમા વિભાગમાં ૫૨ દુર્ગિતા છંદથી બીમનું મહાપરાક્રમ વર્ણવેને વીરરસ વરણવ્યો છે. ૬ ટા વિભાગમાં ૨૪ કીરિટ છંદ લખીને રૈદ્રબીજ-સાહિત્ય રસોને વ્યભિચારીરૂપે વર્ણવેને ઉપસંહાર કર્યો છે. ૭ મા વિભાગમાં સાત મનહર છંદમાં કૃષ્ણની કાંઈકે વિચિત્રરૂપે સ્તુતિ કરી અંગ સમાપ્ત કર્યો છે. આવી રીતે સાત જાતનાં છંદસમુદાયથી વિભાગ પડે છે તેને બે કવિએ સર્જનું નામ અપ્યું હોત તો આપણે તેને કાવ્ય કહેવાને ખચાવ નહિ. પણ રાગ એજ કાંઈ કાવ્યનું ઉપલક્ષણ નથી. આ અંથમાં આદિથી તે અત્યંત વીરરસ એવો તો શુદ્ધ ભર્યો છે કે પાંચનારનું ચિત્ત તેમાંજ એકાએક ધર્મ જાય છે. રસ એજ બે કાવ્યનું છાન હોય, અને દ્વનિમૂલ રંગ કાવ્યમાં જે અમલકાર ઉત્પન્ન કરે છે તેવા કાવ્યનેજ આપણે વાસ્તવિક કાવ્ય કહેવા હેઠળે તો આ અંથ એક અનુત્તમ કાવ્ય છે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. વલ્લભકવિ રમમાં ગગન પછેને કાવ્યના બીજા ગુણને વીમરી ગયો છે એમ પણ નથી. નેથી કરીને આ અંથ એ સરસ કાવ્યનો દેખાવ આપે છે તે એજ કે તેમાં કાવ્યને ઘટે તેવાં બીજાં વર્ણનો છે. જે પ્રસંગ દ્રુકાવવા ધાર્યા છે તે તેણે પાંચનાર રંગન થાય તેવી રીતે દુઃકાવ્યા છે. જુઓ કવિત ૧૪—૧૭ એમાં પાંડવોની ઉત્પત્તિથી તે યુદ્ધ પ્રસંગ સુધી વર્ણન કરી જવામાં કેવી ઉત્તમ છદ્દ દેખાડી છે ! એમાં રાત્રીવર્ણન, પ્રભાતવર્ણન, કોઈવર્ણન, કૃષ્ણમાહાત્મ્યવર્ણન, શિવ-સ્તુતિનું આટક, વગેરે પ્રસંગો પણ વર્ણવ્યા છે, અને તે પણ સમગ્રપણે વીરર-

અક્ષીકરોતિયઃ કાવ્યગ્રન્થાર્થાવિનલંકૃતી ।

અસૌનમન્યતેકસ્માદનુષ્ણમનલંકૃતી ! ॥

અર્થ — “જો પુરુષ એમ કહે છે કે જેમા શબ્દના અને અર્થના અવકારો ન હોય તથાપિ તે કાવ્ય છે, તો તેવો પડિત (૧) પુરુષ અગ્નિને ઉષ્ણતા ગણિત શામાટે નથી માનતો ? ” અર્થાત્ અગ્નિ જેમ ઉષ્ણતા રહિત હોવો અમ બાવ્ય છે તેમ શબ્દાવકાર અને અર્થાન માર રહિત કાવ્ય હોવું પણ અસંભાવ્ય છે વારે, શબ્દાલકાર શુ વાણીમા મધુરતા નથી ઉત્પન્ન કરતા ? જો કરેછે તો તેવુ અલકાર વિગદિત કાવ્ય તે રચનારની અસાક્ષતા નથી બતાવી આપતુ ? શબ્દ પકડતા અર્થ નામે છે અને અર્થ પકડતા શબ્દ નામે છે, એની સ્થિતિથી કટાણેમા કવિઓ શબ્દાન કારણીન કવિતા કરેછે અથવા તો મહાકાવ્યનાના તરગમા તગતા મહાભારત જેવા મહાકાવ્ય કરનારા શબ્દાલકારને બોળવાની દરકાર કરતા નથી, એ નાત શુ બોલી છે ? વલ્લભે જો એમજ ધાર્યું હોત કે મારે શબ્દો બમાડ્યા નિન્ના શબ્દાન કાર આણુવા છે તો તે નજ આણી શક્ત એમ કટી શકાતુ નથી, પણ તેણે હિંદી કવિતાઓમાં તેમ યતું દામ દામ જોયેતુ છે તેથી તેવો તે ચિચાગજ શુ કરવા કરે ? જુઓ પૃષ્ઠ ૧૪૨ છંદ ૨૦૪ મો

અકામા યયા કૃષ્ણની ઈંગ્લી કામાં,
ન સામા યયા શે કિધા'તા ઉધામાં,
ન રામા યયા રે ! યયા મૂઠ રામાં,
દદામા દિયો શુ બની મર્દ ગામાં.

આ કવિતામા ચરણઅત્યસર ઉપર અનુસ્વાગ શુ કરવા જોઈએ ? હિંદુસ્તાની કવિતામા તેવું જોએતુ મારે તેણે તેમ શમ્યુ છે, પણ શબ્દ વિવૃતિ તેમા યઈ નથી, જો કે શબ્દવિવૃતિ નજ થવા દેની એવુ તે કાંઈ ધારી બેઠો નહોતો. હિંદી કવિઓ શબ્દવિવૃતિ કેવી કરેછે તે આ એક વીણમાગરનોત્ર છંદ વાચવાથી જણાશે

રથોદ્ધતા.

“હે અનંત પંદન ચરુચની, નીડ ઠોર જિંહિ રેસમી તની;
 જાતારૂપ પરચંડ દંડ હે, નીક જટ્ટ હાટકં મુઠંડ હે.
 શ્લેષીય જરતાર છત્રિયં, ઝોન શ્વે માનિક જરત્રિયં;
 નીમિ બાંક કુવર્ગં સુરૂપિયં, ઘાજ કેક વૃષભં સજોહિયં.
 તાસ મૂલ મતતૂલ મૂલિતં, શ્રંત સૂર ચકડોલ મૂલિતં; ..
 ચંગ સોર ધુવરી ઘની વજે, જૂયં નૃત્ય અછરં મનો સર્જે.
 રંગ રંગ સોહિત પતાકિયં, માનું ધામ કર્દમ પ્રમા કિયં;
 મધ્ય ચાપ દ્વિપુષિ મુસાજિતં, કે અમાતિ ઉમરાઝ રાજિતં.”

આમ જ્યારે કવિઓ કરતાજ આવી છે ત્યારે શું કરવા વલ્લભને દોષ
 આપવો ? એ તો એમજ માની બેઠેલો કે,

વાક્યરસાત્મકંકાવ્યંદોષાસ્તસ્યાપકર્પકા ।

ઉત્કર્ષહેતવઃપ્રોક્તાગુણાલંકારીતયઃ ।

અર્થ:—રસયુક્ત વાક્ય એજ કાવ્ય છે. અશ્લીલાદિ દોષ તે રસને કમી
 કરનારા છે માટે બને ત્યાં સુધી વર્ણવા અને શ્લેષાદિક ગુણ, ઉપમાદિ અલં-
 કાર, અને પાંચાલી આદિક રીતિઓ, એ રસની વૃદ્ધિ કરવાના હેતુઓ છે,
 માટે બને ત્યાં સુધી તેમની યોજના કરવી. આ કાવ્યમાં રસાત્મક વાક્યતા
 તો છે એ આપણે પાછળ કહી ગયા છીએ, અને દોષો બન્યા ત્યાં સુધી વર્ણવ્યા
 છે. ચંદ્રાલોકના કર્તાએ શ્રુતિકટુ, અપ્રયુક્ત, અસમર્થ, અનુચિતાર્થ, નિરર્થક,
 અવાચક, અશ્લીલ, સંદિગ્ધ, આમ્ય, કિલ્લ, વિરુદ્ધ, હુપ્ત, ન્યૂન, અધિક,
 કથિત, સંકીર્ણ, પુનરુક્ત, દુષ્ક્રમ, વગેરે આશરે ૫૦ દોષ બતાવ્યા છે. તે
 સર્વથી રહિત કાવ્ય કરવાને ધણા ધણા સંસ્કૃત ભાષાના કવિઓ પણ સમર્થ
 થયા નથી તો પછી ગૂજરાતી ભાષામાં કાવ્ય લખનાર વલ્લભના દોષ શોધવ
 એસવાનો આ પ્રસંગ નથી, પણ બે તેના કાવ્યમાં રસના ઉત્કર્ષના હેતુ એવ

ગુણ, અધંકાર, અને રીતિઓ હોય તો કાવ્યરૂપે આપણે એ યથોચ્ચ આદર કરીશું જેમ હુ શાસન અને બીજાનું યુદ્ધ વર્ણનતા કરી લખે છે કે,—

દુમિલા.

પૃથિવી કગિણી કરિ બે લલતા,
વર ખાણુચી હાણુ અપાર કરે;
લીમસેન હતાવળવી વિચળી,
ક્ષુર નામક ખાણુચી હાંસ હરે;
ધનુ ને તનુ કાપી લલાટ વિધે,
ગર સાગયિ શાંત ગણાંગ સજે,
તવ દોષ કરી કુ ગરા અહી,
સ્વય ખાર શરે કરી બીમ ભરે.

૨૫૧

આ છંદમાં પૃથ્વીને હાથિણીનું રૂપ આપ્યું છે, અને બીમ તથા હુ શાસનને બે હાથીનું રૂપ આપ્યું છે, માટે એ રૂપક નામે અર્થાત્ કાગ હ પૃથ્વી હાથિણીને માટે યુદ્ધ કરનારા બીમ તથા હુ શાસનને હાથી રૂપે વર્ણવેલું કરિએ તેમનો યુદ્ધમાં અતિ ઉત્સાહ એનો સ્પષ્ટ વર્ણવેલો છે કે નાચનાગ તત્કાળ મમજી નાય છે આ પ્રસાદ નામે ગુણ છે પ્રસાદ ગુણનું લક્ષણ જ્યદેન વહે છે કે,—

यस्मादंत स्थितःसर्वःस्वयमर्थोवभासते ।

सलिलस्येवसूक्तस्यसप्रसादइतिस्मृतः ॥

જેમ નિર્મળ પાણીમાં નામેનો પદાર્થ તેની મેળે સ્પષ્ટ દેખાય છે તેમ જો રમનારો કદિના વચનમાં રહેનો મવગો બાજબજનાદિ અર્થ પોતાની મેળે માત્રમ પડે તેને પ્રમાદગુણ કહે છે વળી,

ભુજગી.

શકુની ગુમાની વહે વ્યર્થ ખાની,
જમે સાગી વાનો અભિમાની માર્ની;
હગિને તિ ન દે સુગે મર્વ વદે,
ફસાયો શું ક દે અનનંદ ક દે.

૨૦૧

આ હદગા વર્ણોત્તુ મરખાપણું છે માટે સમતા નામે ગુણ છે
 “ સમતાપમમામન્વર્ણાવસ્તુત્તયાયા ” અર્થ સમાપ દોષ કે અક્ષરો વગેરેની
 મમાનતા દોષ ત્યા સમતા ગુણ મમજનો.” વળી દ્રૌપદી પાસે દાસી અગરાગ
 વગેરે લાવે છે તે ન લેતાં દ્રૌપદી દામીનો તિસ્કાર કરે છે. આ વર્ણવતા
 કવિ લખે છે કે,—

દંદ્રવિજય.

કોંધથી દ્રૌપદી તો મુણિ ભાખત,
 ન અણિ ન અણિ જાગ અખોલા;
 રજન લજન કેમ કરું અભિ,
 કજન ગંજન જાણું અખોલા;
 અજન ખજન શાં ચલવું ચખ,
 વ્યંજન રંજન વાણ વરોલા !
 વલ્લભ દુલ્લભ છે દિન છે દિન,
 સુલ્લભ મુલ્લભ તોરિ અતોલા.

૯૧

આમા છેડાતુપ્રામની રીતિથી જે અક્ષરોની પુનરક્તિ કરી છે તે
 મનને પીગાળાવે એની છે માટે એ માધુર્ય નામે ગુણ છે અદ્રાક્ષોક્તિ કરે
 છે કે —

“ માધુર્યપુનરુક્તસ્યવૈચિત્ર્યંચારુતાવદ્દય ॥ ”

“ પુનરક્તિ કરેલા વર્ણોત્તુ સુદરતા મુક્ત જે વૈચિત્ર્ય તેને માધુર્ય નામે
 ગુણ કહે છે ” એજ કવિતામા વૈદર્ભી રીતિ પણ રહેલી છે રસાદિને ઉપક્રાં
 કરનારી શબ્દોની રચનાને રીતિ કહે છે. સસ્કૃત કાવ્ય આત્રીઓએ ચાર
 પ્રકારની જૂદી જૂદી શબ્દોની રચનાને જેધને તેને ચાર ભાગમા વેદ્યી
 નાખી છે તે વૈદર્ભી, જૌડી, પાચાળી, અને લાગી એના નામથી ઓળખાય
 છે વૈદર્ભી રીતિનુ લક્ષણ સાહિત્યદર્પણકર્તા લખે છે કે,—

માધુર્યવ્યજર્કૈર્વર્ણૈરચનાલલિતાત્મિકા ।

અટતિરત્પટતિર્ત્રાવૈદર્ભીરીતિરિપ્યતે ॥

“માધુર્ય સૂચક વર્ણનાડે સુદર શબ્દ રચના કરેલી હોય, પણ તે વર્ણના આદતિ થોડી હોય કે ન હોય, તે પણ તેને વૈદ્યની રીતિ કહે છે ”

આ રીતે પ્રસ્તુતકાવ્યની નિરીક્ષા કરતાં તેમાં રસ, અલંકાર, ગુણ, રીતિ, વગેરેની યોજના યથાયોગ્ય દેખાય છે, વળી તેમાં સર્વ ગુણકર, મર્મ મંદકર, ચિત્રકાવ્ય, વગેરેની પણ રચના પ્રસંગોપાત્ત કરેલી છે, જે કાવ્ય વાચનારને જાણાશે એ સપ્તજા ઉપરથી આપણે આપણા મહાકવિ પ્રેમાનંદના પુનઃવચ્ચની કાવ્યરચનાને માટે તેને અભિનંદન ન આપવું જોઈએ શું ? વચ્ચના આ મથતુ વિવેચન કરીને માત્ર અમે વાચક વર્ગને જે જતાવી આપવા માગીએ છીએ તે એજ કે ગૂંજરાની ભાષામાં વીરરસ પ્રધાન ઉત્તમ કાવ્યના ગુણોએ યુક્ત મળ્યું થયું છે અને પ્રસ્તુતકાવ્ય તેમાંજ એક છે જૂના કવિઓએ કરેલા હજી એના ધણા કાવ્યો છે કે જેની સ્પર્શ કરવાને આ તમારે વિચારે પોતાના કોઈ પણ કાવ્યથી હજી સમર્થ થવા નથી, એમ આ મળ્યું જુરી રીતે જતાની આપે છે આજના કવિઓના મથે આપણી દૃષ્ટિ સમીપ પડેલા છે તેમાંજ એક ઉપાડીને હાથમાં લેશે અને તેને સાદિત્યના નિયમે પ્રમાણે રસગુણની કસોટી પર કસી જુઓ જેને જોઈને આ વીરરસકાવ્યને દૂર મૂકીએ એવું માર્ગ આપણી નજરે ભાગ્યેજ ચક્રશે આજ સુધી થયેલા અર્વાચીન કવિઓના મથેને વખોડવાને અમારે આશય નથી, પણ વાચનારના હૃદયને પૂરી રીતે જોઈ એવું વચ્ચના સરખું કાવ્ય કયા છે ? આવા મથે વાચીને આપણા ઉછરતા કવિઓ રસમય કવિતા કરના આદર કરશે તો આશા છે કે હમણા જે વિનાહના મહાજેની આપાત્તો મહાજિપ નિતા થવા લાગી છે તે મળીને શ્રીમન્ત મહારાજ સાહેબના રાજમેહેન જેની દૃઢ અને સુદર મનિતાથી ગૂંજરાતી જાણને તેઓ જોવાની શરૂ શ્રીમન્ત સગમર મયાદરાન મહારાજ સાહેબે આપેલા ઉત્તર માત્રથી આ પ્રાચીન કવિરત્નો પ્રમશમાં આવી પોતાના મથે પ્રમશથી ગૂંજરાતી સાદિત્યને રોમાં આપે છે તેથી ગૂંજરાતી જાણે અજુક મ ઇચ્છતાગ ત્રણેક પુરે આનંદ પામવાને છે હવે શ્રીમન્મહાકવિ પ્રેમાનંદમુક્ત વચ્ચના આ વીરરસ કાવ્યની પ્રતાપાર પુષ્પાવનિ અને રસુમ અર્પણ કરી અમારું વિવેચન સમાપ્ત કરીએ છીએ

ઈંદ્રવિજય.

વવ્રભની કવિતા મવિતા મમ,
 ઓતૃતણાં મનપકજ ખોલે;
 સત્ય વિના દુરમત્યની પેઠ કુ-
 મત્યથી જહુ અસત્ય ન જોવે,
 દીનપણુ ન ધરે મનમાં જન-
 માં જઈ ન્યાય સ્પૃહા તજિ તોલે,
 પ્રકક વવ્રભશ્ચ રહિ અકક,
 છકક ખાઈ કવિ અખ ચોળે.

વસતતિસકા.

ભાષા સમાન કવિતા, ગુજરાતી વાણી,
 ઓતાજને સરસ વવ્રભની વખાણી,
 શબ્દો ધર્યાં કઈક યાવની ઠામ ઠામ,
 તેથી કંગે સકળ વવ્રભને સનામ.

શ્રીજગદીશ્વરાયનમ

વલ્લભકૃત

દુઃશાસનરુધિરપાન

આરવ્યાન.

પ્રેમાન દાયનમઃ

કવિત.

પ્રેમને કે આનદને, કે પરમાનંદ નમુ,
નમુ કવિબ્રુધણને, કે પ્રતાપવાનને;
કૃપણસુત પ્રેમાનંદ, કે રામચરણ શિષ્ય,
વેદપાડી આગમના, નમુ પ્રેમપાનને,
આતુરવીંશીમણિને, કે માધવમિત્ર નમુ,
રત્નગિરિ ગુર્જરને, નમુ રૂડા વાનને;
• નમુ નમુ નમુ કથુ, કથે અગે નમુ જઈ,
વલ્લભ કવીગ તોય, ધારૂ ના એશાનને

૧

૧ પ્રેમાનંદ મહાકવિનો પુત્ર કવિ વલ્લભ દુઃશાસનવધ નામે વીરરક્ત
શાલ્ય રૂપ આપ્માન આરભતા પ્રથમ શિષ્ય સંપ્રદાય પ્રમાણે ગુરને નમસ્કાર
રૂપ મંગલાચરણદ્વારા પ્રેમાનંદની સ્તુતિ કરતા લખે છે કે, પ્રેમને ઈન્—હુ
મારા પિતા અને ગુર પ્રેમાનંદને નમુ, નમુ, નમુ (વારવાર નમુ) એમ બ-
હુ છું તો બરો પણ તેને કરે અગે જઈને નમુ તે મને મમળતુ નથી કેમ
સમળતુ નથી ? તેના ઘણા અગ રોવાથી તે અગ કહે છે પ્રેમને ઈન્—
પ્રેમાનંદ રાન્દનો વિગ્રહ કરતા પ્રેમ અને આનંદને અગ જુદા ચાપ છે તેમાના
પ્રેમ અંગને નમુ કે આનંદ અંગને નમુ ? અથવા લોભ તેને પરમાનંદ પણ
કહે છે તે અંગને નમુ ? અથવા તે ઝવિના જુદાણુ રૂપ છે, પ્રતાપવાન ઈ, કૃપણ

આનંદમયયાચના.

કામવીર યુદ્ધ આવ્યો, પુષ્પબાણ સાથ લાવ્યો,
 યુદ્ધ વાર વાર કીધું, યોધને હઠાવવા,
 ક્રોધ સાહ્યકારી સદ્ય, રક્ત વર્ણ ભલે હૃદય,
 માર માર એ ઉચાર, ધારતો લગ્નવવા,
 લોભ પાશ લેઈ ઉભો, જોણે વિધ વિધ દુલ્હો,
 મોહ માયા અમિ ગહી, દેતો ના અસાવવા,
 મત્સર આયુધ સર્પ, સજી બેઠો ધરી ગર્વ,
 પ્રેમાનંદ વલ્લભનો, ના દેતોજ ફાવવા ૨

સુત છે, રામચણ્ડ મહાત્માના શિષ્ય છે, વેદપાઠી છે, આગમ (શાસ્ત્ર)ના પ્રેમાત્મક પાન કરનાર છે, ચાતુરવિદી (ચોવીશા યાતના પ્રાણજોમા) મણિ રૂપ છે માધવ નામે શોધિયાના મિત્ર છે, (અથવા માધવ-વિષ્ણુના મિત્ર—ભક્ત છે) ગૂજરાતી ગિરા (વાણી)ના રત્ન છે, રૂઝ વાન(વર્ણ)વાળા છે, એમાથી હું એમના કયા અંગને નમુ ? તોય હું કવિઓનો દશ વલ્લભ તેમને નમુ છું તથાપિ તેમનું એશાન (ઉપકાર) તો નથીજ ધારતો (કેમકે ક્રકડ છું) નમસ્કારના વિષયનો સદેહ વર્ણો છે માટે સંકેતવાદ કાર, પોતાને મોટે પોતાની સ્તુતિ તો આવા ક્રકડ કવિ કરે પ્રાચીન કથોમા પણ કવિઓ એમ લખી ગયાછે જુઓ ભારતચપૂ તેના કર્તા અનંત કવિ કહે છે કે ‘આચાર્યૈરયન્સામમૃતામિલાનાવાવામનતસુક્તવવસુધવામેભ્યમ્’—શત્રુઓના યશને પી જનારી અને અમૃતની લેહેરોવાળી સરકવિ અનંત ભદ્રની વાણીની આખી પૃથ્વી એજ કીમત છે!

૨ પ્રસ્તુત એથમા વીરરસ વર્ણવ્યો છે એમ મૂલ્યનાર વસ્તુનિર્દર્શના રમક મગાચરણ કરવાની સાથે પોતાના પિતા પ્રમ ક્રોધ, લોભ, મોહ, અને મત્સર, એ પચ રિપુને જીતનારા ઉદ્યજિત છે તે બતાવીને સ્તુતિ કરે કે કામ ઈન્દ્ર-સંબળનો ગુરુ (પિતા) પ્રેમાનંદ કામાદિને ફાવવા દેતો નથી કામાદિકની પામે સાધન નહિ હોય એમ પણ નથી, કેમકે કામવીર યુદ્ધ કરનારે આ પ્રેમે પોતાની સાથે પુષ્પ રૂપી પાણુ લા યો છે, અને તે યોધ (પ્રેમાન-

નીતિનામ નારી સાહ્ય, કામ મારિયો કરાજ,
 શાતિ શાતિ શાતિ ભાખી, ક્રોધમૂળ કાપતો;
 અભયકેવલ ધારી, લોભને લગાવી લાત,
 મોહ મિથ્યા સર્વ માની, વીર્ય તેનું માપતો;
 મત્સરને મારી કાઢ્યો, રીતિ સારી સર્વ ધારી,
 વધેર્યા વિના આયુધ, પચ વીર તાપતો;
 આનંદ આનંદ આણી, યાચના કરે હું તેથી,
 વાલભ ક્વીશ તોય, રાખું એક રાપતો

૩

૬)ને હતાનવા તેની સાથે નાગ વાર યુદ્ધ કર્યું છે તેની સથ (સાથે) સાબકારી રક્તપણુંનો ક્રોધ પણ છે, તેના હથ (હાથ)મા ભલ્ય (ભાતો) છે અને તે પણ પ્રેમાનંદને લગાવવા (પરાજિત કરવા) માર માર ઉચાર કરે છે લોભ નામે શત્રુ પાશ (ફાસો) લેઈને ઉભો છે, જે લોભે તેને વિધવિધ (અનેક પ્રકારે) દુખો (દુખિત કર્યો) છે મોહ શત્રુ માયા (કપટ) રૂપી અસિ (તરવાર) લેઈને ખમવા દેતો નથી મત્સર નામે રિપુ તો બધાજ આયુધ સજીને ગર્વ ધરીને બેઠો છે પણ વલ્લભનો ગુરુ પ્રેમાનંદ તેમને હતવા દેતો નથી કામાદિકને વિશે વીરપણુંનો આરોપ કર્યો છે મારે રૂપકાલંકાર.

૭ પોતાના પિતા પ્રેમાનંદ પાછળ કહેવા પાચ શત્રુઓને શી રીતે છૂટ્યા તે બતાવતા તેના વિરોધ ગુણ પ્રકટ કરેછે નીતિ ઈ—નીતિ નામે (રૂપી) નારીની સાહાય પાખીને તેણે કરાજ (વિકાજ) કામને ખાંચે. વીર્ય તેનું માપતો—તેના જગને જાણી લેતો અર્થાત્ તેને પણ હરાવતો વધેર્યા ઈ—વિના આયુધે પચ વીરના તાપ—પરિતાપને વધેર્યા—હુણ આનંદ ઈ—મારા ગુરુ એના સમર્થ છે તેથી હર્ષિત થઈ અનંદ આનંદ (અતિ આનંદ) આણીને હું તેમની યાચના (પ્રાર્થના) કરે છું તમે તો પોતે પોતાને કીશ કહો છો અને વળી પોતાના પ્રથમ પદમા લખોડો કે “ધાર ના એશાનને” ત્યારે શામાટે પ્રાર્થના કરો છો? તેના જવાબમા વહેંચે ૬, વલ્લભ ઈ—હું વ નબ કીશ્વ તો છું (મારે હવે મીઝની પ્રાર્થના કરવાની

પિતાવચ્ચતિરસ્કાર.

શુ કરીએ પિતા કે'છે, દુનિયા ફો ડાહ્યા લે'છે,
 કવિ કવિ લોક કે'છે, તેણે સુણવુ પડે,
 કિ'છે દુડા કામ કરો, લખી લખી નામ ધરો,
 ચોરી કરી ચોર કહો, વરા એ શુ ના નડે ?
 શીખ હીએ માથુ ફટી, વાદ વદી બાધી લીએ,
 હરે ન હરાવ્યો બાપ, વાદ વદીને વ'ડે,
 નાકકટાતણી નાત વધાવ્યા ધારે આપ,
 કવીશ્વર ઇશ્વરશો, વલ્લભ શેણે અડે । ૪
 શુકસાર નીતિઅથ, માહી ઉપદેશ કશ્યો,
 અમો માનુ તેહ બાપ, મન માન્યુ ફો બકો,
 ચોરી કરી ચોર થાવ, અન્યને કે' આપ થાવ,
 બાપ કે'છે ચોરી કરો, બાપ બાણો તે છડ્યો,

જરૂર તો નથી) તથાપિ એ સપતોન્નિવાજરાખુદુ અચારને શુર આદિને નમરુદર મરવા રૂપ શિલ્પો સત્ત્વ છે તેને માત્ર માન આપનાતી ખાતર આટલું મરુદુ રૂપક.

૪ સસ્કૃત બાસામાથી આખ્યાનાદિ પ્રાકૃતમા લખતા પ્રેમાનંદ જે વિનય કરેછે તે રીતિને નાપસદ કરીને પિતાને ઠપકા આપતા પોતાનુ મત જણાવે તે શુ ઈન્—અમે બીજના અધોમાથી ચોરી કરીને લખતા નથી અને અમારી સમિત્થી જે કાવ્ય લખીએલીએ તે ત્વચ બીજને વર્ણવેલો વિચારેય તેપણુ તે ચોરી માનતા નથી તથાપિ શુ કરીએ ? પિતા મ્હે છે કે ચોરી કરી છે એમ માનો એમ છતાય ન માનીએ પણ દુનીઆમા સહુ તેમને ।લા બાણે છે અને લોપ તેમને મિત્ર મિત્ર મ્હે છે તેથી મારે તેમનુ એટલુ વચન સાબળુ પડે છે । પિતા શુ કહે છે ? કે કે ઈન્—તે મ્હે છે કે દુડા કામ (બીજને વર્ણવેલા વિચારની રિતા કરના રૂપ) કરો અને તેવા મ ય લખી લખીને અસન અથાનુ તેમા નામ ધરો અડે । બીજા—અમર પ્રેમાનંદ બીજના વલ્લભ વિચારો

આ તો કે'છે ચોરી કરો, ચોરે બેગી ચોર થાય,
વદો વદો ભવા તમે, ન્યાય રે'શે એ ટક્યો ?
અન્યાય ન થાય થાય, હવે ભને લય લય,
કવીશ્વર વલ્લભ તો, શાહના સને હકો । ૫
સાદ સાદ લેવુ તેમા, ચોરી કહો કથી વિધિ,
કવીશ્વર કાલિદાસ, ચોર શુ મનાય છે,
લવભૂતિ ભારવી ને, માઘ માઘકાર મોટો,
બ્યાસે કહો વેદ દાદ્યા, ચોર ચોર ગાય છે,
થાય છે ને થતુ આ યુ, અમારે તે પણ માન્ય,
કિતુ ચોર ચોરી કરી, માન્યે ચોર થાય છે,
શુ કરીએ બોલી બોલી, છાવા કેરે કશુ થાય,
પ્રેમાનંદ માને નહિ, વલ્લભ ને ગાય છે ૬
વળી વાર વા'લ, આણી આણી આકુળે છે,
અથ લખી નમ્ર થાય, એ તે કનાનો ન્યાય છે,

પોતાના મુખમા વર્ણવે છે તો તે જગ્યાએ આત્મસ્થાવાના હેતુથી પોતાનું નામ ધુસાડતા નથી એવા તે ઉદાહરણ છે, એ અથનો ધ્વનિ છે માટે વ્યાજ્ઞનિંદા.

૫ તમે તમારા પિતા પ્રેમાનંદ કહેડે તે માનનાના નથી ત્યારે ? તુ માનશે ? તે વિને કહેડે શુકસાર ઈ—શુકનીતિસાર નામે અથમા ને ઉપદેશ કયો છે તેજ પિતા છે એમ હુ માનુ છુ વદો વદો ।—બલા ! તમે કહો તો ખરા કે એ ન્યાય ટક્યો રહેશે ? સ્થાપિત થશે ?—એને યાય માનશે ? અર્થાત્ એ તો અન્યાયજ્ઞ કહેવાય, અને તે અ યાય છે માટે મારાથી તે યાય નહિ કવીશ્વર ઈ—કેમકે વલ્લભ કવીશ્વર તો શાહના (શાહના) હમે સજાવાગો છે ।

૬ પૂર્વે નહોતા વિચારો તેમને મળ્ય કરામા ચોરી નથી એમ પ્રતિષ્ઠા દન કરે છે મારૂ ઇ—સ્પષ્ટ છે કવીશ્વર ઇ—મનિદાએ શાકુતન ભારવીએ કિરાનાનું નીચ, માઘે શિશુપાળવધ એ સર્વ ભારતમાથી લીધેલા છે બન

ગુરતા ગુમાવવાનો, મારગ માનીઓ મોહે,
 પરીક્ષિત જેવા શ્રોતા, તેવા દાસ થાય છે,
 વક્તા શુક જેવા નહિ, કથ્યું કાઈ જાણે નહિ,
 લખ્યું લાખ મોટે વર્ણ, (તોય) ગૂન્ય સમજાયછે;
 ચૂઆ જેમ ચાર ચીર, અર્થ વિના નાશ કરે,
 તેવાઅર્થ દગ્ધ શ્રોતા, વક્તા વખણાય છે ! ૭
 કુંછે નમસ્કાર લખો, ખર જેવે સ્વરે ગાય,
 ઠાળમા ઉચ્ચેથી ઠળે, નમ્રું હુય તેમને !
 ઉદ દખી છળી જાય, ભૂત વળગ્યા શુ ગાય,
 જૂતી પાયતણી માથ, નમો નમો અમને !
 વાચી જાણે લાખી જાણે, મુણી જાણે તેહ સારા,
 ઉચ્છિષ્ટ કવિનુ ખાય, નમુ તેવાને મને !

ભૂતિએ ઉત્તરરામચરિત રામાયણમાથી લીધેનું છે, બ્યામે ચાર વેદ એક વેદમાથી કહ્યા છે, માટે શુ તે ચોર બનાય છે ?

૭ પિતા નમ્ર થવાનો ઉપદેશ કરેછે તે સામે વલ્લભ વાધો લેછે વળી ઈ—
 વળી પિતા વારવાર વાહાન આણી આણીને આરજે છે—કૂટેછે—માથાકૂટ કરેછે
 અર્થાત્ કહેછે કે અંધ લખીને નમ્ર થાઓ—શ્રોતા વક્તાને પ્રણામ કરે વાર,
 એ તે ક્યાનો ન્યાય છે ? શામાટે ન્યાય નથી તે કહે ॥ ગુરતા ઇ—એ તો
 મોહે (મોહથી—વિવેક બુદ્ધિ વિના) પોતાની ગુરતા ગુમાવવાનો માર્ગ છે
 તેને માન્યો છે—સ્વીકાર્યો છે પરીક્ષિત ઇ—પરીક્ષિત જેવા શ્રોતા પણ
 કવિના દાસ થાય છે તો પછી સાવારણુ શ્રોતાને અમે—કવિ પ્રણામ કરીએ
 એ શુ ઘટિત છે ? વાર ત્યારે વક્તાને—તમારા અથની કથા કરનારને તો પ્રણામ
 કરે તો કહેછે કે, વક્તા ઇ—તે પણ શુક જેવા નથી ? અમે તેમને પ્રણામ
 કરીએ તેઓ તો કબજા જે કથ્યુ હોય તેને કાઈ જાણે નહિ એના હોય છે
 તથા તાખ મોટા અક્ષરોથી લખ્યુ હોય તથાપિ તેમને શૂન્ય સમજાય છે—
 કાઈ સમજાવુ નથી ચૂઆ ઇ—જેમ અર્થ (મતલબ) વિના ચૂઆ (બિદર)
 ચાર (મુદર) ચીરનો નાશ કરેછે, તેવા અર્થદગ્ધ—ચોડુ જણેના વક્તા અને

કુન્ડ વલ્લભ નામ, નમે નહિ કામ કામ,
કવીશ્વર ઇશ્વર શો, નમુ આપને તને. ૮

કુપુત્રલક્ષણ.

એક માર્ગ દીઠો મીઠો, ખોલે કયાંથી બીજો અધો,
અધ રાહ દીઠે એક, તેવો જાયે જૂતમાં;
ગાડરાં પૂઠે પળાય, એક ગયે બીજુ જાય,
તેવા માર્ગદર્શી થાય, હરે ધણુ દૂતમાં;
ગાડુ માર્ગ એક જાય, ના આડુ અવણુ થાય,
તેવા મૂર્ખ એક પચી, ઇતેખાપ જૂતમાં;
અજાણ્યો હજણુ ભરે, વિચારી વિચારી મરે,
તેમ વલ્લભેશ્વર તો, ખપે શો કપૂતમાં. ૯

સુપુત્રલક્ષણ.

સિદ્ધે વાંકો ટેકો ચાલે, દીઠો રાહ નાજ ભાજે,
વિદ્ય આલ્યાં વાટ વાજે, હરે નહિ જૂતમાં;

શ્રાતા આ સમયમા વખણાય છે જેઓ સારા કાવ્યનો પણ અર્થ વિના
(અજાણ્યા વિના) નાશ કરેછે-તેની ખૂબીને બગાડે છે ! દૃષ્ટાંત.

૮ જૂતી ઇન્-જે એવા ટોચ તેમને હુ તો ન નમુ પણ મારા પાંચની
જૂતી તેમને માથે નમે નમે ! ઉચ્છિષ્ટ ઈન્-જેઓ કવિનુ ઉચ્છિષ્ટ ખાયછે-
પોતાનામા કાવ્ય કરવાની શક્તિ ન છતા ખીજા કવિઓના વચનો પાઠે કરી
માઘને શ્રાતાઓને રીઝાવે છે, નેમને હું મને (મનથી) નમુ કે ? આપને તને
-પોતાને શરીરે. અર્થાત્ હુ તો પોતાનેજ નમસ્કાર કરૂ છુ અથવા આપને-
(તમને) પ્રેમાનંદને

૯ જૂતમા-જૂથમા-સમુદાયમા હરે ઇન્-દૂતમા (નવો માર્ગ
કરવામા) ધણુ હરે ઇતેખાપ ઇન્-તેઓ તો જૂતમા (પ્રતિમામા)
ઇતેખાપ (નકલ) રૂપ છે-તેઓ જડ પ્રતિમાઓ જેવા છે ! અજાણ્યો

સૂરા તેવા પૂરા કહે, અરિ હાથ આવ્યા હરે,
વિચરે ન એક પથ, હરે નહિ ભૂતમાં;
ચોગીશ્વર પળે પોતે, બીન માર્ગ જોત જોતે,
કોકકુ ગૂચાય ત્યાથી, તોડે કાંડે સૂતમા,
કવીશ્વરે તેવા હોય, અન્યથા ખવીશ સોય,
કવીશ્વર પૂત છુ હુ, સપૂત સપૂતમા. ૧૦

પિતાવચસ્વીકાર.

નામ કાવ્ય રાખી કે'વુ, આ તો મારું કાવ્ય કાવ્ય,
એ તો રૂપ સાકરનુ, લઈ કીર્તિ ગાવી છે,
મહાકાવ્ય મહાકાવ્ય, લખ્યાં લખ્યા મહાકાવ્ય,
ગુખથી જાણાવે મૂઢ, શોભા તો ગુમાવી છે;
નાટકના ચેટક તો, લાગે ખેટક શો થયો,
ભંભે દેવગીરા હોય, મહત્તા ગુમાવી છે;

ઈ૦— ... અજણ્યો પુરુષ જે કમનું ભરે તેમા વિચાર કરી કરીને વાજ આવે, પણ વલ્લભેશ્વર તો તેવા કપૂતમા રુ કરવા ખપે! અર્થાત્ હુ તો સપૂત છુ માટે નવીન માર્ગ કરીશ, કાંઈને નમસ્કાર નહિ કરું—મથ-મા જૂના કવિઓના વિષય સેધને તેમનાં ગુણ નહિ માઉ વગેરે.

૧૦ કવીશ્વરેને સિદ્ધ, શર અને ચોગીઓની ઉપમા આપી પોતે પણ તેવો છે એમ વાંચું. સિદ્ધ ઈ૦—સ્પષ્ટ છે દીઠો ઈ૦—દીઠેલા રસ્તા સામુ તે જોતો નથી—ઈચ્છામા આવે તે રસ્તે જાય છે. વિદ્ધ ઈ૦—વાટે વિદ્ધ આવે તેને વાળે—પાછા વાળે હાથ આવ્યા—હાથ આવેલા અરિને હરે—નાશ કરે સૂતમા—સૂતમા સૂતનુ કોકકુ ગૂચાય સાથી તેને તોડી નાખે, કે ફેાડી નાખે, પણ વિમાસવા ન માટે અર્થાત્ ગૂચવણ વાળી બાબતમાં ગમે તે માર્ગ પોતાની અકલ્પથી કાઢે. ખવીશ—એક જાતનો મોટો પ્રેત—માયા વિનાનો ખરી કવિઓ તો ઉપર કલા તેવા વીર બાહાદુર (સ્વતંત્ર વિચારના) હોય છે, પણ અન્યથા (એથી ઉલટા)—તેવા ન હોય તો તેમને ખવીશ જેવા જાણવા

પારસ પિના ઉચ્ચાર, અડકી સુવર્ણ કરે,
મન કીખ એહ ધારી, કવિતા કૂલાવી છે. ૧૧

જો વાકીકિરામાયણુ, લખી નામ સાદું રાખ્યું,
તત્ત્વ હતું માંહિ આદિ, કાવ્ય તે ઠેરાવી છે;
કૃષ્ણદયીપાયનનું, ભારત અપાર ભાર,
કવિઓતણા કોઠાર, માળ એ પેરાવી છે;

પૃથ્વીરાજ રાસો ચદ, નામ સાદુ લખી ગયા,
તોય કવીશ્વર કથે, મેંલ એ મેરાવી છે;
માધ રધુ કે કિરાત, કુમાર સભવ કાવ્ય,
મહાકાવ્ય નૈમધ શું, કર્તાએ ઠેરાવી છે? ૧૨

૧૧ પોતાના ગ્રંથનાં પોતે વખાણુ ન કરવાં એવી પ્રેમાનંદની
શિલાનો અગીકાર કરતાં કહેછે નામ ઈં—રપટ છે. એ તો ઈં—સાકર
પોતાને મોટે પોતાને ગણી છુ, ગણી છુ, એમ કહે તે જુ છે, એ માવ છે.
અર્ધાત્ત જે વસ્તુના: કાવ્ય કે મહાકાવ્ય છે તેને પોતાને મોટેજ કાવ્ય કે
મહાકાવ્ય કહેવાની જરૂર નથી. નાટક ઈં—મુખથી વખાણુ કરે તો મોટાક
જાય પછી કહે તે દેવવાણી-અમૃતમા લખેલ હોય, પણ નાટક (એવું મોટું
નામ ગાખ્યું હોય તો) એટક (નકામા બરાઈ રરખા) લાગે અને (લખનાર)
જેટક (દાંતિક) શો (સરખો) બને. કુવાની છે-વિભતારી છે. આ ઉપરથી
આધુનિક અધિનીન ગ્રંથકારોએ વિનય શિખવાનો છે

૧૨ કાવ્ય છતાં કાવ્ય નામ કવિએ પોતેજ રાખ્યું હચિત નથી તેનું
દાગનોથી સમર્થન કરે છે: જો ઈં—રપટ છે. કૃષ્ણદયીપાયન (કૃષ્ણદેવપાયન)
—વ્યામ. કવિઓ ઈં—ભારત એ કવિઓનો કોઠાર છે—જેમ કોઠારમાંથી
અન કાદી કાદીને ખાતાં ખૂટતું નથી તેમ ભારતમાંથી આખ્યાપિકાઓ
લેઈ કવિ તેનાં કાવ્ય કરે તથાપિ ખૂટે તેમ નથી, એવી માળ પહેરાવી છે—માન
આપ્યું છે ચદ—ચદ બારેટ, પૃથ્વીરાજ રાસાનો કર્તા મેરાવી-મેહેનગી-
મેહેનગો (કમાનો) વાણો. અર્થાત્ત એ કાવ્ય સુદર મેહેલ જેવું છે. માધ
૧૦—માધ, રધુ. કિરાત, એ કાવ્યોને જે મહાકાવ્ય નામ આપવામાં

નથી નામ રાખ્યાં તેણે, ઉપદેશો એણે વેણે,
 વણબે આખ્યાન નામ, દાખ્યુ રીખ લાવી છે;
 હશે મણિ મકાશીને, આખ્ય કરશે રૂડી,
 મૂડી ક્યાંહી છપી રહે, ડાટી બા'ર આવી છે;
 કુશાસનનુ રૂધિર, પાન કીધુ ભીમ ભડે,
 આખ્યાયિકા નામ ધારો, કવિતા બનાવી છે;
 કવિપૂત સપૂત છુ, જાતિ વિપ્ર ઉત્તમ છુ, '
 નામધારી વડલ છુ, નિરખ્યુ તો લાવિ છે

૧૩

હતિમંગળાચાર.

આવેછે તે શુ તે કાવ્યોના કર્તાએજ ઠરાવ્યા છે ? અર્થાત્ નહિજ, તેમણેજ
 તે નામ ઠરાવ્યા છે એ વિષે પ્રમાણ નથી માટે વણબને કહેવાનુ તાત્પર્ય
 એ છે કે કુશાસનરૂધિરપાનાખ્યાનને જો કે કાવ્ય નામથી અકિત કરતો નથી
 તથાપિ તે એક કાવ્યજ છે

૧૩ નથી ઈ—એણે પોતે કાવ્યરૂપ અર્થે લખ્યા છતાં કાવ્ય,
 મહાકાવ્ય, એના નામ વિનયની ખાતર રાખ્યા નથી તેણે—ત્રેમાનદે અને એણે
 વેણે—એ (પાઠણા કવિતમા કહેના) વચનથી ઉપદેશો, અને તેથી વણબે આ
 કાવ્યનુ આખ્યાન એનુ નામ રાખ્યું છે અર્થાત્ પિતાની એની રીખ ન
 હોત તો હુ તો કાવ્ય નામ રાખત કાવ્ય અથવા આખ્યાન નામ રાખતુ પડતુ
 માટે દિગ્ગીર છતાં પણ છેવટે નિરૂપારે અમાધાન માની લે છે હશે ઇ—
 જે પોતે મણિજ હશે તે પોતાની મેજે પ્રગણીને પોતાની રૂડી જોળખ કરશે-
 જ, (તેમ આ અર્થ જો ખરજ કાવ્ય હશે તો એની મેજે તે પોતાનુ કાવ્ય-
 ણ પ્રકટ કરશે) આખ્યાયિકા નામધારી—આખ્યાયિકા નામને ધારણ
 કરનારી કવિપૂત ઇ—સ્પષ્ટ છે અર્થાત્ કવિનો પુત્ર છુ, અને તે પણ
 સુપુત્ર છુ, વળી ઉત્તમ જાતિ વિપ્ર છુ અને વળી વડનમ એનું નામ પણ
 માર છે! આટલી આટલી ચોક્ષતા છે માટે અવશ્ય મારું રચેનુ આખ્યાન
 કાવ્ય રૂપ થવુ તો જોઈએ, પણ જો તેમ ન બને તો જે ઇશ્વરે નિર્મ્ય
 હશે તે બાનિ છે—મનશે।

કથામુખ.

વ્યાસના કે ભૂપકેરા, મળી પુત્ર સૂત્ર હુઆ,
 ક્ષેત્ર તેના તનુ માનું, અમો બુદ્ધિમાન તો;
 પાંડુ અને ધૃતરાષ્ટ્ર, વિદુર નિપુણ રાષ્ટ્ર,
 ભીષ્મ શા સદૈવ પાસ, ધર્મ બુદ્ધિમાન તો;
 વયે પાંડુ બેઠો રાજ, કરે રૂડા રાજકાજ,
 મૃગયાએ જતા વાજ, આવ્યો બુદ્ધિમાન તો;
 મૃગરૂપ ધારી વિષ્ણુ, માર્યો બાણ તાણી ક્ષિપ્ર,
 શાપ દીધો મર્ણુ તાર, થશે લુપ્તિમાન તો
 મૈથુનમા માર્યો હુને, મૈથુનમા શાપ તુને,
 મર્ણુરૂપ થાશે રાવ, કહી જીવ ત્યાગતો,

૧૪

૧૪ પાંડુની હતપત્તિ અને તેને થયેલો મૃગરૂપધારી ઋષિનો શાપ વર્ણવતા વક્ત્રમ મ્હે છે વ્યાસના ઇન્દ્ર—કતનુના પુત્ર ચિત્રવિર્ય અને વિચિત્રવિર્યની સ્ત્રીઓને નિમે વ્યાસે ક્ષેત્રના પુત્ર ઉપન કર્યા તે ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુર આટે તેને ગમે તો વ્યાસના પુત્ર કહો કે ગમે તો રાજાના પુત્ર કહો, પણ અમો તો બુદ્ધિમાન (બુદ્ધિ પ્રમાણે) જેનું ક્ષેત્ર તેના તનુ (પુત્ર) માનુ (ક્ષેત્રમા એવો વ્યવહાર પ્રમાણિત છે આટે) અથવા બુદ્ધિમાન—(તનુનું વિરોધાત્મક) નિપુણ રાષ્ટ્ર-રાષ્ટ્ર (દેશ)મા નિપુણ ધર્મ ઇન્દ્ર—જે ભીષ્મ ધર્મમા બુદ્ધિમાન છે વયે-યોગ્ય વય થયે વાજ આવ્યો ઇન્દ્ર—જે કે પાંડુ હતો તો બુદ્ધિમાન (સાન્નિધ્ય) તથાપિ મૃગયાએ જતા વાજ આ પો—દુ ખી થયો શી રીતે વાજ આવ્યો તે કહે છે મૃગરૂપ ઇન્દ્ર—સ્પષ્ટ છે એક બ્રાહ્મણને દિવસે રતિ કરવાની જ્ઞાતિ થઈ, પણ તે અધર્મ હોવાથી પશુત્વ ધારણ કરી—મૃગરૂપી થઈને મનોવાગ્મના પૂરી કરના પ્રવૃત્ત થયો મૃગયાએ ગયેલા પાંડુ—એ તેને મૃગ બાણી બાણ માર્યો તેથી મરના બ્રાહ્મણે શાપ દીધો કે તાર મૃત્યુ પણ એનાજ પ્રસંગમા થશે (જારત). લુપ્તિમાન—જે રતિપ્રમુદ્ધ થઈશ તો

રાય રાજ તાજ કગી, મુદરી સમેત વન,
વસી પચ દેવધરી, પચ પુન માગેનો,
કુતી ધર્મ લીમ પાય, માદ્રીતનુ નકુલ ને,
સહદેવ નામ ધાગી, ધયા પચ વાધ તો,
માદ્રી મોહ કામ જાગ્યે, જીવ ગયો પાકુતણે,
કવીશ્વર વલ્લભ કે', લાગ્યો નારી કાધ તો

૧૫

હિ મ એક હતુ ત્યહી, ગધારીને ધયા પુત્ર,
બધુ રાજતાણી જોડી, ગાઠ આવી ચીરતા,
વનમાધી પાચ આવ્યા, રો ને પાચ કદી મુઝા
પાચભાઇ હુઝા જુઝા, હદ્રમચ્ચ ધીરત,
રાજસૂય તેણે કીધો અધપુત્ર અધ કીધો,
જુગટાનો દાવ લીધો, વન ગયા વીર ત્ય,

૧૫ પાછલા કવિતમા કહેના માપનુ નિરરણુ કરી પાકવેલી ઉત્પત્તિ અને પાકુનુ રતિનસગથી મરણુ વરણુને છે મૈયુ। ઇન્-હે રાય। તે મને મૈયુનમા પ્રજ્ઞ થોવાી માયો માટે આ શાપ પણુ તો મૈયુનમાજ મણુપ ધરી રાય-પાકુ પચ ઈન્-પાકુની પત્ની કુતીને દુર્ગાસાથી દેવાને બોનાવવાના મત્રો મળ્યા હતા જેમાના એક મત્રથી કુ નારી અનરથમા કહાં ઉપ-મો હતો સ્ત્રીસગ થાય નહિ માટે પાન્-એ દેવો બોનાની ક્ષેત્રજ પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની કુતીને આજ્ઞ આપી કુતીએ નણુ મત્ર રાખી ૧૬ પોતાની શોક્ય માદ્રીને આપો જેથી યમ નધુ અંતે હદ્રયા કુતીને યુધિષ્ઠિર જીમ અંતે અગ્નુન પુત્ર થયા અને અશ્વિનિકુમાર નામના મે દેવોથી જો રે મે પુત્ર નકુલ અંતે સહદેવ નામે થયા કુતી-કુતીને માત્રી-માદ્રી વાન-વાધ જેવા પરાક્રમી માદ્રી ઈન્-માદ્રીને જોઈને મોહ થયાથી કામ જાગ્યે-કામવૃત્તિ નળજ થયાથી (શાપ નમાણું) પાકુનો જીવ ગયો નાગ્યો ઈન્-નાગી (માદ્રી)ને જાવ (૨૧૬) લાગ્યુ માદ્રીએ પાકુને માયા એવુ તેના ઉપર કયક આવ્યુ જુઝો મહામારત

બાર વર્ષ ગાળ્યા પુઠી, વિદર્ભમા ઉઠ્યા રૂડી,
કપીશ્વર વલ્લભ તો, દાખવે અમારતા.

૧૬

કુરુક્ષેત્ર માહી મળ્યા, અષ્ટાદશ અસૌહાર્દગ્રી,
રાત્ર ભગદત્ત ગૂઝ, ભીમ ભટ્ટ બહારમા;
કર્ણ દ્રોણ અશ્વત્થામા, દુર્યોધન આલ્યા સામા,
શકુનિ કરે ઉધામા, કુ સાસન તારમા,
યુધિષ્ઠિર ભીમ પાર્થ, નકુલ ને સહદેવ,
થયોત્કચ અભિમન્યુ સાત્યકિ સરારમા,
દ્રુપદ નાશકારી નાથ, દાવપેચતાણી ગાથ,
કપીશ્વર વલ્લભ તો, ભણે આવી બારના.

૧૭

૧૬ કુ સાસનનધનો પ્રસંગ આણુવાને યુદ્ધ થતા સુધીનો પ્રસંગ દુકાગા કહી જાય છે કે ડિગ ૪૦-પાડવો ઉત્પન્ન થયા એવામા હા (હાનિના-પુરમા) એક ડિગ (ન માનવા જેવો બનાવ-તૂટ) હવુ (થયુ), તે એક કુ ધૃતરાષ્ટ્રપત્ની ગાધારીને પુત્ર થયા કેટલા પુત્ર થી રીતે થયા ૧૭ ધુ ૪૦-ગાધારીને એક ગાક આવી (પ્રમત થઈ) તેને ચીરતા સો બધુની બેડા ઉપજ થઈ, દરેકપ્રકાર-હાનિના દિની રોહો છે તે જગોનુ આસવનુ નમ-રાત્રસય ૪૦-તે પાન જુદા થયેલા બાહ્યોએ રાત્રમુશ નામે યજ્ઞ દાધો-કયો અને તેમા પાડવપત્ની દ્રૌપદીએ દુર્યોધનનો 'અધ પુત્ર અધ' એમ કહી ઉપહાસ કર્યો તેમણે (ગેગેએ) જુગટાનો દાન લીધો-અતો, અતો નેથી વીર પાડવો નનમા ગયા વનમા બાર વર્ષ ગાળ્યા પુઠી-પુઠી-પછી વિર્ભ (વિનટ વરાડ) દેશમા તેઓ રૂડીને (કૌરવો ઉપર વેગ લેવાના હેતુથી કોપે ભગ ને) ડાયા-પ્રમત થયા હવે કપીશ્વર વલ્લભ તો તેમની અમી તા-આનદાનપણ આર્મ ત પરકમીપણ દાખવે છે કુ કાર્ઠ બધો તિહાસ માત્ર કહેતો નથી પણ તેમના પરકમનો એક પ્રસંગ માત્ર કહુ છું એ ભાવ છે

૧૭ કૌરવ અને પાડવના પક્ષકારો મણાવે છે કુરુક્ષેત્ર ૪૦-કુરુક્ષેત્રમાં (હાનના પાણીપતના મેલનમા) અષ્ટાદશ (અઠાગ) અસૌહાર્દી યોદ્ધાઓ યુદ્ધ કરવાને ગળ્યા (૧૦૪૭૫૦ પાવદગ, ૧૫૧૧૦ યોદ્ધા, ૨૧૮૭૦ રથ, અને

વડહથ્થ બડ યોધ, ભીખપિતા કીય રોધ,
 રોધ બોધ ગીતાતણો, આણી માર્યો દાવમાં;
 દ્રોણે ચક્રવ્યૂહ રચી, માર્યો સુત અર્જુનનો,
 જયદ્રથે રોકી રાખ્યા, બંધુ ચાર લાવમાં;
 પાર્ય નિરાચર હણી, આવતાં નિરાસી શણી,
 પ્રતિજ્ઞા કરી કે હણું, સિંધુપતિ નાવમાં;
 સૂર્ય અસ્ત નવ પામે, મારું અમો એવે ઠાણે,
 ભલે વીર ધીર ધાણી, આવે એની રાવમાં.

૧૯

૨૧૮૭૦ દ્વાપી, એટલી સેનાને એક અક્ષોહિણી કહે છે, એવી અગિયાર અ-
 ક્ષોહિણી સેના કૌરવો તરફ હતી અને સાત અક્ષોહિણી પાંડવો તરફ હતી).
 જે મળ્યા તેમાંના મુખ્ય ગણાવે છે : શલ્ય ઇ૦—કૌરવોના બહારમાં (પક્ષમાં)
 શલ્ય, શૂરા ભગદત્ત, બદ્ર (બટ-યોધ) બીખ, કર્ણ, દ્રોણ, અશ્વત્થામા, દુર્યો-
 ધન, એ સામા આવ્યા, તેમજ શકુનિ (દુર્યોધનનો મામે) ઉધામા-કરતો હતો
 અને દુઃશાસન (દુર્યોધનનો ભાઇ જેણે દ્રૌપદીનાં ચીર ખેંચ્યાં હતાં તે) તાર-
 મા-મદમાં હોઈને ચઢી આવ્યો. પાંડવપક્ષ ગણાવે છે. યુધિષ્ઠિર ઇ૦—૨૫૬ છે.
 સરારમાં—ઠેક સુધી યુદ્ધ કરવામાં. કૃષ્ણ ઇ૦—વળી તેમના પક્ષનાં કૃષ્ણ હતા
 તેના દાગપેચની માથ (ગાયા-વાત) વલ્લભ કવીશ્વર બાહારમાં આવીને-સે-
 હેરમાં આવીને બળે છે.

૧૮ બારનના યુદ્ધમાં કોણે શું પરાક્રમ કર્યું તે વર્ણવે છે : વડહથ્થ
 ઇ૦—વડહથ્થ (મોટા હાથવાળો) અને બડ યોધ (મોટા યોધો)—અર્જુન
 તેણે ભીખપિતાનો રોધ કર્યો—અટકાવ્યા—આંતર્યા. (અર્જુનના હાથ ઘૂંટણની
 નીચે સુધી લાંબા હતા માટે એને વડહથ્થ કહ્યો છે). યુદ્ધમાં આવેલા ગુર,
 બંધુ, સમા, વગેરેને જોઈને અર્જુન તેમની સાથે યુદ્ધ કરવાથી આળસી જતો
 હતો તેને કૃષ્ણે ગીતાદ્વારા બોધ કરીને શત્રુને દાવમાં આણીને માર્યો. અર્જુન-
 નો સુત—અભિમન્યુ. જયદ્રથે ઇ૦—દ્રોણે અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુને ચક્રવ્યૂ-
 હમાં (ચક્રાકાર સેનાની રચનામાં) આંતરીને માર્યો, તેની મદદે આવતા ચાર
 બંધુ (યુધિષ્ઠિર, બીખ, નકુળ, સહદેવ) ને જયદ્રથે લાવમાં (અભિમન્યુમરણ
 અને પાંડવપરાજય રૂપી લાભ મેળવવાને) રોકી રાખ્યા (શિવના વરદાનના

અભિમન્યુનુ આખ્યાન, જાહેર જનક કીધ,
કર્મ જુઓ કૃષ્ણતાણા, દ્રોણ વીર ધીરના;
ધર્મયુદ્ધમાં અધર્મ, જેય પક્ષ મળી કીધો,
ભીમ ભટ્ટ શુદ્ધ વીર, કથુ કર્મ નીરનાં;
અભિમન્યુ મુઓ જાણી, જ્યદ્રથ પીત્યો ઘાણી,
ધટોત્કચ હણ્યો નાણી, દુ શાસન પીરનાં;
વક્ત્રબ કુન્ડ ભણે, શુદ્ધ વીર સા'ય ગણે,
મળિયા અપાર રણે, ગુણ ગાઉ વીરના ૧૯

પ્રતાપથી) પાઠે ઇ—કૃષ્ણધન પક્ષીય રાક્ષસોની સાથે યુદ્ધમાં અર્જુન
ગૂંચાયો હતો માટે અભિમન્યુના અતરાવાની તેને ખબર નહોતી, પણ તેમને
હણીને આવતા તેણે તે પુત્રમરણરૂપ નિરાશી (નિરાશ કરનારી વાર્તા)
શણી (સામગી), અને તેથી તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે સિધુપતિ (જ્યદ્રથને)
નાવમાં (પણ) હણુ (જ્યદ્રથે ભાઈએને મદદે જતા અટકાવ્યા માટે)
જ્યદ્રથ સિધુપતિ છે માટે નાવમાં એશીને સિધુ (સમુદ્ર)માં જતો રહે તો
ત્યાં પણ તેને હણુ, એમ કહેવાનો ભાવ છે સૂર્ય ઇ—અને તે પણ સૂર્ય
આયમતા પેલેલાજ માર, એ અર્થ છે વીર ધીર ધણી વીરતા તથા ધીરતાના
ધણી-મદ્દાવીર અને મદ્દાધીર રાગા-અર્થાત્ મદ્દમાં

૧૯ અભિમન્યુ ઇ—અભિમન્યુનુ આખ્યાન તો મારા જનકે (પિતા-
ગ્રેમાનકે) જાહેર કર્યું છે એ અભિમન્યુને મારવામાં કૃષ્ણના અને ધીર વીર
દ્રોણના કર્મ જુઓ શા કર્મ તેમણે છે ધર્મ ઇ—સ્પષ્ટ છે માત્ર જોણે
અધર્મ નથી કર્યો એવો શુદ્ધ વીર ભીમ ભટ્ટ છે માટે તેના નીર (પાણી-શુદ્ધ-
તાવ) ના કર્મ કથુ ઇ—ધટોત્કચ ઇ—ધટોત્કચ (ભીમના પુત્ર)ને હણ્યો
તે નાણી (અનુભવી)ને દુ શાસન પીરના—દુ શાસને પીરો યોગ્ય છે !
વક્ત્રબ ઇ—કુન્ડ વક્ત્રબ કહેણે કે, શુદ્ધ વીરો શુ બીજાની સાદાય ગણે છે ?
જો કે રણમાં તો અપાર વીરો મળેતા હતા તથાપિ દુ તો તે વીરના
ગુણ ગાઉ ઇ

પોદશમાવાસરનું સૂક્ષ્મસમરવર્ણન.

ભીષ્મ ભીષણ નિપાત, યથો જોની જગખ્યાત,
અયુત ચોધાનો ઘાત, કરતો તે મારિચો;
નરકજરની વાત, ધમે ગ્રમ ભાખી જાત,
પચ દિને દ્રોણ--પાત, કરી રાય ડાગિયો;
કર્ણ શૂર મૂળજાત, થાય તેની કેમ માંત,
યાતુધાન મારી લાત, દાનેશ્વરી વારિચો;
કુડળ કવચ જાત, શક્તિ એક હુથ થાત,
વાત વાત ઘાત દાત, કરી વીર નારિચો.

૨૦

૨૦ પોદશ ઇં-સોળમા દિવસનું સંક્ષિપ્ત યુદ્ધ વર્ણન બીષણ-બયાનક.
બયાનક ભીષ્મનો નિપાત યથો-મરણ યથુ. અયુત-દશલખ દ્રોણે પાચ દિવ-
સ યુદ્ધ કર્યું; પછી દ્રોણના સામળતા કોષએ કહ્યું કે 'અશ્વત્થામા' મરાયો
તે સામળીને પોતાના પુત્રના મરણથી ખિન્ન થઈ દ્રોણે હથિયાર તથા દીધાં
(હથિયા-છોડ્યા પછી ફરી તે ઝાલવા નહિ એવી દ્રોણની પ્રતિજ્ઞા હતી)
પછી અશ્વત્થામા નામનો હાથી તો નથી મરાયો. એવી દ્રોણને શંકા પડ-
વાથી રાસનાદી યુધિષ્ઠિરને તેણે પૂછ્યું કે કયો અશ્વત્થામા મરાયો? યુધિષ્ઠિરે
કહ્યું કે 'મૌઘાકુઝોઘા-માણસ અશ્વત્થામા કે હાથી અશ્વત્થામા' તે હું
જાણતો નથી. એ વાતનો ઇસારો કરતા કવિ કહે છે કે, નર ઇં-નર અને
કુજરની વાત ધમે પોતાની જાતે ગ્રમ યુક્ત ભાખી, અને પાચ દિવસે દ્રોણ
નો પાત કરીને-દ્રોણને મારીને રાય-કુમારને ડાચો સતજનન-સૂત જાતિના
મનુષ્યનો પુત્ર કન્યા અવરથામા કુંતીએ જણેલા પુત્ર કર્ણને એક પેટીમા ધા-
લી નદીમા નાખી દીધો હતો તે સૂત જાતિના અધિરથ નામે રાજાને જડયા
તેણે તેને ઉઠરી મોટો કર્યો, માટે તે સૂતપુત્ર કહેવાય છે. તેની ઇં-તેની મા-
દાન કેમ ધાય-તેને જેર કેમ કરાય? યાતુધાન ઇં-તે દાનેશ્વરી કર્ણ યાતુધા-
ન (ભીમપુત્ર ધરોતકચ)ને લાત મારી (શક્તિવડે મારો) તેથી તે વારિચો
(નાશ પામ્યો) કર્ણનું પરાક્રમ કહે છે. કુડળ ઇં-તેને સૂર કુડળ અને કવ-
ચ આપ્યા હતા તે, ઈંદ્રે આલણુ વેગે આવીને માગી લીધાં હતાં અને તેના બ-
દલામા જેનો એકજ રાય થાય એવી શક્તિ (સાંગ)ને આપી હતી. એમ

અકથ્ય સંકુલ યુદ્ધ, લથબથ્ય કર્યા બુદ્ધ,
 નથ્ય નાથી નાકે કુદ્ધ, રથ્ય એકે શૂર તો;
 જથ્ય જોહ હણ્યો શુદ્ધ, કથ્યન કરે વિષુદ્ધ,
 મથ્યન સેનાબ્ધિ યુદ્ધ, પથ્ય આવી પૂરતો;
 સથ્ય પથ રોકી રૂદ્ધ, મથ્ય ભાગતો વિરૂદ્ધ,
 બથ્યભીડી કો અશુદ્ધ, ગથ્ય તણ નૂર તો;
 મથ્ય કોઈ ના વિશુદ્ધ, હથ્ય દાખવતો હુદ્ધ,
 ભથ્ય તીર વલ્લભ તો, મથ્ય ન અધૂર તો

૨૧

છતા પછુ તે દાનાએ વાતનાતમા વીરની વાત કરીને તેમને નારીઓ જેવા બ-
 નારી દીધા. દરેક વિરામને અ તે સ્વર અને વ્ય જનની આદતિ છે મારે પદા-
 ન્તાનુપ્રાસ.

૨૧ કથ્યનુ પરાક્રમ વર્ણવે છે અકથ્ય ઈ-મટાભારતના યુદ્ધ સમયે
 બ્યારે અકથ્ય (જેનુ વર્ણન ન બની શકે એનુ) સંકુલ યુદ્ધ થયુ ત્યારે તે
 બુદ્ધ (બુદ્ધિમાન કર્ણ) શત્રુ યોધાઓને લથબથ્ય કર્યા-બોલી હુલાયુ કર્ણ
 તથા તે કુદ્ધ (ક્રોધે ભરાયલા) અને શૂરા ઘણું એક ત્યમા બેશીને તેમના
 નાકમા નાથ ધારી જથ્ય ઈ-તે શુદ્ધ વીરે જે જથ્ય (જથો) હણ્યો તે હુ
 વિશુદ્ધ (ભાગ્યીનો વલ્લભ) કથ્યન (કથન) કરે છુ અથવા, હે વિશુદ્ધ!
 હુ તેનુ કથન કરે છુ મથ્યન ઈ-સેના કપી બાબ્ધિ (મયુદ્ધ)ને યુદ્ધપથ્ય
 (પથ) યુદ્ધના માર્ગમા આવીને મથ્યન (મથન) કરીને પૂરતો-અર્થાત
 સેનાને નાશ કરતો અથવા યુદ્ધપથમા આવીને સેનાબ્ધિનુ પૂર મથન કરતો
 સથ્ય ઈ-પથ (પાથ પાડવ)ના સથ્ય (માથ)ને રોકીને રૂદ્ધ કરતો (મઠે
 આવતા અટકાવતો), અને જેઓ તેની વિરૂદ્ધ પદાના હતા તેમના મથ્ય
 (માથા) ભાગતો, તેની સામે જથ્ય (ખાથ) ભીડીને કો (કેટલાએક)
 અશુદ્ધ યદિ ગયા, તથા તેમણે નૂર (તેજ-બળ)ની મથ્ય (વાત) તણ-
 તેઓ પોતાના બળની વાત કબી જૂલી ગયા સથ્ય ઈ-તેને કોઈ વિશુદ્ધ
 (અતિશુદ્ધ વીર)નો સથ્ય (માથ) નહેનો, તથાપિ તે કુદ્ધ થઇને હથ્ય (દા-
 થ) દાખવતો હતો-મારતો હતો વલ્લભ કહે છે કે તેના ભથ્ય (ભાથા)મા
 તીર દાખ તો તે સત્રુઓનુ મથ્યન (મથન) કરવુ અધૂર રાખતો નહે તે
 આર્થતાનુપ્રાસ.

ચોધ મારિયા અપાર, કરે કોણ તેની વા'ર,
રડે આવી સાથ નાર, શિબિરે પોકારી રે;
પોડશમો દિન ધાર, અક્ષોદિણી અર્ધમાર,
એક કહ્યું નિરધાર, ગાજતો હોકારી રે;
સેનતણા સર્પભાર, સૂતપુત્ર વે'તો સાર,
દુશમીન તાર તાર, કરતો ચોકારી રે;
કૃષ્ણાર્જુન સે'તા માર, અન્ય કોણ પાવે પાર,
વલ્લભ તો અવિધાર, ભાળેછે નોકારી રે.

૨૨

ભીમ ભટ્ટે વાત બાણી, અરિ કરતા હબાણી,
ગઈ બૂમ મારી તાણી, ગદા લેઈ હાથમાં;
નાકાચોધ નાણી નાણી, ધુજ્યાં પ્રાણધર માણી,
આપાદા શી કરી વાણી, દૂટી પડ્યો સાથમાં;
કણે છિદ્ર નેઈ પાણિ, ધનુસર સાંધ્યુ, માણી—
કિરીટીએ કાપ્યું આણી, કોંધ રોધ કાથમાં;
ભીમ ચોધ પીલે ઘાણી, કયાં થું કથું વખાણી,
હરે કહ્યું તોય પાણી, રે'તાં ધનુ બાથમાં.

૨૩

૨૨ હજી કહ્યું પરાક્રમ કહેછે : ચોધ ઇ—૨૫૬ છે. શિબિરે—
તંબુએ. પોડશમો—સોળમો. અક્ષોદિણી ઇ—તેણે અર્ધી અક્ષોદિણી સેના
મારી. સૂતપુત્ર—કર્ણ. દુશમીન—દુર્યોધન. તારતાર—દાણોદાણુ. ચોકારી—ભય-
ભીત કરીને ('ચોકારી'ના અર્થમાં). કૃષ્ણાર્જુન ઇ—તેનો માર કૃષ્ણ અને
આર્જુન સે'તા—સહન કરતા કેમકે અન્ય (બીજે) તો કોણ તેનો પાર પાવે
(પામે એવો હતો) ? અવિધાર—નિશ્ચય. નોકારી—નકી કરીને કે નોક રાખીને.

૨૩ અરિ ઇ—શત્રુઓ હબાણી કરેછે—આપણા દળને નાશ કરીને ખુશી
યાવે. નાણી નાણી—(ભીમના મારને). પ્રાણધર—જેના અંગમાં જીવ દોય તેવા
મમમ પ્રાણી. આપાદાશી—આપાદ મહિનાના મેઘની ગર્જના જેવી. સાથમાં

કુયોધન અભિમાની, કુશામન ઘણો માની,
 નહિ રીખ દોની માની, કરે યુદ્ધ તેહ તો;
 મનમાં ઘણી ગુમાની, અકલની ના નિશાની,
 બદે બાની મન માની, આવીને ઉઝેહ તો;
 મેઝ્યા ચોધ અતિ ગની, મમર સમજ ગાની,
 યુદ્ધ રીત ના પિઝાની, મકે છત રહ તો,
 વદે તુ આગળ થાની, બીજે બોરે તુ તો બની,
 છત્યાની ઉચ્ચારે બાની, કવીશ સદેહ તો ૨૪
 હમી કાઠું કીધી મા'ય, વીર બની આગે બાય,
 ચોધ પાડવોના ખાય, મહામારી રોગધી,
 અર્જુન સન્મુખ થાય, વારતો અમરરાય,

—ગત્ર માયમા દહો ધૃ—કર્ણ પોતાની સેનામા દિદ્ર પ-પુ (યોધોના ના મવાથી) તે લેધને પાણિ (હાથમા) ધનુ (ધનુષ્ય) લેઢને તેમા શર (તીર) સાધ્યુ ગાણિ—બનુબાવી તેને આમતુ લેધને કિરીગીએ (અર્જુને) કોધ બાળી ૧ધુ અો તેના મથમા બગમા (૧૨ત ઉપરથી અપમ શ 'કાય') રોધ કેવી—માણુતુ બળ અટ ૧ યુ પીરે ધૃ—શનુએ ને ધા ધીમા પીવતો હોય તેમ પીની નામે હરે ઈ—નોમ હતા પણ કર્ણ પોતાનુ ધનુ પોતાની બાથ મા ગેતા વગી તેમનુ પાલી (બગ) હરેઠે અથવા મનુ યોધાઓની બાથમા તેમના ધનુષ્ય ગેતા છતા પણ મ્ને તેમનુ પાણી હરે

૨૪ માની—માનાએ બાળી—વાણી ગન માની—કાવે તેમ આવીને ધૃ—ઉઝેહ (ઉઝેરા—પ્રમશ)માં આની—પ્રગિદ્ધપણે અનિગની—ધણા વગની સમર ધૃ—નેમો સમર (મઆમ) કરાતી સમજ શાની હોય ૧ યુદ્ધ ધૃ—યુદ્ધની રીતને ના પિઝાની (ન જાગીને) પોતાના દેહમાથી છવને તજે—વદવાની રીત ન જાણુવાથી નેમના છવ વતા હતા રાડી યોધા કેવા બાહાદુર! હતા તે બતાવે છે વદે ઈ—અપ છે કવીશ ધૃ—એતુ રોય સા છતવાની વાતનો સદેહ છે એમ કવિ વાળી ઉચ્ચારે છે અથવા તેઓ છત્યા ની વાણી ઉચ્ચારે છે તથાપિ કવિને તો તે વિશે સદેહજ છે છેકાનુપ્રાસ.

વીરનિધિ તેહ ના'ય, માણે વીર જોગથી;
 બેમા ન કોઈ લજાય, પચ્ચો ન કોઈ પચાય,
 વીંગતા નહિ તજાય, શુદ્ધ જોગી જોગથી;
 જાય શુદ્ધમા દિરાય, નિશિપતિ ઝગ્યો જાય,
 શુદ્ધ બધ થાય ત્યાય, જાય કાપા શોગથી

૨૫

ક્ષપાગમન.

રાત્રી રમ્ય આવી રહી, શૂર શાત સમરથી,
 થયા ગયા તબુએ તો, ગાણીજયા રાવ તો;
 માનિની મજબૂત સાથ, ભેટતા ભામિનીનાથ,
 કાયર માયર શાત, મણે મૂકી માવ તો,
 ગયા ગુણી ગોરીપાસ, પિતા માત દાસી દાસ,
 મળ્યા ટળ્યા કુ ખત્રાસ, શેમુખી સખાવતો,

૨૫ ૮સી ઈ૦—પછી કહ્યું હસીને દુર્લોધનો સાહાય કરી અને તે વીર
 યદને આગળ જવા લાગ્યો તથા મહામારીના શોગની ચેટે પાડવોના યોધ
 ખાવા લાગ્યો—નાશ કરવા લાગ્યો આ ગદરાય—અગ દેશનો ગળ—કહ્યું વીરનિ
 ધિ ઇ૦ વીરરૂપી સમદ્રમા તેહ (હું) ના'ય (રનાન કહે છે) આ વીરોના
 જોગ (બળિદાન)થી તે માણે છે—આન દપામી માહારો છે અર્થાત્ વીરોના
 સમુદાયમા પડીને તેમનો નાશ કરે છે બેમા ઇ૦—કહ્યું અને અર્જુન એ બેમા
 મેઘ લાજતો નથી—પરસ્પરથી પરાજય પામતો નથી, અને કોઈ એક બીજાનો
 પચ્ચો પચાતો નથી—હરાવ્યોહારતો નથી વીરતા ઇ૦—શુદ્ધ જોગી (રાક્ષા
 ગુરુ—દ્રોણ)ના જોગથી તેઓ વીરતા તજતા નથી જનર ઇ૦—એની રીતે દિ
 રાય—વિવસનો પતિ—સૂર્ય શુદ્ધમા જાય—વીતે, અર્થાત્ વિવસે શુદ્ધ કરે અને જ્યા
 નિશિપતિ—અદ્ર ઝગ્યો જાય—પ્રકાશવા માટે સારે શુદ્ધ બધ થાય અને તેમની
 કાપા (રાત્રી) પોતાના ઈષ્ટ મિત્રો સગા શુદ્ધમા મરાયા હોય તેના શોગ (શો
 ક)થી જાય

નમિની જુગરી જાય, પુરધર ધારે રાય,
વલ્લભ વલ્લભ ગાય, બાપા બાવ બાવ તો.

૨૬

આવી નિદ્રા કોઇને તો, કોઈ તંદ્રામાં તણાયા,
કોઇ વૃંદા વામ જેવી, સતી પાગ આંપતી;
પડ્યા ધારણમાં કોઇ, કોઇ ધારણને તજી,
ભજે ના રાણને બાધી, ભજે કીર્તિ કાંપતી;
કોઇ શૂરવીર રવખન, આવ્યે ઊર હસ્ત દાળી,
અરિ પૂર પીસુ ભેર, એવી જુદી ખાંપતી;

૨૬ દ્વીપાગમન—રાત્રીનું જીવું. તેમની રાત્રી કેવી રીતે વીતતી હતી તે વિષે વલ્લભ કહે છે. રાત્રી છં—હવે રમ્ય (રમણિક) રાત્રી આવી રહી—રાત પડી, ગૂરાઓ સમરથી (સમામથી) સાંત થયા અને તે રાણી જાયા (રાણીના પુત્રો) રાય તજીએ ગયા. માનિની છં—કાચર અને માયર (માત્ર પ્રવીણ)-બુદ્ધમાં પ્રવીણ એ સર્વે માય (સ્ત્રીઓના નામ) રાણી બ્રહ્મમાં મળીને મૂકીને (અર્થાત મળીથી બચીને) તે બાગિનીનાથ મંજુલ (મંજુર) માનિની (માનવની સ્ત્રીઓ)ની સાથે બેઠતા (બેઠવા લાગ્યા. અથવા, રાણીજીના અને રાવનો (ધોડા દેરવાનાર) તથા માવનો (હાથી હાકનાર) એ સર્વે તજીએ ગયા એમ પત્રુ અર્થ થાય. ગુણી—(વીરોનું અથવા ગોરીઓનું નિર્દેશન. શેખરી સખાવનો—જુદીની સખાવતવાળા—ગોરી જુદિવાળા. નમિની છં—પુરધર રાગઓને રાત જુગ નેટકી પાગે છે, કેમકે તેમને સદવાનું મળતું નથી! અથવા જુગ એવી રાત્રી તે સરખી થઈને જાય છે એમ તે પુરધર રાય-દુર્લભના ધારે છે. ચિંતાને લીધે તેની રાત્રી વીતતી નથી. અથવા રાત્રીમાં, જેઓ પુરધર વીરો છે તે રાગને ધારે છે—તેનું રક્ષણ કરે છે. વલ્લભ છં—વલ્લભને વલ્લભ (વાહાલી) એવી બાપા (ગૂજરાતી બાપા)નો બાવ (આવર) બાવનો (ગમતો) છે માટે તે તે બાપામા ગાય છે કાવ્ય કહે છે. અથવા, બાપાનો બાવ જેને બાવતો છે એવો વલ્લભ ગાય છે કે, જે નમિની ને રાય-દુર્લભનું પુરધર—અતિ અગત્યની ધારે છે તે તેની રાત્રી જુગ જેવી ગોરી થઈને જાય છે.

મણિ વલ્લભા કેવીશ, સ્વામી વલ્લભાને ઇશ,
 સુલભા દુલભા સતી, પતિ કષ્ટ ચાંપતી. ૨૭
 થાકી લોચ થઈ પડ્યા, એક એક ઇશ્વરની,
 નેવો પોચ વાણિજ્યની, થાકી ઘણું ચાલતાં;
 શખ્યા પાર પામે કોણ, બન્ને બહારતણો ભાઈ,
 અનિધાર આંકડાથી, બૂલે ભણ્યા ફાળતાં;
 એવાં પ્રાણી અસંખ્યાત, એવ ઘણી પીઠી પડ્યાં,
 ભોગ માણી શું તે જાણે, મણુમાંથી માલતાં;
 ધણું સુતા રાચ્યા સુતા, રથ જૂના અતિ હુતા,
 રે ! સજૂના રાસ હુતા, મીચી ચક્ષ ભાળતાં. ૨૮

૨૭ ત દ્રા-ધેન, વૃદ્ધ વામ જેવી-વૃંદા (જલ્લ ધરની સ્ત્રી) નામે સ્ત્રીના
 જેવી. બન્ને ઇન્-દિવસે ઘયેલા મુદ્દને જોઈ બધ પામી ગયેલા ક્રોધ ભાચી-વી-
 ર રાત્રે ધારણ (હિમત) ને તણને રણને બજતા નથી-રણને ઇચ્છતા નથી-
 રણભૂમિથી કટાણે છે ! (વિચારે છે કે) અમારી કીર્તિ બધે કાંપતી-બધે
 અમારી કીર્તિ નાશ પામે ! અરિ ઇન્-અરિના પૂરને જોરથી પીસું છું, એવી
 ખુદ્ધિ આપતી-ખુંપે છે. અવનમાં એમ ધારે છે. મણિ ઇન્-કવીશ્વરેમાં મ-
 ણિરૂપ દે વચ્ચા ! હે વચ્ચા કવિશ્વર ! સ્વામી જેમને વલ્લભ (વાલ્લભ) છે
 એની સ્ત્રીઓને ઇશ (પોતાનો ધણી) સુવંભા (સુલભ-સુખપ્રાપ્ત) છે. પણ
 ને પોતાના પતિનું કષ્ટ આપે છે-નાશ કરે છે એવી સતીએ દુલભા (દુલભ)
 છે. છેકાતુપ્રાસ.

૨૮. લોચ-લોચ જેવા. એક-આસરો. પોચ-પોહ. વાણિજ્ય-વણનરો-
 બહાર-સેનાઓ. અનિધાર-નિયત. ફાળતાં-વે મેચતાં. આટલા રથ, આટલા
 દાથી, આટલા ઘોડા, આટલું પાવણ, ઇલાદિ વિમાન પાડી ગળતાં. જેવ
 પૂર્વ-ગણતરી. ઘણીમાં, ખીલાછો. પડે-નેમ, પડ્યા-નરત. એવાં-પ્રાણી. વણુ-અ-
 સંખ્યાત દનાં, તે ગિયાગં મણુમાંથી માલતાતાં-અર્થાત્ મોતની પપારીએ
 મુનેવાં દતા, ને (પાછળ કળા તેવા) ભોગ શુ માણી જાણે ? મણું
 ઇન્-કેટલાક મણું (ધરણી) માં સુતા દતા, કેટલાક સખ્યામાં સુતા દતા,

પક્ષ દીન બને હુઆ, કુ ખ પીન આવી પડયા,
 એક હીન એક લાડી, લેઈ કાળ હાકતો;
 યાકયા સૌ શૂર પૂર, તણ ગર્વ પડયા કૂર,
 નવ ધર્મ ને વિશ્વામ, કે જરાક થાક તો,
 કૂટયા હૃદતાણા જેહ, કશી મદે શાંતિ દેહ,
 કાલ વદે અગિ હણુ, ભાખી એમ હાકતો,
 હરિ નાગ ગણે કોણુ, મળ્યુ ભાગ વારિલોણુ,
 લાગે ડાઘ અરે કોણુ, જૂ ચઢાવુ ચાકતો

૨૯

તેમ ૧૫ જૂતા-૨૫ જોડીને તેમજ સતેલા પણ અતિ (ધણા) દૂતા (હતા) એટલુજ નહિ, પણ રે । ધણાક તો સ્ત્રીથી સજૂતા (સમજતા) હતા, તે મધાએ રાત્રે ભાગતા (જોતા જોતામાં) ચક્ષ (આખો મીચી-તે સુ જાધી ગયા છે)કાનુબ્રામ તથા ઘૃત્યનુબ્રામ.

૨૯ પક્ષ ઈ-કોરવ અને પાડવ બન્નેના પક્ષ દીન થયા કુ ખ પીન-પીન (પુટ અર્થાત્ ધણા) કુ ખમા અવ ઇ-કાળ શ્રેતને અને હી ને એકજ લાડી લેઈને હાકે છે યાકયા ઈ-પૂરે પૂરા શૂરાઓ પણ સૌ યાકયા, અને જેઓ યુદ્ધમાં કૂર હતા તથા જેમને ધર્મ (સતો), વિશ્વામ, કે જરાક પણ થાક નહોતો, સિઓ તો ગર્વ તણને (રણમાં) પડયા કૂટના ઇ-જે હૃદયના કૂટેલા હતા, તે ના દેહને મદનકે શાંતિ તાની દોષ । અર્થાત્ તે પણ પડયા । કાળ ઈ-જે એમ બોનતા હતા કે અમો કાલ વારિને હણુ, અને એમ ભાખીને જે હાક મારતા હતા-ગર્જના કરતા હતા, તે પણ પડયા । હરિ ઇ-અને ટેટનાક તો ધાયલ થઈ પડયા પડયા એમ કહેહે કે, જેમ મીઠું અને પાણી મળ્યુ હોય તેમથી મીઠાનો ભાગ કેટલો છે તે ઝી સકોતો નથી તેમ હરિ (ધોળ) અને નાગ (દાથી) યુદ્ધમાં ટેટા પડયા છે તેને કોણુ ગણે છે ? અર્થાત્ મલેને તે અસખ્યાત મરી ગયા । જે તેમની ગણના કરવા બેસુ તો અને ડાવ લાગે । અરે ! હુ કેણુ ! હુ તો ભૂમિને ચાકે ચઢાવુ-જૂમડને ઉડના પાથન કરી નાણુ એવો હુ । અથવા જેમ વારિમાં લોણુ (સવણુ) નો ભાગ મળ્યો હોય તેમ સેનામાં જે હરિ અને નાગ મળ્યા છે તેને કોણુ ગણે છે ? એમ પણ અર્થ થાય

છતે જશ જગ વાધે, વૈરી વગ આવી લાધે,
 કરી કૃશ કુગમિન, મોકલીએ નાક તો;
 ધારે કોક નાસવાને, રે આવોક ત્રાસવાને !
 દુ ખ રોક ન ઉધાર, એવી મન ધાક તો,
 નિશિ ખટ માસ થાય, કહે કૃટ કુરરાય,
 નાચો નટ ખેટક છુ, વ્યર્થ જેમ કાક તો,
 હરે ચોધ વલ્લભ ના, હરે ખોધ વલ્લભ હા !
 કરે રોધ મન ઘણો, નાવે નિદ ધાક તો
 રાય એવે લેધ સા'ય, જય જીએ દુ ખ થાય,
 ના'ય દુ ખ નિત્રિરાય, ખાય ખાય ખાય રે,
 મુઆ ચોધતાણા જીઆ, ચક્ષ કરે ભક્ષવાને,

૩૦

૩૦ ટેટલાં યોધ બોલે છે, છતે ઈ—ને આપણે છતીશુ તો આપ-
 ણો જશ જગમા વાધે-વધે, વૈરીઓ વગમા આની લાધે- પ્રાપ્ત થાય, અને
 કુશમીનને કૃશ કરીને-હરાનીને નાક (સ્વર્ગ)મા મોકલીએ ધારે ઇ—યુદ્ધને
 આતોક (દશન) જાણે ત્રાસવાને (ત્રાસ પામવાને) હાય તેમ તેથી કોક
 નાસવાને ધારે છે કારણ કે દુ ખ તો રોકકુ ન છે, ઉધાર નથી એવી તેમના
 મનમા વાક છે કેટલાક નિશિ (નિશા)—રાત્રી (ચિતામા) ખટમાસ
 (છ મહિના એવી મોતી) થાય છે અને તેઓ કુરરાય (કુરોધન) ને કૃટ કહે છે
 (તેણે જાણી નેધને આ નિનાશકારક યુદ્ધ ઉજી કર્યું માટે) નાચો ઇ—
 તેઓ વળી કહે છે કે, હે કુરરાય ! જેમ કાગડો મોરના પીઠા ધાનીને વ્યર્થ
 નાચો તેમ તુ પણ ખેટક (અર્થાત્ ખખરદાર) થઈને નટની પેઠે નાચો
 અર્થાત્ જેમ કાગડો પોતાના નાચમા સફળ થયો નહોતો તેમ તુ પણ
 આ યુદ્ધમા સફળ થાનો નથી ! હરે ઇ—વલ્લભ કહે છે કે જે યોધ હાય
 તે હરતા નથી અને તેમનો વલ્લભ (વાલાલો) તેમને યુદ્ધ ન કરવાનો બોધ
 કરે તો તે બોધને તેઓ હા (નિયતાત્મકપણે) હરે-લેધ લે—નાશ કરે
 અર્થાત્ મારે નહિ એવા વીર રાને જીવવાને મનનો ધણો રોધ કરે છે—મન
 બીજા વિચારથી સાત કરવાને મથે છે, પણ તેમને નિદ (નિદ્રા) આવતી
 નથી, કેમકે તેમના મનમા ધાક છે

લક્ષ ધૂડ ઝૂડ વક્ષ, ખાય રાય રાય રે;
વર ધારે રોણી ડર, હર બળ ભક્ષ કર,
અરિ આવે તેહ ધરી, કર ન્યાય ન્યાય રે,
વાધતણા શોધે લાગ, લાગ સારો ભક્ષી નાગ,
રાગ પાણ કરે વાધ, વક થાય થાય રે.

૩૧

વણિયરોતણા પાર, પામે કોણ નિરધાર,
પશુ પખી રાત્રીતણા, કરે બૂમરાણ રે;
ચોર દ્રવ્ય ઝાંટે તેવા, હરે બાજ ખાણી જવા,
ધારે મળ્યા મિષ્ટ મેવા, મળી દ્રવ્યખાણ રે;
નાગ રાય ભાળી એમ, ઘરધણી બગે જમ,

૩૧ રાય ધ૦—એવે રાય (રાગ-કુશાસન) સાંચ-કુશાસન, રાકુનિ,
વગેરે સોમતીને લેઈને (કહ્યુંને મુકામે) જાય છે અને રસ્તામા રણુભૂમિમા
પડેના ધાયલ વગેરેને જુએ છે તેથી તેને કુખ થાય છે નાંચ ઈ૦-રાય (કુ
યોધન) કુખના નિધિ (સમુદ્ર)મા નાહાર છે-અતિ કુખમા દૂખે છે, અને
રણુભૂમિ તેને ચારે પાસેથી ખાઈ ખાઈ કરતી હોય તેની લાગે છે રાગ શુ
દેખે છે તેમકહે છે મુઆ ધ૦—જો યોધ મરી ગયેલા હતા તેમના ચક્ષ (નેત્ર)
ને જુઆ (એ નામના જતુઓ) બક્ષવાને (બક્ષવાનુ) કરે છે. અથવા
ધૂડપદ્મીઓનુ એક લક્ષ (લાખ)નુ ઝૂડ (ટોણુ) મુએલા યોધાઓના ચક્ષને
બક્ષવાને જુઆ (જુ. ૧) કરે છે-ખોતરી કાઢે છે તથા રાય રાય (પ્રત્યેક રાગ-
ની) વક્ષ (હાતીને) ખાન છે. વર ઈ૦-રાયે રણુભૂમિમા વર આવે છે તે
જાણે એમ ધારે છે કે કુશાણે ડર ? કુશો માગ શિકારનુ બળ હર અને
તેનો ભક્ષ કર અને જો અરિ (બીજો વર કે ચાપદ) આવે તો તેને ધરીને
(પકડીને) ન્યાય ન્યાય કર-જો ન્યાય હોય તે કર-અથવા મારો શિકાર તેને
ન ખાઈ જવા દેઈ વાધ ધ૦-વગી તે વર સારો લાગ જોઈને નાગ (હાથી)ને
બક્ષીને પછી વાવનો લાગ શોધે છે-તેની સાથે લડવાનો અથવા તેનો શિકાર
પડાવી જવાનો લાગ શોધે છે તેથી વાધ પણ રાગ (રીસ) કરે છે અને વક
(વાકો-અર્થાત્ ગુરસે)થાય થાય રે-વાર વાર થાય છે-ધૂરકે છે. છેકાનુમા-
સ તથા લાટાનુમાસ.

ઉભા રહે ચોર કેમ, ઝાળખે લે પ્રાણ રે;
 ધાયલતણા પોકાર, દીનતાતણા હોકાર,
 થાય સુણે રાય કર્ણ, કષ્ટ થાય જાણ રે
 દીવાકેરી સોઇ સોઈ, વાલા મુઝા નેઇ નેઇ,
 ગાલ લાલી ધોઈ ધોઈ, રડે રાય નામને
 શબ સાંધે લઈ લઈ, કથુ કે'ણી કપી કપી,
 ડરે દુ ખે રહી રહી, સ્મરી નામ રામને.
 મળે સગા કોઈ કોઈ, ભાળે મુખ ખોઈ ખોઈ,
 રાખે ઘાને ટોઈ ટોઈ, વખોડતા સ્થામને
 કુર્યોધન નેઈ નેઈ, ઉચરતા કોઈ કોઈ,
 રે વલવળ રોઈ રોઈ, દાખે દુ ખે ધામને
 લધુતાઈ રાજ લાગી, ગુસ્તાઈ ગૂમ થયે,
 મહુતાઈ મૂળ મૂકે, દીનતાઈ દામણે,
 સ્વામીતાઈ સાચવતા, સેવકાઈવડી તેહ,

૩૨

૩૩

૩૨ રાત્રીના પશુ પરીઓ જે રણુમૃગિમાથી મરેનાં મુઠ્ઠાને
 ખેચી જતા હતા તેમને ચોગની સાથે કનિ સરખાવે છે ચોર ૪૦-જેમ
 ચોર છાનામાના દ્રવ્ય લેઈ લે છે અને જેમ બાજ ઝોચિતો ઝડપ મારી
 પ્રાણીઓને હરે છે-પકડી લે છે, તેમ ગત્રીના પશુઓ પપુ એમ ધારે છે કે
 અમને આ તો જાણે મીઠ મેના મલ્યા અથવા દ્રવ્યની ખાણ મળી નાહા
 ૪૦-જેમ ધરખણી જાગે ત્યારે ચોર નાસે છે તેમ રાય (કુર્યોધન) આવતો
 જોઈને તે પ્રાણીઓ નાહા, ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ છે

૩૩ ગાળને મશાન માથે આવતો દેખીને જેમના મગા વાહાના મરી
 ગયા હતા તેઓ શીકે એહેરે રામના નામના પોકારો કરે છે, તે વિરે કવિ કહે
 છે દીવા ૪૦-સ્પષ્ટ છે સાંધ-પકડે ક'ણી-કપા-હકીકત કપી કપી
 કપા કહુ ? અર્થાત્ એવું તો ત્યા જદુજ હવુ ટોઈ ટોઈ-તેલ વગેરેના
 દીવા મૂકી મૂકીને

હીનતાઈ પામી પડ્યા, બિનતાઈ ભામણે,
કામતાઈ કેલિ ચહે, દાનતાઈ દમે રહે,
નમ્રતાઈ નામ તે શુ, રામતાઈ સામણે;
સપિતાઈ સેવકથી, કપિતાઈ કો કરતા,
પિતૃતાઈ પામી પ્રેમે, વેગતાઈ વામણે.

૩૪

કદી એક ખૂમ સુણે, કદી એક શીરા ધૂણે,
કદી એક આવી નાણે, કદી એક ત્રાસતો;
કદી એક દુયોધન, કદી એક ગ્લાની મન,

૩૪ પોતાને માટે રણબૂમિમા આવેલા રામગોની એ અનર્યા
પઈ તે જોઈને દુયોધન રાગને જાણિ ઉપજી, તે વિરે કનિ કરે છે સધુ-
તાઈ ઇન્-પોના ॥ બીજમ, દોણ, વગેર ચોધ મગવાથી રાગને શુરતાઈ
(શુરતા-મોટાઈ) મૂમ યમાથી તેો વધુતાઈ લાગી અને ગદતા (મોટાઈ)
મૂન મૂળને ગઈ તેથી તે દાનજી રામમા દીનતાએ પ્રવેશ કર્યા સ્વામી-
તાઈ ઇન્-જોએ પોતાના મેવકપણાને દુયોધનની સ્વામીતાઈ (ધૂપીપણુ)
સાચવતા હતા-તેના સ્વામીપણાને જાન આપી રતા તતા તે સેવક હીતા
પામીને પડ્યા અને તેથી (રામના) ભામણા (ઓરામણા) લેરામા બિનતા
(પડી) મતપમ કે રામની સેના ખમનનાગ ॥ મતને પડ્યા કામતાઈ ઇન્-
જોએ કામતાઈ (મામ મંબધી) મનિર તાખ્યાહતા હતા, તથા પોતાની દામ-
તાઈ (ધનવાપણા)ના દમગા રેતા હતા, તેમજ ન તા સાનુ નામ ॥ જોગ
જે ભણુના નરોતા, અને ગમતા ગુણ નો જે ગમણે મણુ ગોરોતો આરતો,
વળી જે સેર ને લીધે સરિતાઈ (સર્વ જોનો પ્રતાપ) દામવતા હતા એ
જોની ટાઈ કનિજો કવિતા કરતા હતા, તેના રામજો મુદ્ધમા પ્રેમથી પિતૃતા
(પિતૃપણુ-પૂર્વપણુ) પામીને-અર્થાત મરણને વરા થઈને વામણ-સ્વ-
દીન વેપતા પામ્યા-બૂમિ ઉપર દલા ॥ ચછને પડ્યા છે ॥ અથવા, એ સધુ
દુયોધનને જે સેવકનાડે હવુ તે સેરકો આમ રગુબૂમિમા પડરાથી (રામ
ઉપરના પ્રેમને લીધે પિતૃતા પામી જરાથી) દુયોધનનો વેર દીનતા પામ્યો
તો ગ્લાનિ ઉપજી એ ભાવ છે

કદી એક કપ તન, કદી એક નાસતો,
 કદી એક ભાગ લેતો, કદી એક માગ્ય કે'તો,
 કદી એક દુખ સે'તો, કદી એક ગ્રાસતો,
 કદી એક રાજકવિ, કદી એક કથા નવી,
 કદી એક દશા કવી, કદી એક પાસતો. ૩૫

ગજજ ગઢચા જેહુ ગવે, રજજ લિપ્ત ત્યાગ સવે,
 કેજજ સગ કૂડે પડે, લજજ લાની લોટતા,
 સજજ થઈ શૂર થાતા, લજજ ભાવ ભુક ગાતા,
 મજજ મૂકી પડ્યા માતા, અજજ તો આયોટતા,
 તજજ કથા તનુ કોચે, મજજ પામ્યા તોય રોચે,
 દજજ દગ્ધ દુખયકી, વજજ આવી મોટતા,
 રજજ રાણી માણતા તે, અજજ કષ્ટ આણતા તે,
 વજજ આપ્યા વલ્લભતે, કેજજ કુડી કોટતા ૩૬

૩૫ કદી એક ઇ— દુર્ધાધન રણુભિમાયી રાત્રે પસાર થતા કદી એક ધનાયવા દુખીની ગૂમ સણે છે, અને ઇર્ષ વાર તે સાભળીને તે પોતાનું માથું હલાવે છે, કોઈ વાર તે પોતાના યોધાઓના ઝલ્લમા આરી ભય છે— હથકાર માને છે, કોઈ વખત (તેમનું દુખ જોઈને અથવા રણુભિના બયાનકપણાથી) તે ત્રામે છે, કોઈ વખત તેને તને (શરીર) કપ થાય છે, કોઈ વખત તે બીભાસતાથી કટાણીને કે ભયથી બીતીને નાસે છે ઇર્ષ વાર તેમના દુખમા ભાગ લે છે, ઇર્ષ વાર ઇર્ષના ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેને કહે છે કે માગ્ય, તારે શું જોઈએ છીએ?, કોઈક વાર તે દુખ સહે છે, કોઈ વખત મનમાં ઉપજેલા વિચારને માસતો (પાટો ગળી ભાય છે), કદી એક રાજકવિ તેને નવી કથા કહે છે (તે માળજે છે), ઇર્ષ વાર એમદ દુખીની દશા કવી (દહી)ને કોઈ વાર તે એક પામે (તરફ) જુએ છે અથવા, હવિરાજવદ્ધમ નરી કથા કહે છે કે, એ આ એક પામની (રણુભિની) દશા કવી (વર્ણવી) છે લાટાનું પ્રાસ

૩૬ રણુભિમા પડેલા યોધાઓની દશા વર્ણવે છે ગજજ ઈ—ગેઓ ગર્વથી ગજજ (દાગીએ) મદયા હના, તેમના શરીર રજજ (રજ—ધુળ)

ભાજતો ભૂપતિ ભૂવે, ટાજતો કોઈનાં કષ્ટ,
માંદતો ન મનૈયકી, આવ્યો કહ્યું દારમાં;
ચાલતો વિગ્રમ પાંચો, કાજ તો અપાર જમ્મો,
ખાજતો ખજો ન ખાજ્યો, ડખ્યો સરાસમાં;
પાજતો તે પૂર કર્યા, ગાજતો તે આવી ગડયા,
ન્યાજતો તે ન્યારા હુવા, વાંલા આવ્યા વહારમાં;
ઘાજતો જે ગુંજ કાજ, જાડતો મેમેથી હાથ,
કાજ તો કરાજ તેને, ખાય ખાય ખારમા. ૩૭

થી વિષ્ણુ યયા-લેપાયા, અને ખીજી સઘળું ત્યાગ થઈ ગયું વળી જોમણે આ
સુદૃષ્ટી પર (મધિ) મા ફેડા સગયાં દબા (કાર્ય) કર્યું હતું તેઓ આજ
(દુર્યોધનને જોઈને) વજા (લાજ) લાડીને લોટતા હતા. અર્થાત્ યુદ્ધમાં
દુર્યોધન પક્ષમાં ટોળેને તેનું ગુપ્તપણે અદિત કન્તા ગાયાં ગયા હતા તે આ
વખતે તેને જોઈને લાજતા હતા સજ્જ ઇન્-વળી જે મજા પછેને શૂર થઈ
જતા હતા, તથા જુદા ભાવને બજા (બજાને) ગાતા હતા -આનંદ પામતા
હતા, તે માતા (મહોન્મત્ત સ્ત્રીઓ) અજા (આજ) મજા (માજા)
મૂકીને આગોડતા થડયા છે ! તજ્જ ઇન્-કોઈએ તો પોતાના તનુ (શરીર)
તજ્જ કર્યા-ત્યાગ કર્યા, કેટલાક પજ્જ (પરાજય) પામ્યા છે-ધાયન થયા છે
તેઓ તો (પાણી)ને રોષે (ગેરે)-પાણીની જુએ પાડે છે અથવા કેટ-
લાક પોતે પરાજય પામ્યા છે, તોય પોતાના જે સગાએ દેહ તલ્યા છે તેમને
રડે છે એવી રીતે દુ ખથકી દન્ધ થઈ દબા (દાબેયા) થયા છે અને તેમની
મોટતા (મોટાપણું) વજા આવી (વાજ આવી) મઈ છે રજા ઇન્-જેઓ
રજા (રાજ્ય) અને રાજાને માણતા તેઓ અજા (આજ) કષ્ટ આણતા
(દુ ખી થતા) દેખાય છે, વધમ કટે છે કે, જોમણે કબજા (કાર્ય)ની કુડી
(કપટ ભરતી) કોટતા (કોટિતા-કોટિપણું) કરી છે તેઓ વજા આવ્યા
વ વાજ આવ્યા-દુ ખી થયા) અર્થાત્ કોટિક ફેડા કામ કરનાર યુદ્ધમાં એની
મેજા દુ ખી થયા !

૩૭ માંવતો ઇન્-તે ખીજાઓના કષ્ટ ટાજતો હતો ખરો પણ મનમાં
માંલતો (માહાવનો)-ખુશી થતો નહોતો વિરામ પામ્યો-અટક્યો (કહ્યું ના

હાય હાય કરે સય, મુખ ગયું આવ્યું દુઃખ,
 હમે પાસ બેસી કસે, દાસ તે ઉદાસમાં;
 કંઈ જશા મૃદુ રજ, આવી પડ્યા, કષ્ટ ભાવી
 ભાગી આગમાંથી લાગી, આશ જેહ ત્રાસમાં;
 યોધ લઢ્યા ક્રોધ બોધ, તનથી થયા નિધન,
 એમ વિચારતો ક્ષેમ, પાસ તે ઉદાસમાં;
 કણું શણકારી મારું, એક મિથકારી નેક,
 મળ્યો દુઃખ ત્રાસ ટળ્યો, ભાસ ભળ્યો ખાસમાં.

૩૮

તપુના દારમા આવીને). કાળ-ક્રોધ. સરારમા-એક છેડાથી બીજા છેડા
 સગી-ઠેક પોતાના પક્ષના મરી ગયા તેનો શોક, પાડવો ઉપર ક્રોધ, ૨
 થશે તેની ચિંતા, વગેરે જુદા જુદા વિકારો સામટા મનમાં ઉપજી આવવાથી
 મનના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી (આખા મનમાં) ડબ્બ્યો (દુર્મે) ભરા
 આવ્યો, શોક, ક્રોધ, ચિંતાના હેતુ કહી જતાવે છે પાળતો છું-જેમ
 હું પાળતો હતો તે બીજાદિને મનુષ્યોએ પૂરા કર્યા, જેમને ગાળતો હતો
 (અધરે વખતે કામ આવશે એમ જાણીને દૂર ગાળી દાઢતો હતો) તે (પણ
 આવીને ગડયા (મડી પડવા-મૃત્યુ પામ્યા) અને જેમને હું વાંલા કહી
 ન્યાળતો અને જે મારી બહારમા આવ્યા હતા તે ન્યારા હુવા (મૃત્યુ પામ્યા
 જુદા પડ્યા) ધાવતો છું-જેમને ગુજ (ગુલ-હાલી મસયતમાટે) ધરમ
 પાસતો અને જેમનો પ્રેમેથી હું હાય જાલતો તેને કરાળ (વિકાળ) કાળ
 ખારમા (જાણે દેવથી) ખાય ખાય (નિથાય ખાઈ જાય છે). પદાંત અં
 વૃત્યનુપ્રાસ.

કેવું કસે-કસાય-અમિત થાય કંઈ છું જેઓ કંઈ (કમળ) જેવો
 મૃદુ (કોમળ) હતા તેઓ રંજ (દુઃખ) મા આવી પડ્યા એ કષ્ટ તેમને ભા
 વી (યવાકોળ) હશે । મુદના ત્રાસમા (ત્રાસને લીધે) તેમની જે આશા હતી
 તે ભાગી (નિરાશ પામી) અને આગમા લાગી મઈ અર્થાત્ તેમના મનના મ
 નોરથ મનમા રહ્યા અને તેઓ જાતે પણ મરી ગયા. યોધ છું-જે યોધ મા
 રા યોધથી ક્રોધ આણીને લઢ્યા તેઓ પોતાના તનથી નિધન થયા (મૃત્યુ,

કરવું અમારે કેમ, કાલ શો તમારે નેમ,
 શત્રુઓ સમારો કેતા, મળો ભળો ભાઈ રે;
 મહત્તની સમાન રાવ્ય, શૂરવું ગુમાન ભક્ષ,
 વાગતો કમાન લોલ, શૂર શૂર સાઈ રે,
 નક્ષત્ર કરીએ અમો, પૂઠથી કરીએ ક્યમો,
 અરિને હરીએ ધારી, ધન્ય ધન્ય ધાઈ રે,
 કર્ણ રીછએ અપાર, કાળ ખીછએ આ વાર,
 સાથ સીછએજ પચ, રડે ધાઈ ધાઈ રે

૩૯

આ) એમ કર્ણના તણુની પાસે ઉભાસમા (અર્થાત્ ઉત્સાહમા) આવીને પોતાનું શ્લેષ દક્ષ્યાણ (વિચારતો) વિચારતો બાસ બખ્યો (બાસરૂપ કાઈ બોલ્યો) કે, હવે મારે આ ધર્મ (ધરણી) માં કર્ણ એજ એક રાણકારી (રાણ્ય આપનારો) અને નેક (સાચ) પ્રિયકારી (પ્રિય કરનારો) છે તે મને મળ્યો છે તેથી મારા દુ ખનો ત્રાસ ટળ્યો છે એમ તે પોતાના ખાસમા (ખાસ મહાનમા) બખ્યો (બોલ્યો) આઘતાનું પ્રાસ.

૩૯ હજે દુર્યોધન કર્ણને પૂછે છે કરવું ઈ-અમારે હવે કેમ કરવું કાલે તમારે શો નેમ (નિયમ-પ્રતિજ્ઞા) છે-કમા શત્રુને હણવાની પ્રતિજ્ઞા છે તમે કેતા (કેતા) શત્રુઓને સમારશો (કાપી નાખશો) ? હે ભાઈ ! તે બખ્યો બખ્યો ! (બોલો બોલો !) રાવ્ય, જે મહત્તની સમાન છે, જેને શૂરવું ભક્ષ (ભક્ષ) ગુમાન છે, જે લોહની કમાન વાગતો (વાળે છે-નમાવે છે), હે શૂર ! તે શૂર તમારે સાર્વ (સાર્વ) છે હરિએ-નાશ કરીએ ધારી-પકડી કર્ણ ઈ-રાષ્ટ્ર (વ્યાધિન) રડે રડે (દુ ખી થઈને શોક કરે છે) તેથી જાણે આ વાર (વખતે) કાળ ખીજ્યો હોય અને પચ (પાડવો) સાથ સીછએ-સીઝી ગયો-મળી મુઝ્યો હોય તેમ કર્ણ અપાર રીઝ્યો અથવા દુર્યોધનના વચન સાંભળીને કર્ણ અપાર રીઝ્યો, તથા બોલ્યો કે હે રાયા ! તુ તુ કરવા રડે રડે-વાર વાર રડે છે ! આ વખતે કાળ ખીજ્યો છે અને તેથી પાચ પાડવનો સાથ સીઝી ગયો છે એમ તુ જાણુ રડે' ઇત્યાદિ પાડવ પક્ષીય રાજાને પણ લગાડી રાકાય ભાટાનું પ્રાસ.

અર્જુનને મારું કાલ, ભીમને 'ભગાડું' ભાળ,
 શક્તિ ગયે શક્તિ એતી, છે મન બદનમાં;
 દ્રોણ-જેવો દીન દ્રોણ, ભીષ્મ નશા નહિ ગ્રીષ્મ,
 કવચ ગયે કવચ, ને શૂરસદનમાં;
 રાહ્ય થયો નશો રાહ્ય, ધારે તમે નેહ મલ્લ,
 એકલો અગાડી પડી, આવું ને કદનમાં;
 પંચ વીર મારું કાલ, મરાળ ચૂટે મૃણાલ,
 કવિરાજ શૂરતાજ, મોહ ના મદનમાં. ૪૦
 મલો! મલો! રાય ભાગ્યે, મળ્યા સર્વ શૂર દાણે,
 ધન્ય ધન્ય નિરધારે, ધીર વીર આ સમે;
 કુર્યોધન ખાલ્યા એમ, કોઈએ ન કર્યું ક્ષેમ,

૪૦ અર્જુનને ૪૦-પણી કહ્યું પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે ને મારી શક્તિ (એ
 નામનું આયુધ) તો ગઈ છે (ધટાલ્યને મારતાં) તથાપિ કાલે અર્જુનને માર
 અને ભીમને ભગાડું એટલી શક્તિ તો મારા મન અને બદન (તન)માં એમ
 શું ભાળ (ભે-ભણ). દ્રોણ ૪૦-દ્રોણના જેવો દીન દ્રોણ હશે (કે જે અશ-
 ર્યામા પડ્યો એટલું સાંભળીને હચિયાર તજીને રાત્ર હાથથી મૃત્યુ પામ્યો.)
 અને ભીષ્મના જેવા દ્રોણ ગ્રીષ્મ (તાતા-મરમ) હશે કે જે પોતાની પ્રતિજ્ઞા
 સત્ય કર્યા વિનાજ બાણસાચ્યાને સરણ થયા! પણ હું તો, ને કે મારું અભે-
 ધ કવચ (હિં કપટથી લેધ ગયો છે તેથી) ગયું છે છતાં, રાત્રીએ શૂરસદ-
 નમાં-રણભૂમિમાં કવચ એવો હું. રાહ્ય ૪૦-તમે જેને મલ્લ ધારો છો
 તે રાહ્ય તો મને રાહ્ય (કાંટા) જેવો થયો છે (યુદ્ધ વખતે કહ્યુંનું સારથી પણ
 કરવાને રાહ્ય ના પાડી ને કહ્યુંની નિંદા કરી) હતી માટે કહ્યું તેને વિષે આમ
 કહે છે. પણ ને-હે રાજા! તું ને કે કદનમાં (યુદ્ધની કાપાકાપીમાં) હું એક-
 સોજ અગાડી પડીને આવું છું. તથા જંગ-મરાળ (હંસ) મૃણાલ (કમળના
 તંતુઓ) ચૂટે છે તેમ પંચ વીર (પાંડવો)ને કાલ મારું છું. કવિરાજ વક્ષમ
 કહે છે કે કહ્યું તો શૂરાઓના તાજ રૂપ છે. એને કાંઈ મદન (કામ)માં મોહ નથી.
 છતાં પ્રાસ.

તજ્જ આજ અમો વેંમ, મિત્ર ચિત્ત ના ભમે;
અશ્વત્થામા શૂર ખરો, કિંતુ વિમ્ન શૂર ધરો,
લાગે એના શાપ ડરો, શત્રુ ભીત્રુ શે રામે;
દુઃશાસન અમો ધીર, શત્રુનિ ને તમો વીર,
વહ્નિ કવિનો મીર, શિર ભીર શે દમે.

૪૧

ચારપ્રતિજ્ઞાકથન.

એમ જોધકા મળીને, ક્ષેમ રોધકા વિચારે,
આવી રોધકા ઉચારે, સુણો રાખ ગર્જતા;
ભીમ મહાબાહુ એતો, કૃષ્ણાના સરાહુ કાળ,
આવી ઉજાહુમાં કીધ, પ્રતિજ્ઞા તો તર્જતા;
ભાવી ભગવંત મને, લાવી ધનવંત તને,
હુધી કળવત કે'તા, ધન્ય તારો સર્જતા;
કવિ વહ્નિ મતાપ, ભીમ કુહિલ અમાપ,
દહે સુહિલ મસાપ, કવિ શૂર વર્જતા.

૪૨

૪૧ ભયો ઇન્-કેણુ એવું વચન સાંભળીને રાય (દુર્યોધન) ભલો, મ-
લો, એમ જાણે છે તથા ત્યાં જીવે શૂર મળ્યા હતા તે સર્વ પણ એમજ દાખે છે.
—ભયો, ભલો, કહે છે ક્ષેમ—કલ્યાણ. તજ્જ ઇન્-પણુ આજ અમે વેદેમ તજ્જ દે-
છએ હીએ. મારા મિત્ર (મિત્ર) કહ્યુંનું ચિત્ત જામે એવું નથી—તેની કરેલી પ્ર-
તિજ્ઞા મિથ્યા થવાની નથી! અથવા હે મિત્ર! હવે મારે ચિત્ત મનનાર નથી.
તમે કહેશો કે અશ્વત્થામા શૂર શૂર નથી? તેને કેમ વખાણતા નથી? તો કહેવા-
નું કે, અશ્વત્થામા ઇન્-અશ્વત્થામા શૂર તો છે. પણ તે શૂર જાણણુ છે એમ
મનમાં ધરો—જણો એના શાપના ડરો (૩૨) લાગે, અથવા એના શાપ લાગે
માટે ડરો, પણ નેથી ભીત્રુ (ભયંકર) શત્રુ શે રામે? કેમ નારા પામે? ત્યારે
શાપી શત્રુ શમશે? તો દુઃશાસન ઇન્—ધીર એવો દુઃશાસન તથા અમો
(દુર્યોધન) તથા શત્રુનિ અને વીર એવા તમે કહે કવિનો મીર (શ્રેષ્ઠ) વહ્નિ
કહે છે કે જો એમ હોય તો મારા માથા ઉપર ભીર (બીડ) શે દમે—અને
શાપી શ કા આરે ?

૪૨ એમ ઇન્—એવી રીતે તે જોધકા (એક બીજાને જોધ કરનારા મં-
ત્રીઓ) તથા રોધકા (રાજાઓને મોકનારા) દુર્યોધન વગેરે ચાર (કુટુંબપુત્ર-
૫

દીપ જેમ દિન દખે, સૂર જેમ ઘૂડ પેખે,
 પૂરમા તાણાચે જેમ, સુગલી બને ભલી,
 હાણુ જેમ વાઘનાસ, રે કપોત બાજભાસ,
 હાથી સિહ પાસ જોઈ, કપતો હજમજી,
 કાયરને રાણુ જેમ, માયરને યુક્તિ જેમ,
 રૂક્તિ ધર્મ અધર્મની, ઉમંગ દત્તી ગણી,
 ભીમની પ્રતિજ્ઞા તેમ, અર્જુનની દીડી જેમ,
 વલ્લભ આવે શે વે મ, પૂછતો વળી વળી

૪૩

ચકાળ ચોપડી) પોતાનું ક્ષેત્ર (ધ્યાણ—કુશળ) વિચારે છે. આવી ઇ-
 એવામા શોધકા (જમમ-રૂપા દૂત) ત્યાં આવીને ઉચારે છે કે, તમે શખ
 ગર્જતા (શખની ગર્જના કરતા) પાડવને સાબળો ! કોણ શખ વગાડે છે ?
 ભીમ ઈ-એ તો મહાબાહુ (મોટા હાથનાળો-પરાક્રમી) ભીમ શખ વગા
 ડે છે તેણે કૃષ્ણના સરાહુ (મરાહુ) વખાણુને કાળે-કૃષ્ણ (ટ્રોપદી) થી વ
 ખાણુ પામવા માટે ઉજાહુ (હિસાહ) માં આવીને પ્રતિજ્ઞા કરી છે, અને તે
 આપણને તને છે-તિરસ્કાર કરે છે જાણી ઈ-એ પ્રતિજ્ઞા ભગવત (કૃષ્ણ)
 ને મને (મનમા) બાપી, તથા તે બળવતને તને લાવીને (શરીર માથે લ
 ગાડીને બેગીને, તે કમવત (મગા જાણનાર) કૃષ્ણ તેને મહે છે કે, તારા સર્વ
 તાને ધન્ય છે !-ધન્ય છે તારા માતપિતાને ? વત્તમ મનિ કહે છે કે, ભીમનો
 પ્રતાપ દુર્ગમ અને અમાપ છે બીજાઓના સુ નબ પ્રલાપ (ઝટ ઝટ ઉચ્ચ
 રેલા લનારા) જેમને શરા મ્વિઓ પોતાના વણુનમા તત્ત દે છે, તેમને તે જ
 હે-ખાગી નાખે એવો છે અથવા ભીમનો પ્રતાપ બીજાઓને સુત્રબ (સેહે
 લપી) બાગે એવો છે, (એ કુ મત્ત કહુ છુ) કેમકે શુ મ્વિઓ પ્રલાપ
 (ખેડા લનારાને) વર્જતા આ-આ કે-પાદાતાનુપ્રાસ.

૪૩ પોતાના દૂતે કહેલી ભીમની પ્રતિજ્ઞા સાબળીને દુર્યોધનની યી
 દરા યદ્ય તે કવિ વણુવે છે દીપ ઇ-રૂપક છે સૂર-સૂરો. પૂરમા-
 નદીના પ્રવાહમા સુ બિ ઇ-સુરબિ (ગાય) જેમ બતી (ગરી) બની
 જાય અથવા ભલી (ગરીબ) ગાય પ્રવાહમા ન ગુના જેવી ગ્તાનિ પામી જાય

ચારઅભયત્રહણુ.

કોણ કાળ લીધ નીમ, દીર્ઘોદર જેહ ભીમ,
બાણે નહિ બળસીમ, દુર્યોધન આગળે !
શૂરમણિ કણું પાસ, ધારતો ન તેનો નાસ,
દુઃશાસનનો ઉત્તસ, એથી એ શું ના ગળે ?
ભાખ્ય ભાખ્ય ભીમ ભડો, મતિના કેવીમાં પડ્યો,
મોત હાય આવી અડ્યો, લખી રાખ્ય કાગળે;
શકુનિ અપાર ખૂની, સુપણું શકુનિ ધૂની,
અંચુવડે ચીરે ઝાણી, આજ એથી ભાગળે.

૪૪

તે ઇ-રે। ખાનના ભાસથી (દેખાવથી) કપોત (હોશો) જેવો દીન બની
ભય. સિંહ-સિંહને. માંચર-માચર (માહિતગાર-પ્રવીણ) ને જેમ કાઢ
યુક્તિમાં દસાવે ત્યારે તે જેવો ગ્લાનિ પામી ભય. રૂક્તિ ઇ-ધર્મને (યુધિષ્ઠિરને)
અધર્મની રૂક્તિ (ઈચ્છા અથવા રસનો) કોઈ બતાવે તે જેમ તેવા ઉમંગને
ગળા (ગાળી) કે છે. ભીમની ઇ-તેમ, પ્રથમ જયદ્રથ વિષે જેમ અર્જુન-
ની પ્રતિજ્ઞા દીઠી હતી તેવીજ આ ભીમની પ્રતિજ્ઞા છે. વલ્લભ કહે છે કે એમાં
વેહુમ-શી આવેતો હશે કે તે વળી વળી (વારે વારે) પૂછે છે? અર્થાત્ ભીમ
પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞા નિશ્ચય પૂરી કરશે એમાં સંદેહ નથી.

૪૪ ચાર ઇ-ચાર (દૂત) ભીમની પ્રતિજ્ઞા કહેતાં પહેલાં દુર્યોધન
પાસેથી અભય ત્રહણુ કરેછે-અભેદાન માગી લે છે. કોણ ઇ-(દુર્યોધન
દ્વેષને પૂછેછે કે), દીર્ઘ ઉદરવાળો જે ભીમ છે તેણે કોણ કાળ (શાતેમાટે)
નીમ (પ્રતિજ્ઞા) લીધી? શું તે બાણનો નથી કે બળની સીમા રૂપ દુર્યો-
ધન તેની આગળ છે? ઉત્તમ-પ્રકાશ. ગળે-હામ હારી ભય-નરમ પડે. ભીમ
બંડા (ભીમ ભટ્ટ)-ભીમ વીર. લખી ઇ-હું જે કહ્યું તે ગમે તો તું કાગળ,
ઉપર લખી રાખ્ય-અર્થાત્ એ પ્રમાણે નિશ્ચય બનશેજ. સુપણું-ગરૂડપક્ષીના
જેવા ધૂની (અવાજ) વાળા અથવા ધૂનમાં ગરૂડ એવો. અંચુ ઇ-તે.
શકુનિ રૂપી ગરૂડપક્ષી આજ રહ્યું સંગ્રામ રૂપી ભાગજે બેઠીને અંચુ (અં-
ચ)વડે તે ઝાણી દેવાદાર-ભીમને ચીરે, એવો છે.

સેવક વદે સમારી, વાણી થાયછે બિચારી,
 શે શકે અમો ઉચારી, રાય આપ પાસ એ,
 રાખ ગર્જતા અપાર, એથી કરો નિરંધાર,
 દાસ વેણુમા ન સાર, કથુ શુચ ત્રાસ એ,
 પ્રતિજ્ઞા મહાન કીધ, સાખ કૃપણતાણી દીધ,
 તુલસી ઉપાડી લીધ, વદુ શુ આભાસ એ,
 તમો છો અમારા ઇશ, વલ્લભેશ્વર કવીશ,
 અમે આપો પછેવદુ, મન માહિ આશ એ

૪૫

નિઃસશયચારપ્રતિજ્ઞાકથન.

મળી પાડવાદિ સર્વે, બેઠા માધવાદિ ગર્વે,
 તઈં તાડવાદિ પર્વે, બોલિયો બળે બકી,
 બોકડી ગર્દન દત, શેર વિર્મદન ખત,
 ગાડીએ ગર્દન જત, જુકોદર વહે વકી,

૪૫ સમારી—સમાગીને કે સાચવીને વાણી ઈ—સેવક સમાગીને
 બોલ્યો કે હુ શુ બોતુ ? બોનતા મારી વાણી બિચારી (ગરીબ-દીન) થઈ
 જાયછે ને કહેનાતુ છે તે આપને અપમાન લગાડનાર હોનાથી અમારી કહેવાની
 દિનમત થતી નથી નિરંધાર-નિશ્ચય દાસ ઈ—દાસના વચનમા કાઈ સાર
 હોય નહિ માટે હુ એ ત્રાસતુ શુ કથન કરે ? અથવા, હુ એ શુ કહુ ? કેમકે
 એ કહેતા મને નાસ ઉપજે છે । વદુ ઈ—હુ એ આભાસ (છાયાવર્ણન) શુ
 વદુ ? અથવા, હુ શુ વદુ ? મોગી પ્રતિજ્ઞા, કૃપણની સાક્ષી આપી અને તુલસી
 ઉપાડી સોગદ ખાધા એ એનો આભાસ છે, એ ઉપરથી એ પ્રતિજ્ઞાનુ
 સ્વરૂપ સંગજી લેજો તમો ઈ—વલ્લભેશ્વર નામે કવિરાજ કહેડે કે, તે દત
 આ પ્રમાણે બોલે તમો અમાર ઇશ છો (તેથી તેના વચ) । જગદરાયની
 અમે દિનમત કરીએ તેમા કાલ્ય તમો અગારોજ નારા કરો માટે પ્રથમ અગતે
 અમે (અભય વચન) આપો એટલે અમે વદુ (બોલીએ) એની મનમા
 અશા છે

મૃગ દુશાસન આજ, સિદ્ધ વિનાશન કાજ,
ભીમ સુરાશન સાજ, છળી છિન્ના રેછકી;
વલ્લભ કૃષ્ણાનો મૂઠ ફલ્લભ તૃષ્ણાનો રૂઠ,
સુલ્લભ ધૃષ્ણાનો ગૂઠ, નાથું નાથ હું નકી.

૪૬

ભીમ સભા બીચ ઝોમ, હુલ્લું પ્રભા મીચ નેમ,
સાહી ખભા ઘોચ કોચ, ખૂનનો ખૂની કર;
ધારી શોભા જેઠ ફુલ, કર ઝોભા તેઠ પુલ,
બળે કોભા દેઠ અરિ, ના કર નિશે મર;
પદ્મી ભાંડતાણી સહુ, વેણુ માંડ કદી વહુ,

૪૬ અભય વચન લીધા પછી આર (દૂત) નિ સશયપણે બીમે દરેલી
પ્રતિચાતું કથન કરે છે: મળી ઈન્-પાડવાદિ (પાડવ વગેરે) અને માધવાદિ
(કૃષ્ણ વગેરે) સર્વે મળીને બેઠા હતા ત્યાં તે પર્વે (તે સધિમાં)-તાંડવાદિ
(નૃત્ય આનંદાન આપતું હતું તેને) તર્ણને (તિરસ્કારીને કે તણને) બળથી
(દોડ) બકીને બોલ્યો. શું બોલ્યો? બોલકી ઈન્-જેમ જત (પશુઓ) નો
ગર્દન (ભોખી) શેર (વાધ) બોલકીની ગર્દનમા દત્ત ગાડે-દાંત બેસાડે, તેમ
શત્રુના વિનર્દન (નાશ) ની ખતવાળા અમો પણ શત્રુની ગર્દનમા દાત
ગાડીએ. દૂત કહે છે કે, હકોદર એવી વધી વહે છે—અર્થાત્ રાખે છે. વળી
તે બોલ્યો કે મૃગ ઈન્—દુ શાસનરૂપી જે મૃગ છે, તેના વિનાશનેમાટે હું
(ભીમ) સિદ્ધ છું; કેમકે એણે (દુ શાસને) ભીમના સુરાશન (અમૃત) નાં
સાજરૂપ દ્રૌપદીને છકીને (છકમાં મદમા આવીને) છળી છે તથા છિન્ના
(મર્મમાં બેદિત) કરી છે. વલ્લભ ઈન્—હું (ભીમ) તે કૃષ્ણા (દ્રૌપદી) નો
વલ્લભ (સ્વામી) છું, અને તે મૂઠ (દુ શાસન) ફલ્લભ (ફરિબ-ન પ્રાપ્ત થાય
એની-દ્રૌપદીમહણુરૂપી) તૃષ્ણાનો રૂઠ—એવી ઇચ્છામા રૂઠ થયેલો છે. તથા
દ્રૌપદીની સુલ્લભ (મેરેવથી બને એવી-કેમકે તે વખતે ધર્મ હારવાના
બયથી અમે તેનો બચાવ કરવાને અસક્ત હતા તેથી તેની ધર્પણા કરવી
સુવચન હતી) ધૃષ્ણા (ધર્પણા-તિરસ્કાર) કરવા વિષે ગૂઠ (ગુપ્તમત્ર)
જે દુ શાસન, તેને હું નકી નાથ નાથુ. અર્થાત્ વશ કર દેહાંત અલ્પ-
કાર, અત્યાતુ પ્રાસ.

બની રાંડ સાંઠકેરી, થઈ દીન હું ડર;
પિતૃ નાક ગયા પાકુ, છતી હાક મારી ગાકું,
હોય વાક વાનમાં તો, દુષ્ટ મર્ણુને વરં.

૪૭

દુષ્ટને મારું ન આજ, રૂધિરના પાન કાજ,
જાન વાન કરે તાજ, નર્કમાં જઈ પકુ;
વાર વાર વફુ કરું, જહુ લિખત હાલું પશુ,
ખૂન ખૂની બની ઘસુ, રે બદન આ વકુ;
પાન કરે ઉષ્ણ લોહી, નૃત્ય કરે શૂર જોઈ,
વારશે અમોને કોઈ, તેહ બાણુ મકુ;

૪૭ દ્વ કહેછે બીમ ઇ—એમ સભાની ખીચ (વચ્ચે) રાત્રીની પ્રભા
(કાલિ) વ હરથુ કરે એવા બીમે મીચ (મૃત્યુની) નેમ (પ્રતિમા) કરી તે બોધ્યો
કે, હું ખૂની (બીમ) હું શાસનના ખબા સાહી (પકડી) ને ખૂનનો (લોહીનો)
ધીચ (જાડો) કીચ (કાદવ) કરે. વળી તે દુષ્ટ (હું શાસને) જોઈ—જોને
(દ્રૌપદીના કેશ બેચવા રૂપ) શોભા ધારી હતી તેને હું પુષ્ટ (પ્રબળ) આ-
ભા (ગુચવણ) કરે. અથવા તે શોભાની મોટી આભા કરે (પસ્તાના
રૂપ થઈ પડે એવી કરે) અને જો માગ બગે કરીને અરિના દેહને ક્ષોભા
(ક્ષોભ યુક્ત) ના કરે તો નિશે (નિશ્ચય) મરે. ખીજા સોમન ખાયછે પકડી
ઇ—જો આ વચન હું મૂઝ માંડ વફુ (વદન) કરે—અર્થાત્ જો મિથ્યા
કરે, તો હું બાડની પદની મદન કરે—માડ જેવો ગણાડ. જો હું દીન
થઈને ડર તો સાંઠની રાડ (ગાય) થઈને ડર તાત્પર્ય કે હું ડર તો મને
ગરીમ ગાયની પદની મગે પિતૃ ઈ—હું મ આમ ભૂમિમા રાત્રીના પિતૃઓ
જો નાક (રત્ન) મા ગયા હોય તેમને પાકુ—પાજ આ લોકમાં લાકુ તથા
તેમને છતીને હાક વગાડીને ગાકું—દાની દઉ, અને જો વાન (શરીરના વર્ણ)
મા વાક (કમ) હોય તો રાત્રીના દુષ્ટ મર્ણુને વર—પસદ કરે. અર્થાત્
રાત્રીને દુષ્ટ રીતે મૂઝ અથવા તે દુષ્ટને મળ્યુ માયે વર—વગડુ. વીરના
અનુભાવ

શબ્દતાજ સુચોધન, સૂતસૂત કર્ણ ધન,
શકુનિ રમત રમે, નામ ભીમ જઈ ભડુ ૪૮.
ભયે અગ રૂઢિરથી, આલિગુ કૃષ્ણાને આપ,
શ્યામ વર્ણ રક્ત કર, ભીમ નામ તો ભણુ;
ચોધની મીઆવુ આખ, વૈરીતાણી તોડુ પાખ,
અનખ ગળણ આગો, અરિ એ વિધે હણુ;
કર્ણ કેરે ધનુતાજ, કરાવુ ન યદુરાજ !
કાઈ રોઈ આવે વાજ, શૂર નામ શે ગણુ;
એકબો ન કોને ગણુ, વહારે આવે તેને હણુ;
લોહી ના પીવાય કે' જો, વેણુ ધર્મ ના રાણુ. ૪૯

૪૮ વળી વે કહેડે દુષ્ટને ઇન્-જો હુ રૂઢિરનુ પાન કરવાને માટે તે દુષ્ટને આજ ન મારે તો મારો બાન (શવ) અને વાન (વર્ણ-અર્થાત્ દેહ) તાજ (ભાગ) કર' અને નરકમા જઈને પડુ જડુ ઇન્-જડુ (ધૂળ) થી વિષા (લેપાયના) પશુ (દુઃશાસન રૂપી) ને હણુ અર્થાત્ પશુને હણુ અ-ને ધૂળમા રગદોણુ. અને ખૂની બનીને ખૂન (લોહી) રડે આ વડુ (મોહુ) માર' બદા (રારીર) ધસુ-ખગડુ મડુ-મડડુ અર્થાત્ જો કોઈ મને અટકાવના આરજે તો તેનો હુ પ્રાણુ લેઈગ રાજ ઇન્-રાજબોના તાજ (મુકુટ) ઉપ સુચોધન (દુઃશાસન), તથા ધન્ય એવો સૂતસૂત (સૂત જાતિના પુરુષનો પુત્ર)-ણુ, તથા શકુનિ જે રમત રમે છે-રમત રમવામા પ્રવીણુ છે, એ ત્રણેના દેખના જો હુ જઈને ભડુ-મુદ્દ કર, તો મારે નામ ભીમ જાણુજો વીર ના અનુભાવ.

૪૯ ભયે ઇન્-અગ રૂઢિરથી ભયે છો હુ આપ કૃષ્ણા (દ્રોપદી) ને આનિગુ અને તેનો શ્યામવર્ણુ રક્ત કર તો ભીમ એવું નામ ભણુ' (કહુ) અનખ ઇન્-રાત્રુને મારેતો જોઈને લોહો કહે કે આ અનખ ગળણ રો ગયો, એમ કહે, એવી રીતે અગ્નિને હણુ કર્ણ ઇન્-હે યદુરાજ ! જો હુ કર્ણ-નુ ધનુધ્ય તાજ (ભાગ) ન કરાવુ તો મારી કોઈ (નામ પાડનારી) રોઈને વાજ આવે અર્થાત્ મારે નામ જોડુ પાડ્યુ એમ જાણુ મારે કાઈની મદદ

પણ લેઈ શખ વાય, ચાર વદ સુણો રાય,
હાય હાય હવે કશુ, થાય રાય આતનુ;
હબકી હબકી અમો, આવીઆ વિચારી સમો,
સમાચાર ઘણા મૂક્યા, આ રહ્ય વાતનુ;
ઉગારવો ધારે ભાઈ, તો સન્ને રૂડી સળઈ,
દાસકેરે ધર્મે દાખ્યુ, બન્યુ બેહ રાતનુ;
ચૂડામણિ કવીશ્વર, છે નામે વલ્લભેશ્વર,
ભાષે રાય દશા ભદ્ર, શુભ વાહી સાથનુ

૫૦

કર્ણાદિકૃતસુયોધનશાંતવન.

સુણી શરીરથી શ્યામ, પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણુ મૌઠ,
નૃપાળ નહુષ જરો, સુણી સર્પ સર્પ તો,
ફળ ફૂલમાં ફણીદ્ર, નિહાળી નરીદ્ર હવો,
સમજી સુગન શાત, દાટયો દર્પ દર્પ તો,
વૃત્રાસુર વળખાત, તણી તાતી તાજાવેકી,
આવિયો અપાર વાર, કપ કર્પ કર્પ તો,
અમકચો અચો અતુર, ભાખ્ય ભાખ્ય ભાવી ભલ્લ,
દાખ્ય દાખ્ય કુખ દૈન્ય, શાણા સર્પ સર્પ તો

૫૧

પણ નહિ જોઈએ તે નિરે કહે છે, એકનો ઈન્-સ્પષ્ટ છે લોહી ધન્-ન્ને ધર્મ
(સુધિષ્ટિર) મને એમ કહે કે લોહી ન પીવાય, તો તે વેણુ કુ રાણુ (સામ.
શુ) નહિ-કાનેજ ન ધર.

૫૦ પણ ધન્-ચાર (દૂત) કહે છે કે હે ગાય સુણો, પાડવ પણ (નિયમ)
લેધને શખ વાય (વગાડે છે) રાયમાનુ-કુ સાનનનું મૂક્યા-પન્તા મૂક્યા
રદરય-ગુપ્ત બેદ અભાઈ-તેશરી

૫૧ સુણી ઈન્-મૌઠ પ્રમાણુ-ગાળી બીમની પ્રતિજ્ઞા સામગી રાજ
(કુયોધન) જેમ નહિએના મુખથી સર્પ મર્પ એ પ્રમાણે સામગીને નકા

જોધ જ્યદ્રપતણે, રોધ ગય હણી ક્યો,
 જોમ જોલી જોલી બક, છત છત છત એ;
 કોધથી કનાત કાગ, ધોધ ધામ મહાબળી,
 રોધ રાનપણે લેશે, રીત રીત રીત એ;
 રૂર કાત ગ્રાત કરી, નૂર નાય સિધુ હણી,
 પૂર પાણી તાણી લીધ, ભીત ભીત ભીત એ;
 કહ્યું કૃપાગ જાણ, રાખ્ય રાખ્ય રાધેય તુ,
 કિરીટીને કૃધણ જેમ, મીત મીત મીત એ ૫૨

જેવો રાગત જેમ કુળ દૂનમા કુર્ણુદિ (સર્પ-અગનર) થયો હતો તેવો શરીરે
 સ્યામ (કાગો સર્પ જેવો) થયો અર્થાત્ તેની કાતિ બપથી સ્યામ થઇ
 ગઈ. અને જીમના સુગન (સોગન) રાતપણે અમજ બઢને પોતાનો અતિ
 ખણે દર્પ (ગર) તેણે દાટવો (તગો) દનામુર ઈન્-જેમ જનામુર નામે
 દેવ ઉપર દંદનો વજૂપાત થાયથી તે જોવુ કુ બ થયુ હતુ તેની તાતી
 (ગરમ) તાવાવેલી રાગને આ પ્રતિજ્ઞા માબગનાથી થઈ તથા અપાર વાર
 તેને ગરીએ કર્પ કર્પ (અતિ ધાકથી) કપ થતા લાગે કવિ કહે છે કે,
 તે અતુ (કુર્બાન) અમકો અને અગો (અપારી એ.એ. અરેયો , તથા
 જોધો કે, જે ગાગા) તુ સર્પ મપ (ઝટ ઝટ) દુ મ અને દીનપણુ જણાવ
 અને જે બનના કાગ છે તે મુમેથી કે-અથવા શાણુ હત ! જે તુ
 સર્પ સર્પ (દોડી દોડીને આ યા છે) તો જે કુ અરેય બાવિ હોય તે બસે
 રાખ્ય !

૫૨ હવે દુર્યાધન મૂર્ખને વીનવેટે કે જેમ આગુને પ્રતિજ્ઞા કરીને જ્ય-
 દ્રપનો વિનાશ કર્યો તેમ જીમ પણ આ પ્રતિજ્ઞા કરીને કુ રાસનના વિનાશ
 કરશે માટે તુ અમને બચાર જોધ ઈન્-ધણા રાગતઓ હણીને જ્યદ્રપ
 જોધનો રોધ કરી માટે જો બોલી બોલીને રોડ બક (બેક) હુ કે એમની
 છત છત છત (નિથવ છત છે) કોધ ઇન્-તે કોધે કરીને કૃત ત કાગ સર
 જો છે, તથા તે મહામળી (મોટા બગસાગો) બજના ધોધુ ધામ છે, માટે
 અથવા ધામનો ધોધ (અત્યત તેજની) છે, માટે તે રાત પછો આપણી
 રોધ (ખમર) લેજો એ રીતજ છે ચર ઇન્-કાત

કંપતો કરાળ જંપતો ન જરી ડરી ડરી,
હરિ ! હરિ ! કરી ધરી, કરને કપોળમાં;
ભરી ભરી આંખ આપ, મરી મરી મીત જાત,
કરિઆરિ મુખ નાખું, ભાઇને અન્નેજમાં;
ડરી ડરી કશો મરે, ધરી ધરી કહું ભણે,
નરી નરી નરસાધિકી તો અતોલમાં;
ફરી ફરી પૂછે જોને, પરી પરી પીડ કરી,
મરી મરી મોટપણું, મૂકશો અખોલમાં.

૫૩

(પરાક્રમી) યુવાઓને શ્રાંત (અભિત) કરીને સિંધુના નાપ (જયદ્રથ) ડું
દૂર (તેજ) હણીને તેણું પૂર પાણી તાણી લીધું, એવી મને ભીત (ભી-
તિ-ભય) હમણા પશુ છે. માટે હે કૃપાળ જૂપાળ કર્યું ! હે રાધેય (રાધા-
યુત) તું હવે મને રાખ-ખચાવ. કિરીટી (અમ્બુન) ને કૃષ્ણ એ જેમ મીત
(મિત્ર) છે તેમ તું પણ મારા મિત્ર છે. અર્થાત્ કૃષ્ણ જેમ પાંડવોને સ-
હાય કરે છે તેમ તું અમને સહાય કર.

૫૩ કંપ છં-દુર્બોધન પોતાના કરને (હાથને) કપોળમાં (હમણા
હપર) ધરીને અને હરિ હરિ કરીને (ખોલીને) જામની પ્રતિજ્ઞાથી ડરી
ડરીને તે જરા પણ જંપતો નહોતો, તથા તેને અંજે કરાળ (ભયાનક) કંપ
થતો હતો. મરી છં-તે આંખે પાણી ભરીને કહ્યુંને કહે છે કે, હે મિત્ર ! મારો
ભાઈ હવે મરીજશે ! અથવા મારા મિત્રો મરી જતા જાય છે ! અને હવે મારા
ભાઈને પણ અન્નેજમાં (અંતરિયાળ) કરિઆરિ (સિંહ)ના મુખમાં
નાખું છું. ડરી ડરી છં-પછી કહ્યું તેને ધરી ધરીને (ગલી ઝાલીને-ધીરજ
આપીને, ભણે (ખેલે) કે નરી નરી (છેક) અતોલ (અપાર) નરસાધિકે
તું આટલો કેમ ડરી મરે છે ? ફરી ફરી છં-એમ છતાં પણ દુર્બોધન પીડાને
પરી (વેગળા) કરીને કહ્યુંને ફરી ફરીને પૂછે છે કે, જો તમે અજોલમાં રહેશો
-જોલશો નહિ-પરાક્રમ નહિ કરો તો મરી મરીને મોટપણું મૂકશો-તજરો-
અર્થાત્ તમે પરાક્રમ નહિ કરો તો અમારા સાથ મરી જશો અને તેથી મોટ-
પણું પણ જશે. ભાટાનુપ્રાસ.

દુઃશાસન ગઈ તઈ, સઈ સઈ એને સર્જ્યો,
 બોલિયો અપઈ વઈ, કંપ જપ અંગનો;
 જ્યદ્રથ નો'ય, નો'ય, રોય રોય રમાપતિ,
 કોય હોય માત જયો, આવે રંગ ભંગનો;
 દુઃશાસન નામધારી, સારી સારી સુખડી તો,
 મારી મારી આપુ અમો, મુસંગ અભંગનો;
 ભીમ નામને ભૂલાવું, દૂલાવું દૂલાવું દંભી,
 દૂલાવું દૂલાવું દુજો, ખગ જગ તગનો.

૫૪

વક્ષભા રમાડુ રાય, મતી પતિ વિણ થાય,
 યતિ મતિ ને તજાય, ગોરી ગાય ગાય ને;
 હાય હાય કરે કુતી, ગાય ગાય ગીત ગુતી,
 રાય કાય કંપ કરે, બોલ્યો ગાય ગાય ને;

૫૪ દુઃશાસન ઈન્-પોતાને મારવાની બીજે પ્રતિજ્ઞા કરીછે તે સાંભળાને
 અપઈ (અપરાજિત) દુ શાસન ગઈને તથા તઈને (તિરસ્કાર કરીને) બો-
 લ્યો કે, (પ્રહલાએ) સગ્ગ મગ્ગ ને શુ એનેજ સરજ્યો છે? કેવી રીતે
 બોલ્યો? વઈ ઈન્-પ્રથમ ભીમની પ્રતિજ્ઞા સાંભળતા ઉપજેના બમથી
 યથેલા કંપને તથા જપ (શાંતિ)ને વઈને-તજને જ્યદ્રથ ઈન્-અરે! આ
 જ્યદ્રથ ન રોય કે ને અર્જુનની પ્રતિજ્ઞા પાર પડવા દે! હું તો દુઃશાસન છું;
 ને રમાપતિ (વિણ) ગારી સામે આવે તો તે પણ રોય રોય (નિશ્ચય
 રહે) તેમ છતાં ને કોઈ ગતાને જરૂર્યો હોય તો તેના ભગનો (નાશ કરવાનો)
 રંગ બાહાર આવે! સારી ઈન્-તેને મારી મારીને હુ સારી મારી સુખડી આપું-
 જમાડું! અર્થાત્ મારરૂપી સુખડી ખવગાડુ અને અભજ (અમર-દેવ) નો
 મુગંગ આપું અર્થાત્ દેવ પદે મો નું! ભીમ ઈન્-હું ભીમના નામને ભૂ-
 લાવુ અને તેને દંભીને (દુખ દેઈને) દૂલાવુ (કોલાવુ) વગી દુલો (દુજ-
 વડે-બાળાવડે) તગ (માઝગીનો-દૃઢ) જગ (યુદ્ધ)નો ખગ (બલો)
 દૂલાવુ-શ્રદ્ધિ પમાડું! અર્થાત્ કસા કસીવાળા મુદ્દનો બલો બાલાવડે-
 દૂલાવી દાડું-વિસ્તાર-અર્થાત્ લેડું લાગાનુપ્રાસ.

પંદ કંડ પાણી ના'ય, નદી તીર જાય જાય,
 ખાય ખાય ધનુ તનુ, કરે હાય હાય જો;
 કવીશ્વર વલ્લભશા, ગુણ નાણ તણ મારા,
 ગાજ ગાજ પાજ કયે, રૂડા ગાય ગાય જો. ૫૫
 શકુનિ કે'ભાર શાય, માર મારો પાસાદણો,
 તેવાં બાણ મારૂં રાય, રૂધિર રૂધિર શું;
 લોક ચારના ઉચાર, માંહી ચાર સંપ ધાર,
 કુદનું ચતુષ્ઠ કયે, અવીર અવીર શું;
 દ્રોણ વૃહ્દભાની માપે, અર્જુનને દમ્યો નહિ,
 તેડી રાય રમાકું હું, અધીર અધીર શું;
 તરભડચે હરભડચે, ગરભડચે કશું થાય,
 ચરભડચે વલ્લભ તો, અમીર અમીર શું. ૫૬

૫૫ જો છં-જો હવે હું રાય (કુધિધિર)ની વલ્લભા વદાલી પત્ની
 (દ્રૌપદી)ને રમાકું છું-છપ્પા પ્રમાણે નવાવું છું, અને તે સતી પતિ વિના-
 ની યઈ જાય છે તથા યતિ (સંન્યાસી જેવા કુધિધિર) મતિ તત્ત્વય છે તથા
 મારા પરાક્રમ ગોરી (અપ્સરાઓ) ગાય છે । જો હવે કુંતી હાય હાય કરે છે,
 અને શુંતી (આપણી સ્ત્રીઓ) ગુચીને-નવાં બનાવીને ગીત ગાય છે, અને
 હું જે દ્રૌપદી સહિત પાંડવો વન જતા હતા ત્યારે તેને 'ગાય,ગાય' કહીને
 બોલ્યો હતો તે, રાયની કથાને કંપ કરે-કંપિત કરે છું । પંદ-આપણો-અ-
 ર્જુન. તનુ-શરીર. તેના શરીરને મારું ધનુષ્ય ખાઈ જાય છે ? કવીશ્વર છં-
 હું ગાજુ-ગાજુને પાંડવોને પાણ-શુદ્ર-અધમ કરી નાખીશ ત્યારે પોતાનું
 નાથુ (દેવું-દરમ) તણને (અદા કરીને) વલ્લભ સરખા રૂડા કવીશ્વર મારા
 ગુણ મારો તે શું જો. સર્વત્ર ભવિષ્ય ક્રિયાને વર્તમાન જેવી વર્ણા ૭ માટે
 ભાવિકાલંકાર. શબ્દની આવૃત્તિ છે માટે લાઠાનુપ્રાસ.

૫૬ પાસા રમાડી છળભેદ કરનારો શકુનિ બોલ્યો છે : શકુનિ છં-સ્પષ્ટ
 છે. રૂધિર રૂધિર શું-રૂધિર પીશે રૂધિર પીશે એમ શું બોલો છો ? લોક છં-
 ચારસોઠ (સિદ્ધ મંડળ)ના ઉચારમાં આપણુ ચારનો સંપ ધારવામાં આવે

માર વાર વાર તેડી, પાર સાર પૂછતો તે,
ધાર ધાર ધારણુને, ભાખ્ય ભાખ્ય ભાવના;
માર માર ભીમ ભણ્યો, માર સાર તેને વદા,
કારભાર ભણુ અમે. દાખ્ય દાખ્ય દાવના;
તાર તાર કરી તોડુ, ભાર ભાર ભીમના સા,
કાર કાર લાડુ જગ્યા, આખ્ય આખ્ય આવના;
કાર કાર દુરાગિન, માર માર તો ઉચ્ચાગ,
માર માર વદલ કે', હવિ તુ લખવના.

૫૭

છે (અર્થાત્ માર લોકમા જે વાત થાય તે જોગી ન હોય, મારે આપણો સ પ
ખરોજ છે) અને તેઓ આપણને દુષ્ટુ ચતુષ્ટ (ચતુષ્ટય-મારનુ ટોણુ)
કરેછે, તેમને તમે અપીર અનીર (નહિ વીર-કાયર) શુ કહોડો ? દ્રોણુ ઇન્-
દ્રોણુ જદ્દ હતો તેણે અર્જુનને માપે માની (તેણે માપ રાખીને) અથવા
માની એવા જદ્દ દ્રોણુ અર્જુનનુ માપ રાખીને તેણે અર્જુનને દબ્યો નહિ,-
માયો નહિ, પણ દુ રાય (યુધિષ્ઠિર)ને તેડીને રમાડું-ધુ-ધુની બાજુ રમાડું
ધુ, તમે અધીગ શુ કરવા યાગો છો ? અથવા હમણા હુ યુધિષ્ઠિરને પકડી
મેઠીને તેને ફરીને ઘૂત રમાડું અને પાર વરમ પાછા વનમા ગોકલુ હુ (મુદ્દ
કરવા કે ઘૂત રમવા સાગો માણુ મોવાવે સારે રાજ્યએ તેને ના કહેવી નહિ,
એવો રા નઓનો ધર્મ છે) તરમ એ ઇન્-તરમડયે (તરફાગ કયે) અ-
થવા હરમડયે (નાદિઅમત થયે) અથવા ગરમડયે (ગરમડાટ કરે) શુ થાય ?
વધમ દહેડે કે, અગીર (ઉમદા નુધ્ય) દોય તે તો અનીરની સાથેજ ચર-
મડે ■ '—દુષ્ટો કરેછે અથવા ચરમડયે (ચરમડવાથી) શુ અગીર તે
અગીર જણાયછે કે ? છેકાનુપ્રાગ તથા લાટાનુપ્રાસ.

૫૭ હવે દુયોધન દૂતને પૂછે છે કે ભીમે રૂધિરપાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા
સામાટે કરી તે સવિસ્તર કહે, તે વિશે વર્ણુનતા વ બ નવિ હજે છે માર
ઈન્-તે (દુયોધન) માર (દૂત) ને તેડીને (પાસે બોલાવીને) વાર વાર
પાર સાર (વાતનો પાર અને સાગ-મનમ) પૂછતો-પૂછે છે તે દૂતને કહે
છે કે, તું ધારણુ ધાર ધાર—મનમા સ્થિર થા—દુ શાસનને મારવાની પ્રતિજ્ઞા

ચારરૂઢિગેત્પત્તિકથન સવૈયા

પોડશમે દિન ચુદ કરી હરિ,
શુદ્ધ બની વડ વીર વિજેયા,
જાણુ ભલી મન બુદ્ધ વિચારથી,
કુદ બની ભડ ભીમ ઈ દેયા,
શિબિર ચિર વિશુદ્ધ મતિ કરો,
ચુદ બની હરિ અર્જુન હેયા,
ભીમ ભડે અતિ રૂદ્ધ સભામિત્ય,
કુદ બની બકવા અતિ ર્થિયા

૫૮

ભીમે કરી તે જાણીને ગભગપ્પશ નહીં પણ તેમના મનની ભાવના (ઈચ્છા) મને બાખ્ય—કહે માર માગ હું—ભીમ જે માર માર એમ બોલ્યો તેને તમે સાર સાર વદો—કરોડો અર્થાત્ એ તો તમે કરોડો કે ‘સક્ષેપમા પ્રતિગા કથન કર્યું છે’ તેમજો કારભાર અમે જાણીએ તો ખરા માટે તેમના જે ભાવના છગ પ્રપ ન દોષ તે દાખ્ય (કહે)—તેઓ કેવા દાન રમે છે તે મેં ભીમની પ્રતિગા પાર પ રો એનો ભય તું ન રાખીશ કેમકે ભીમન શા ભાર છે? તેને તો હું તાર તાર કરીને—વૃદ્ધા પૂટા મરીને વીણી નીણીને તોડું—નાશ થશે એવાં છું તેમજો તું કહે કે તમે દાર દાર લાડ જમ્યા છે પણ આ આવ્યા (આનર) તો આપો! અથાન્ એ તમારા દાત તોડી પાડે એવું છે! હે દુન! જા, દુશમનિ રોગ કહીને જર જર—ખીલીનરાવ અને માગ માર સમ્પ્રેષ ઉચ્ચાર થર વા ન મિ સાગ સાર (સક્ષેપ) કહે છે કે હવે તું પોતાને લગ્નરીશ નહિ—અમના નરમ બોલીને અમને લગ્ન વીશ નહિ! લાટાનુ પ્રામ.

૫૮ કુટોધનના પૂઠવા પરથી રૂઢિગેત્પત્તિ (રૂઢિરપાનની પ્રતિગાની હતપતિ સવિસ્તાર વાગ (દૂત) કહે છે તો સ મેં છું—સેજામે દિવસે ચુદ કરીને તપા શુદ્ધ બનીને (સ નવાન થાને) હરિ (રૂઢો) વડ (વડા મોટા) વીરો વિજેયા-બગાડ્યા પડી તેજે મા બુદ્ધ વિચારથી મનમા વિચાર

તેહતણા તનમાં મનમાં રહિ,
 શોચનમાં રણમાં ધનમાં શુ,
 નેહતણા જનમાં ધનમાં નહિ,
 મોચનમાં કાણમાં વનમાં શુ;
 રહ બચે ઉનમાં ગનમાં રહિ,
 લોચનમાં ઉણમાં અનમાં શુ,
 ખેહન જોચનમાં હનમાં સહિ,
 શોચનમાં ધુણમાં ધનમાં શુ.

૫૯

કરીને અને બુદ્ધિમાં નિશ્ચય કરીને બધી રીતે જાણુ (જાણુ) કે ભીમ બડે
 કુદ્ધ બનીને-ક્રોધી થઈનેઈ (આ પ્રતિજ્ઞાના શબ્દો) ટેંધા છેલવકાર્યા છે (ટેરના
 લલ્પારના) એ પ્રતિજ્ઞા કેમ પાર ઉતારવી તે નિચે ચિંતા થવાથી હરિએ પો-
 તાના શિમિર (તંબુ) મા ધિર (સ્થિર) થઈને અને મતિ (બુદ્ધિ) ને વિશુ-
 દ્ધ કરીને (એકાગ્ર ચિત્તે જે કરવાનું તેનો નિશ્ચય કરીને) તથા મુદ્ધ (મુગ્ધ-
 અજ્ઞાણના જેવા) બનીને અર્જુનને ટેંધા (જોયા) આપાત્ તે અર્જુનના તબુએ
 ગયા અને ત્યાં જઈને કહ્યું કે, ભીમ બડે (ભીમ બડે-વીર) અતિરૂઢિ
 શોકવાની સીમાને ઉગ્રધી ગયેલી આપાત્ ખુદી સભા બિચ (વચ્ચે), અ
 થયા ન શોચસો દોહને-પ્રહલી રીતે કુદ્ધ બનીને ક્રોધી થઈને આતશય બકવા
 ફેંધા-ધુમાન્યા છે ! (વેરના-ગુમાના) -વગર વિચારે બહુ લગારો કરી વળ્યે
 છે અર્ધાનુદુઃશાસનનું રૂમિર પીડાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી છે, પણ તે તેનાથી
 પાર કેમ પડશે તેનો તેણે હજી સુધી વિચાર કર્યો નથી ! વૃત્ત્યનુમતિ.

૫૯ તેહ ઈન્-જો એ પ્રતિજ્ઞા તેહતણા (જીમના) તનમાં અને
 મનમાં રહી ગઈ (પાર પાડનામાં ન આવી) તો પાછળથી તેનું શોચન
 (શોચના) કરનાથી શુ ફળ છે અને તે આજ સુધી ધન (સંજડ) રણ
 (યુદ્ધ) મા ગયો તેથી પણ શુ ? અર્થાત્ ગમે તેનું પરાક્રમ કરું પણ પ્રતિજ્ઞા
 તો મનમાંની મનમાં રહી ગઈ એ શોચના જેવું છે ? જેહ ઇન્-જો જનમાં
 (જનુ-જનમાં) અને ધનમાં (ધન્યમાં-ધન્ય વામાં) નહિ, (દીર્ઘદર્શી
 નથી) અર્થાત્ જે જન્મથીજ અવિચારી છે અને શુ કરવાથી ધન્યવાદ મળશે

જય અહાર દિના તવ વાર રૈં,
 કાય અપાર હણે સૂતસાથી,
 યાય અસાર અપાર વિનાગજ,
 લા'ય અકાર લહે જોત નાથી;
 ખાય અહાર ગમાર, બની ધની,
 યા'ય અવાર, ન હેરત ભાથી,
 ના'ય ન વાર સવાર બની બળી,
 ધાય અધાર સરે ગુત નાથી

૬૦

તેનો પણ જોને વિચાર નથી, તેના મોચનમા-મિથ્યા મગરીમા (મુચ્-મિથ્યા
 મગરર થયું) તેની ક્ષપુમા-તેને લાગ-અવકાશ મળે દોષ તેમા (ક્ષણ-નવ-
 રાશ-અવકાશ) અને તેના વનમા-તેના પાણીમા અર્થાત્ બળમા (વન-પાણી)
 પણ શુ ? અર્થાત્ જે જન્મથીજ મિથ્યા બકરા કરનાર દોષ તેની બાધાએ
 મા કે તેને અવકાશ મળ્યો દોષ તેમા કે તેના બળ વગેરેમા પણ કાંઈ માય ન
 સમજવો દેહ ઇન્દ્રિયો કદાપિ હનમા (હિતિ-અવિતામા) અથવા ગન
 (મણ)મા-મનુષ્યસમુદાયમા રહી તેનો દેહ બધે તથાપિ તેના મોચનમા-
 તેને જોવામા-તેના તેજમા (સ્વાસ્થ્યે, પ્રકારતુ) તેના ઉણમા (ગિન-
 પણમા-ગરમ મિત્તજમા)અને તેના આમા-ધામ લેવામા-જનમામા (અન-
 મામ લેવો, જનતુ)પણ શુ ? અર્થાત્ પ્રતિજ્ઞા પાળવાના કાલ્ય તે જનતો રહો
 તો તે સર્વને પણ ધિરાર છે । ખેદન ઇન્દ્રિયોના પુરુષના જ્ઞેયનમા અને હન-
 માં (નુમા-જડમામા) ખેદન (ધૂન) પડી । તેના રાચન (ગોમવા)મા, કે
 ધૂણમા (તે જીવન ધૂળને-પાવ તેમા અથવા તેની ધૂનમા) કે ધનમાં
 શુ ? તે શા કામના છે ? તાત્પર્ય કે વીર પ્રતિજ્ઞા તો કરી છે પણ તે જો
 તેનાથી પળાય નહિ તો જપ્ત મિથ્યા છે । ચિદ્રા-ચ.

૧૦ જન્ય ઇન્દ્રિયો મટે છે કે અદ્ય દિવસ વીતી જાય તવ (તારે હવે)
 વાર રી ?-વાર શામા કરો છો ? કેમ કે તે જ મુક્તમા સ્તરગાથી (કર્ણ)
 અપાર કાય (૧ જુ મોવાળો) હણે અને તેથી અમાર (માર રહિત) અ-
 પાર વિનાસ યાય અને તે આપણા જૂત (મૂય-સમુદાય) નાર્યાને (ક્ષ-
 ન)

એ વિધિ નારા વિનાશ લહી મન,
શોચ કરે હરિ બહો બડલાગી,
ને ધરિયું પણ જીમ મહાભડ,
ખૂન ખૂની બની રે પોઈ રાગી;
દ્રોપદી દામણી ને કપડે ગહો,
કસ્તુરો દોહો લગાડું વિરાગી,
રક્ત સુરગ ધરે અતિ શોણિત,
કસ્તુરો કાળો ન જોડ મુહાગી.

૬૧

ને આણીને) અકાર (વિના કારણ) આપણી લા'ય (બળતરા) લહે (જુએ). ખામ ઈન્-તે ગમાર (કર્ણ) આપણી અતાર (સૈન્યની પકિત) ખામ (મારી નામે), અને પછી ધની (ધણી-સમર્થ) બનીને અવાર (ન અટકાવી શકાય એવો) થાય, તે બાપી (જીમ) ન હેરત (હેરત) નથી જોતો! નથી વિચારતો! નામ ઇન્-તે કર્ણ (આપણી) નત-નવીન (યોધાઓ) ને નાથીને (નાશ કરીને) અવાર (ધાનણ યર્થ શકે નહિ એવા-સહન ન થાય એવા) શરે (તીરે કરીને અગાળ ન સહેનાય એવા તીરને પ્રહાર કરીને) ધાય-રાય બૂમના દોડે, અને (રથમાં, સવાર બનીને, અથવા સવારમાં બની (બળાગન) બનીને ધા (પાપુ), ધી ન ના'ય (રનાન કરે નહિ) અર્થાત્ આપણા સૈન્યકાળ લેદ.વીજ તે રનાન કરશે. ચિત્રકાંઠ.

૬૧ એ વિધિ ઇન્-બાઝમાર્ગ, નાટા બાગ્યવળા) હરિ એ વિધિ (એ પ્રમાણે) પોતાના પક્ષના નામ નાનારા મનમાં ધરીને બહો (બહુ) શોચ કરે છે. પછી તે અચ્ચુનને કંડકે કે, મહાભડ (મોટા વીર) જીમે જે પણ (પ્રતિજ્ઞા) ધાનણ કર્યું છે તે જી-સામગ્રી પણ કહી બતાવે છે ખૂન ઇન્-તેજે પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, રાગી (રાગ-પ્રીતિવાળો) અથવા રાગી-કોપી એવા કુ ખૂની બનીને ખૂન (લેહી) પા.જી દોહુ દોહી પ જી? તે કહેછે: દ્રોપદી ઇન્-દામણી (દીન થયેલી) દ્રોપદીને જી (કુરાસન) કપડે મહી (મહી-ઝાલી) -તેનાં વસ્ત્ર ઝાલીને જોજી જોજી છે, તેના લેહી-રૂપી કસ્તુરી દ્રોપદીને અંગે થગાડીને તેને વિચારી (વિચિત્ર રમણી) કર્ણ. અથવા દોહી રૂપી કસ્તુરી

રે ઘડો એક ઘશી ઘસી શોણિત,
 લાલો મિઠાવો કુકાળપ લાવું,
 એમ ગહી પરતીગન જ્યાં જન,
 જો મુસકાઈ ગયો સું લખવું!
 કર્યું વસે જમીમાં જવલોં તવ,
 તો પરતીગન વ્યર્થ મનાવું,
 રે પરતીગન વ્યર્થ ગયે નર-
 કે પડશે ભીમ હું પછતાવું.

૬૨

તેને અંગે લગાડીને હું વિરાગી (રાગ-કોધરહિત) થાઉં-સારે મારો ક્રોધ
 મટે. દ્રૌપદીને અંગે લોહી લગાડવું તેનું કારણ કહે છે- રક્ત ઇ-કેમકે શો-
 ણિત (લોહી) રક્ત સુરગ (સારો સતો રંગ) ધારણ કરે છે; અને કસ્તુરી
 તો કાળી છે, માટે તે જોડ સુહાગી (શોભાવતી) નહિ પાવ. કાળી દ્રૌપદીને
 અંગે કાળી કસ્તુરી જોખે તેના કરતાં રાત્રી લોહી સાથે શોભશે એમ કહેવાને
 અભિપ્રાય છે અથવા, દ્રૌપદીને અંગે કસ્તુરી રૂપી રક્ત લોહી લગાડું, પણ
 કસ્તુરી તો કાળી છે અને લોહી તો રાત્રી છે માટે એ જોડ સુહાગી ન બની-
 માટે એ કથન સુધટિત ન થયું-રૂપક ઘટવું ન બની આવ્યું (જો લોહી કા-
 ણું હોત તો તેને કસ્તુરીનું રૂપક બરાબર જાણત) છેકાનુભાસ.

૬૨ પાછલા મર્યામા કથ્થુ કે લોહી રાત્રી છે માટે તેને કસ્તુરીનું રૂપક
 ઘટવું નથી એમ બીજાને શકા થઈ હતી, તે શકાનું પોતેજ નિવારણ કરે છે :
 રે ઇ-લોહી રાત્રી છે તો શી શીકર છે ? તે શોણિતને એક ઘડો મુધી ધરી
 ધરીને તેની લાલી મટાઈને અતિમય કાળપ લાવીશ. (લોહીને ધણી વાર
 ધરાવાથી તે કથું થાય છે એ પ્રમિદ છે). એમ ઇ-એ રીતે જ્યાં
 જન (મનુષ્યો) હતા ત્યાં તેણે પરતીગન (પ્રતિજ્ઞા) મહી (મદણ કરી),
 અને પછી તે જો મુસકાઈ ગયો છે-જો આનંદ મયો છે કે હું પોતાને શું
 લખવું ! અર્થાત્ એવી વચ્ચે વિચારે પ્રતિજ્ઞા કરીને તે એવો આનંદ પામ્યો
 કે તેની અગમ્નિ અને ઉદ્દનાઈ ઉપર વિચાર કરીને અને જાગ જાગતી હતી !
 શામાટે પ્રતિજ્ઞાને વચ્ચે વિચારની કહો છો ? તેનો ખુલાસો કરે છે : કથું ઇ-

અર્જુન કે' દરિ કાલ પિયે ભીમ,
સોહો દુશાસન અંગ લગાવે,
કૃષ્ણ કથે નવ માનું હવે ભસો-
ભાવ દુખે દિવ સંધુ લગવે;
ને વળી કર્ણ મુઝા પછો પ્રાક્રમ,
ના ભગતાઈ ભડીજ લગવે,
કિરોઈ કે તવ કેશવ શું મન,
બીચ ધરે મમ આંદિ તજવે.

૬૩

જવથો (ત્યાં મુધી) કાળે જભીમાં (પૃથ્વી ઉપર) વસે છે તે (ત્યાં મુધી)
તેની પરતીગન (પ્રતિજ્ઞા) હું વ્યથે મનાવું છું-તમાગી પાને વ્યથે મનાવું છું
અર્થાત્ હું તે વ્યથે જાણું છું પાણ તમે પણ તેને વ્યથે કહેશો. વાર, પ્રતિ-
જ્ઞા વ્યથે થશે તો યાઓ, તેમાં તમારે લાગવું શુ કરવા પડે છે ? તેનો ઉત્તર
આપતાં જણાવે છે: ૨૬૦-અરે ! તેની પ્રતિજ્ઞા વ્યથે ગયાથી ભીમ નરકમાં
પડશે અને પછી તેથી હું પછતાવું-પસ્તાક (રનેદને લીધે) મારે પસ્તાવું પડે.

૬૩ દરિનાં વચન સાંભળીને અર્જુન કહે છે: અર્જુન ૬૦- અર્જુન
કહે છે કે હું દરિ ! દુઃશાસનનું સોહો ભીમ કાલ પિયે (પીશે) અને અંગે
લગાવે (લગાવશે), અર્થાત્ એ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળશે. તે સાંભળીને
કૃષ્ણ કથે-કહે છે કે હું તે હવે માનું નહિ, કેમકે સંધુ (સિંધનો રાત્ર જયદ્રથ)
અમને ભક્ષિભાત લગવે છે અને તેથી દિવ (દુઃખે છે) અથવા જયદ્રથને દણુ-
વાની તે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, તે વખતે એ પ્રતિજ્ઞા પળાવવાને અમને જે ભક્ષિ-
જ્ઞાન દુઃખ પડ્યું હતું તે દુખે કરીને અમારું મન તે સિંધુરાત્ર દશ લગવે છે.
તાત્પર્ય કે તે જેની જયદ્રથને મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી પણ તારાથી તેમાંનું
કાર્ત્તવ્યનું નહિ અને આખરે મારે તેમણે શ્રમ લેશે પણો હતો તેવીજ આ
ભીમની પ્રતિજ્ઞા છે, તેથી તે પણ તારી પેડે પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળી શકે એવો
ભય છે. હું કહેજે કે એનું રક્ષણ કરનાર માત્ર કર્ણ છે માટે પ્રથમ તેને મારી
પછી દુઃશાસનને મારીશું, તો: ને ૬૦-એ કર્ણના મુઝા પછી ભીમ દુઃશાસન-
ને મારવા ૨૫ પ્રાક્રમ (પરાક્રમ) કરે તો તેમાં તે પોતાની જાણતાઈ (જલાઈ)

લોક બળી રચિ મા'રગિ તો કથ,
 એ સહુ આપ પ્રમાદ પ્રભૂજ,
 નાથ નિયતાપણુ પદ માયજ,
 હાથજ પાંડવ આપ દિભૂજ;
 ને મુખથી હરિ એમ વદો કદિ,
 બેસી રહો નવ નેક હોભૂજ,
 વા'લ અપાર ન આપ રૂચે મન,
 ને દુર્ગમિન વદાજ દેભૂજ.
 વેણુ સુણી હરિ નેણુ નમાવન,
 કેણુ જડે પ્રિય વેણુ જશાં એ,
 હાથ બતાવીશ સાથ મુકૌરવ,
 ગાય તજનિશ કાય કરાં એ;
 મુખથી બેશ ન રૂખ થતો મન,

૬૪

જલી રીતે બળવે છે એમ મમજતુ નહિ—એમા વડાજ નથી એવા
 કૃષ્ણના વચન સાંભળીને કિરીડી (અગ્નુન) કહે કે કે, તવ (ત્યારે) હે કેશવ !
 તુ તારા મન ખીચ (મનગા) શુ ધરે છે તે કહીને મારા મનની આડી તળ-
 વ-ત્યારે હવે કેમ કરતુ તે કહે

૬૪ લોક ૪૦—હે પ્રભુજ ! લોક અને બળવાન અને રથી મહારથી ક-
 હે છે તે સહુ આપનોજ પ્રસાદ (મેહેરબાની) છે હે નાથ ! અમાર નિયતા-
 પણાનું (અમને કનજે રાખરાપણાનું) પદ તમે માથે રાખ્યું છે અથવા હે
 નાથ ! તમાર નિયતાપણાતપી પદ અમારે માથે છે, તથા હે વિભુજ (બ્યા-
 મક ઇશ્વર) ! પાડવના હાથજ આપ છો અથવા પાડવને તમારો હાથો છે—
 સાહાય્ય છે ને ઇ—હે હરિ ને કદી તમે મુખથી એમ વદો કે, “તમે બેસી
 રહો ” તો હુ ને (નકી) ધમો ન થાક. વા લ ઇ—ને અમને મઠના ઉપગ
 અપાર વા'લ (વાહાવ) હોય નથાપિ તે આપને મન ન રૂચતો હોય, અને
 ને તેને તમે દુર્ગમીન (રતુ) છે એમ વદો (કહો) તો હુ તેને દુષ્ટ—દુ ખ
 રહ.

ભૂખ ભગાવુ હુ દુ ખ તરાં એ,
ભાખવો હા જવ દાખવો ના તવ,
રાખવો રૂકેતિ આખ ચરાં એ
માધવ એમજ ના રવ અન્યત,
સાધવ યુક્તિ રાધન રાજ,
આસત ત્યાડકો ભાજત ના ભીમ,
માસત ના મન આજત આજ,
પૂજત દામન સૂજત ભીમ ન,

૬૫

૬૫ વેણુ ધૃ—અર્જુનના વેણુ (વચન) આભળીને દરિ નેણુ
(નયન—નેત્ર) નમાવત (નમાનવા લાગ્યા) મતવળ કે અર્જુને કહેની વાનને
પોતે સ્વીકાર ક્યો પોતાના કપર અર્જુને પ્રીતિ ભક્તિ બતાવી તેથી આનંદ થઈ
સાત્વિક ભાવ પ્રગટ થયો, અને પોતે કૃતમ પ્રકૃતિના દોષથી અર્જુનના મુખ-
થી પોતાની મૃતિ સાબળી નેત્ર નીચા કર્યા નેત્ર કેમ નમાવ્યા તેનું કારણ
કહે છે કે'ણુ ધૃ—પોતાના પ્રિય મિત્ર અર્જુનના એ કે'ણુ (વચન) મનમા
રેણુ (રેવણુ) જેવા જડે-જડાઇ ગયા અને તેથી કૃષ્ણ બોલ્યા કે—હાય
ધૃ—હુ કૌરવના સઘળા સાથને ગારા હાય બતારીશ—મારી યુદ્ધ નિપુણતામા
તેમને આજી'નાખીશ, અને તેમની ગાય (ગાયા કીર્તિની કથા) તજવીશ,
એ કાય કશા—એમનામા શુ મય (કૌરવ—દ્રૌપદ) છે? અથવા કૌરવો જે
એમ કહે છે કે “પાડવો એતે કશા (શા) કાય (કૌરવો) છે—પાડવનામા શુ બળ
છે” તે એમની ગાય (વાતા) હુ તજવીશ સુખથી ધૃ—માટે તુ સુખથી
બેસ, મનમા રૂખ (રૂક્ષ—અર્થાત્ ખિન્ન) ન થતો, કેમકે હુ તમારી ભૂખ
(શત્રુને ષગળ્ય કરવા રૂપ) ભગાવુ (નાશ કરણુ) અને તરા (તેવાજ)
દુ ખ પણુ ભગાવુ ભાખવી ધૃ—જ્યારે આપણે ‘દા’ ભાખવી દોય ત્યારે
આપણે ‘ના’ દાખવી (જણાવવી) અને મનમા ગિત (મર્મ—અતઃ પ્રુ-પ્રુ
ન કરી દેવાનો ગુણ) રાખવી કેમકે એ ભીમના આખ (રુદ્ર—નેત્ર) ચશ,
(ચશી ગયેલા—જિએ મરી ગયેના) છે અતઃ ભીમ પોતાના બળના અદ્યાર
થી કાઠને ગણતો નથી, માટે પોતાના બળના ભગમા ઉપર તે વખતે ફસાઈ
ન પડે તેથી આપણે તેને મદદ કરવાના છીએ એવો આપણો મર્મ તેને કહી
દેવો ધટિત નથી

ઝૂઝત પૈ ઇક રચત બાહ્ય,
 વા'લીતણી ભણી ચાલી ગયા ધણી,
 ભાળી સુભાળ ચતા લીનતાહ
 ગત બિહામણી જાત જદુપતિ,
 થાત ન ભે પશુ ખાત અસુ તો,
 જકત નિપાવત રકત જની મણુ,
 ભકતન કાજ અશકત અસૂતો,

૬૬

૬૬ માધવ છં—અર્જુનને એમ કહીને માધવ એમને એમજ (એક-
 સા), અન્યત (બીજે જાણ) રવ (શબ્દ—મરખાટ) ન કરતા યુક્તિ
 (યુક્તિ—પોતાના મનમાં જે યુક્તિ ધડી કાઢી હતી તે) સાધવ (સાધવાને)
 રાધવ (રા—લક્ષ્મી + ધવ—રનામી)—લક્ષ્મીપતિ—કૃષ્ણ રાજા હતા તેથી સા-
 મકી (અર્જુન) પાસેથી ચાલત (ચાલ્યા) પણ મઠ જગોએ તેમણે ભીમને
 ના ભાળત (ન દીગે), અને તેથી મનમાં ના (ન) મા રત (માલ્યા—પુશી થયા),
 પણ મનને ઝાઝા ઝગત (ઝાગ લાગી) ‘મા’ રામ્દને ઉપયોગ બે તરફ થઈ
 શકે છે અર્થાત્ કૃષ્ણ ભીમ પાસે દુશાસનરધરૂપ કાર્ય કરાવવાની યુક્તિ
 ધડી કાઢીને તને સાવચાને છાનામાના—મઠ ન જાણે તેમ ભીમની પાસે જવા-
 ને ની ત્યા પા. ભીમ કહી જ. એ નહિ તેથી તેમના મનમાં પરિતાપ
 ઉપજ્યો પછી પોતાની ધારેલી બાહ્ય પમદ પ. નાથી તેને જીતાને એક પગે
 થઈ રહેતા કૃષ્ણે તરે તરે પૂછ્યું ત્યારે ભાગ મળી કે ભીમ તો પોતાની વાદાલી-
 દ્રોપદીના તુભણી ચાલી ગયા છે, તેથી તે આનંદ પામ્યા, એ રંગન કરતા મ્વિ
 લખે છે પૂજત છં—પછી તે દામન-વાગ લોખને (હિંદી ગીતે ‘દાસ’ શબ્દ
 નું બ. વચન ક્યુ જગાય છે એના પગે વચનબની કવિતામાં ઠેર ઠેર
 દષ્ટિએ પડે છે એ વિશે કાચ વિચેચનમાં જુનાસો કંપા છે માટે દીમમાં
 દામ દામ દરાવનાની અગત્ય જોઈ નથી) પૂછત (પૂછે છે), પણ ભીમ ચઝત
 ન (જા. નથી) અને કૃષ્ણને તે બાહ્ય (દાન—ભીમની પાસે પ્રતિજ્ઞા કરાવી
 દુશાસનને મરવાડા દાવ) રચત (રચે છે) તેથી તે માનવાને તે ઇક પૈ
 (એક પગે થ ને) જગ (જૂએ છે) વાલી છં—પણ પછીવી ખગર મળી
 ધળી (નીમ) સાની (પાદી)ના બાલી ચાલી ગયા છે, એ રીતે સુભાગ-
 સારી ખાતમી બાગી (અર્થાત્ જાણીને) લીનતા (આનંદમાં લીન—ગરમવ)
 ચતા (હતા) વિચકાવ્ય.

શીરા ન હાડત રીમ ન જાગત,
મિથથી માલત ચીત અસૂતો,
ભાગ્યુ ઘણુ ભવ ટાગ્યુ નિપાવિયુ,
ખાગ્યુ ન ખતથી ગાગ્યુ અસૂતો.
કોઈક વાર જગત નિપાવન,
કોઈક વાર મંદારન હારો,

૬૭

૬૭ કૃષ્ણનું નિર્ભયપણુ વર્ણુ છે રાત ઈં-રાત જો કે બિહાગણી છે તથાપિ તેમા એવા જાદુપતિ (કૃષ્ણ) જાત (જન્મ છે), પણ પશુ (હિંસ્ર પશુ) માન અસુ (પ્રાણ) ખાત (ખાઈ જાત) એવો એ (ભય) તેમને ન થાત (નથી થતો) કૃષ્ણની ભક્ત-સંસયના વર્ણુ છે જન્મ ઇં-જગતનો નિપાવન (ઉત્પન્ન કરનાર) પ્રશુ (ભક્તના ઉપર) રક્ત (પ્રીતિનારો) બનીને અથના (શત્રુ ઉપર) રક્ત (ક્રાધથી લાગ્યો) બનીને (પાછળ દિ-વસોના યુદ્ધમા વાગે ॥ ધારડે) અશક્ત છતા પણ જાતન (ભક્તોને) કાળ (માટે) અમરો (નહિ સૂતો-અથાન નિહા તણે) જન્મ છે કેવી રીતે જન્મ છે તે વર્ણુ છે શીશ ઇં-તેમનું ગીત માત્ર (સંખ્યુ પણ) ન હાલત (હાલનું નથી)-અર્થાત્ એવી રીતે ચૂપચાપ જન્મ છે કે શરીરના અગ દાનવાથી પણ કાઈ અસજ થાય એમ કંતા નથી વગા તેનું નીમ જાળત ન (બાળતી નથી)-અર્થાત્ ગામાન્ય માણુમાનો ક્રોધ જેમ તેમન પાતાને હૃદયમા પરિતાપ ઓપજાવે છે અને તેથી ક્રોધના આવેનથી નેઆ બરાજ પાડી ઉઠે છે તેનું અહીં નહોતુ, પણ તેમને કેળીને ક્રોધ ચીમ પાડીને અશુ (અશુ-નાહુ) તો તેની પામે મિથથી (નિમિત્તથી-અર્થાત્ પોતાનો અસ્થ અથ પ્રકાશ ન કરતા ક્રોધને મદદ ન થાય તેનું તેનું સમાધાન કરાને) માલત-માલાવેછે-જન્મ છે એવા દાર્દમા મ્ણુને ક્રોધ, ભય, વિગ્મય કેમ નથી તેનું કારણ કહે છે જાગ્યુ ઇં-તેમણે ભવ (સમાર) મા ઘણુ જાગ્યુ છે, તેનું પાતે ઘણુ ટાગ્યુ (વિનાશ કરું ૩), નિપાવિયુ (ઉપજાવ્યું છે), પણ તેને ખાતથી જાગ્યુ નથી-સહિના કર્મ રામાનિક રીતે જો બન્યા જન્મ છે તેને તણે અટકાયા નથી, કેમકે એણે અસુ (એનું) તો (ઘણું) જાગ્યુ છે અર્થાત્ જોઈ જોઈને જાગુ કર્યું છે જુઓ ગીતા " વદ્દુર્નિમેશ્યતીતાતિજમાનિતવચાર્જુન "—હે અર્જુન મારા તથા તારા ધણુક જન્મ વીતી ગયા છે " તાન્નહરેદસર્વાણિનત્વતેત્યપરતપ "—તે સંવંને હુ જાણુ છું, પણ હું સનુતાપન ! છું જાણુતો નથી ચિત્રકાવ્ય.

કોઈક વાર ભગત લુકાવન,
 કોઈક વાર રિજાવન હારો,
 કોઈક વાર લગત લડાવન,
 કોઈક વાર મિલાવન હારા,
 કોઈક વાર રગત પડાવન,
 કોઈક વાર ખચાવન હારો
 કોઈક વાર ભરો ભજ ભાષિન,
 કોઈક વાર કલો' સજ સ્વામી,
 કોઈક વાર મુખી વર આપત,
 કોઈક વાર કુખી વરનામી,
 કોઈક વાર લુખી ત્વચ ભાળત,
 કોઈક વાર ભુખી ક્વચ ગામી,
 કોઈક વાર ભુખી અટતા હરિ,
 કોઈક વાર રૂખી ગટ ૩૧ ૧

૬૬

૬૮

૬૮ કૃષ્ણ ભગવાનનું સામર્થ્ય વર્ણ છે માર્છ ૮૦—૨૫ છે જગત-
 જગત નિવાસન નિવાસનદાર નિવસનવાર (બધે આવા રૂપો એવોજ
 અર્થ કર્યો) ભગન જુવાન (હારા) બ તે ૧ તેમની પરીક્ષાને અર્થે ભૂ-
 લાનનારો) રિજાવ ૧ ઈ—માર્છ વાર તે રિજાવ હારો-રીજાવનાર છે
 ભગત ઈ—માર્છ વાર તે ભગત (લાગતાનજગતાઓને) લાવન (હાર)-
 લાવનાર છે રગત ઈ—માર્છ વાર તે રગત (સ્ત્રી) પડાવન (હાર)-
 લોહી વેહેવ નાનાર-તેવુ યુદ્ધ કરાનાર છે અને કોઈક વાર તે ખચાવનદાર
 પણ છે ચિત્રકાવ્ય.

૬૯ કોઈક ઈ- કોઈક વાર તે ભલો થઈ જાણિન (ભાષીઓ-વીરો) ને
 બળે હ-નેમની સાથે યુદ્ધ કરે છે અને કોઈક વાર તે સ્વામી (હરિ) 'ભલો'
 (૨૧૬) સજ છે યુદ્ધ પ્રાપ્ત છે વરનામી ઉત્તમ નામનાજો લુખી ઈ—માર્છ
 ક વાર તેને લોકો જુખી (રૂક્ષ) ત્વચનાજો ભાળત-જુએ છે અથાત્ ઉધાડા
 શરીરવાજો દેખે છે અથવા ઉધાડી ત્વચનાજો તે પોતે ખીજીને જુએ છે અ
 ને કોઈક વાર તે ભુખી (ભૂષિત-અલગૃત) યજ્ઞને ક્વચ (ક્વચ સહિત) ગામી
 (જનારો) યાપ છે અથવા ક્વચરૂડે ભૂષિત થઈને જાય છે કોઈક વાર તે હરિ

નામી અપાર તરો હરિ ઊભત,
 દૂભત નાહિ વિચાર વહતા,
 ગામી કુપાર તરો હરિ લુભત,
 ડૂભત શિબિર દાર ગહતા;
 કામી ખરો પણ ના બિચ રૂઢત,
 ચમન ના ચિત રમ્ય રહતા,
 સ્વામી સરોજન વલ્લભ સુલ્લભ,
 દુલ્લભ દુષ્ટન દુખ દહતા

૭૦

ભૂખી (ભૂખ્યા હોઈને) અટતા (હરે છે) અને ટાઈકિવાર રૂખી (ઝપિઓ)
 જેના ધામનુ રટન કરે એના થકને (મોટા ઐશ્વર્યવાળા સ્થાનમાં રહે છે)

૭૦ હરિની મોટાઈનુ વર્ણન કર્યા પછી કવિ હવે પ્રગુલ વર્ણુ છે ! નામી
 ઈ—તરો (તેવો—પાછળ કહો તેવો) અપારનામી (અપાર નામવાળો)
 હરિ (કૃષ્ણ) ડૂભત-દ્રૌપદીના ત મુના દારમાં બેઠો રહેછે, અને (તેમને)
 વિચાર વહતા દૂભત નાહિ—દૂભતો નથી જી પ્રુડની એકાત વાતમાં ખલેલ
 કરતો નથી ગામી ઇ—જે હરિ કુ (પૃથી)ની પાઠ ગામી (જનારો) છે
 તરો (તેવો) હરિ લુભત (પા-વા ૥ પ્રેમથી લોભાડ રહેતે) અને શિબિર
 (તથુ)ના દા ને અટણ કરતા ત મુ આગળ પોતોચતા રખત (તથુ આ
 લીને ડોભા રહેતે ?) ।મી ઇ—તે કાની (કાગકાલ અથવા ।મ) નાજો તો
 છે ખરો પણ મિચ (સ્ત્રી પ્રુડની એ ।તની વચ્ચે) ઝમન ન—જ તો ઝોકાનતો
 નથી, અને તેનુ ચિત (નિ તર) રમ્ય નહતા (રહેછે તો) પણ તે
 ચમનો નથી—નીતિગાનની મર્યાદા જો નથી સ્વામી ૬૦—સરોજન
 (કમળો) અથાત્ કમળનામિની (પ્રમળા-વલ્લભી)ને ગામી (કૃષ્ણ) વલ્લભને
 (તેના વલ્લભો અથવા વલ્લભ પ્રિય) સુનભ (સુનભ) છે, અને દુષ્ટન (દુ
 ષ્ટાન) દલભ [દુનભ] છે અને તેથી તેઓ દુ ખથી દહતા છે અથવા ‘દુષ્ટન’
 એવો છે. કરીને નો, ને દુગો દુલ્લભ છે તેથી નેમના દુ ખ જળી જતા નથી.
 છેકાનુપ્રાસ.

સૂણી સતીતણી વાણી ગુણી ભલી,
ભીમ સુસ્વામી રીઝાવતી રાણી,
જાણી જરૂર જગેશ્વર જોગણી,
આપો ઉભી પ્રભુ દો શીખ શાની;
તાણી ન આપ ધીમેથી ભખ્યા ભલ,
ભાળ કહો સતો દ્રૌપદી શાણી,
પ્રાણો પ્રિયે તમ જે સખી તે ઉભ,
વહલભ બાહર બહર બાણી.

૭૧

વાર કહી વળતી જગદંબન,
જંભન જન વિહારનવાળી,
મા'મદમત નિ શુંલ નિશુંલન,
ફંભન રાડ મિટાવનવાળી;
જે યજ્ઞતા તિ હવા બળખંભન,
લભન લાડ લડાવનવાળી,

૭૧ કૃષ્ણે તંબુના દાર આગળ ઊભા રહીને શું કહ્યું, તે કહે છે: સૂણી
૪૦—તેણે સતીતણી (દ્રૌપદીની) ભલી ગુણી (ગુણવાળી) વાણી સૂણી. શું
સુષ્યું ? પોતાના સુસ્વામી ભીમને રાણી (દ્રૌપદી) રીઝાવતી હતી તે વખતે
જોગણી (કાષ્ઠ દેવી) જગેશ્વર (કૃષ્ણ)ને પોતાની જરૂર છે એમ જાણીને તેમની
પાસે આવીને ઊભી અને બોલી કે હે પ્રભુ ! તમારે મારી શાની (શી બાબત
ની) જરૂર છે તે સબધી મને શીખ દો—આમ કરે તે સામગ્રીને આપ
(હરિ પોતે) તાણીને (મોટથી) નહિ પણ ધીમેથી ભખ્યા (બોધ્યા) કે, ભલ
ભલે સારે (અથવા ભવ-ભલી રીતે બોધ્યા, એમ પણ થાય.) રાણી સતી
દ્રૌપદીને ભાળ (ખબર) કહે કે જે પ્રાણી તમને પ્રિયે (પ્રિય) છે અને તમારો
સખી (મિત્ર) છે (સાક્ષિન્ શબ્દ પુલિંગ છે. માટે પુરૂષને મિત્રના અર્થમાં
અપી લખ્યો છે). તે બાહાર બહર (ગુપ્ત નહિ તેના) સ્થળને જાણીને સ્વા
હમો છે અથવા, તે બાહાર હમો છે એમ તુ (આ મારે કહેણું) જાણીને
તેને બહર કર (કહે).

દ્રૌપદી પાસે ગઈ કુખભજન,
રજન-રાશિ રીંજવનવાળી.

૭૨

બોલી નહીં પણ ચેતવી દ્રૌપદી,
નેત્ર ધરિશરતથી મતબાઝી,
કૃષ્ણ ઉભા સખિ કૃષ્ણ ઉભા ચળ,
જે અચળા વિચળા પત પાળી;
ઊઠો તતક્ષણ કે ભડ ભાખત,
હો અમકી અપળા રતનાળી,
દ્રૌપદી બોલો સખી બરકે મમ,
જેહ જઈ ધવ કી મત મા'લી.

૭૩

૭૨ વાર ૪૦—કૃષ્ણને સંદેશો સાંભળીને જમદગ્ન (જમદગ્ના)
“માર” કહીને મગતી (પછી) દ્રૌપદી પાસે ગઈ (એમ છેલ્લી કડી સાથે અ-
ન્વય.) જમદગ્ના કેવી છે? જમન ૪૦—તે જમન (જમ નામે અસુરને)
જન (પ્રાણ) વિહારનવાળી (વિહારવા-નાશ કરવાવાળી—નાશ કરનારી)
છે, વળી મા'મદમત (મદામદથી હિમત થયેલા) જે શુભ અને નિશુભન
(નિશુભ)—એ નામના દ્રૌપદીની રૂબન (આશિર્વાદ સંબધી) પોતાની સાથેની
રાડ (લઢાઈ) ને મિટાવનવાળી—તેમનો વધ કરીને તેમની લઢાઈ શાત કરનારી
છે, (શુભ નિશુભે દેવીને પત્ની કરવાની ઇચ્છા કરી તેથી તેમનો વધ થયો છે
એ પ્રસિદ્ધ છે) જે તે દેવીને યજ્ઞતા (પૂજતા) તે બળખબન—બળના ખબ
(રતબ) રૂપ હવા (થયા) તથા જે તેને લબન (પ્રાપ્ત) થયા તેમને તે
ભાડ લગવનારી છે વળી તે કુખભજન (કુખને ભાજનારી), રજન (આ-
નંદ આપવા રૂપ ક્રિયાના) રાશિ રૂપ અને પોતાના ભક્તાદિકને રિંજવન-
વાળી (સુખ કરનારી) છે, તે દ્રૌપદી પાસે ગઈ.

૭૩ બોલી ર્થ—તે મતબાઝી (મદા-મત-મદાન) જોગણી મુખથી
બોલી નહિ પણ તેણે દ્રૌપદીને નેત્રની ધરિશરતથી ચેતવી—ચેતાવી એવી રીતે
કે, હે સખિ! કૃષ્ણ ઊભા છે, કૃષ્ણ ચળ (અસ્થિર-હિતાવશે) શમ કરવાના
સિચારવાળા ઊભા છે, જેણે (કૃષ્ણ) અચળા (પૃથ્વી) ને વિચળા (સ્થિર) કરીને

એમ વદી વરવાનવતી ગઈ,
 ગોપતિ પાસ નિહાળી નમતી,
 શે પ્રિય ગપત છૂપત ઊભત,
 દેહ ત્રિભુવન માહિ ભમતી,
 ના ગુનરો ગુણી કે અનગુણી ખ-
 રે દિલ ભક્ત દયાળ દમતી,
 શામળવાન સખી મમ જીવન,
 કારણ કે' વદી કાળો શમતી

૭૪

પોતાની પત (પ્રતિજ્ઞા અથવા પતીજ) પાળી છે અથવા જોણે અયજામા
 પોતાની પત (પ્રતિજ્ઞા) વિચળ (સ્થિર) કરીને પાળી છે જોગણીની ધર્મા-
 રત સમજી તે તત્કાલ જીડી કે ભડ (ભટ-ભીમ) તેને ભાખત (હે છે) કે હે
 રતનાગી (રતના હારવાગી) ચપળા (વીતળી) રૂપ અથવા ચપળ આખ-
 નાળી દ્રાપદી ! શે ચમકી ?-એમએક કેમ ચમકી જીડી ? તે સામળીને
 દ્રાપદી બોની કે મમ (મારી) સખી બરકે (બોનાવે છે) માટે હે ધવ !
 તેના જીવને જોઈ કે ની મત છે (તેને શે વિચાર) કે ? એમ કહીને તે
 મા'લી (માલાનના નાગી-આની) અથવા તેનો કેના માનવજો વિચાર છે
 તે જીવને જોડ

૭૪ એમ ધન-એમ વદી (બોલી) વરવાનવતી (હિતમ કાલિવાળી
 દ્રાપદી) ગઈ અને ગોપતિ (હદિયોના સ્નામી કૃષ્ણ) ને પાસે (જોબના)
 નિહાળીને નમતી (તેમને નમનાયાગી) પછી તે બોલી કે, હે પ્રિય ! (વા
 દાયા કૃષ્ણ !) તમે ગુપત (ગુપ્ત-જાનામાના) છૂપત (છૂપાઇ રહી) શે
 (કેમ) જીભત (જિભારલા છે) ? તમારી દેહ તો ત્રિભુવનમા ભમતી
 (ભમતી) છે અથવા તમે સવ દામે વ્યાપ્ત અથવા ગતિવાળા છો તો અર્ધો
 નમે ાના શુ કરવા જિભા રણા છો ? (અથવા તમે તો જ્યા જોઈએ ત્યા
 તૈયાર ! એ અર્થમા પણ એ વાચ્ય હોઈ શકે) પછી દ્રાપદી કૃષ્ણને આદવા-
 નું કારણ મતારી વિનય કરે છે કે તમે તો ગુણી કે અવગુણી જોઈને તેને
 ગુનરો (પત કરો) એમ નથી, (અથવા અમારા ગુણથી જોભાળને કાઢ

કૃષ્ણ કયે સખિ કારજ એકજ,
ભીમ હુલાવી કુલાવી કરી લે,
જે વદિયો કુરુકેરી સભા બિચ,
પાન રૂઢિર તિ તુજ વરી લે,
જાગે જશે ઝટ જ સખિ જામની,—
આજની, એક મને તિ ધરી લે,
ના રજ ફેર પડે પતિ રીઝવ,
કારો વકારો હકારો હરી લે

૭૫

આવો એવા નથી) પણ ખરે । તમારા દિનમા ભક્તની દયાજ દમ તી (દ-
મે છે) ।—માત્ર અમે તમારા ભક્ત છીએ માટે તમે અમારા ઉપર દયા કરવા-
ની ખાતર અહીં આવ્યા છો । હે સામળનાન । (સામળા વર્ણવાળા) મારા
જનન રૂપ સખી (મિત્ર) કૃષ્ણ । હવે આનન્દનું કારણ કો' (કહો), એમ
વદીને કાગી (કૃષ્ણા-દ્રૌપદી) રામતી (શાત ધર્મ-છાની રહી)

૭૫ કૃષ્ણ ઈ૦-કૃષ્ણ કયે (કહે છે) કે હે સખિ ! એકજ કારજ છે
તે તુ ભીમને હુનાની કુલાવીને કરી લે-સાધી લે શુ કારજ તે કહેછે જે ઈ૦-
ભીમ જે કુ (કારવોની) સભાબિચ (સભામા) વદિયો (બોલ્યો) હતો તે
રૂઢિર તુ પાન તુ વગી લે (માગી લે) દ્રૌપદીના વચ્ચે કુશાસને ખેચ્યા ત્યારે
ભીમે કહ્યું હતું કે, હું કુશાસનનું રૂઢિરપાન કરીશ, તે આજ તેને રમરણમા
આણીને તેની પામે કરાન, એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે જાગી ઈ૦-હે સખિ !
તુ હવે ઝટ જા, કેમકે ભીમ જાગી જશે (તો આ વાત તે શીખવણીની ધારી
ને કદાપિ નહિ માને) અને આજનીજ એક રાત જાકી છે તે તુ મનમા ધરી
લે અર્થાત્ આજ મુદનો સોજાએ દિવસ પૂરે થયો છે માટે આટલી રાત વીત્યા
પછી કુશાસનને ભીમ ન મારે તો પત્ની આપણી જાણ જમડી જાય એમ છે
(અદાર દિવસમા દુર્વોધનને માગીને યુદ્ધ સમાપ્ત કરવું છે માટે) ના ઈ૦-
તુ સાવધાન રહેજે કે મારા કહ્યા પ્રમાણે કરવામા રજ (લગાર નેટલો
પણ) ફેર પડે નહિ, માટે ભીમને ગમે તો ડારીને (પ્રતિજ્ઞા બંધ થવાનો બધ
દેખાડીને), વકારીને કે હકારીને (શર મઢાવીને) તેનું મન હરી લે અને પતિ
રીઝવ (ખુશી કરીને કાર્ય મિદ્ધ કરીવે)

મત્તગયદ જરો બની મત્તજ,
 હિન્મતતા ધરો લોહીજ પીએ,
 બોધ કરો સખિ માનુ મને વર,
 છે અડગો ન ડગે અમિ છીએ;
 કર્ણ જશાયકી કપ ધને નહિ,
 તોય બચાવ કયે નવ બી'એ,
 હાવ કરો સખિ ! ભાવ કરો ભલ,
 દાવ કરો ખેન જે વિદ્ય પીએ.

૭૬

પાર કહી વળતી વનિતા વર,
 કૃષ્ણ કૃપાળ દયાળ સવેળા—
 પારથ પાસ પધારત પૂરણ,
 હર્ષ ધરી હરણ અલબેલા;
 અનુન આવી નખી વદતો હરિ !
 કારજકારી થયા શું કવેળા !
 ઈશ્વર શો કવિ વક્ત્રભ સાંધક,
 સાધક શું કરશેજ અમેળા.

૭૭

૭૬ તુ કહેશે કે દીક છે, હું તેમ કરીશ, તો તેમ નહિ; અમે તો તારી સુકિત ક્યારે માનીએ તે વિષે કહે છે : મત્ત ઇન્-મત્તગયદ—(મદો-મત્ત કાદી) જેવો મત્ત ગાડો બનીને અને હિન્મતતા ધરીને તે લોહીજ પીએ, ત્યારે હે સખિ ! તે બોધ કરો તે હું મને (મનમા) વર (શ્રેષ્ઠ) માનું. એ અડગો (ન ડગે એવો) છે તેથી ડગે એવો તો નથી તેમ છતાં અમિ (અમે) તેની પાસે છીએજ. તોય ઇન્—તોય એનો બચાવ કયે (કરવામાં) અમે બીદીએ એમ નથી બય-મને ! દાવ-સુકિત પ્રયુકિત. ખૂન-લોહી.

૭૭ વર-ઉત્તમ (વનિતા) કારજ ઇન્—આ કવેળાએ (રાત્રીએ) પથ તમે કારજકારી (કારજ સિદ્ધિ કરનારા) થયા કે શું ?—કાર્ય નિષ્ફલ કે શું ? ઈશ્વર શો ઇન્—કવિ વક્ત્રભ કહે છે કે, અમને જે ઈશ્વરશો (તમારા સરખો ઈશ્વર) સાંધક (સદાય કરનાર) છે, તો અમેળા (વગર મેળવે

કૃષ્ણ કહે નવ મુખધરી કહું,
કાન સુણે તુજ સાર અમારા,
બે ઘડી ધોરજ ધાર્યે ધનજય,
દાખુ દમે કદમે મુવિચારા;
રીછ જગો મન, છતો જગો રણ,
સો' તપ સાર અસાર અમારા,
વક્ત્રબને કવિનો કવિ તોજક-
થો, જવ ગુણ લહોજ અપાગ

૭૮

દ્રોપદી શોચત મોચત ગિણિર,
આવત એવી તણ ભીમ તદ્રા,
માનિનિ મનુજ મોહિનિ સોહિનિ,
ક્યા ગઈ સ્વામી ધરી ભર નિદ્રા;
આતક ચિત્ત સુમિત મણીવતી,
કૃષ્ણ સરૂપ મુખાકૃતિ ચદ્રા,
આસ મરાળ સુભાળવતી ભણ,
વત્સલ રીજવ કથ કૃપીદ્રા

૭૯

આવી મળેતા) સાંધક (મદદગાર અથવા બાણો) શુ કરશે ? અર્થાત્
તમારી કૃપા હોય તોજ મારા બાણ અથવા સદાય આપનારા સાંધક છે અ-
થવા અમેળા-મેળ વગરના-હમ ધન વગરના (શત્રુના) સાંધક શુ કરવાના છે ?

૭૮ ઘડી-ઘડી ધનજય—અર્જુન દમે ઈં—હું મારા વિચાર મુખધરી
કહી બતાવવા ઈચ્છેનો નથી પણ દમે કદમે બીમ પોતાના કદમે (કગવા
જરીને) શત્રુને દમે સારે મારા સુવિચાર હું તને દાખુ !

૭૯ એની-એવે-એવામા તદ્રા-જીવ સખધી આજસ દ્રોપદી આવી
નથી એવામા તદ્રા તજીને ભીમ શું બોલ્યો તે કહે છે માનિનિ ઈં— હે
મનુજ (મુદર) માનિનિ ! હે મોહિનિ ! હે સોહિનિ ! (શોભાયમાન સ્ત્રી !)
તુ સ્વામીને (મને) ભર નિદ્રામા ધરીને ક્યા ગઈ છે ? આતક ઈં—સ્વામી
રૂપી મેઘની પ્રતિ આતક રૂપ ચિત્તનાળી હે દ્રોપદી ! સુમિત (સારા મિત્ર-

તોય ન દ્રોપદો આવી મળી જવ,
 કોધી થઇ તવ ભાખત કૃષ્ણ,
 શે ગઇ ? ક્યા ગઇ ? ના ગઇ કો દિન,
 શે તથો તારણી કયનો તૃષ્ણા !
 શુષ્ક થયો સમરે દુખ વેઠી હુ,
 તે મન લાવત શે નવ ધૃષ્ણા,
 વલ્લભ હે વલ્લભા અવભા વર,
 શે ન મળે તથા અન્યત ધૃષ્ણા

૮૦

તોય ન દ્રોપદો બોલી, અબોલીર-
 હી, તવ રૂઠી ઉભો ભીમ બ કો,
 નેન અઢયા, ફૂર વેણુ ઉચારત,
 મારત શુ યમશો ધરી લકો,
 રે પરજક નીચે પગ ધારત,
 આવી રિઝાવત ત્યાહિ અડકો

સ્વામી) રૂપી મણિનતી (મણિને ધાગણ કરનારી—સ્વામી એજ નેતુ ધરેણુ
 ૭ એવી) અથવા તુ ' સુમિત્ર અને મણિવાળી હે સ્ત્રી । હે કૃષ્ણ (સ્વામ)
 સરપ (કાતિ) વાળી હે અદ્ર સમાન મુખાકૃતિવાળી ! હં મરાળ (હસ)
 સમાન આનવાળી ! હે સુભાગવતી (સુદર કપાળવાળી) હે બન (બલી) !
 વદનન કવીદ્રા (કવીંદ્ર) કહેછે કે, તુ તારા કયને રીજવ (ખુશી કર)
 એમ ભીમ બોલે ।

૮૦ તોય ઈ—ભીમ પાઠ્ય કથુ એમ બોલ્યો તોપણુ દ્રોપદી આવી
 નહિ સારે તે કોધી થઈને ભાખત [બોલે ૭] > હે કૃષ્ણ ! તુ ક્યા ગઇ ?
 અને રો [શા કામે] ગઈ છે ? તુ કોઈ દિન [દિવસ] કહી ગઇ નથી, હે તાર-
 ણી ! ને તારા કયની [સ્વામી ભીમની] વણ રો [કેમ] તથા ' સમરે-
 સમામમા ધૃષ્ણા—અધીરતા વલ્લભઈ—વલ્લભ કહેછે કે હે વનભા [વનમા]
 અનભા [ભીમને પ્રાપ્ત ન થાય એવી] ! હે વર [શ્રેષ્ઠ] સ્ત્રી ! તું અન્ય-
 ત [અન્ય-મીત્ર] ધૃષ્ણા [ઈચ્છા ?] તથાને મે નથી મળતી ?

વલ્લભ દુલ્લભ ને અરિને મન,
તેહ મનાવત ને છા ૬૬૦.

૮૧

મૂકી મને વદ વામ ગઈ કઈ,
કો સખિ વા'લી સખાયકી આને,
ખોડ હવે નવ વાર રતિ કર,
શે મતિ ઉઘો કરી ? રતિઆને,
દ્રૌપદી કે' પતિ ગે ગીમ અતર,
આપો અતુલિત કો દિન ના ને,
કાજ વિના પ્રિય હુ જલ કે ગઈ,
એવું મને વસતુ લલ રાને.

૮૨

૮૧ રૂઢી જિભો-દોષ કરીને જિભો થયો મારત ૬૦-[જાણે] યમશે
[યમ જોયો] યઈને લ કો [કહિના લ કો] ધરીને માનત [મારે છે-મારો કે]
શુ ? રે ૬૦-રે ! જેવો તે પરજક [પર્ય-પવગ] નીને પગ ધારત [ધરે છે]
તેવે દ્રૌપદી ત્યાહી આવીને તે અડમને [અડમ-ભીમને] રીકારે છે વલ્લભ
કરે છે કે, જે દ્રૌપદી અરિ [શત્રુને] મન દુલ્લભ [દુલ્લભ] છે તે જીતના ૬૦૩૫
ભીમને મનાવે છે !-શાત કરે છે !

૮૨ દ્રૌપદી આવ્યા પછી ભીમ જોલે છે મૂકી ૬૦-હે વામ ! તું મને મૂ-
કીને કઈ [કહી] ગઈ હતી તે વદ (કહે) માન સખા સખાયકા [સખા
કરતા] આજે તારી કો [કઈ સખી] વાલી છે ? રતિઆને !-રતિ [પ્રતિ-
મા] જાનમાન [પ્રકાશમાન] પ્રમાણિત પ્રીતિનાળા દ્રૌપદી ! દ્રૌપદી ૬૦
-દ્રૌપદી કહે છે હ પતિ ! તમને જે ૩૦ દિન ન આવે એવી અતુલિત
[અમાપ] રીસ આજ અતરમા કેમ આવી છે ? જલ ૬૦-હે પ્રિય ! હુ
કાજ વિના જલ કે ગઈ હોઈ એવું બલેતમાન મનમા વસતુ [વસતુ હોઈને]
બલે ! રાજે છે [શીખે છે] શુ ? -તમારા મનમા એવો વિચાર આવે છે તે
શુ ઠીક રેખાય છે ? અર્થાત્ નહિજ.

ભીપણુ ભીમ ભણે ભલ ભામિની,
 મૂકી મુને ગઈ'તી કંઈ બાળી,
 ધૂમ અમો દશ વીશ દોધી પણુ,
 સાલણી તે નવ હે મતબાલી;
 તેથકો ધાર હું ના તરણી નન-
દીક પસો પ્રિય હે રતનાળી,
 ઇશ્વર શા કવિ વલ્લભને મન,
 વે'મ પડ્યો તિ નિવારણુ વા'લી

૮૩

કૃષ્ણ સરપવતી સખિ કૃષ્ણની,
 કૃષ્ણ હૃદ નહિ કૃષ્ણ સરપાં,
 રીઝવતી રમણીક રવે રતિ,
 પ્રીતિ મુનીતિયો રીતિ અનૂપા,
 હે મમ પ્રાણુપતિ પરમેશ્વર,
 ઇશ્વર શા ગુણી, સાગર કૃપા,
 કૃષ્ણ મુપ્તનતણો કવિ પુત્ર હું.
 દ્રોપદી કાજ રિઆણુ મુલૂપા

૮૪

૮૩ ભીપણુ-ભયાનક બન-ભલી પ્રિય-પ્રિયા રતનાળી-રતનની પકિત
 જેવી અથવા રતનના અલકારવાળી ઇશ્વર ઇ-ઇશ્વર સરખા વલ્લભ કવિને
 મન (તુ રાને ગઈ માટે) વેહેમ પડ્યો છે તેનું વાહાની તુ નિવારણુ કર

૮૪ વગી ભીમ કહે છે કૃષ્ણ ઇ-કૃષ્ણ (રૂપામ) સ્વરૂપવાળી કૃષ્ણની
 સખિ (મિત્ર), જેનું હૃદય કૃષ્ણ (કાળુ) નથી એવી-હૃદયમા કુડ-કપટ
 વિનાની, અને કૃષ્ણ સરપા-કૃષ્ણની સગાન-(કૃષ્ણની અનન્ય ભક્ત હોવા
 થી) છે વગી તુ રતિમા પ્રીતિ ઉત્પન્ન પ્રનારી તથા મુનીતિયો અનુપમ
 રીતિવાળી તારા રમણીક રવે (શબ્દે કરીને) મને રીઝવતી (રીઝવે છે)
 એ સામળીને દ્રોપદી મ્હે છે હે ઇ-સ્પષ્ટ છે સાગર કૃપા-ગુણના સાગરરૂપ
 અને પ્રેમામૃતના કૃપરૂપ અથવા સાગર સરખા ગભીર અને કૃપ-સરખા

મંજુશ ભાષિણી પ્રીતિવતી પ્રભુ,
પ્રાણુથી પ્યારી પ્રભાવતી નામા,
દાસીપણું પદ ચોગ્ય ન તોપણ,
ધારત કામ અકામ મુશામા;
રે રતિવંત વિચારી વિલુ વળી,
જોઈ પતિ મુજ સિંબિર સામા,
વલ્લભ રીઝી ચઢે રણ એ વિધિ,
લાવો મુરંગ મુશગ મુકામા.

૮૫

તેલ કુલેલ અમેલીતણું ઘણું,
અત્તર માલતી ગોગરકેરું,
હીન હીના નહિ સૂખડ ને,
મહિયાગર સાગર નાગર રેરું;

ગૂઢ. અથવા સાગરને કાંઠે મીઠા પાણીનો કૂપ હોય તેવા પ્રિય અથવા મુશુના સાગરરૂપ એવા કુ (કૃષ્ણ) ના પા (રક્ષનાર). કૃષ્ણ ઈન્-વલ્લભ કહે છે કે કૃષ્ણારામના સ્મૃત પ્રેમાનંદનો હુ કવિ મુત્ર છું, તે દ્રૌપદીનેમાટે મુખૂપા (સા રા રાગ્ન—બીમને) રીઝવું છું—દ્રૌપદી ઉપરનો બીમનો વેહેમ શી રીતે દૂર થયો તે વર્ણવું છું.

૮૫ દ્રૌપદીએ બીમને શું કશું તે કહે છે. મંજુશ ઇન્-હે પ્રભુ (સ્વામી) । મને પ્રાણુથી પ્યારી એવી મંજુશ (મુદર) ભાષણ કરનારી અને પ્રીતિવતી (પ્રીતિવાળી) પ્રભાવની નામે એક દાસી છે. જો કે તે એવી છે કે તેને ‘દાસીપણું’ એવું પદ આપવું યોગ્ય નથી તથાપિ તે મુશામા (સારી સ્ત્રી) કામ અને અકામ (કરવા જેવું કામ કે નહિ કરવા જેવું હલકું કામ) પણ ધારત (ધાગણ કરે છે—કરે છે)—અર્થાત્ ઉત્તમ બી છે—હલકી દાસીઓ જેની નવી તેણે પતિને (તમને—બીમને) મારા સિંબિર (તંબુ) ની સામા આવતા જોઈને અને તે વિલુને (ઇશ્વરને—બીમને—તમને) રતિવંત (રતિની ઇચ્છાવાળા) વિચારીને, જેથી બીજે દિવસે વલ્લભ (તમે) રીઝીને રણમાં ચઢે અર્થાત્ ચઢો એ વિધિ (એ પ્રકારના) મુરંગ મુશગ

પાણી ગુલાબ તાણું પતિ લાવી ઈ,
 સર્વ પ્રકારતાણુંજ સવેર,
વલ્લભ વલ્લભ વલ્લભ જે અતિ,
વલ્લભ લાવી મૃગમદમેર.
 એ વિધિ કાંચન પાત્ર ભરી પતિ!
 લાવી સુરાગ અને વળી રંગા,
 શી બની નૂતન એ તન શું ધન—
 વંતિ રીસાઈ સરાહિ અભંગા;
 બોલી બજે રતિવંત રીઝાવ તું,
 અંગ સુરંગ ધરી વિતરંગા,
 હું તવ ના મુખથી ઉચરી પતિ,
 વલ્લભની નહિ વેળ વિટગા.

૮૭

(સારા રંગરાગ—તેજ કુલેશ અત્તર વગેરે) તે સુકામા—સારી ઈચ્છાવાળી—હિતેશ્વર દાસી લાવી છે.

૮૬ પ્રભાવતી દાસી શું લાવી છે તે કૌપદી બીમને કહે છે: તેજ ઇ—
 રૂપ છે. હીનો (એ નામનું અત્તર) જે હીન—હલકું નથી તે. સાગર—
 સાગર જેટલું—અતિશય નાગર—નારંગીનું તેજ. દેર—દોહડું, અર્થાત્ ધણું.
 ઈ—એ. સવેર—સવેળા વલ્લભ ઈ—વલ્લભ કવિ કહે છે; કૌપદી એ રીતે
 બોલી કે હે વલ્લભ ! (પ્રિય !) વલ્લભ (સ્વામી—બીમ) ને જે અતિ વલ્લભ
 (વાલાયું) છે, તેમ જે ના કોઈને વલ્લભ છે એવું મૃગમદ (કસ્તુરી) માં મેરૂપ
 (અર્થાત્ મેરૂકસ્તુરી) પણ લાવી છે.

૮૭ ગી ઈ—એ પ્રભાવતી પોતાને તને (શરીરે) શી નૂતન બની છે!
 કેવી બની હતીને—શણ્ઘાર ધરીને આવી છે ! શું (જાણે) ધનવંતી (ધનદેવ-
 તા—લક્ષ્મી) રીસાઈને આડી આવી હોય ! એવી એ અભંગા (અખંડ—પરે-
 પૂરી) સરાહી (મુતિયુક્ત ચર્ચ) છે (સિમ્બહના—મુતિ કાંચી) બોલી ઈ—
 ને વિતરંગા (વિવદાણુ તુરંગવાળી મારી પામે બળવડે બોલી કે તું અંગે
 સુરંગ ધરીને રતિવંત (બીમને) રીઝાવ. અથવા, તે બોલી કે તું અંગે સુર-
 ગ ધરીને વિતરંગા (તરંગ—વિચાર વિનાની—અર્થાત્ એક ચિત્તવાળી) ધન-

શે નહિ જો રણધી પતિ આજજ,
આવી મળ્યો મૌતિથી સુભગા જો,
આ દિન રોજ ન કો દિન આવત,
શે વિલસાવત હે સુરગા જો;
જો પતિ છે અડગો અચ્ચો અતિ,
તો દિન આ સુખ છે સુજગા જો,
વસ્ત્રભ તોય ન મેં ધરિયું ચિત,
મિત જુઓ ઉભી આ સુનગા જો.

૮૮

હોવ હરિવદની મદની રદની,
કદની કુખ મોચવતી ત્યાં,
આવી સુનારો અપારિ ઉભારો,
સવારો સુખાકૃતિ લોચવતી ત્યાં;
જોઈ સુરૂપ અનુપ, અનુપમ,
કુપસુધા રૂપ રોચવતી ત્યાં,
યાજ ધર્યો કર તેથી દિમે વર,

નેસ્વામીને રીઝાવ. હે પતિ ! હું તે વખતે સુખથી ' ના ' એ પ્રભાણે બોલી,
ખતે તેને કહ્યું કે હે વિટગા (વિટગા-કળાકુશળ સ્ત્રી) મારે અંગે સુગંધ
લગાવવા જેથી મારા વસ્ત્રભની આ વેળા નથી.

૮૮ દ્રૌપદી બીમને કહે છે કે, મારું એકું વચન સાંભળીને દાસી બોલી:
શે ઇં-૨૫૯ છે. સુભગા-સારા ભાગ્યવાળી (દ્રૌપદીતું સંબોધન). આ
ઇં-હે સુરગા (સુરંગા-સારા વણવાળી સ્ત્રી) ! આ દિવસની રેણુ (રજની-
રાત્રી) દોઈ દિવસ આવવાની નથી, માટે મને શી (શું કરવા) વિસલાવત
(ટળવળાવે છે) ! સુજગા-સધળા જગતમાં કે સારી જગા. વસ્ત્રભ ઇં
વસ્ત્રભ કવિ કહે છે: દ્રૌપદી બોલી કે, તોય મેં તે દાસીના વચન ઉપર ચિત્ત
ધર્યું નહિ; હે મિત્ર (મિત્ર-ભીમ) ! જો આ સુનગા (સુનંગા-સારા
નંગ જેવી-રત્નરૂપ સ્ત્રી) જોઈ છે ! તો તેને જુઓ.

નેવર નેવર શોગવતી ત્યાં.
 રાણી ગ્રહો મન રાગ વિરાગથી,
 હું લઈ આવ્યો પતિમુખકાળ,
 ના નવ કે'વી ઘટે પતિ રીઝવ,
 ને રાત્રી નામ ધરોજ સમાજ;
 દાસી ઉદાસી થડં વધું શું વડું,
 ધર્મતાણી રાત્રિ! જાય ન માત્રા,
 વલ્લભ ને રણમાં રગડી અરિ,
 આવત શેય લગવત રાજા!

૯૦

૯૯ દેવિ ૪૦—એવામાં ત્યાં આગળ હરિવંદની (ચંદ્રમુખી) મદની (મદન-કામ ઉપજાવે એવી, અથવા મદનાળી), રદની (હૃદયની) કદની (કદન-અંગ કરનારી)—કામીઓના ઉદયને કચરી નાખનારી (કાગવેદના ઉત્પન્ન કરીને), દુઃખભોગ્યવતી (દુઃખમાંથી ભોગ્યન-છૂટકા) કરનારી, સુખાકૃતિ ભોગ્યવતી (સુખ ૩૫ ભોગ્યન ણી—જેનાંનેજ જ્ઞેતાં સુખ ઉપજે એવી) સુનારી (સારી સ્ત્રી) અપારી (અપાર) ઉમરી (ઉત્સાહવાળી થઈને) અને સવારી (સવારી—શણ્ણુગાર સજ્જને) આતી. બીજે તે અનુપ સુરૂપવાળી, તથા અનુપમ સુધા (અમૃત)ના કૃપ જેવી, અને ૩૫ સંબંધી રોગ્યવતી (કાંતિવાળી) અને જોઈ. તેણે કર (હાય)માં થાળ ધર્યો હતો તેથી તે વર (ઉત્તમ) દિસે (દેખાય છે), વળી તેજુ જે જે ૨ (ધરેણું) તથા નેવર (નેપુર-ઝાંડર) પેહેલાં હતાં તે પણ ઉત્તમ દેખાતા હતાં. એવી, (દ્રૌપદી પોતાની ભેટને અંગીકાર નથી કરતી તેથી રોગ્યવતી (રોક કરતી) સ્ત્રી બીજે દીડી.

૯૦ પ્રભાવતી દાસી બોલે છે: રાણી ૪૦—હે રાણી (દ્રૌપદી) મનમાં રાગ (પ્રીતિ) કે વિરાગ (અપ્રીતિ)થી પણ મારી ભેટ ગ્રહો (અહણ્ય કરો); કેમકે તે હું પતિ (બીન)ના સુખકાળ (સુખકાળે) લેઈ આવ્યો છું. સમાજ—સમાજમાં—સહુ લોકમાં. દાસી ૪૦—તમે મારી આણેલી ભેટ નહિ અહણ્ય કરો તો હું દાસી ઉગસી ચર્છગ, વગરે શું કદું? પણ હે-સતિ! એથી ધર્મની માત્રા (મર્યાદા) વગર નથી માટે અહણ્ય કરો અર્થાત્ દાસજને પ્રીતિથી આણેલી ભેટ આવે પ્રસંગે અંગીકાર કરવી ઘટે છે એવો ધર્મ છે! તમે તે નહિ અંગીકાર કરો તો ધર્મની મર્યાદાનો લોપ થશે. અને

ક્રોધયો દ્રોપદી તો મુણી ભાખત,
જાઅલિ ! જાઅલિ ! જાઅમોલા,
રંજન ભજન કેમ કરું અમિ,
કેજન ગજન જાણુ અમોલા;
અજન ખજન સાં ચલણુ ચખ,
વ્યજન રજન વાંલ વરોલા !
વલ્લભ દુલ્લભ છે દિન છે દિન,
મુલ્લભ મુલ્લભ તોરિ અતોલા.

૯૧

ભીમ ભજે ભક્ત ભામિની ! દામિની—
શી દમકી ચમકી ધુરકાવે,
રીઝવ રામ શુ આમ કરે અલિ,
કામ ! મુકામ બિચે ભુરકાવે;

જો રણુમા અરિ (શત્રુઓ)ને રમડીને રાજા (ભીમ) આવે છે તો તેની પામે અગરાગરહિત જઈને તેને શુ કરવા લખાવે છે ! એવી સ્ત્રી જોઈને તો તેને લાજ લાગે ! મારે તું એમ શામાટે કરે છે ?

૯૧ અમોલા-મોલ્યા વિનાની રજન ઇન્-અમિ (અમે) માગ રવામીને રજન કરવાનું ભજન કેમ કરીએ, અમે તો કેજન (કામદેવ)નું પણ અમોલા (અમૂલ્ય એવું) ગજન (પરાજય કરવાનું કર્મ) જાણુ (જાણીએ છીએ). અર્થાત્, હે દાસી ! તું મને શુ સીખામણુ આપે છે હું તો કામદેવને પણ વશ કરી સેવા રૂપ અમૂલ્ય કર્મને જાણુવાવાળી છું તો પછી મારા રવામીને રજન કરવાનું હું કેમ ચૂકીશ ? અથવા અમોલા- (દાસીનું વિશેષણ) અજન ઇન્-અજન (કાજળ અર્થાત્ કાળા) ખજન (દીવાળી ઘોડા) જેવા ચચળ ચખ (નેત્ર) ચલણુ, (અથવા અજન કાજળ) અને ખજનરા ચખ ચલણુ. અને હે વરોલા (ભમરી !-દાસી બહુ મોલ છે મારે તેને ભમરીની પેઠે મણુમણુટ કરનારી કહી છે) વ્યજન (મામિક વચનોએ કરીને રંજન કરીને વાલ (વાહાલ) ઉપજાવુ (અધ્યાદાર). વલ્લભ ઇન્-હે દાસી તું આ દિન દુલ્લભ છે આ દિન દુલ્લભ છે, એમ શુ કહે

લાડિયિ ! લે લલના વવના વ,
 રે જલના જવના ઝુરકાવે,
 વલ્લભ આ કવિ-તાજ મુસાજથી,
 કાજ કથે અગ્નિ હુરકાવે
 દ્રૌપદી બોલી ગઇ શુભ કારજ,
 તો કરવા ઉઠી આપ કનેથી,
 વે'મ પડ્યો વદિયા મતિવાનજ,
 શે રીઝશે સતી શુભ બનેથી,
 સૈધવ સાથ વસી પ્રિય બે દિન,
 ત્યા તજ્યુ સર્વસ રયામ મનેથી,

હા, પણ જોને અતોના (અમાપ) તોરી (ઘોઝ-રજુસ ગ્રામમા) સુલભ છે, તેને આ દિન પણ સુલભ છે અર્થાત્ વીરપુરવને મધ્યા દિવસ મુનમ છે એકા નુપ્રાસ.

— ૮૨ દ્રૌપદી દાસીને એ પ્રમાણે કહે છે તે રાજાની બીમ દ્રૌપદીને શુ કહે છે તે વર્ણવે છે બીમ ઈન્-બીમ બખે (બાખે-મ્હે) કે હે બની ભામિની દ્રૌપદી ! દામિની (વીજળી) ના જેવી દમકી (પ્રકાશીને) તથા ચમકી (ચમકારો કરીને) દાસીને શુ કરવા હુરમાવે છે ?—બીહીવરાવે છે ? ત્યારે શુ મ્હ ? તે કહે છે રીઝવ ઇન્-હે રામા ! એ દાસીને રીઝવ-રાજ કર-એણે આણેની બેટ લેઈને એને ખુશી કર આનિ !—સખિ !—આમ શુ કરે છે ?—શુ કરવા એનો તિરસ્કાર કરે છે ? કામ ઈન્-હે કામ ! (હે મમા !) એ દાસીના સુમમ (સારા કામમા) તુ એને હુરકાવે છે !—ભરમાવે છે ! અર્થાત્ ભરમાવે છ શુ ? લાડિયિ ઈન્-હે લાડિયિ લલના ! દાસીએ આણેની પર (હુતમ) વવના (વરણા-બેટ) તુ લે-સ્વીકાર તુ નથી લેતી તેથીતો તેને જલના (બગીચા) ની જવના (જાળ) મા ઝુરકાવે છે-સળગાવી દે છે (જલના બાળી દવુ) વલ્લભ ઇન્ કવિઓના તાજ આ વલ્લભ કવિ મુસાજથી (સારા સાહિત્યથી) કાવ્યરૂપી કાજ કથે છે અને તેમા અરિને (અતિપદ્ધી કવિઓને) હુરકાવે છે હાથી દે છે

વશ્વજ આપની સાથે વસી વન,
રે તઈં વૈભવ બીઈં ધનેથી.

૯૩

એમ વદી મુખ મ્હાનવતી યઈ,
શુ અમતી કરતી કુલ ચેષ્ટા,
લીમ ભણે નરઆમ ઘટે મતિ !
રીઝવ તુ પતિ હે તનુશ્રેષ્ઠા;
મારૂં વદે ભલ્લ માડ વદે બળ,
શાપ ઉશાપ ગણે કદિ જ્યેષ્ઠા,
વશ્વજ તુ મતોતુ પદ ધારતી,
ના બન ના બન રે પ્રિય ! નેષ્ઠા.

૯૪

જો મગરે ભરવી ચૂક ભામિનિ,
છન ગયે હડ નો નવ મુકે,
તેમ મડોડોતણે પતિ દેક્યો,
તોડિ કમે તન બે હડ ચુકે ?

૯૩ દ્રૌપદી ઈ—બીમતુ વચન માનવીને દ્રૌપદી બાંધી કે આપ કનેથી
હિંદીને શુભ હાજર કરવા કુ મર્છ, ત્યા મનિસન એમ તમે 'વે'મ' પડ્યો એ
મ વધા, તો પડી કુ મતી શુભ (રમ નમથી સુદર) બન્નેથી તમે ગે ગીઝ-
શા ?—ખુશી થયો ? મૈધન ઇ—હે પ્રિય ! હું મૈધન (વ્યવસ્થ) સાથે બે દિન
વસી (તે હરણુ ડગી મથો ત્યારે) ત્યા (ત્યારે) તમે મનેથી (મનગાથી)
સર્વસ (મર્સવ—અર્થાત્ સધણુ) ર્ય મ (કાળાશ—કુલપટ—મારા વિશે દૂષિત
ભાવ) તજ્યુ, તેમજ વેમને તજીને અને ધનથી બોહતં । (વડોક્તિ—અર્થા-
ત્ ધન રહિત યજીને) આપની સાથે વનમ વસી (ત્યારે પણ તમે મનગાથી
મારા વિશે દૂષિત ભાવ તજ્યો હતો—તો આજ તમને વેહેમ કેમ આજ્યો ।)

૯૪ મુખ મ્હાનવતી—કર્માર્થ ગરેલા મુખવાળી શુ ઈ—જાણે કે
કોઈ અમતી સ્ત્રી કુલ ચેષ્ટા (કપટથી હન પ્રપંચના આળા) ન કરતી હોવા
તનુશ્રેષ્ઠા—શ્રેષ્ઠ સરીરવાળી !—સુદરી ! માડં ઇ—મને કોઈ સાર કહે
આપના કોઈ બળથી માફ કરે, પણ જો જ્યેષ્ઠા (મોટી—ઉદાર મનની) હોય
છે તે શું કોઈનો શાપ કે ઉશાપ ગણે છે શુ ! નથીજ મનુષી નેષ્ઠા—નમરી

હારિલ હાર કરી નવ ખાયજ,
 જાય જીવેથી ન કાણથી રૂકે,
 એ હાથી રાડ કામિનીની હાડ,
 છે અતિ જાહેર કેવલ દૂકે.
 સુણી થઈ તવ દીન આતે સતી,
 રે મતિ મૂકી રમાધવ લીધે,
 આ વિકરાળ કરાળ કુવેણુ સુ-
 છું પ્રથમે અસુ ધારી અસિદ્ધે;
 ધિક્ક સતીપદ લોક વદે થયું,
 કૃષ્ણ કહું કરવા મતિ દીધે,
 વલ્લભ દુહલભા કહ પડી સતી,
 માઝી લીધું દુખ રે કુડ કીધે ।

૯૬

૯૫ દુહ સ્ત્રીઓની હાડ વર્ણવીને ભીમ દ્રૌપદીને પ્રસન્ન કરે છે: જો
 ૪૦-૨૫૪ છે. મકોડીતણા પતિ-મકોડો. તન બે-તનના બે ભાગ. હારિલ
 ૪૦-હારિલ પક્ષીએ કાષ્ટ પકડ્યું હોય તો તે જીવેથી બન્ને જાય પણ કદી
 હાર ખાય નહિ (લાકડું ન છોડવામાં), અને કાષ્ટથી રૂકે (અટકે) નહિ-
 કાષ્ટથી દૂર ન થવામાં અટકે નહિ. કહેવત-“મગર મગેલા હરિયેલ કાઠી, તપે
 તળાંની ગત માઠી; કાં તો અપના ધાર્યા કરદી, નહિતો પ્રાણ તજી કો મરદી.”
 ગુજરાતીમાં-“મગર, મકોડો, હરિયલ કાઠી, તે કરતાં અળખા ખુધ માઠી.”
 એવી કહેવત છે. ૮૬-પાસે-વર્તમાન સમયમાં. અર્થાત્ તું એવી નિર્દિત સ્ત્રી-
 હાડ શું કરવા ઝાસે છે ?

૯૬ ભીમનાં વચન સાંભળી થયેલા દ્રૌપદીનો પશ્ચાતાપ વર્ણવે છે: સુણી
 ૪૦-ભીમનાં વચન સાંભળીને સતી દ્રૌપદી અતિ દીન થઈ અને મનમાં કહે-
 વા લાગી કે રમાધવ (કૃષ્ણ) ને લીધે મેં મતિ (યુદ્ધ) મૂકી (તજી)
 અર્થાત્ મારા સ્વામીને છેતરવા રૂપ આ પ્રપંચમાં હું સામેલ થઈ તેથી મારે
 આમાં વચન સાંભળવાં પડે છે । વિકરાળ (વિકાળ)-બયાનક. કરાળ-કર્ણકટુ.
 પ્રથમે ૪૦-હું અસુ (પ્રાણ) ધારીને અસિદ્ધ-બીજા પ્રકારે સિદ્ધિ ન થાય
 માટે-ન ચાલતાં પ્રથમજ સાંભળું છું-જન્મારામાં પેહેલવેહેલાંજ સાંભળું છું ।
 ધિક્ક ૪૦-લોક જે સતીપદ વદે છે તે મારું સતીપદ ધિક્ક થયું એ અન્ય.

ભીમ ભણે સતી તેવ કુચે હુ,
અગ ધમ્મ રમુ તુ ગે : સાપ્તી,
સત ઘટે સતિ ! ના ધતી પ્રીતિ,
એ વધતિ વપતિ વધુ માણી,
એમ વદી કર એક ધરી સતી,
ખોલ્લો દાસો ઉદાસી વખાણી,
વલ્લભ ને અગિ કુ-વખ છે કવિ,
રાજ મહાશિરતાજ મરાણી

૬૭

તે વદતો મુણિયે ગસિજો સહુ,
ને અરસિકે ઉડી ઉડી ભાગો,
આ કવિતામય અમૃત છે સર,
ને સુર હો ધરી ધ્યાન લગો,
ને અમુરો તવ ધારણુમા પડી,
ધાર અધાર કરો સ્વરદા ગો,
વ-યભ વ-ગભ રીપવતો, રસિ-
કા રસિખ રસિકા સહુ ત્યાગો

૬૮

વલ્લભ ઈ-વખ કહે છે કે, એની રીને તે દલ્લભ (દુભ) સતી પ્રમા પડી
અને ખોતી કે, કે । કુક (કપટ) કીધે (કરવાથી) કુખ હાથે કરીને માગી
હીધું છે

૬૭ અગ ધમ્મ ઈ-ભીમ કહે છે હુ તારે શરીરે ધમ્મ-ઓપકુ અને
તને રમુ રમ અગ કુ માગે તે શાપી । વ રીઝ-અગ થા હાસી-ને ઉ
દાસ ધધ ગઈ હતી તે દામી । વલ્લભ ઈ-વખ કહે છે કે ને અરિઓ
કુચ છે તે સી દ્રોપદીને કરિરાગઓના મહાશિરતાજ-મે સગમી-વખા
ણી છે અથવા કરિરાગ વલ્લભ કે છે કે ને અરિઓ અતિ દુભ છે
એવી દ્રોપદીને મહાશિરતાજ-ભીમે સરાણી વખાણી સ્તુતિપાન કરી ।

૬૮ વખ અગિ શુભાર વધુન કરવાના ઉપક્રમ વારા કરિતા ની સ્તુતિ
કરે છે તે ઈ-તે (વલ્લભ) આતાઓને કહે છે કે સુખીગે (જીવુ સ્વપ્ન છે)
આ ઈ-આ કવિતામય અમૃતનુ સર (સરોવર) છે, નેતમે સુર (દેવ) હો

દ્રૌપદી ચાંપી હૃદ બડલાગી,
 સુઅગ મુરાગ મુરાગ લગાડો,
 દ્રૌપદી સાન્ધ હોઈ ગઈ તવ,
 માનવ કૃષ્ણનુ કીધ બગાડો;
 સ્વામિ ભલા પરજક ગિરાજિય,
 લાવુ મુરાગ હું કામજગાડો;
 વલ્લભ હું વલ્લભ રિજવુ પતિ,
 શોક મમૂળ સમૂળ ભગાડો

૯૬

તો-અમૃતના અધિકારી દો તો, તે અમૃતને ધરીને ધ્યાનથી (ઊધરૂપ ધ્યાન-
 થી) ભગો-સાન્ધ થઈ કવિતા માભળો અમુરો છંન્ને અમુરો (દૈત્યો)
 હો તો ધારણમા (હાંવમા) પડીને અયોર એની ઘેર (બીહામણી) સ્વરદા
 (સ્વર આપનારી) જો (વાગી) કરો (ધરધર નાક બેનાવો-ગિવો) કેમકે તમે
 અમૃતના અધિકારી નથી વલ્લભ છંન્ન-વલ્લભ કવિ કહે છે કે વલ્લભ (ભીમ)
 રસિકા (દ્રૌપદી)ને રીઝવો (રીઝવે છે), માટે હે રસિકા (રસિક પુરૂષો)
 તમે મહુ (સર્વ) પોતાની રસિકા (રસિક તરૂણીઓને) ત્યાગો (અને આ
 તેની રસગય કથા સાંભળનાને આવો તાત્પર્ય કે પ્રત્યક્ષ કામિની કરતા પણુ આ
 શૃંગારમય કવિતા નધારે રસિક છે

૯૮ તે બડલાગી (મોટા ભાગનાગા) ભીમે દ્રૌપદીને હૃદય સાથે ચાંપી
 અને બે દૈત્યો કે હે સ્ત્રી મુરાગ (સારી પ્રીતિ)થી તમારા સુઅગે મુરાગ
 (અતર વગેરે સુનાસયુક્ત રગગગ)ને લગાડો-ચોપડો તે સાંભળીને દ્રૌપદી
 સાન્ધ હોઈ ગઈ (થઈ ગઈ) અને મનમા નિચાગવા લાગી કે, જો હું અગરાગ
 લગાવીશ તો કૃષ્ણનું મીધ (કરુણ) મારે જે માનવુ જોઈએ તેમા બગાડો
 થશે (માટે મારે હવે કોઈ યુક્તિથી ભીમને ભમાવીને શરીરે રાગ ન લગાડતા
 કતવ્ય અર્થ સાધવો જોઈએ જેમ સાન્ધ થઈને ને મોડી કે) હે બના સ્વામી !
 તમે પરજક (પર્વ-પવન)મા ગિરાજિય (વિરાજે), હું મારે શરીરે
 કામજગાડો (અને જગાડે એવો) મુરાગ મનુ (વગાડુ) છુ અથવા તમે
 પ્રેમને પ્રદિપ્ત કરો હે વલ્લભ (સ્વામી) હું તમારી વનમા (વલ્લભ-પ્રિયા)
 તમે પતિની રીઝવુ છુ, માટે સમૂળ (અશેષ-સંધળા) શોકને સમૂળ (મૂળ-
 માથી) બગાડો-નાશ કરો

ભીમ મહાતુપ ખૂશ બની, પરિ-
યક પધારત છે રત ઝાઝી,
હાય ધર્યોજ સુરગ સુરગથી,
અગ લગાવત શુ મત ભાણ,
આ પ્રિય કસ્તુરી આ પ્રિય અતર,
આજ ગુલાબતણે જળ રાણ,
લાલુ હુ અગ ઉમગ અથાગથી,
રે સ્મરી રે સ્મરી રે પ્રિય લાણ

૧૦૦

આપ સભા બિચ ખોલિ ગયા પતિ,
કે સતી દ્રૌપદી અગ અનેરે,
ને કર કુદ કુશાસનનો અક-
ક્યા લવિયા કક વ્યર્થ ફરે,
લોહી ઉનુ વદને કરીને પીજ,
બીજ નહીં બકરોજ વધેરે,
તો રૂઢિરે ખરડાઇ મણુ સતી,
તો પતિ ભીમ ભણોજ અને રે

૧૦૧

૧૦૦ ભીમ ઈન્-દ્રૌપદીનુ એવુ વચન સાંભળીને બીમ મહાતુપ (અ
તિ સતુષ્ટ) અને જુગ બનીને પર્વક (પનગ) મા પધારત (પધારે છે)
કેમકે તેને ઝાઝી રત (પ્રીતિ) છે હાય ઇન્-પછી દ્રૌપદીએ સુરંગ (સારા
રગરાગ) ને સુરગથી (સાગ આનદથી) હાય ધર્યો (હાયમા લીધો),
કવિ કહે છે કે, એ પોતુ ની મત (મતિ - કૃષ્ણે કરે ॥ મુગિત સખધી) ભાણ
(ભાગીને તનુને) અગેજ લગાવત (લગાવે છે) રૂ શુ ર હાયમા લેખને
દ્રૌપદી શુ બોલી તે કહે છે આ ઈન્-હે પ્રિય ! આ કસ્તુરી છે, હે પ્રિય ! આ
અતર છે, આજ ને ૩ મજળથી ગણ થવાય એવુ શુનામનુ જળ તો
આજ છે । હવે એને હુ અથાગ ઉમગથી આ લાલુ (લગાડુ) છુ (એમ
કહીને વળી દ્રૌપદી એમનેક બોલી ઉઠી કે,) હે પ્રિય ! રે ! હું સ્મરી સ્મરીને
લાણ ગઈ છુ । - અને મામણું । મો મામણું । અને તેથી હુ લાણુ છુ ।

૧૦૧ દ્રૌપદીો શુ મામળી આનુ તે મ્હે છે આપ ઇન્-દ્રૌપદી બીમને
કહે છે કે, જ્યારે કુશાસને સમાગા મારા વસ્ત્ર ખેંચ્યા સારે હે પતિ ! આ

ત્યા વળિ આપ બળેથકો તો કચિ-
 યા મમ સામુ નિહાળી નિહાળી,
 આંજ્યો અગ સુરગ ન દ્રોપદી,
 લાવીશ લોહી દુ શાસન ટાળી,
 એ પતિ આપ ધર્મ પશુ વ્યર્થજ,
 જાય હુ અગ સુરગજ ભાળી,
 દાસની દાસ ઉભી તમ આધીન,
 વદનભ પાણી જરો વદી કાળી
 ભીમ બણે સતો કાવ હણુ અરિ,
 લા ય સુરગ તુ આજ અગાડી,
 દ્રોપદી કે' પતિ ના વિસરી કુખ,
 જે સુસભા ગિચ દી ન અનાડી,
 તેમ ધર મન કે દિન પોડશ,
 તો ગુર્જા નવ મર્ણુ લગાડી,

૧૦૨

સભાની ખીચ (વચમા) બોલી ગયા છે કે, 'સતી દ્રોપદીના અંજો અગ ઉપર દુષ્ટ દુ શાસનોને જે કર (હાથ) અડકશે તે તેને અને જે તે લવિયો (બક્યો છે) તેને હુ ફેરે (એકજ દેરે) વ્યગ મર-તે હાથનો નાશ કરી તેનું બોનવુ મિથ્યાકર અને જેમ બકરો વધેરે તેમ તેને વધેરીને તેનું ઠીતુ લોહી હું વધને કરીને (મુખપડે) પીજી, પણ બીકુ નહિ વગી તે રૂધિરે ખરગાધને હુ સતી (દ્રોપદી)ને મગુ તો મને અજ (અજોય) કે અજોર (ન છતાય એવો) ભીમ બણો-કરો' હે પતિ ! તમે એની પ્રતિજ્ઞા મરી છે ।

૧૦૨ વગી ઈન્—ત્યા આગળ વળી આપ મમ (મારા) સામુ નિહાળી નિહાળીને બળેથકી કચિયા (બો યા) કે, હે દ્રોપદી તુ આજથી દુ શાસનવુ લોહી ટાળીને (તેના લોહી ગિનાય) તારે અગે સુરગ (સારા રાગરમ) ન લાવીશ (ન લગાડીશ) " હે પતિ ! અગે (મારે શરીરે) સુરગ ભાળીને આપે ધરેનુ એ પશુ વ્યર્થ જાય છે પછી હુ તો તમારા દાસની દાસ તમારે આધીન ઉભી છુ (અર્થાત્ પછી હુ તો તમે મરેશો તેમ કરીશ) વહજ કહે છે કે કાળી (દ્રોપદી) વદી કે, પણ તમાર પાણી જરો

વણભ વણભ રીઝન કારણ,
અગ સુરગ લગાડુ ભગાડી.
આપ કષો પાણ કાલ કરે ખરે,
જો અરૂંરા જાનો ભીમ સુભાથી,
નારતાણા તવ ટેકે કશાપતિ,
ના રતિ જો બળ મા'મત હાથી,
હુ અબળા પાણ કાનિની નદિની,
વદિની પાડવ પત્ની સુપાથી,
આપતાણા હથિધાર ધરી તન,
કામળ કાઠુ કપૂતનુ કાથી
આપતણી પરતીગન સિદ્ધજ,
ચાય પતિ પછિ આવુ ઉમગી,

૧૦૩

૧૦૪

૧૦૩ અનાડી-દુષ્ટ (દુશાસન) તેમ ઈન્-તેમ વગી મને મનમા
એમ પણ થાય છે કે સોગ દિવસ તો રહી ગયા તથાપિ એ લનાડી (દુશા-
સન)નું મગલ થયું નહિ । એ જાન છે અથવા દુશાસનનું મરણ હજી સુ-
ધી ન થયું તમાગી પ્રતિજ્ઞા મિથ્યા જતા લનાડી, રે એમ હું મનમા ધાર
હુ । વચન ઈન્-દ્રા રહી કહે છે કે, તોપણ વચન (સ્વામી)ને રીઝવવાને
માટે હુ તે પ્રતિજ્ઞાને બનાડી (નાશ કરી) પણ અગે સુરગ લગાડું (લ
ગાડું હુ)

૧૦૪ પપુ—પ્રતિજ્ઞા અશ્રય થી—ગનર થઈને, કે અશ્રય-મોગ
થઈને નાર ઈન્-જો મા'મત (મતામત) તાથીગા (અર્થાત્ તમોમા) જો
રતિ (તગાર પણ) જળ નથી તન (તારે) પછી તે પતિ (મારા સરખી)
નારના તો ઝક ઝશા (શાનાજ રતે) ! પછી વધાર પાણી ગદાનસને “તમે ચૂડી
જો પેહેરીને બેસો હુ પ્રતિજ્ઞા માન રી નાપુહુ” એના અર્થનું મર્મ
વચન દ્રોષી ભીમને કહેટે છે ઈન્-દું હુ તો અબળા (નિર્બળ—
સ્ત્રી) પણ કાનિની નદિની (પુત્રી) હુ તથા પા'તની વદિની (વદવા થો
ગ્ય) સુપાથી સારા પાણીનાળી (પાથમ્-પાણી) પત્ની હુ, માટે આપના
હથિધાર તન (શરારે) ધરીને કાથી (અથ-કૌવતનાળી) હુ તે કપૂત (દુ-
શાસન) નું કાસન કાઠુ-કાઠી આવું ।

બેટુ ભડી ભડી ભાતથી જૂપતિ,
 અગ ઉમગયકી ધવ રગી,
 આપ જીઆ ગળ નારતાણુ નર,
 શુ તન કામ કરે હોય જગી,
 વધલ મોહિનીથી હરશા બચિ-
 યા તવ આપ કરાજ અભગી.
 જ્યા લગી કર્ણુ વસે પતિ જૂબિય,
 ત્યા લગી તો નવ તારુજ તૂટે,

૧૦૫

૧૦૫ પાછના મોહનો સબધ આણુ છે આપ ધૃ- હે પતિ । એ
 રીતે આપની પરતીગન (પતિયા) સિદ્ધ થાન તે પછી ઉમગી (ઉમગવાળી)
 હુ પાછી આણુ અને હે જૂપતિ । આસ ધન (સ્વામી) ને-તમને રગીને-
 લોહીથી રાતા કરીને (અર્ધાત લોહીથી તમાર અગ રાત્ર થાય એની રીતે)
 અગમા ઉમગ ધરીને તમને ભની ભાતથી બેટુ અથવા હે રગી (રગીના)
 ધવ (સ્વામી) । એમ પણ થઇ શકે વગી બીમો વધારે તીવ્ર વચન કહેઠે
 આપ ઈ-આપ નારતું બગ જીઆ મદાપિ તન (શરીર) જગી (મોહ-
 ભારે) હોય તથાપિ તે શુ કામ કરે ?-અર્ધાત તમે માત્ર રારીર વધારી જા
 પ્યુ છે, તમારાથી શુ પરાક્રમ થયાનુ છે ? જા એ સ્વામીને જાણ્યા હોય
 એ વાત સંબંધિત કરાવનાને દૃષ્ટાત આપે છે મોહિનીથી ઈ-હરશા (ગદા-
 દેવ સરખા) પણ મોહિનીથી (મોહિનીના પ્રતાપથી) બચિયા (ભસ્માશુગથી
 બચ્યા) તો પછી આપ કરાજ (શનાગ) અગી (અન્ડ-આકડા ની
 ચો નહિ નમેના એવા) હો ? ભસ્માશુર નામે દેવે સિનનુ તપ કરીને એક
 વરદાન તેમની પામથી મેગ પુ હતુ તો પ્રબાન એવો હતો કે જેના માધા
 ઉપર તે દાપ મુકે તે બળીને ભસ્મ થઈ જાય પછી પાનતી લેવાના વિચાર
 થી શિવો ઘાય હાથ મૂકાને ગયો તેનો શિવ નામના લાગ્યા શિવનુ કષ્ટ
 જોઈને વિષ્ણુને મોહિતાં રૂપ નેઈ ભસ્માશુરો દશાન દીક્રુ બારગાહરે તેથી
 મોહિનિ થઇ તે । વરવાની માગણી કરી તે ઉપરથી મોહિનિએ કથુ કે શિવ
 ના જેવુ તાડવ નસાતુ કરી બતાવે તો તન વર જાન જૂરેનો રાક્ષસ તેમ
 કરવા જતા માયે દાપ મૂકીને નાચતા જીને ભસ્મ થયો અને સિવની પીડા
 ટળી એની આમ્યાયિકા છે, તેનુ દષ્ટાત અર્ધો દ્રાપગીને બીમને આપ્યુ ।

આજ કરૂ પરતીગન સત્ય હું,
કાલ કરૂ ઈમ દિન ન ખૂટે;
આપ બુદ્ધો પતિ ! અમુનશા બળી,
કૃષ્ણ વશા નિર દાયથી ફેટે,
વલ્લભ કર્ણુ ઘટોલચને હાણી,
ગાછ ગયો પતિ ! રાજ અખૂટે. ૧૦૬

હુ અમળા, પનિ ને નમળા,
મતિ હાગત હારત હારત હા ! ને,
હુ અકળા અતિ, ને ન કળાવતિ,
જરત જરત જરત જાને;
હુ અમળા રતિ, ને ન કળાવતિ,
રગ સુરગ સુરગ સુરાને,
હુ અકળા સતિ ને ન કળાવતિ,
વલ્લભ વલ્લભ વલ્લભ વ્યાજે ૧૦૭

૧૦૬ કાવના દેખના ન સામનને મારવો નહીં. એ અર્થે શિલ્પ કરવાને તે બામન નામની બાવના કૌપદી કરે છે. આ નિઃસ્વર્ગ છે તર્પુ—તરણ પરતીગન—નિશા રાજ અખૂટે—અ. અપાગ રજા પલ્લ થયો !

૧૦૭ હુ છું—નિપદી એ પ્રમાણે કૃતિને તને સધારે નિપાવવાને બી મની પામે અક્રમોસ કરે છે. હુ ઈ—તા (અન) હુ તે અમળા હુ પગ માર પતિ પણ એ નમળા (નિમળ) છે, તા મારી જે મતિ છે તે હારત, દારત, હાગત, (અને વાર તાની એ છે) રગી ને રાત પનિ પામે કળા (નાનાં નિના અનના નામો બાગ—બગના શુભિ પ્રયુક્તિ) નથી, તો હુ પગુ અતિ ના (તે ન કાવનની ગાત પગુ મળા—અ સ-ભાગ) વિહારી હુ, અતે તે મને આટે (ધમ પ્રકાર) જરત, જરત, જરત, (અને પ્રકારે બાગે છે) હવ જરારે એમનાના સુગધ માર શરીરે નથી લગાવના મોસા દેવુથી તેને ઉત્તીને હે છે એ કે કળાવતી (કળા-વાગી) નથી તથાપિ અમળા (નિમળ) રતિ (પ્રીતિ), વાળી હુ, તો

ભીપણભીમક્રોધાનલ- કથન.

અન્યજાતિ કવિત

અરે ! નારી નીચ વેણુ, કથી કેમ કહ દણુ,
વીતે શુ આજની રેણુ ફુ ગાસન જીવ જાય,
સાથે શ્યામ તુલ્ય જાય, બોલતા નહિ લજાય,
નિલકાંઠને સન્નય, કડ રોજી ગિવ થાય,
બોપાળિયા પોળિયા તુ, આવ આવ રે ના આવ,
લાવ લાન ગદા લાવ, ખાતે ખાકુ ક્ષીવ રાય,
કાળી બાળી સોત ઠાળી, બેના શધગ્મા મા'લી,
લગાવુ સુઅગ રાગ, વલ્લભ જો નીવ ના ય ૧૦૮

મારે અગે તે (નિર્ભંગ રતિ રૂપ) રગ અને સુરગ સુરગથી (સારા રગથી—સારી છટાથી) સુગન્ધ છે—સારા શોભે છે અચાત્ પતિઓ ઉપર મારી નિમળ ત્રીનિએજ મારે શરીરે રાગ ચોપડે ના છે માટે મારે આઆ ના અત રગુનામ શુ કરવા હ? છેનટ મમ વચન મરે છે કે વળી મારામા પ્રજા સખ ધી ગતિ (જ્ઞાન) નથી તથાપિ મારા વદનમ (વાહના) વદન (સ્વામી ઓ) ના બ્યાજે (નિમિત્તથી) કુ અમ્યા (ન કળી શકાઈ ગેરી)—સનુગોના હાથમા ન આનુ એરી સતી છુ તમારા પરાક્રમને બાહારે હુ શનુગોને અગમ્ય સતી થઈ છુ તાપા કે તમારામા પરાક્રમ હોત તો ફુ ગાસન વગેરે માર સમા મરે અપમા। શુ મરી શકત। પપુ તમારે પરામ્ય તો એજ બ્યાજ (બાહા) મા। છે તમે નામનાજ પરામ્યી છો।

૧૦૮ ભીમજી ધ્રુ—ભીમના જ્ઞાન ક્રોધાગ્નિનુ ધ્યન અધર્મજાતિ કવિત—ધ્રુપદશરી દ્રાપદીના મેહુડા સાબગીને ભીમ । ભીને દ્રાપદીને મરે છે અરે ધ્રુ ૨૫૪૮ છે વીતે શુ ? અચાત્ । / વીતે રેણુ—રાત રાત ન વીતત । શાસનનો ઝન જાય સાથે ધ્રુ—અને જો તુ બાનતા લજતી નથી તો હે

જાંબુકરી સિંહ નિંદ, જાણતી ન ભીમ રિંદ,
કરું કાળી છિંદ ભિંદ, ના અસાર નાજ સાર;
તારું લાણું લોહી એને, એનું લાણું લોહી તુંને,
પછે નાર નિંદે કેને, ના સવાર ના ઉતાર;
ગદા લાવ ગદા લાવ, હર્ષ આવ ક્લેશ થાવ,
વડલ વડલ ગાવ, ના ઉલાર ના ધરાવ. ૧૧૦

કૃષ્ણાભયકથન.

ભાખી એમ ઉભો હોય, હાથણી શું જીવ ખાધ,
કપોતી શું કંપ જાય, શું ફડકે જાળ જાળ;
મૃગલીએ શેર દીઠો, ખમણી (એ)ગરૂડ શીટો,
ઠગણી શી ખિચ સાધ, કર્યાં કે'વાં કાળ કાળ;
રખે ત્રાધ ગાય ખાય, એવો ઉભો થાય થાય,
કંપ આપથી સમાય, સ્તબ્ધ થાય તાજ તાજ;

૧૧૦ દ્રાવણીનાં વચન ૩૫ ઉદીપનથી વ્યક્ત થયેલા શૂરના અનુભાવ વર્ણવે છે: ભાખી ૪૦—રખાટ છે. આશ્ચર્ય ૪૦—ગ્રાતા ! શીમ જાંબુકરી આશ્ચર્ય કરે છે—થાળે છે તે તું પાર (જાખ) જાંબુકરી ૪૦—જાંબુકરી (શિખાળ જેવી) દ્રાવણી ભીમ સરખા સિદ્ધી નિંદ કરે છે પણ તે જાંબુકરી નથી કે ભીમ તો રિંદ (અરિદમ)—ગરૂડોને હમન કરનાર છે. ના ૪૦—તું અસાર કે સાર જોડાનો નથી. લાણું લાણું. એને—હુ:ગામનને. એનું—દુ:ગામન. ના—જાણ ૪૦—સાર પાત્ર ન થાય કે ઉતાર (અત્રાવા-ત્ર) પાત્ર ન થાય. દર્પ ૪૦—એને તો દર્પ આવે કે ક્લેશ થાયો. પાત્ર વડલ ૪૦—કે કે વડલો વડલમ પરમેશ્વરને ગામિ: કેમકે તેથી આપણને તો ઉતાર કે પનામ (નેદા નુમાન) નથી ! અપવા, દર્પ આવે કે ક્લેશ થાયો. તે વિશે જાણ (જીમને) ઉલ્લાસ કે ધરાવ નથી—તેના શરત આવેમ-માં તે હાનિજાન જેનો નથી.

વશ્લભ શેણે લખાય, લેખણી શેણે ઘસાય;
કંપ કાય થાય થાય, કોખો ભીમ રાજ રાજ.

૧૧૧

કૃષ્ણ ચિત્રથી લખાય, વાઘ જેમ સ્વપ્ન ખાય,
આગ જોહ-ખાય થાય, તેવી દીન દામણીજ;
ધન લેઈ ચોર ભય, રાત્રિ જોઈ દીન થાય,
હાલે ન હસાચો હાય, ઝેવી ઉભી દામનીજ;
પિતાશ્રીના ગુણ ગાય, રે વખાણથી લખાય,
હાય તેવી થાય થાય, મુક્તિલાણી નામનીજ;
ભીમ માગતો ગદાય, ખોલતો જેનું ખકાય,
કૃષ્ણ કૃષ્ણ સાંધ થાય, રે વશ્લભ હામ નિજ.

૧૧૨

૧૧૧ હોય-આય. હાથણી ઇન્-જેમ સિંહને ઉભો થયેલો જોઈને
હાથણી પ્રાણુ તજે છે તેવો દશા દ્રોપદીની યમ. બીજાં દૃષ્ટાંત આપે છે:
મૃગથી ઇન્-સ્પષ્ટ છે. શેર-સિંહ. ધીટા-ધૃષ્ટ-નિર્દેશ-તોડાની. દગલી ઇન્-
શ્રી (લક્ષ્મી)ની દગલીની વચ્ચે સાપને જોઈને તે લેવા જનારની જેવી દશા
થાય તેવી દશા દ્રોપદીની યમ. કશાં ઇન્-ભીમનાં કાજ કાજ (કામ કામ)
કશાં (માં) કશો ? કંપ ઇન્-દ્રોપદીનો કંપ તો આપથી (એની મેલે
સમાય-સમાઈ ગયો અને (બચથી) તે સ્તબ્ધ થાય (યમ ગર્હ). તાજ તાજ
-સ્ત્રીઓમાં તાજ (મુકુટ) ગમ દ્રોપદીનો. વશ્લભ ઇન્-વશ્લભ કહે છે કે બીમ-
નો દોષ અને દ્રોપદીનો ભય તે. મારાથી શેણે (કમ રીતે) લખાય (અર્થાત્
એ તો અકૃષ્ણ છે) અને લખાય નહિ ત્યારે લેખણી ઘસાય પણ શેણે-કશાથી?
(માન એટલુંજ લખું છું કે) રાજ રાજ (રામનો રામ) ભીમ દોષો (અને
તેથી દ્રોપદીની) કાપાએ કંપ થાય કંપ થાય-દ્રોપદી અતિશય કંપવા લાગી.

૧૧૨ બચથી સ્પષ્ટ-યથેલી દ્રોપદીનું વર્ણન કરે છે: કૃષ્ણા ઇન્-સ્પષ્ટ
છે. કૃષ્ણા-દ્રોપદી. લખાય-જણાય. અથવા, જણે ચિત્રમાં લખેલી (આજે-
લી) હાય તેવી દ્રોપદી યમ ગર્હ. તે હાલતી ચાલતી નથી તેનું. દૃષ્ટાંત આપે
છે: વાઘ ઇન્-જેમ સ્વપ્નમાં વાઘ ખાય જતો હોય અને તેથી જેમ સ્તબ્ધ
યમ જવાય છે તેવી તે યમ. (સ્વપ્નમાં અસ્થ બયાદિક ઘણી અસર કરે છે તે
સર્વને અનુભૂત છે). આગ ઇન્-જેમ આગ ધરને ખાય (બાળી નાખે)

પાંડવસેનાસયકથન.

સુણી ભીમના હોકાર, પાર્ય કન્તો પોકાર,
 અરે ભીમ યુદ્ધ ગયો, એકલો અજ પતાજ;
 ગર્જના અપાર કરી, બાણ પાણુ ધરી ધરી,
 આવતા નકુલ કુલ, દુકુલન ક પતાજ;
 સહદેવ યુધિષ્ઠિર, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સાત્યકિજ,
 ભય પામી કૃષ્ણ ધાયા, દોડી દોડી દ પતાજ;
 ગર્જના સુણી જે દિશ, ધાયા આવ્યા ભાગી રાત,
 રાઠ રાંડ સાંઠકેરી, શે વલ્લભ જ પ તાજ.

૧૧૩

અને તેથી ધરધણી જેવો દીન અને દામણો થઈ જાય તેવી દ્રૌપદી પણ દીન
 અને દામણી થઈ ગઈ થન ધન ધન—જેમ કોઈના ધર્મમાંથી ચોર થન લેઈ જતો
 હોય અને તેની ખાસે શસ્ત્ર હોય તે જેમને ધરધણી દીન થઈ રહે તથા હાય !
 (અરે) તે જેમ હવાબો છતા હાને નહિ, એવી તે કામની સ્તબ્ધ જામી છે
 પિતાશ્રી ધન—(વલ્લભ વળી બીજી દંડાત આપે છે કે), જેમ કોઈ મનુષ્ય
 મારા પિતાશ્રી—પ્રેમાન દના ચુલુ ગાય (વખાણ કરે) અને લે, તે વખાણથી
 જેમ લગાય છે તેમ હાય ! (અરે) દ્રૌપદી પણ નામની સુશ્રાવણી થઈ ગઈ.
 દ્રૌપદી કહેતી હતી કે હું ક્ષત્રિયની પુત્રી અને પત્ની છું) પણ અરે ! નેણે
 કાંઈ પરાક્રમ ન હતું ! (પ્રેમાન દને પોતાના વખાણ પસંદ નહોતા એ તેના
 કાંબ્યપ્રયોગો કરેલા તેના વિનયથી પણ સાબિત થઈ શકે છે, વલ્લભ એના
 વિનયથી વિરહ રૂદ્ધ હતો માટે તેના પિતાના અતિ વિનયની નાપસંદગીનો
 ઉત્તરો અહીં પણ નીકળી ગયો જણાય છે) જેનું—જેટલું કૃપા ધન—
 વલ્લભ કરે છે કે, કૃષ્ણને કૃષ્ણ આપ થાય એટલી નિન્ન (પોતાની—દ્રૌપદીની)
 દામ હતી

ગદા ઝ્યાલ ? ગદા ઝ્યાલ ? લા-ય પોળિયા પસેદ,-
 થાય નીગ જાય માર, ભીમ નામ ભામણેજ,
 કૃષ્ણ અને કુ ગાસન, જેય કર રતવન,
 ધન બાજ ધન તેને, ભણે ભણે દામણેજ,
 સુણી લીના ઉચ્ચાગ, દોળે મળી સર્વ ઉભા,
 રાણી જાયો કોણુ એવો, કે તણુ બિજમણેજ,
 વાસી ઘર ચોર પેઠો, માગ મારે ધણીને તે,
 મોગુ પેલો જાય માહે વચ્ચ સરામણેજ ૧૧૪

તણુ પુઠે તણુગરા, અણુ આણી આણી ફરે,
 લણુએ તો રોક્યા મર્પ, કણુગ્રીવ આવિયોજ,
 અનુન કે' રાક મોટી, હવે થાવ રોજ ખોટી,
 તણુ ચીરી આનો માય, ન અન્યાય ભાવિયોજ,
 યુધિષ્ઠિર સ્થિર પોઈ, ભાખિયા સુદષ્ટિ જોઈ,
 કૃષ્ણરાજ તાજ માગ, કરો કાન કા'વયોજ,
 વલ્લભ કવીશ જાય, શાત સર્વ કોઈ થાય,
 દ્રૌપદી ઉમગી કાય, ફદ ફવ ફાવિયોજ ૧૧૫

(૧૨ી ધણીઆણીની) રાઠ (લદાઇ) હતી, તેમા તે બધાએ શે જ પ (શાતિ) ને તાજ (ત્યાગ) કર્યો ?

૧૧૪ નીગ-પાણી ભીમ ઈં-માર ભીમ એવુ નામ ભામણેજ (અ-
 થાત વૃથા) જાય છે (ભમણા ઉપરથી એ શબ્દ થયો છે ને ભમણા હોય
 તે વૃથાજ હોય છે માટે વૃથા ॥ અર્થમા કનિએ વાપર્યો છે) ધન ઇં-જેને
 ધન (ધણુ) બળ છે એવો દુ ભીમ ધન (ધન્ય) છુ, તેને (દ્રૌપદી) દામણેજ
 ભણે છે ? -તેને દામણે કહી તુરુકારી મદ્રે છે ? બિજમણેજ-ઉપારો કરે
 -જાય સરામણે ૧ મદાય મનાવે (?)

૧૦૫ અણુ પાણી જોર બાજ લણુ-ભીમ કણુગ્રીવ-અનુન ન
 ઈં-દ્રૌપદીને ભયગીત કરવા રૂપ ભીમનો અન્યાય તેને બા યો નહિ-ગમ્યો
 નહિ સુદષ્ટિ જોઈ-મારી નજરથી જોઈને અથ ॥ મારી પેઠો નચાર કીને

ક્રોધાંધલક્ષણ.

ભલે ભલે ભુંડો ભલો, ક્રોધકુંડે આવી કડ્યો,
 થાય અધ પેલો તેહ, સુમુનિ દવ દાનવી;
 અંગ રક્ત થાય પછે, ક્રોધ રક્ત કાય ગ છે,
 થાય શોચ નાશ ભય, ભૂલે હરશા જાનહવી;
 વા'લાકેરો વેરી થાય, કૃત્યકેરો કેરી થાય,
 મરદ ન મેરી થાય, સાચા શાણા તે રાનવી;
 પંગુ પાયધર થાય, દિવ્ય દષ્ટિ (ધર) શૂન્ય થાય,
 બ્રહ્મા જેવા ભોળા બૂલે, તો કરા કરા માનવી. ૧૧૬

તાજ-માયાનો મુકુટ રૂપ. કા'વિયો-ગોસ્થો. વલ્લભ ઇન્-વલ્લભ કવીશ-
 કહે છે કે, હવે કૃષ્ણ તંબુમાં જાય છે અને સર્વ ક્રોધ શાંત થાય છે (શું બને,
 છે તે જાણવાની ઇચ્છાથી સધળા સુખ યઈ જાય છે), તે જોઈને દ્રૌપદી
 કાયામાં ઉમંગ પામી અને તેણે કરેલો ફેલનો ફેલ (અપ'ચ) કાવીઓ
 -કાવી ગયો.

૧૧૬ ક્રોધરક્ત કાય ગ છે-ક્રોધથી તગેલુ લોહી પછી કાયામાં વેદેવા માંડે
 છે. થાય ઇન્-શોચ અને ભય બનેનો તે અવસ્થામાં નાશ થાય છે. હરશા
 ઇન્-શિવ જેવા (પોતાની પત્ની) જાનહવી (ગંગા) ને પણ ભૂલે (તો પછી
 ભીમ દ્રૌપદીને ભૂલે એમાં શું આશ્ચર્ય ?) કૃત્યકેરો ઇન્-તે કેહેર વર્તાવનારો
 કૃત્ય કરે. મરદ ઇન્-પછી ગમે તો તે મરદ હો કે મેરી (સ્ત્રી) હો. સાચા ઇન્-
 ખરેખરા શાણા હોય તે રાનવી-રાની-જંગલી મનુષ્ય જેવા (વિવેકડીન) યઈ
 જાય. પંગુ ઇન્-પાંગળો હોય તથાપિ ક્રોધના આવેશમાં ને પાયધર (પગવા-
 જો) થાય-પગવાજાની પેઠે જુરસાથી ચાલવા માંડે. દિવ્ય ઇન્-દિવ્ય દષ્ટિનારો
 -રાની પણ શૂન્ય (જ્ઞાન શૂન્ય) થાય. બ્રહ્મા ઇન્-ભોલો બ્રહ્મા જેવો હોય તથા-
 પિ તે તે વખતે ભૂલે છે. દૈદ્રના અનુભવ રૂપ ક્રોધનાં લક્ષણ કહીને કવિ વ્યંગિત
 કરે છે કે, દ્રૌપદી જેને અતિ વાડાવી છે એવો ભીમ તેને મારવાને તૈયાર થઈ
 જાય એ ક્રોધદશામાં જનવા થોડાજ છે-અર્થાત્ 'અસંખ્ય' હો'નો અર્થ અ-
 વકાશ નથી.

કૃષ્ણોપદેશથી કૃષ્ણાચ્ચે કથેલાં વેણુ.

વિચારી જરા કબધ, મૂળે ગઝો ના સબધ,
તેવા થયા કોધબધ, કો દગુ દેવ બધા છે,
રે વિચારી અવિચારી, સુઆચારી અનાચારી,
થાય તેવા આ તો કોધી, રે કરી કથુ કાયા છે,
પામ થઈ કૃષ્ણ ગયા, ભીમ બદે ના પિછાન્યા,
કોધ કોધ કાયા કોધ, જેહને કોધે સાયા છે,
પ્રેમાનંદ વ્યાસમુનિ, જેને હાગી કૃષ્ણધૂનિ,
કે'તા તે તો કૃષ્ણકૃત્ય, (કે'તા) વલ્લભ કોધ માયા છે ૧૮૭

૧૮૭ કમધ—સામાયગૃમા વણ્ણેલો એ પ્રેમાનંદ માયા વગરનો હત્ય, કે જે સદા વિચારશન્ય રહેતો હતો. ભીમને તેની સાથે સરખાવીને કરિ કહે છે કે ભીમ કમધ જેના તો વિચારવાળા હતા અર્થાત્ વિચારશન્ય હતા અને મૂળેજ બુદ્ધિ સાથે ગમે સમધ નહોતો. તેના પુત્ર વગી કોલબધ થયા એટલે પછી તે દુઃખવા (દાનવ) કે દેવવા (દેવ) હોય તોપણ શુ થયું ? અર્થાત્ દેવ કે દેવના ગમે તે કાંઈમા અવિચારી થઈ જા. છે તો આ ભીમ તો મૂળથીજ અવિચારી હતો અને વગી કે ધી થયો એ. શુ પૂછવું ? રે વિચારી ઈ—રે ! જેમ ઈઈ વિચારી (વિચારવાન) હોય તે દ્રાવમા અવિચારી થાય છે આ સુઆચારી હોય તે અનાચારી થાય છે, તેમ આતો મગેજ કોધી સ્વમાનના અને વળી ાધના ઉત્પત્તિ મળવાથી. (૧૮૮) કોધી બન્યા એટલે તેની કાપાતુ સ્વરૂપ તો દુ શુ' મ્હુ' કોધમયતાનુ દૃષ્ટાંત આપે છે પામ ઈ—સ્પષ્ટ છે પ્રેમાનંદ ઈ—પ્રેમાનંદ અને વ્યાસમુનિ. જેમને કૃષ્ણની ધૂનિ (લેહ) હાગી છે—કૃષ્ણ ઉપર જેઓ પ્રેમાસક્ત થઈ ગયા છે તે તો એમ કહેતા હતા કે એ કૃત્ય (ભીમની પાસે થઈ કૃષ્ણ ગયા પણ ભીમે જાણુ નહિ તે) કૃષ્ણનું છે પણ વલ્લભ તો એમ કહે છે કે, એનું કાંઈ નથી, પણ એ તો કોધની માયા (બૂલવણી) છે. પ્રેમાનંદનું મન ખડા કરવાને બાહારી તેને વ્યાસમુનિની હારમા ગણીને વલ્લભે તેની સ્તુતિ બ્યન્જિત કરી છે વ્યાસમુનિ દા.

કૃષ્ણાકેરી કને કૃષ્ણ, જઈ સખવતા તૃપ્ણ,
 ધન્ય સખી ગાણી અચ્છા કોધ ઉપજ્યા છે,
 વદો સખી વદો તમે, શૂર થાઓ નાટી પરે,
 કયો ધર્મ ગૂરતલો, ને વેરી વિસરાયા છે,
 બેડા કરવા પ્રતિજ્ઞા, તો તો ધરો રૂડી પ્રજા,
 આમ થાઓ કરા અજ્ઞા, ભામની ભલ વા'યા છે,
 ઓરો બોલો બાળા અટ, મૂકો અન્ય ખટપટ,
 સિચો દુમ વનિતા ને, રૂડેગ નિપાયા છે ૧૧૮
 મૂળે સતી મહામતિ, કૃષ્ણસખીકેરી ગતિ,
 ઉણમની કેવી મતિ, સુણિયે બોલ બાળા ને,
 સ્વામી કોધી શીદ થાવ, સામે દુરામિન દાવ,
 ખરૂં કહેતા બોલુ લાગે, હું કશું કરૂં વા'લા ! તે,
 પ્રતિજ્ઞા મમાણુ કરો, પત્ની આવી હુથી વઢો,
 કામકેદિ મિચ્યું હાગે, ન તોય રાસવાળા ચો,

૧૧૮ કૃષ્ણા ઈ—કૃષ્ણ કૃષ્ણા (દ્રૌપદી) ની પામે જઈને તો તૃપ્ણ
 (તૃપ્ણા-ધ્વજા) સખવતા- ભીમને વધારે શૂર ચઢાવનાના વંચો મહેનાની
 રચિ ઉત્તમ કરતા (કરે છે) કૃષ્ણ દ્રૌપદીને કહે છે કે, ધન્ય ઈ—હે શા
 હી સખી! ધન્ય છે! તે અચ્છા (સં અચ્છ-નિર્મળ સાર, એ ઉપરથી)
 મારો કોધ ઉપજાવ્યો છે હે સખી! તમે એને વદો વદો (કહો કહો) ઈ—
 રપટ છે પ્રજા મુદ્ધિ અજ્ઞા (અજ)—અજ્ઞાની ભામની ઈ—ભામનીએ (મે)
 તમો બન (બના) વાયા છે—છેતયા છે, અથવા ભામની (દામીએ)
 તમને અગરાગો બાહો બના છેતર્યા છે, અથવા કૃષ્ણ કહે છે કે, હે ભા
 મની! (દ્રૌપદી) તે એ બોલો નાલો છે! સિચો ઈ—હે વનિતા! ને તમે
 રૂડે દુમ (ભીમો પ્રતિજ્ઞા સભારી આપી શૂર ઉત્પત્ત કરાવવારૂપી વૃક્ષ)
 નિપાય [નિપજાવ્યું] છે તેને સિચો અર્થાત્ દહે ભીમના કોધની વૃદ્ધિ
 પૂરેપૂરી કરીને ધરેલી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરાવે [મનહર ૭૬]

નકે નાખુ અમો જાણી, પ્રતિજ્ઞા બૂલાવું જાણી,
હતું એવું નાય મારા, તો ઝાલવીતી માળા ને. ૧૧૯
જેતા ક્રોધે મને મારો, જેતા ક્રોધે લોહી જળો,
એતો ક્રોધ લાવો અગ, જે દુશાસન ઉપરે;
તો પછી રૂઢિરપાન, થઇ આવો લોહી વાન,
આ તો વિધિ વશકરો, (જે) વશ સોત જઇ જરે;
મારો વાક માત્ર એક, (જે) પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ કીધ,
અગરાગ લાવ્યો નહિ, તો હરો હરો સ્વકરે;
બૂલ્યાં ત્યારે ભણ્યાં અમો, એસો તમે દમુ અમો,
વદ્ધાન વાંઝળા સમો, જોઈ વદ નહિ હરે. ૧૨૦

૧૧૯ મૂળે ધૃ—મૂળમાં તે સતી~ મોગી જુદિની હતી અને વળી તેમા
કૂંજુ સખી (કૂંજુગિત્ર)ની ગતિ (જુદિયેકવ)નો વધારો થયો એટલે પ
છી ઉણુમ (જોગપણા)ની મતિ (જુદિ-વિચાર)તો ફેરી હોય !—એટલે
પછી શુ બાકી રહ્યું ? સુણિયે ધૃ—બાળા (દ્રોપદી) ને બોલ બોલી તે
સામજો સાધો ધૃ—દુશમીન (શત્રુ)નો દાવ સાધો—શત્રુને દાવમા આણી
મારો નકે ધૃ—હુ તમોએ કરેલી પ્રતિજ્ઞા જાણીને તમને તે માફ ન કરાવુ,
અને એવી રીતે જાણી જોઈને તમને નરકે નાખુ શુ ? અથાત્ મે તો તમને
પ્રતિજ્ઞાનુ સ્મરણ કરાનીને મારો ધર્મ બજાવ્યો છે માટે તમારે મારા ઉપર ન
ક્રોધતા પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરી જોઇએ એ ધ્વનિ છે અથવા, હું તમારી પ્રતિજ્ઞા
જાણીજોઇને બૂલાનીશ અને તેજ રીતે નકે પણ નાખીશ એવું જો હવું તો,
હે મારા નાય ! (પ્રયમથીજ) હાથમા માળા ઝાલી હતી !

૧૨૦ જેતા-જેટલા જાણે-બાળે એતો-એટલો તો ધૃ—તો પછી
રૂઢિરપાન (કરીને) લોહી-તાન (લોહીનાળા) થઇને આવો-આવોજ પણ
આ વિધિ તો (શત્રુને મારવાને બદલે મનેજ મારવાને તૈયાર થયા છે તે)
વંશકરો (વાસનો) છે, કે જે વંશસોત જાળને જરે (બજે) છે (વાસ
અદર અદર મસાદને નાશ પામે છે તેવી આ રીત છે) મારો ધૃ—મારો
વાક માત્ર એકજ છે, તે એ કે મારે શરીરે અગરાગ મે લગાડ્યો નહિ અને

જોઈ આવો કેવા નાથ, દુઃસાસન લોહી સાથ,
 વધાણું હું જોડી હાથ, રે સાણું અંગરાગને;
 જગાવો જગાવો ક્રોધ, માની માની મારો બોધ,
 શોધ લિયો શત્રુકેરી, રે રચી રણ જાગને;
 પેલો એન મારી આવો, પછે મુને માર્યે ભાવો,
 ફાંકે ન આમ દાવો, રે ભુલો પેલા હાથને;
 નિઃ અખળા હું કોને, વંદુ સગળા હું કોને,
 જા અખળા પર જો, તોનિંદુ નિદુ ભાગ્યને. ૧૨૧
 હીને પાર્યંકેરી સાથ, એકલે ન કામ થાય,
 વાંકુ વાંકુ બોલો નાથ, તે આવે કશુ કામનુ;
 અંગરાગકેરું ઠાઠ, સ્વામી ઉભું સજી ઠાઠ,
 આવતાં વધાણુ નાથ, (આ)અગ માનું ન આમનુ;
 બોપાળિયો પોળિયો જો, ગદા શંખ લાગ્યો તેવો,
 હીને નાથ હીને નાથ, ધન્ય કૃત્ય ઉદામનુ;
 કપીશ્વર વલ્લભ શા, કુક્કડ અક્કડ હોઈ,
 કથે સહુ કપટ એ, હશે મુદરસ્યાંમનુ ! ૧૨૨

તેમ કરીને તમારી પ્રતિજ્ઞા મેં પ્રમાણ કરી (માન્ય રાખી); હવે તે તમારે-
 જ પ્રમાણ ન રાખવી હોય નો તમે સ્વકરે (પોતાને હાથે) તેને હરો હરો
 (તોડો) મેસો ઈન્—તમે મેસી રહો અને અમો કમ (હું શત્રુને મારી
 આવું), એવું હું બોલી તે પણ મારી જૂલ છે વહાલા—દ્રોષદી.
 સમે—વખત

૧૨૧ શોધ લિયો—ખજાર લ્યો—મારો રણજાગ-રણ રૂપી યજ.
 માર્યે—મારવાથી, સગળા—(ભીમનુ સજોધન) જળા ઈન્—જો તમે મજ
 અખળા પર જળા (જળવાન) યશો (અને જળવાન શત્રુ ઉપર જળ નહિ
 દાખવશો—એ ભ્યગ્ય) તો હું મારા ભાગ્યને જ નિદુહુ !

૧૨૨ અંગરાગ ઈન્—તમે દુઃસાસનને મારીને આવશો ત્યારે

લીમલાપણુ.

ગદા રાખ હાથ યાતાં, આનંદતો મન લીમ,
સુણ્ય સતી કઠાક્ષી તુ, પ્રતિજ્ઞાકેવં પ્રમાણુ;
મોટી વાત લાગે તને, તે તો છોટી મારે મને,
મર્મજાણુ મારીશ ન, થયું થયું હે અજાણુ !
શુ કંઈ અજાણા જાત, કરી દાણુ શૂર જ્યાત,
લીમ મિય લાણે લોક, જસ જસ મસ માણુ;
તોય કૃણા સાંભળ તું, પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણુ માર,
હવે જોલે નિશ્ચે માર, વલ્લભા ! ગુણુની ખાણુ. ૧૨૩

મોટી કંઈ પ્રતિજ્ઞા હું, કુશાસન છવ લેવા,
દિન સતરની રાત, ન થાય કદી કામિનિ !
ઉતુ ઉતુ રૂઢિર ને, પિલ પેલુ અગ્નિતણુ,
ગાય આ છે ગાય આ છે, બૂલાવુ તેહ ભામિનિ !
વસ્ત્ર વિણ કીધી તને, વસ્ત્ર વિણ હણુ એને,
લીમ નામ તે તો લાખ, કહુ છું સત્ય સ્વામિનિ !

અગરાગતુ ટાટ (ધાળ) આપને વધાવી લેવાને દાઢ સજીને સામુ ઉજીજ
છે. અથવા દાઢ સાથે અગરાગતો ધાળ સજીને હું લીમી રહીશ આ ઇ—
આ (તમાર) અગ હું આમતુ નથી માનતી (અર્થાત્ દિવ્ય માતુ છુ)
કપટ ઇ—સુધા આઘ્યા પછી અને લીમને હડો યાડયા પછી પોળિયો
મદા અને રાખ લાગ્યો, અને તે પૂર કોધમા હતો સારે ન લાગ્યો, એ કપટ.

૧૨૩ કઠાક્ષી-કઠાક્ષવાળી હે અજાણુ !—મારા જાળને ન જાણનારી હે
દ્રોપદી ! થયુ થયુ—જસ થયુ—તાર જોતવું જ ધ કર. કરી ઇ—તારા ઉપર
મારા શૂરની જ્યાતિ શી દાખવુ ! તને શું માર ? ન મારવાનું બીજુ કારણ
લીમ ઇ—લોક તને લીમની પ્રિય (પ્રિયા) ગણે છે માટે જસ જસ, માર
માણુ-ધણુ કહુ એમ અનુભવ કર-જાણુ વહાળા ઇ—હે શૂરની ખાણુરપ
વસમા !

એમ કહી ઉભો થયો, મત શું મયદ મોટો,
 હીધી ગદા હાથ જાણે, અબકી શુંય દામિનિ. ૧૨૪
 સમુદ્રનું સાર ફેન, દુનિઆનું યશપાત,
 એરાવત અદ્રિપતિતણે રખે આલ્યો કર;
 એવો શખ લેઇ ભાખ્યો, મુણે મુણે સતીસ્થામ ।
 શખનાદ કર્યા પૂઠે, ભાખ્યુ તે તો મન ધર;
 એમ બોલી શખ વાય, પાગવાર પ્રલય શુ,
 ધૂ ધૂ કરે જાણે નારાવા સૃષ્ટિ જરેજર;
 શકે હોય અતમેધકેરી મોટી ગર્જના એ,
 વલ્લભ કૂકિયો શખ, જોએ એથી કેતોં ૩૨ ૧૨૫
 શખકેરી ગર્જનાથી, આકારાના ગ્રહ તૂટ્યા,
 ગાભણીના ગાભ છૂટ્યા, વેરી વા'લા થયો કાપ;

૧૨૪ ગાય ૬૦—ધૂતમા હારીને વન જતી વેળાએ દુઃશાસને દ્રૌપદીને
 ગાય, ગાય, કહીને અપમાન કર્યું હતુ તે વસ્ત્રવિણુ હણુ—વસ્ત્ર વિનાનો કરીને
 'માર' સ્થામિનિ ।—અહીં ! મત—માતેસો મયદ—હાથી. દામિની—વીજળી

૧૨૫ બીમના શખના ઉપમાન કહેછે સમુદ્રનું ઈન્—સમુદ્રનું સાર
 (મેલ વગરનું) ફેન (શીણ), દુનિઆના યશનું પાત ('યશ'નો વર્ણુ સ્વેત
 કલ્પેસો છે માટે), અદ્રિપતિતણે (પર્વતોની પાખો કાપનાર હિંદ્રો) એરાવ-
 ત (એ નામનો સ્વેત હાથી), એ સર્વને રખે કર (હાથ)મા આલ્યા દોષ
 તેવો શખ બીમે હાથમા લઇને તે ભાખ્યો—બોલ્યો સતી સ્થામ—હે સતી સ્ત્રી !
 પારાવાર પ્રલય ૬૦—જાણે જરેજર (તમામ) સૃષ્ટિને નારાવા (નારા
 કરવા)ને પ્રત્યક્ષાળનો પારાવાર (સમુદ્ર) 'ધૂ ધૂ ધૂ' શબ્દ કરે છે કે શુ ?—
 ઉત્પ્રક્ષા અતમેધકેરી—પ્રલયકાળના મેધની જોએ ૬૦—વલ્લભ કવિ કહે છે
 કે મે બે ઉત્પ્રેક્ષાવડે શખનાદથી ઉપજેસો ભય વર્ણવી જતાઓ છે, હવે
 એથી ખીજે કેટલો વધારે ભય જોઇએ ? અથવા, કવિ કહે છે કે, શખગર્જ-
 ના તો વર્ણવી, હવે જોઇએ કે એથી કેટલો ૩૨ ફેલાયો છે ?—હવે તેથી
 ઉપજેલા ૩૨નું વર્ણન કરીશુ.

હાથી ઘોડા ઉઠો પાડા, પડી પડી ગયા આડા,
 નિદ્રા મહાનિદ્રા પામ્યા, સૂતા જૂતા થયા ખાંપ;
 જાગતા તે ઊઘી ગયા, સુર અસુર બેશુદ્ધ,
 કાય મૂઆ ઉભા યાય, સાંચ ખરે અસુ દાંપ;
 વલ્લભ અમારો વીર, વાય વાય શખ વાય,
 ઓસાન તો જાય જાય, કપટી ચપટી શુ ચાંપ. ૧૨૬

કર્ણમૂળ ફૂટી ગયા, ગર્જનાથી એવા થયાં,
 પ્રાણધર પ્રાણી માત્ર, મુણો મુણો મળ્યા સખ;
 કૃષ્ણ કૃષ્ણા જગતુ શુ, ભૂર્વી ઉભા ચૂપા ચૂપ,
 ચિત્ર લખ્યુ જગ જોમ, તેમ સખી સખી તખ,
 ગર્જના ઉપર ઘણી, તર્જના કરતો અરિ,

૧૨૬ વેરી વા'લા—શત્રુઓને અને મિત્રોને સહુને નિદ્રા ઇ—જેઓ
 સૂતા જૂતા (સૂતાનું અનુકરણ વાચક) હતા તેઓ નિદ્રા પામ્યા અને જેઓ
 જાગતા હતા તેઓ મહાનિદ્રા (ધોર ઊંઘ—મૂઠાં) પામ્યા અને ખાંપ થયા
 (ખૂંપી ગયા—ભોગી ગયા—જડ રૂપ થઈ ગયા) । જાગતા ઇ—જેઓ જાગતા
 હતા તેઓ ઊંઘી ગયા—શખના શબ્દથી મેભાન થઈ ગયા સુર—દેવ અસુર
 —દેવ કાય ઇ—ભામની શખ ગર્જનાથી કાય મૂઆ (મરી ગયેલા દેહો)
 જિભા યાય છે, જાણે કે તેઓ ખરેખાત ફરીને પાડો અસુ (પ્રાણ) સાંચ—
 મદણુ રે છે કે શુ ? વાય—વગાડે ઓસાન—હોશ—શુદ્ધિ કપટી ઇ—
 કપટી (કપટ કરીને ભામને ચર ચદાનનાર—કૃષ્ણ કે કૃષ્ણા) તો જાણે ચાંપ
 ચપટી (દખાની ન હોય તેમ સજડ થઈ ગયા । આપણે તો આવું ધરો
 એમ ધારું ન રોણ અને ભીમ તો હાકી ઉઠેલા । એના નિસ્મયસ્થાપિથી આ
 કવિતમા વળે'ના અનોકિકના શખનાદ રૂપ આનંદનથી, તેથી થતા અતકર્મ
 કાય રૂપ ઉદીપનથી, તેમા વળે'ના મૂઠાં, જડતા, વગેરે અનુભાનથી, અને
 'વલ્લભ અમારો વીર' ઇત્યાદિથી વ્યજિત થતા હવે વગેરે વ્યવિચારી ભાનથી
 એતાઓનો નિસ્મય સ્થાપિભાવ અદ્ભુત રસ રૂપે ફલિત થાય છે

એક સાસ એક પો'ર, વગાડિયો રાખ કબ;
 અમો એવો મુરુચો નથી, ચાર કે'તા બન્યુ કથી,
 ચિત્ત ચોઢી ચોઢી મુછો, કહીએ બન્યુ સાહબ । ૧૨૭

રાખ વાઈ જૂમ મારી, મુછુ મુછુ હે કરાળી,
 આથમે નો સૂર કાવ, દુશાસન લેવા માણ,
 સૂરજને રજ કરી, લોટાવુ પૃથ્વીની માય,
 નિશિપતિ થાય કદા, નિધિ નાખુ થાય જાણ,
 જનદ્રય મારવાને, દિનકેરી રાત કીધી
 વળી દિન કરી માર્યો, કૃષ્ણ ચક્રે તાણુ તાણુ,
 એમાનુ અમો ન ધાર, નિએ નાર કા'ત માર,
 સા'યક એક સાયક, બીજી ગદા માણુ માણુ ૧૨૮

૧૨૭ પ્રાણધર પ્રાણો માન જીવનાગા મવળા પ્રાણીગો નબ-બધા
 સખી-અમરા । લાવનારી અંબીજી રાખીએ તમ તારે ગજના ઈં—
 ગજના જવા પછી વગી તે અરિ [શત્રુ]ની તજના [તિરમ્કાર] પણુ કરતો
 હતો દુર્યોધનો દૂત તને કહે છે કે એક સામ [એકે શ્રામે એક પોહોર
 લગી કોઈએ રાખ કા (મારે) વગા થો છે ? અથાત્ એ કાર્ય ન થવા
 જેડુ આશ્ચર્યકારક છે (વિરુદ્ધ સ્થાયિની વ્યવજના), ચાર-દૂત
 કેતા ઇં— જે બનુ હતુ તે કથી [વણુનીને] મ્હેતા સહમ । (સાહે-
 બ)—હે દુર્યોધન મહારાજ ! આ કવિતમા પણુ કર્ણમુગ કૂટી ગયા 'વગેરે
 વાક્યથી રાખનાના મુછોના મહિમનુ કથા કરીને દુર્યોધનના વિરુદ્ધનુ
 ઉદ્દેશન કર્યુ છે તથા રાખનાદ સામગાર કૃષ્ણા કૃષ્ણ રાખી, વગેરેના
 સ્તબ રૂપ અનુમાન વર્ણ છે માટે અલ્પાંશ રસ પ્રતીત થાય છે

૧૨૮ વાઈ વગાડીને કરાની-અઢાર આઠોહિણીનો નારા કરાવનાના
 હેતુરૂપ વિકાગ યોગિણી જેની દ્રોપદી આથમે ઇં—એ દુશાસનના પ્રાણુ લેવા
 કાળ (ગમે) સૂર આથમે તો અથવા મન (થતા સનારે) જે દુશાસનના
 પ્રાણુ લેવા (પેહેના) સય આથમે તો તે સૂરજને રજ (બંધ) કરી પૃથ્વી
 ની માહે લોટાવુ । (એટલે આથમેજ નહિ) જે નિશિપતિ (ચદ્ર) થાય

સા'યક ને યાય કોઈ, પે'લો મારું તેને નેઈ,
એકલો અડગ અડું, સત્યા સત્ય અમો વડું;
પુરંદર ધુરંધર, આવે મોટા મુનિવર,
ભીપણ ને ભીષ્મ આવો, નકી નાર નહિ યડું;
વ્યર્થ જાય પ્રતિજ્ઞા ને, સાત પેઢી પૂર્વજને,
તાણીતાણી નર્ક નાખું, ને અમો ખુંદણાં ખડું;
હત્યાઓને ઘોરું અમો, જૂઠા ખોટા ચૂક સમો;
વશજીવેશ્વરનો વીર, કેતા મદ માંય મદુ. ૧૨૯

ટાટ ઠાઠખ ઝાલ, જાણિયું ને રાત જાળ,
કૃષ્ણા મન મા'લ મા'લ, કષ્ટ કષ્ટ ટાળ ટાળ;
આવ્યો કાળ ને કરાળ, ભીમ ભીપણો વિકાળ,
ના'ય નારી કો મરાળ, આ છે મોટેરો ધરાળ;
શાંતા ! શાંત રે' વિશાળ, તજવું પણુ રીસાળ,
ખોલુ આનંદની સાળ, વેણુ નાય આ મિયાળ;

(છત્રે), અને તેનું મને જાણુ યાય તો, તેને નિધિ (મમુદ્ર) મા નાખું (એટ-
લે ઉપજ ન પામે) કૃષ્ણ ઈન્-કૃષ્ણે ચક્ર તાણુ તાણુ કરીને. સાયક-ખાણુ.
માયુ માણુ-અમથી અમથી-એટલે જીવયોગની, અથવા અનુભવ અનુભવ.

૧૨૯ મારે એમા ટાંચની મદદ પણ નથી જોઈતી તે વિષે કહે છે.
મા'યક ઇન્-અપટ છે. સા'યક-મદદગાર. અડગ-ન ડગું એવો ધકને. સત્યા
-દ્રોષી. પુરંદર-કૃદ્ર ધુરંધર-મુખ્ય-મોટો. ભીપણ-ખીટામણો ખુંદણા
ખડું-પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ ન યાય એમ અમથી-ખાલી દોડા દોડ કરૂં તો ? ખીજ
અમ ખાય છે દત્યાઓને ઇન્-ને અમો સમો (વખત અથવા પ્રતિજ્ઞા) ચૂક
અને જૂઠા મોના યાડો તો અમો દત્યાઓને ઘોરું-અમને અલ્પદત્યા વગેરે
દત્યાઓનું પાપ વાગે. વશજીવેશ્વરનો વીર (વશજીવેશ્વરના નાયક કે પશુનો
વીર ભીમ) કહે છે કે દવે કેતા (કેટલા) મદગા મદુ (મત યાગો) ૧

જોમ ભાખી ' મિય બાળ, ચાલ્યો જગવતો જાગ,
અગ્નિ હોમી સકે રાજ, વહન વખાણે માલ.

૧૩૦

તંબુ બાર લંબુ આલ્યો, સખનાદ ભખ ભાલ્યો,
મારો ન ઉધરો લાગ્યો, વાચો સંખ ઘન શુંય;
ચેણકેરે કે'ણ કાલ્યો, એવો કોઈ કેવો કા'લ્યો,
પાહુ કે'તો રાહ ભાલ્યો, ભીમ મન્ય ભીમ તુંય;
તાતી તાંત માતી તાલ્યો, કોણ માત કોણ મ્રાલ્યો,
ભીમ બગસીમ આલ્યો, બળી બળી બળી હુંય;
નવ કે'તો ન'વગલ્યો, દવ કે'તો દવગલ્યો,
સવ કે'તો સવરાલ્યો, ભીમ નામ ના તજ્યુય.

૧૩૧

વાગી રણાંગણ હાક, ચઢી પૃથ્વી સર્વ ચાક,
ભીમ જાય જુદામાઠ, લોહી પીવા દુઃશાસન;
વા'રને લગાવે લાત, બ્રાતને લગાવે ભાત,
ખરે ગોટો એ ઉચ્ચાટ, નીચે કરે જો શાસન;
હારે ઈંદ્રિ યુદ્ધયકી, ભીમ હાર્યે કરી વકી,
અજે અંદ્ર સૂર્ય ઘાટ, ચોગી માંડિચો અસન;
ધાય એણું કદી જાણ, હારે નહિ ભીમ મહા,
દુશ્મીન ડાટી ડાટ, કરે એ નિરો અસન.

૧૩૨

કહે કે હે ભીમ તને ધન્ય છે ધન્ય છે । વાહ છે । તેને એમ કહે તે રાહ-રસો
(રીત) બાળ્યો અર્થાત્ એ પોતાનાં વખાણની રીત જીગને પસદ પડતી
અને જે તેને એમ કહે કે " એવો તે કાઈ કેવો કાંબો-કટેશય છે અર્થાત્
એવો-ભીમના જેવો કાઈ છે ? " તે મનુષ્ય તેને પોતાના એવા વેણુના કે'ણુ
(કથન) થી કાંબો-કાવનો આંબો-પસદ પડે । તાની ઇન્—જોણુ
(હમણા) માનને ધાળ્યો (ધાવેનો) એવો કોણુ છે કે માતી (માતેલી-
બળવાન) અને તાની-તેજદાર તાત (ધનધની પશુછ) થી તાળ્યો-તવાય-
સો-કસાયસો હાય ? અર્થાત્ મનુષ્ય લેવને મારા સામે ધાય એવો કોણુ છે ?
કેમકે બળમીર્મ (બળની રીમારુષ) હુ ભીમ આળ્યો છુ બળી-બળાન.
નવ ઇન્—જે હુ કોઈને મરવા જતો હોઉં અને મને કોઈ નવ (નહિ, નહિ)
એમ કહીને વારે તો તેને ન'વરાળ્યો (લોહીથી નદગરાવી નાળ્યો) એમ
જાણુવું. જો કાઈ મને દા (દન-ટૂંગો રહે) કહે તો તેને દવરાળ્યો (દો'વ્યો
-દોડાળ્યો-નાડાડ્યો) એમ જાણુવું અને મન (સંવ-સમ) કહે તો તેને મનરા-
ળ્યો- (સગરાળ્યો-પાસરો કર્યો) એમ જાણુવું. એ જણુ હું કરું અને એવી
રીતે મારું નામ જે જીમ કટેશય છે તેને તથુ નહિ.

૧૩૨ વા'રને ઈન્—જે વારવા આવે તેને (અથવા મદદગારને) તે-
ભીમ લાત લગાવતો હતો, પોતાના બાઈઓને પણ તે બાત (બાત બાતથી)
બગાવતો હતો, જો એને કાઈ વારવા જાય તો તેને એ નીચે (નિચ્ચ) શાસ્ત્ર
શિક્ષા કરે એજ ઉચ્ચાટ ખરેખર મોટો હતો. ભીમ ઇન્—જણુ ભીમની દારય

કોઈ ગુપ ચૂપ વાત, કરતા કશું જ્યાત,
મહાકાળી વિકરાળી, રૂપ લઈ ઉભો કર્ણ;
ધટોત્કચ મહિષ જો, ભક્ષ્યો પે'લો ભલ-ભજો,
બીજો મહિષો મારી જો, ગાજરો રૂડેરી ધર્ણ;
દુષોધન દાવ ચૂકે, હાથ આવ્યો ભીમ મૂકે,
અશ્વત્થામા વીસર્યો શું, એક રાતકેરે ઝર્ણ;
આવ્યું આવ્યું હાથ આવ્યું, મુખ માગી માગી ભાવ્યું,
મુદ્દ જાણીને તજવ્યું, ભીમકેરું કરી મર્ણ. ૧૩૩

યાવ એવી વાતી તો કશી (શાન્તી) રાખવી? અજે ધ્રુ—કદાચ ચંદ્ર અને સૂર્ય ધાટથી (નેમના દરવાના માર્ગમાંથી) વહે અને માંડેલા આસનથી યોગી અજે અથવા ચંદ્ર અને સૂર્ય નાડીઓ દ્વારા વાયુને રેતકનાર તથા હો-ડનાર યોગી આસન માંડીને બેઠો હોય લાંથી તે વલો, એવું કદી ભલે થાય પણ મલ્લ ભીમ દારે નહિ. કેમકે જો તો દુગમીનનો ઘટવાળો તેને ઘડીને તેમનું નિષય અગન કરે (ખાઈ જાય) એવો છે.

૧૩૩ ભીમને રાત્રે એકલો જતો જોઈ રોનામાંના સોકોનાં મત દર્શન દ્વારા કર્ણ રાત્રનું પગકમ કપન કરી ભીમનું સાહસ વર્ણવે છે. કાર્ણ ધ્રુ—કાર્ણ સોકો ગુપચૂપ વાત કરીને કરજની (કર્ણની) ખ્યાત (કીર્તિ) કરતા હતા. એવી રીતે કે ભીમ જાય છે તો ખરો પણ આગળ કર્ણ વિકરાળી (વિ-કાળ) મહાકાળી રૂપ લખે ઉભો છે. મહાકાળી તો પાડને ખાય છે, ભીમને તેમાં શી દરકન છે? એવી રાંકા દૂર કરતાં કહે છે: ધટોત્કચ ધ્રુ—એ કર્ણરૂપ મહાકાળીએ પેટુએ તો ધટોત્કચ રૂપી મહિષ (પાડ) ને વાર્યો છે, હવે ભલે બીજો મહિષો (પાડો) એ કાર્ણકર્ણ બંને, તેને મારીને જઈ એ ધર્ણ (પ-રણી) રૂપ રૂડેરી (બહી ગીતે) ગાજરો. અથવા રૂડી મર્ણ પિરે તે ગાજરો અશ્વત્થામા ધ્રુ—શું પાતાના જાખને ખંતોડી માગે છે અને ને પછી એકદમ રાત રૂપી રાત્રી ગમું છે—એકદમ મન કરી મહા ભે—ગીની મહા છે, તો તે શું જૂની ગણે છે કે બીજાને દેખાં? આવ્યું આવ્યું ધ્રુ—જ્યારે ભીમ રૂપી વાજ દાવ આવ્યું છે, અને મલ્લજોને મોટે માંડીને આવ્યું—આવ્યું હોય તે લેવાનું છે, ત્યારે ભીમનું મરણ કરીને પાંડવોને મુદ્દત્વનયો એમ જાણવું.

કોક હિત ધારી જય, વારવાને દીર્ઘકાય,
મણુ તેનુ નિશે થાય, ભીમ વિક્રાજ ભાથીથી;
મયક યુ મહિષને, રોકી શકે કવિ કથો,
ખાજે સમુ સિદ્ધને યુ, છતે યુ કીડી હાથીથી
તેમ મરે વારનાર, નીરનો તળવનાર,
વેણુકેશે ખાળનાર, છે ગૂર સારમાથીથી;
વલ્લભ રિઝાવનાર, વીરતા ભજવનાર,
કવનો કવાવનાર, જેહ કાસજો કાથીથી.

૧૩૪

અર્જુન શા હોભા એમ, ઇચ્છતા ન જેહ ક્ષેમ,
યુધિષ્ઠિર ધાધ આવ્યા, કૃષ્ણા કૃષ્ણકેની પાસ,
અહો અહો યદુરાજ, કીજે ગોષ્ટ સર્વ ત્યાજ,
ભીમ એકનોજ જય, વાગે વારો એહ ત્રાસ,
છિદ્ર જોઈ કર્ણુ ઉભે, નિશ્ચે ભીમ જય ફુલ્યો,
હજો હરી ! દષ્ટે સર્વ, ભીમ જમપુર વાસ,
બરદિયા બર્દ તાર, હરદિયા ટર્દ હાર,
ગરદિયા ગર્દ તે તો, શૂર પૂર કાજ દાસ

૧૩૫

૧૩૪ દીર્ઘકાય ભીમને મારક-મચ્છર મયુ મગનુ નીર-પાણી-બળ
વેણુ ૪૦—સાર (બળ)ના માથી (મયન કવનારા) -અર્થાત્ બળિયાને
દરાવનારા શનુઓથીપણુ ભીમ શૂર છે અને વેણુનો ખાળનાર છે વલ્લભ
૪૦—વળી તે વદનબને રિઝાવન (તેને પસદ એવા વીરરસ કાવ્યનો વિષય
આપનારો દોવાથી), વીરતા (વીરપદ્ધા)નો ભજવનાર-મોતાઓમા વીરત્વ
આણનાર, અને નથી (કાય-જળનાગા)ના કાસજો કાઢવાનડે જેહ
કવનો કવાવનાર-કવિતાઓ રચનાના છે

૧૩૫ એમ-નિરૂપાય યદો ક્ષેન- ત્યાણુ-હિત ભીમ રાત્રીએ
એકલો મનુની સામે જય તેમા નિત નથી એમ જે ઇચ્છતા હતા કૃષ્ણા
કૃષ્ણ દ્રોપદી અને કૃષ્ણ અહો ૪૦-યુધિષ્ઠિર આનીને કૃષ્ણને કહે છે કે,
અહો અહો યદુરાજ-કૃષ્ણ ! દમણા મરે ગોટ-વાનોથીતેને ત્યાજ કીજે-

કૃષ્ણ કચે ચાંત થાવ, વારી લાવું અમો વળે,
ભરાયો છે મહાબળે, ગૂળે નામ ધરો ભીમ;
કહાણુ છે કાળ રાજ, તોય કંડુ ગુજ કાળ,
આવ્યો જાણે તીમ આહિ, તણ સરવશા નીમ;
એમ શાત કરી રાય, જાય જહુરાય જ્યાય,
નાહો ભીમ જાય ત્યાય, બળકેરી કરી સીમ;
દાવાનળ મહાનળ, લાગ્યો ઘણું ઘણું બળ,
પુઝાય તે પાવરાથી, ભવે પડે થીમ થીમ. ૧૩૬

કરવી જોઇએ, કેમકે ભીમ એમ્તોજ યુદ્ધ કરવાને જાય છે તેથી આમને ત્રાસ
ઉપજ્યો છે. તે ત્રાસ તમે વારો (ચાટકાવો) છિદ્ર ધ્રુ-કર્ણુ છિદ્ર જોઇને
(લાગ તપાસીને કે આપણી ખામી જોઈ) બોલો છે, માટે ભીમ નિશ્ચય દુબ્યો
જશે-અર્થાત્ દાર ખાઈને માર્યો જશે હે હરિ! જેમ રાઈ દેખે તેમ એ
(કર્ણુ) એને હરો (ગાર) અને ભોગને જમપુરનો વાસ પ્રાપ્ત થશે! અને
જો એમ થશે તો હે ગરદિયા! (બકત ત્સાળ બિરદવાળા!) તાર બદ (ભ-
ક્તવત્સળપણાની નામના), અને હે હરદિયા (હાર્દ-પ્રેમવાળા) તાર
હર્દ (હાર્દ-સાહાર્દ-પ્રેમ) છુ હાર છું-છુ દારી જાય છે! તેમજ હે શૂરપૂર
(શૂરાપૂરા અથવા પૂર્ણ શૂરા)! તાર દાર્મના કાજ (શત્રુજયરૂપ કાર્ય)ને
તો તે ગર્દ (ધૂળખા) ગરદિયા (ગરદી નાખ્યુ-ગદી નાખ્યુ) એમજ થશે!

૧૩૬ વારી લાવું-એવો યુદ્ધમાટે જતો આગ્રહનીને પાછો વાગી આવ્યું.
વળે-વળ જોઇને-યુક્તિથી ભગ્યો જે હું-એ મૂળે તો ભીમ નામને ધરો
-ધરનારો છે અને વળી મહાબળે બન્યો છે-યુક્ત થયો છે કહાણુ-હે
રાજા! એને વાગે લાવનારું કામ કદા છે તોય હું તે તારેમળે કર (કરીશ)
દવે સરવશા (સર્વશા) નીમ તણો ભીમ અહી આવ્યો, એમ જાણો
સીમ-સીમા-દદ દપિ દટાત દહે છે દાવાનળ ધ્રુ-દાવાનળનો મહાનળ
(મેટો મગિન) ઘણા ઘણા બળે કરીને લાગ્યો દોષ પલ્લ તે પાવરા
વાટુ (પાળી)-વગસાથી પુઝાય છે, પછી ને બહેને થીમ થીમ દીપુ
દીપુ) પડેના દોષ તોય શું થયું! પુઝાયજ

માન એક વેણુધરી, ઉભો રહ્યો ભીમ બદ,
અમે નાગી આવ્યા અહિ, કેના સમાચાર ચાર;
કર્ણ કપે કચી વાત, કૃષ્ણે કર્ણ માંહિ કથી,
નવનીત મૂકી આવ્યા, લાવ્યા લાવ્યા વાર વાર;
દુર્યોધન અમુઝાય, દુરાસન તો ધૂઆય,
ચાર ચૂંકયા અતુરાઈ, આજ અવિધાર ધાર;
એવે એક દૂત આવી, બોલ્યા વાત મન ભાવી,
વલ્લભનો વીર વાળી, કૃષ્ણ જય સાર સાર. ૧૩૭

અન્ય ચાર સમાચાર કથન.

સર્વ ગુર્વધાર.

માનો માની મોટી માયા, બીજ બજો દોટી કાયા,
શૂરાકેરી સાચી શાખા, તેવી મારી સાચી ભાખા;
વાણી માણુ મોટી જાણે, ચીરી ચૂરી દાણે દાણે,
દાઢો દાણી તેહી લાખા, જૂઠો જાણે પ્રાણી પાખા;
ભીમાર્જુનાવનારી એ, તાલઃમેદાથી નારીએ,
ફળે રાખે દાખી દાખા, મેહી મોટી ખોટી કાખા;

૧૩૭ દૂત દુર્યોધનને કહે છે કે, કૃષ્ણના માન એ-જ વેણુધરી (વમન-
થી) ભીમ બદ ઉભો રહ્યો, અને અમે ચાર (દૂત) નારીને અહીં સમાચાર
કહેના આવ્યા કર્ણ ૪૦—કર્ણ તેમને કહે (કહે) કે કૃષ્ણે ભીમને કર્ણ
માઠી (કાનમાં) કથી (થી) વાત કથી ? તમે નવનીત (માખણ—
માખણના જેવા આ જૂન મમાનારને) મૂકીને આવ્યા અને વાર વાર (તત્ત
વગરનું) પાણી પાણી લાવ્યા અવિધાર-નિશ્ચય ધાર-ધાર વલ્લભનો
૪૦—કૃષ્ણ વલ્લભના વી-ને (વલ્લભે જેને મથનો વીર નામક કહેવો છે તે
ભીમને) કૃષ્ણ વાળી જય છે, એ સાર સાર જાતમી હું કહું છું.

દામોદાસોઽધીસોઽધીસો, કા'નાથી તો ત્રાસો ત્રાસો,
નાસો નાસો નીધી નાખ્યા, ખાખી વીખી ખાતે ખાખા. ૧૩૮

૧૩૮ અન્ધ-બીજો ચાર-દૂત એવામા બીજો દૂત આનીને તેને દહે છે માનો ઇન્ધ-માગી મોગી ગાયા માનો-કુ જે સમાચાર કહુ તેને મેલ્યા માનો અને 'બીજી કોટિ વાતોને કાથા (કાથાકમવા) જાણો શુભ ઇન્ધ-જેમ શુર પુરોની સાખા (સાખ્ય) સાચી દોષ છે તેમ મારી ભાખા (ભાખા-વાણી) ને પણ સાચી જાણો વાણી ઇન્ધ-કુ મોગી વાણીને માણુ છુ-ધણી અગલની વાત મારી પામે છે એમ જાણો અને તે વાતને કું ચીરીને (અદરનુ રહમ્ય તમે દેખો માટે) તથા ચૂરીને-શૂનો કરીને (તમારે ગળે ઝટ ઉતરે માટે) તેમજ દાણે દાણો-ટૂટી કરીને (તમે જનદી વિવેક કરી શકો માટે) કરીને આપીશ અથવા તમે દાણે દાણો તારવીને જુઓ અર્થાત કોઈ પ્રાણીની પક્ષ રાખનારો જે મને પ્રાણી પાખા (પક્ષે ?) જૂઠો જાણો તો મને તેલીની ધાપીમા તાખા (તક્ષણ કરીને-છોળીને ?) પીચી નાખો અને મારો ચીરી ચૂરીને દાણે દાણો કરી નાખજો, ભીમ ઇન્ધ-ભીમ અર્જુન અને અવિનાશી (કૃષ્ણ) એ-એમની તાવામેથીથી નાશીએ-એમણે કરેલી તાવમેન જાણીને અમે નાહા આ-આ છીએ રહ્યો ઇન્ધ-ભીમ ને રહ્યો-રહેલો જાણીને તને દાખા-દાખવા દાખીને-કહીને રાખ્યો-મુદ્ધ કરવા આનતો અટકા-યો કેવા દાખવા આખ્યા તે રિધે કહે છે મેલી ઇન્ધ-મોગી મોગી મોગી કાખા (કક્ષા-તરાર- કરવા વાદીનો પક્ષ તોડનારે આણેલી અડચણો) મેલીને આટલુ કલા પછી દૂત કહે છે કે અનોએ અમારા મન માથે મધુ કે હે દામોદાસો! હવે શામો-દામો વેળે-દાશી જતા ગુધી પણ નાસો અથવા, દાસો દાસો-દામ કે ઉદાસ (તટમ્બ-તિરાહિત) તે તથાપિ શાસોઽધીમો (અર્થાત દાણેદાણે) કા નાથી (કાનાનાથી-કૃષ્ણથી) તો ત્રાસો ત્રામો-અતિ ત્રામ આણો, અને હવે આપણે અર્હથી નામો, કેમકે જે ન નામ તો જગ આપણને પણ નિર્મિ (સમુદ્ર) મા નાખ્યા એમ જાણો, અને તેથી ખાખાવીખી થ જો ખાને (દોષથી જાણી જોઈને) ખાખા (ખાખ-ખમ) કરી નાખજો આ હદમા મધમા અદર ગુરુ છે દરેક નિરામમા સોગ સોગ માન, ને અતે પ્રાસ છે નેથી ચણાકુળની અથવા આઠ આઠ ગુરુ અદરને અને પ્રાસ છે તેથી નિરુ-માત્ર હદની મીને પણ સાગી રીતે વાચી શકાય

સર્વલક્ષ્યસૂત્ર.

કપટ અપટ ચર, ઝપટ ઝપટ ભર,
 કૃષ્ણ મન કુડ મતિ, ગહન દહન ગતિ;
 ફટ ફટ ફટનજ, કટ કટ કથનજ,
 મન ભર ભર અતિ, જટિલ જરૂર જતિ;
 ખટપટ ખટક ન, ઘટ વધ ગપટ ન,
 ધન ધન જહુપતિ, તન મન મુદમાત;
 દપટ દપટ દડિ, નફટ નફટ નાડ,
 કવિમણિ મહમતિ, કથુ કથુ રતિ રતિ.
 કર્ણુ કથે અતિ કથુ, વાગિ મે'લ હવે મથુ,
 ઝટપટ ભાખ્ય ભાઈ, કૃષ્ણ વાર્યો ભીમ કૈમ;
 વરણુન ગાહું ગાહું, જવા દે તું આહું તેહું,
 વાર્યો કથી વિધિ ભીમ, નીમશ્ચારી રક્ષા કૈમ;

૧૩૯

૧૩૯ તે દૂત હજી વિશેષ હકીકત કહી છે. કપટ ઈ-કૃષ્ણ કપટના અપટ
 કરી નામે એસા ચરતો ઝપટ ઝપટ (ઝટ ઝટ) અર્થાત્ સરજો ભર (ભરના-
 -ર) છે, તેનું મન કુડ (કુડું) છે, તેની માન ગાન (અગિત) છે અને
 તેની ગતિ દહન (અગ્નિગત-ગાનામે એની) છે. કટ કટ-ને સતુઓને ફટ
 ફટ ફટન (કાડી નામે એસા) છે, અને કથન માનથી તે કટ કટ (કટકા)
 કરી નામે એસા છે, જેનું મન સમાના અતિ ભંડૂર ભરેનું છે અથવા
 જેના મનમા સસાર જગતનો છે અને તેમ ઠના પશુ જે જરૂર જટિલ જતિ
 જેવો છે. ખટપટ ઇ-તેને ખટપટની ખટક તરીકે; ઘટવધનું ગપટન (ગપટા-
 વીનાખના)માં કુશળ છે. અર્થાત્ વધે ઘટે તેન બેગજર રે એવો છે. એ જ-
 હુપતિને ધન્ય છે ! તે નિરવર તનમા અને મનમા આનંદ સુખ મતિવાળા
 છે. દપટ ઇ-દપટ દપટ (દડગડ દડગડ) દડીને (દોડાને) તે નફટ નફટને
 નડીને (કાંઈ સાથે છે). મોટી મુદ્ધિવાળો કવિનો મણિ વચ્ચ કહેડે કે કૃષ્ણ-
 નું પગકમ હું રતિ રતિ (લગાર લગાર) કહું છું.

એતી જોયે મારે વાત, કે'ને અન્યનાર ખ્યાત,
ઉગયો ઉગયો ભીમ, કૃષ્ણને કપટ વે'મ,
કરૂં પૂરો કૃષ્ણને હું, ભાખ્ય ભાખ્ય વે'લો તુય,
વલ્લભેશ્વર હું કર્ણ, જાણે એ શુ જોમ તેમ.

૧૪૦

કુયોધન યોગ્યો મૂઢ ! કથી નાખ્ય વાત ગૂઢ,
કપટ ગરડારૂઢ, કેરૂં કથ ચાર ! આજ,
કુ શાસન તેમ હુઓ; શકનિ મામો ન જુઓ,
ચાર ભાષે સર્વ જુઓ, કૃષ્ણનું અલપ કાજ,
દોડી દોડી ભીમ જાય, જડુપતિ આગે ધાય,
ભીમ ભણે આપો સા'ય ? કથે નાય નાય રાજ,
ભણે ભીમ કેમ દોડો, છોકરવાદી ન છોડો,
ભાખ્યો કાઠુ આજ યોડો, વ'લ્લભ વીરનો તાજ.

૧૪૧

૧૪૦ દ્વિત જનકી મુદાનો સમાચાર કહેતો નથી તેથી અધીરો થઇ કહ્યું
કહે છે કે, એ તો તે અતિ (ધણ) કૃષ્ણ (કહ્યું), હવે વારિ (પાણી)ને
મથ્થુ (મથનાતુ) મેન (પડતુ મૂક) કૃષ્ણ ધન-કૃષ્ણે ભીમને કેમ (કેવી રીતે
કે શામાટે) વારો ? (આટકા થો) ? ગાઠુ ગાઠુ-ગારીક-મોટુ-વાંચું નીમધારી
ધન-તે નીમધારી શી રીતે ક્ષેમ (કુશળ) રહ્યો ? એતી ધન-માટે તો એ
તી (એટલી) વાત જોઇએ છીએ, તારે ખ્યાન (સનિસ્તર હકીકત) મહેવી
રોપ તો અન્યનાર (બીજા વખતે) કહેજો પણ કૃષ્ણના કપટથી વેહેમ ભારી
ને ભીમ ઉગર્યા ઉગર્યા (નિશ્ચય ઉગરી ગયો) અથવા કૃષ્ણના કપટથીજ
ભીમ ઉગર્યો જોગ મન વેહેમ છે

૧૪૧ ગરૂં ગાઠ-ગરૂંપર ગારી કનારા-કૃષ્ણ તેમ હુઓ-તેવીજ રીતે
અધીરો થયો ન જુઓ-અકુનિ પણ તેમનાથી જુદો નહોતો અર્થાત્ તે પણ
તેમની પેઠજ અધીરો થયો અનપ(અત્પ)-નગાર જોટુ દોડી દોડી ધન-
ભીમ દોડી દોડીને જાણ છે અને જડુપતિ (કૃષ્ણ) તેની આગળ દોડે છે તે
જોઇને ભીમ જાય છે (કહે છે) કે તમે સાચ (ગદદ કરનારો) આપો છો ?
તેના ઉત્તરમ કૃષ્ણ કથે છે કે હું નાજ ! નાય નાય (ના ના) ત્યારે ભીમ

કૃષ્ણ દાડી દાડી બાળે, વીરતા ઝોટી રો રાખે,
 સૂતા હજી વેરી તેથી, છતી જરા જગ જાય !
 વટ વૃક્ષ સૂતા કાગ, ઘૂડ જઈ કરે ભાગ,
 તેવો વીરતાનો જગ, ગણી ગાનધરી ગાય !
 કડીરા તું જગાડું હું, તે પણ છે ઘૂડ ન્યાય,
 જગા કરી કાગા મારે, કીરતી શું સાંચ થાય ?
 એતું કંઈ મારે દાડું, વીરતા નહિ વખોડું;
 દુઃશાસન સાથ જોડું, રૂઢિર તું ખાય ખાય. ૧૪૨
 ભીમ ભણે જહુરાય, કીરતી શું કડી થાય,
 રાતે છતું અરિને હું, જરા મારો જાય જાય;
 છે એમ તો કંઈ દર, બાળે નમ ખરો કૌમ,

મળે છે કે દોડા છે કેમ ? વલ્લભ કવિના વીરનો તાજ (મુકુટ) ભીમ બાખ્યો (ખોખ્યો) કે જે તમે ઓકરવાદી (નાતાનપણ—મારે મહાય ન લેવી એમ નિયમ છતાં મને સદાય આપવા આવીને મારી કીર્તિતું તેજ ધટાડવા રૂપ બાળક બુદ્ધિ) ઓડના નથી તો આજ તમારો પણ ખોડો કાઢુ છું !—તમને પણ મારી નાખું છું.

૧૪૨ વીરતા—વીરપણ. છતી ઇ—સૂતેલા વેરીને હણીને તેમને છત-વાથી જગમાંથી જરા જાય (નાશ પામે છે) અથવા તેથી શું જગમાં જરા છતી જગે કે ? દૃષ્ટાંત આપે છે, વટ ઇ—વટ (વડ) વૃક્ષ ઉપર રાત્રે કાગડા સૂતા (ઊઘતા) હતા તે વખતે ઘૂડ જાળે તેના ભાગ કરે (તેમને મારી નાખે) તેવી વીરતાનો જગ (જગન—યમ—જ્યોત્ મહાપ્રગટ્ય) ગણી-ને તેને ગાનધરી (ગાનકરીને—વખાળીને) કયો ગૂર ગાય ? અર્થાત્ કોઈના ન ગાય. કીરતી ઇ—એમ કરવાથી પણ કીર્તિ શું સાંચ (સદાય) થાય છે કે ?—એમ કરવાથી શું કીર્તિ મળે છે કે ? એનું ઇ—તને એતું (એટલું) કહેતું છે મારે હું દોડુ છું; કંઈ તારી વીરતાને વખોડતો નથી; હું તો તને દુઃશાસનની સાથે જોડું—જોડી બાળીશ—એમો કરીશ કે જેથી તેનું રૂઢિર તું ખાય ખાય—ખીએત.

કરવુ શુ હરિ મારે, જો એ નહિ સા'ય સા'ય;
 કૃષ્ણ કથે માને મારું, તો તો વાણી હું ઉચારું,
 થાયછે આ તો અધારું, જશ જમ્યો ખાય ખાય;
 ભીમ જિભો ઝટ રહ્યો, જોઈશેજ ખોધ કહ્યો,
 કષ્ટ અમ માટ સહ્યો, ભાજો ભાજો ન્યાય ન્યાય. ૧૪૩
 કૃષ્ણ કહે પાછા વળો, મારી સાથ તણ કળો',
 તો તો વેણુ મારાં કળો, જશ જામે જગમાંય;
 અરપર કથું નહિ, રિયુ નવ કંકુ કહી,
 સત્ય કે'વું મારે સહિ, સારું થાય તારું કાંય;
 ભીમ ભણે અર્જુન શી, સા'ય નવ મારે જોય,
 એકલો રૂધિર પીડ, રાખે કર્ણ દુષ્ટ જ્યાંય;

૧૪૩ કૃષ્ણનું કથન સામળીને ભોળા દીવનો ભીમ રોકાયો તે વિષે
 વક્ત્રમ કહે છે ભીમ ઈન્-ભીમ કહે છે કે હે જદુરાય! જો હું અગ્નિને રાતે છત્તુ
 તો શુ મારી કીર્તિ ફૂટી થાય અને મારો જગન્નથ જાય!—જરૂર નાશ પામે!
 જો એમ છે તો હું કેમ કર તે વિશે ખગે ક્ષેમ (ક'વાણુરપ) જે નેમ (નિ-
 યમ) હોય તે બાજો હે દરિ! મારે શુ કરવુ તે કહો. ભીમનાં મનમાં જાણે
 એમ હોય કે કૃષ્ણ મને ડેતરીને રખેને મદદ કરી જશે અને 'તેથી મેં એકમે
 જશ મેળવ્યો એવી મારી કીર્તિ જતી રહેશે, તેથી તે કહે છે કે, મારે
 સા'ય (મદદ) તો જોઈએજ નહિ થાય છે ઈન્—આ (રાત્રે અગ્નિ
 લગાડ્યું કરું) નો અધાર થાય કે (કર્ણુનાં ધૂળ મળે છે—જોઈએ
 તેથી હાલ બને છે) અને જે તમારો જશ વિશ્વમાં જામ્યો છે તેને ખાય
 ખાય—અર્જુન નાશ કરે હો! આ સામળીને ભીમ ઝટ જિભો રહ્યો, અને
 જોઈશે કે, જો તો જે ખોધ તમારે મને દેશે તોય તે કલો જોઈશે—કૃપા
 કરી કહેવો જોઈએ, તમે અમારે માટે મટ રહો (સચું) કે, (હિંદીમાં
 નાન્યનર જતિનો સમ્મત નહીં મારે તેનું અનુકરણ કરતા પ્રાસને માટે 'કષ્ટ'નો
 કવિએ નરજતિનો પ્રયોગ કર્યો છે) માટે જે ન્યાય ન્યાય (ખરખર) હોય
 તે બાજો બાજો (ઉત્તરને કહો).

દુઃખુ કયે તેમ કરું, કૌંટી દારામની વણું,
 પાણુ જગા દારે ભય, સાંખું નદિ કૃષે ત્યાંવ. ૧૪૪
 ભીમ કું ન કૈમ પ્રતુ, કૈલંતો હું કુટ કુતું,
 જગા પાણું જગમોંવ, અર અરુ નિચા દધીવ;
 માણું મારું કૈનું દરિ, આપ કૌંટી પાણે વણું,
 જગા થાય જુગમીય, સાવું કૈની બાજમીવ;
 ઉભા રહેા મારું નદિ, મદ દમો વેદાંતો સદી,
 દુઃખુ કયે મારે શું ! ગજ દરે મરાદધીવ;
 કૈમ બાખી પાસ ગયા, ભીમ ભય પામી રથા,
 રૂપ જોઇ દુઃખુદેર, સુકો કૈ કરારમીવ. ૧૪૫

૧૪૪ કૃત્ત્વ ઇ—કૃત્ત્વ કું છે કે કૌંટી (૧૫૬) તજીને જે તમે મા-
 ની સાથે પાછા વેળા તો તો તમે માન વેળા કૌંટી (સમજ મરો), અને તમારો
 જગા જગતમાં જામે. અર્થાત્ પાછા વેળા તોજ નુ તમને ઉપાય જતાવું. હું તમને
 આરપર (જીવું વીવું) કાંઇ કયું નદિ અને તમને કું (જુદું) કદીને રીમું
 (ખુમ પાડ) નદિ, મારે તો તમે સ્વય કયેવું અજ મદી છે કે જેથી તારું
 કાય (કાંઇ) થાય થાય ! વળી ભીમને વિચાર આવે છે કે રખેને મારો
 ઉપર મેરુદગાળ મરો તો મને સદાય હરી દેવાનું દસવમે તેથી તે હરે છે કે,
 અર્જુનથી (અર્જુનના જેવી—જયદ્રથને દબાવતી પ્રતિજ્ઞા પાર પાડવામાં
 નેને તમારો આવી હતી તેવી) સદાય મારે વેઈતી નથી. દારામની—દારકા,
 વણું—વણ.

૧૪૫ માણું—માગવાનું. એતુ—એટલું. જુગમીય—જગતમાં. સાવું
 કૈ—એવી બાજ તમે જતાવો—એવો ઉપાય તમે જતાવો તો તે પ્રમાણે
 સાવું. દુઃખુ આમ કહેતાં કહેતાં આગળ ચાલે છે ને જોઈને બીજે જાણું
 કે એ માગ જગમી જીવે છે મારે તે જોઈએ જિજ્ઞા ઇ—રૂપ છે. ગજ
 કૈ—દાધી શું મરાળ (ઘેણ)થી દરે છે ? અર્થાત્ તું ઘેણ જેવો છે
 તો હું દાધી જેવો છું. રૂપ—વિશિષ્ટ બારતના યુદ્ધના આરંભમાં એ રૂપ
 કૃત્ત્વ અર્જુનને દેખાડ્યું હતું, જેમાં અનેક આદુ, પેટ, માથાં, વગેરે વાળું

કૃષ્ણ સાથે ગયો ભીમ, બીકણુશો બની દીમ,
જડીબૂટી મંત્રી નીમ, મૂકી બળસોમ સાથ;
તમો કો' તે કર કૃષ્ણ, તણ બેઠો સર્વ તૃણ,
ઉઠાવતો નહિ મન, ગયો સાથ ઝાઝી હાથ;
એટલે હું આંહી આવ્યો, એતી વાત સાથ લાવ્યો,
પરોઠ ભણો સજ્જવ્યો, વે'લાં વળી કથી ગાય;
ચોધ ભલે દ્રોણ ભીમ, કૃષ્ણજશો કોણ મીમ,
લહે નહિ તોય વિમ્બ, વજ્રબ સહુને માથ. . ૧૪૬

પ્રભાતવર્ણન.

મંદ મંદ વાયુ વાય, મદ મંદ તેજ વાય,
કંદ કંદ કમળનાં, વૃંદ વૃંદ હાસિયાજ;
છંદ છંદ છેલ ગાય, ચંદ ચંદ આંધુ આંધ,

૧૫ તેના જોવામાં આવ્યું હતું. (જુઓ ગીતા). કરાર-ગરત. 'તમે જન્મ
રહો, તમને નહિ માર' એ કરારથી ચૂકી ગયો. અર્થાત્ હું એમને શુ
મારવાનો હતો, એ તો સાક્ષાત વિશ્વનિષ્ઠતા છે! એવો તેને વિચાર થયો.

૧૪૬ બીકણુશો ઈન્-તે દીમ (મોટો જોગવર) છનો પણ બીકણ
સરખો બનીને કૃષ્ણની સાથે (પામે) ગયો. એટલે કૃષ્ણે તે બળસોમ (બળ-
ની સીમા ૧૫-ભીમ)ની સાથે જડીબૂટી મંત્રી-કાંઈ છાની વાત એને સમજા-
વી નેથી તે નીમ મૂકીને બોલ્યો કે હું કૃષ્ણ તમો જ કહો તે કર; એવી રીતે
અરે પ્રકારની તૃણ (છજાએને) તે તણ બેઠો. પરોઠ ઈન્-એટલામાં બયો
પરોઠ બળવ્યો-મારું સવાર થયું તેથી વે'લાં (વેદેવાં-ઉતારવે) વળી
(આ તરફ પાછા ફરીને) તમને ગાય (વાત) કથી. વજ્રબ કહે છે કે દ્રોણ
અને ભીમ એ યોધ દત્તા તો બલે દત્તા, પણ કૃષ્ણના સરખો કોણ મીમ
(ગરમ-પ્રતાપી) છે? તમે કહેજો કે કૃષ્ણે તો યુદ્ધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી
છે, માટે એ મીમ હેઠળે પણ શું કરવાશે છે? તેના જવાબમાં કહે છે કે.
એ સહે નહિ તોય (તેની સજ્જવિના ગળાથી) તે વિમ્બ-વિમ્બ છે અને
અદ્ભુત ગાયે છે!

ફંદ ફંદ ફેકટ જે, ખંદ ખંદ ખાલિયાજ;
ગંદ ગંદ પાણી થાય, રંદ રંદ ભુંગ નાંય,
જંદ જંદ જાગી જાય, ચંદ ચંદ ટાળિયાજ;
ખંદ ખંદ ખંદીજન, દંદ દંદ ધારી મન,
વંદ વંદ કપીશ્વર, છંદ છંદ ઢાળિયાજ.

૧૪૭

હસકે હડી અપાર, સૂરજથી ત્રાસી સાર,
નાસતા કાયર તેમ, સૂરજ સામું ભાળતાં;

૧૪૭ કવિ કમપ્રાપ્ત પ્રભાતનું વર્ણન કરે છે: મંદ ઈં—વાયુ મંદ મદ (ધીમે ધીમે) વાય છે અને સૂર્યનું તેજ પણુ મંદ મંદ (ધીમે ધીમે) થાય છે (પ્રગટે છે). અથવા ચંદ વગેરેનું તેજ મદ મંદ (ઓછું ઓછું) થાય છે. મંદ મંદ વાયુથી અને ધીમે ધીમે પ્રસરતા સૂર્યના તેજથી કમળ ખીલવા લાગ્યાં તે વિશે કહે છે: ફંદ ફંદ ઈં—કમળના કદે કદે જે તેનાં ફંદ ફંદ (જ્યા) હતાં તે હાલવા લાગ્યાં. છંદ ઈં—હેલ લોકો છંદ છંદ (પ્રભાતિ વગેરે) ગાય છે; અને ચંદ (ચંદ્રમા)નું ચંદ (ચંદ્રિકા—તેજ) ચંદ્રું ચાંચ—જાણે ચંપાવાને છંદે છે—ઓછું થાય છે. ફંદ ઈં—ફેકટના (મિથ્યા—લુચ્ચાઓના) ફંદ ફંદ (ફાંદાઓ—રાત્રીનાં દુષ્કર્મો) ખંદ ખંદ (રસ્તે રસ્તે) ખાલિયાજ (ખાળ્યા—આટકાળ્યા). સૂર્યપ્રકાશ થવાથી દુષ્કર્મોઓનાં દુષ્કર્મો આટકી પડ્યાં એ ભાવ છે. ગંદ ઈં—પ્રાતઃકાળમાં મનુષ્યના પ્રવેશથી પાણી મંદ મંદ (મલિન) થાય છે, અને જૂંમ (બમરા) રંદ રંદ (મકરંદ—પુષ્પ-મધુ) માં નાંચ છે—આજોરે છે—સવારમાં પુષ્પો ખીલવાથી તેમ તેઓ કરી રાકે છે. જંદ ઈં—જંદ (જંત-જીવ-પ્રાણી) જાગ્યાં અને ઓઝોઝે પ્રાતઃકાળમાં ચંદ ચંદ (ચંદન) ટાળિયાજ. રાત્રે ગરીરે ચોપડેલું ચંદન સવારે દંતધાવનને સ્નાન કરતાં જતું રહે છે. ખંદ ખંદ ઈં—દંદ દંદ (દંદ દંદ—એ એ જોડે થઈને) મન ધારીને ખંદીજને બદ બંદ (બંદગી કરી કરીને) વંદ વંદ (વંદન કાવ્યના) છંદ છંદ ઢાળિયા—છંદ માત્રા માંડ્યા, એમ કપીશ્વર કહે છે. અથવા માગજોએ દંદ દંદ—દંદ દંદ—એવડી વાત મન ધારીને પ્રસંસા કરવા માંડી.

આદાસોસી ચઢ્યે જોમ, મૃગપતિ ઇચ્છે ક્ષેમ,
કુરુપતિ હુઓ તમ, આનદકદ જાગતા,
સૂરજથી ચીજડી યુ, આધળી, યધને બેડી,
પતિવ્રતા પેડી તેમ, સરવ સુખ ટાળતા,
વટે જઈ લટી પડી, વાગોડ નીચુ નિહાળી,
અસિ તેવી ઉધે મથ્ય. શૂરને ખધ ન્યાગતા

૧૪૬

ગર્જે સિદ્ધ કુ ખયકી, તેવા ચખ શૂર વાય,
ચીકારવ હાથો જોવા, કાયગ્ના કહી કહી,
પહાડી પાડી પાદ, ઘર ઘર ઘોઠ કરે,

૧૪૮ કુ-નીર અને પ્રભાતનુ વર્ણન ઉત્કૃષ્ટ ઇ-—પ્રભાતમા જેમ
સૂરજથી સાગ (સારી રીતે-અતિ) ત્રામ પામીને અપાર ઉત્કૃષ્ટ (વૃદ્ધ) નામના
—નામે છે તેમ શૂરજ (શૂર-રીંગની) સામુ બાળતા કાયગ પગ નામના વાગ્યા
(પ્રભાત થતા રાત્રીએ દુગ્ધના ધૂડ પક્ષી ગાડ વગેરેની બખોલોમા બરાબ
બેસે છે એ પ્રસિદ્ધ છે) જેમ ચઢેને દહાડે આદામીની ચઢનાથી મૃગપતિ-
સિદ્ધ ક્ષેમ ઇચ્છે છે-તેની વેદનામાથી મુખત થઈને પોતાનુ કુશળ આહે છે
તેમ, કુરુપતિ (દુર્યાધન) પણ પોતાના આનદના કદને જાળતી તેમ (તેવો)
હુઓ (થરો) આર્થાત્ તે પણ આ યુદ્ધ પ્રસંગ રૂપી આદામીરીની વેદ
નામાથી મુખત થઈને કુશળ ઇ-જના લાગે (જેમ જેમ દિવસ ચડતો જાય
છે તેમ તેમ મિદ્ધ અને વાવને આદામીમી ચઢે છે અને તેની વેદનાથી
તે પડી રહે છે, તથા તે વખતે-તેની પામે થઈને શિખર જાય પણ ખુવાર
તેને બોલાવતો નથી એ પ્રસિદ્ધ છે) સૂરજ ઇ-જેમ સૂરજથી (તેના તેજથી)
ચીજડી આધળી થઈને (બખોલમા) બેરી લાય તેમ પોતાના સ્વામાને રજુ
બૂચિમા જતા જોઈને સર્વ સુખ તાજને પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના નિરામમા
સદાઈ પેડી જેમ પ્રભાત થતા વાગોડ નીચુ જોઈને (ઉધે માથે) વટે
(વડમા-વડની ડાગીઓમા) નહી પડી (વાઘી પડી છે) તેમ શૂરને ખધ
(ખમે) ન્યાળતા (જોત) તેની (તેમ પ્રમાણે) અગિ (ત નાર) જો
મથ્ય (ઉધે માથે) લાકડી પડેની જણાય છે ।

સેનાપતિ સાથ લેઈ, ઉચ્ચતા જહિ જહિ,
 તેન ક્ષીણુ તગણિથી, પાસાગપુત્રુ થુ,
 ગા રાગીજ મર્ધ જેમ, થાય જાખ્યા રહી રહી,
 અપારા ગિચારા તારા, નાશ પામ્યા જોત જોતે,
 ભીમની પ્રતિજ્ઞાથી, એવુ સેન જહી તહી ૧૪૯

પોયણી બીડાઇ જોઈ, સૂર્ય સનમુખ થાતા,
 કુ ગાસન નારી તેમ, સકોચાઈ જતી જતી,
 કમળની આચપામ, ભૂગી ભણુ ભણુ કરે,
 ધૂંચો જોઈ નાથ ખુગી, તેમ કૃપણા થતી થતી,
 કેજ કેજ પુજ પુજ, ભૂગ ખુનખુન ગુજ,
 તેવી વાહવા ઉચારે, પાર્યપક્ષી અતિ અતિ,
 ગીતગી ને મદ વાય, સુગધિક આવે જાય,
 વજ્રલ કવિત ગાય, મન ધારી મતિ મતિ ૧૫૦

૧૪૯ પ્રાત મગમા રણુભિનો દેખાન વણુવતા વચ્ચ કટે છે ૧૦૦—અહીં પોતાને આદાસીસીના કુ ખથી જેમ સિદ્ધ ગર્જે છે—૦ મો પાડે છે તેમ ૧ જો પણુ મનાગમા શખ વગાડે છે! જેમ પ્રાત મગમા તાથી મહિ, જહિ જોના અનાજથી આમરન રે છે તેમ મહી મહી (મરી મરી—મર્દ મર્દ કેમ છે) નાશની તેની ખૂબો સજગાય છે! પ્રાત મગમા વોટ (ધોડા) પગ પછાડી પછાડીને વગ ધર (હણુહણુહ) મરે છે તેમ સેનાપતિ પણુ પોતાના સાથો (સેનાન) સાથે લેઈને જહિ જહિ (મારો મારો) એમ ઉચ્ચાર રે છે! પ્રાત મગમા તગણિ (સૂર્યથી) જેમ પાગવારપુત્ર (અમુદ્ર પુત્ર અદ્ર) નુ તજ ક્ષીણુ થાય તેમ રહી રહીને (ધીમે ધીમે) સર્વે ગાધારિજ (ગાવારી ૥ પુત્રો ડોરવો) ક્ષીણુ થયા પ્રાત મગમા જેમ ગિચારા (દીન જેના થઈ ગયો) અપાગ (અપાર) તારાઓ જોત જોતે નાશ પામ્યા છે, આયના પ્રાત મગમા પ્રમગથી ગિચારા અપાર તારાઓની જ્યેષ્ઠ (પ્રતિ) જતને (જોતામા) નાશ પામી છે તેમ ભીમની પ્રતિજ્ઞાથી દુર્બોધનનુ સેન જહી તહી અનુ (તેજહીન) દેખાય છે!

૧૫૦ પોયણી ૧૦૦—જેમ સૂર્યને અનુમુખ થતો જોઈ પોયણી બીડાઇ જાય છે તેમ કુ ગાસનની નારી જતા જતા સકોચાઈ અર્થાત્ જામે પોતાના ૧૫

ભયે રાત દિન થાય, નભ જેમ ના ચળાય,
 રૂપથી ન બદલાય, તેમ કર્ણ એક રૂપ;
 ચંદનની વાસ જેમ, રાત્રી દિન સરખી રે',
 કાપે કોઈ અધિકતા, તેમ કર્ણ છે અનુપ,
 રાત પડો દિન થાઓ, સુવર્ણ પીળારા મૂકે,
 વેળા કવેળાજ તાવો, દરે મધ્યદિન ધૂપ,
 તેવા વીરકેરો કવિ, રાત્રી દિન બેઠ બૂલી,
 કવિતા કરત કર્ણ, જેહ કવિ શિર ખૂપ.

૧૫૧

સ્વામીનો નંધ કરનાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે જાણીને તે અતિશય ઝાનિ પામી
 છે દ્રૌપદી પોતાના સ્વામીને પ્રતિજ્ઞા પાર પાડવાને સુધ્ધમા ચંદનો જોઈ
 આનંદ પામે છે તે વિશે કહે છે કમળ ૪૦— રાતે કમળ બંધ થવાથી
 ભમરો તેમા પૂતળાને દોડાવી તેની સ્ત્રી ભૂગીઓ (ભમરીઓ) 'ભણભણ'
 એવો ધ્વનિ કરે છે, તે જાણે સવાર થતા કમળ ખીલવાથી તેમાથી પોતાના
 નાથ (ભગવાન) ને છૂટો થયેતો જોઈને ખુશી થાય છે અને એજ રીતે ભીમને
 સુદ કરના છૂટેતો જોઈને કૃષ્ણ (દ્રૌપદી) પણ ખુશી થાય છે કુળ ૪૦—
 સવારમા દરેક કુળમા અને પુત્ર (પુષ્પના જથામા) ભૃગુ (ભમગ) અને
 યુનયુન પક્ષીના સુખરવ થાય છે, તેજ પ્રમાણે પાર્થ (પૃથા-કુનિતા પુત્ર-
 પાંડવ) ॥ પક્ષના મનુષ્યો અતિ અતિ વાહના ઉચારે છે-વખાણુ કરે છે
 રીતજા ૬૦—પ્રાતઃકાળમા રીતજા મદ અને સુગંધવાળો વાય (પવન)
 આવે છે અને જાય છે, અને વલ્લભ કવિ મનમા મતિ (બુદ્ધિ) ધારીને કવિ
 તા ગાય છે—અર્જુન વ નભ એ પ્રમાણે પ્રાતઃકાળ વર્ણન ૩ છે

૧૫૧ હવે બુદ્ધ રચનાનો પ્રસંગ હેતુમાટે સત્તરમા દિવસના
 કુર્યોધ ૧ પક્ષીય સેનાપતિ કર્ણ વીરનું વર્ણન કરે છે અને ૬૦—ભયે રાત
 થાય કે દિન થાય તથાપિ નભ (આકાશ) જેમ ચળાય નહિ (ચળાયમા) થવું
 નથી-રૂપ બદલું નથી-સદા એક સખુ રહે છે) તેમ કર્ણ વીર પણ
 રાત્રી દિવસ એ રૂપમાજોડ રહે છે-સત્તરની પ્રતિજ્ઞાથી તેના મનને ૧૪ ઉગ્ર
 થતો નથી, તથા કુર્યોધન, દુઃશામન, વગેરેની પેઠે ભય પામતો નથી એક

કર્ણકૃતવ્યૂહરચના.

ગઈ સિંહપેર કણે, સાવધાન સર્વ કર્યા,
પિયે શું રૂઢિર ધીર, દુઃશાસન રાખું હુંય;
રચું વ્યૂહ ગજનામા, તેની શુંડ સ્થાન અમો,
ઉભું દુઃશાસન સાથ, હસે સર્વ શુંય શુંય;
અશ્વત્થામા કૃપાચાર્ય, દાંત બે વડા આચાર્ય,
શકુનિ કૌરવ રાત, ગંડચળ એ રજુપ;
ગ્રીવા બીચ કુર્યોધન, ચાર પાય અતુરંગ—
સેન રહે ખ્યાદાઓનું, આગે કયું સુગૃ તુંય.

૧૫૨

રૂપતાનું બીજું દૃષ્ટાંત આપે છે: ચંદનની ઈં—સ્પષ્ટ છે. કાપે ઈં—કાઠ ચંદનને કાપે તો વળી તેની વાસમાં અધિકતા માત્રમ પડે છે તેમ કર્ણ બૂપ પણ તેવો છે. અર્થાત્ તે છે તો રાત્રિનિ સરખો પરાક્રમી પણ એને કાઠ છે તે તો તે અધિક પરાક્રમ પ્રકાશે છે! ત્રીજું દૃષ્ટાંત: રાત ઈં—સ્પષ્ટ છે. વેળા ઈં—સોનાને વેળા ક્વેળા (ગમે તે વખતે) તાવે તમાપિ તે મધ્યદિન—મધ્યાહ્ન કાળ)ના ધૂપ (તડકા) જેવું પ્રકાશિત દેખાય છે! તેવા ઈં—તેવા વીરનો કવિ જે કવિઓના શિરનો ખૂંપ (મુકુટ) છે તે વક્ત્રમ પણ સત્તાદિવસનો ભેદ બૂકીને કર્ણની કવિતા કરે છે.

૧૫૨ કર્ણકૃતવ્યૂહરચના (સુદ્ધ કરવામાટે જ્યને અતુરંગ રચનામાં સ્પષ્ટ ને ઉભું રાખવાની જ્યવસ્થા) ખતાવતાં કવિ કહેછે: ગઈ ઈં— કર્ણે સિંહની પેઠે ગઈને સર્વને સાવધાન કર્યા અને પછી બોલ્યો કે, ધીર એવો હું જ્યાં દુઃશાસનને રાખું છું (જ્યાવું છું) હાં બીમ રૂઢિર શું પિયે? શું પી શકે? એમ અભિમાન કરીને તે કહે છે કે, હું ગજનામા (દાથી નામનો—હસ્તીવ્યૂહ—દાથીના આકારમાં ધરકરની ગોદવણુ) વ્યૂહ રચું છું અને તેની શુંડને સ્થાને અમો (અમે પોતે) દુઃશાસન સહિત બીજું (ઉભા રહીએ છીએ), તમે સર્વે શુંય શુંય (શું) હસે છો? દાથીના બે દાંત (દંતુશળ)ની જગોએ અશ્વત્થામા અને કૃપાચાર્ય નામે વડા (મોટા) આચાર્ય બિભા રહે. ('વડા' એ દાંતનું પણ વિશેષણ થઈ શકે). શકુનિ અને રાત (સો) કૌરવ એ ગંડચળની

નિવાતકવચ પૂચ્છ, ઘટસ્થાન ગજસેન,
 એવો વ્યૂહ રચી રોણુ, ભીમ ભાળતાની વાત,
 વેલો આવી વહે હુથી, ચેલો રહે સર્પથી એ,
 હાથી અગ સ્થૂળ તેથી, સિંહ શુ તોડે ન દાંત !
 કૃષ્ણાર્જુન ઘટી એક, આચાર્ય બે વારી રાખે,
 દુશાસન હાથ ભીમ, મરાણુ તો ખરે દાત;
 સર્વ વાહ વાહ કથે, ધન્ય ધન્ય કર્ણ શૂર,
 એક નવ ડોલે કૃપ, સાર હ્રદે જે વેદાત ૧૫૩

જગાએ રણુ (હાજર) રહેશે. શ્રીવા-ગરદન ચાર પાશ ધ્રુ-તેના ચારે પગને
 ઠેકાણે ચાર અગવાળી સેના સહિત ખાદ્યઓનુ સેન રહે હવે બાકીનો વ્યૂહ
 કેમ કરવો તે કહુ છું તે તુ સામળ

૧૫૩ નિવાતકવચ નામે દેત્યો તેના પુચ્છ (પૂછડાના) સ્થાનમા
 રહે, અને હાથીના ઘટની જગ્યાએ ગજ (હાથી)નુ સેન રહે એવો વ્યૂહ
 રચીને ભાળતાની વાત (જોતામાત્ર) ભીમને રોણુ ભીમ કેમ ગળાશે તેનું
 કારણુ કર્ણુ કહે છે વેલો ધ્રુ-ભીમ વેહેલો આનીને હુથી (મારી સાથે)
 વહે (વહેશે) કેમકે યુદ્ધમા એ સર્પથી પેહેલો (આમળ) રહે છે તમે કહે-
 શો કે એ મોટા શરીરવાળો છે માટે એને શી રીતે હરાવશો ? તો હાથી ધ્રુ-
 હાથી અગે સ્થૂળ (મોટા) છે તેથી સિંહ શુ તેના દાત તોડે નહિ ? અર્થાત
 સિંહ જેવો હુ હાથી જેવા ભીમનો પરાજય કરીશ ભીમનો તો તમે પરાજય
 કરશો પણુ કૃષ્ણ અને અર્જુન જેવા યોદ્ધા તેનુ રક્ષણુ કરશે ત્યા તમારે શુ
 આવશે ? એ શકા નિવૃત્ત થના તે કહે છે કે, બે આચાર્ય (કૃપાચાર્ય અને
 અશ્વત્થામા) કૃષ્ણ અને અર્જુનને એક ઘટી (ઘડી) વારી (અટાવી) રાખે
 -રાખશે અને એની રીતે કરીને દુશાસનને દાવે : ભીમને મરાણુ તો મને
 ખરો દાત (દમનચીત્ર-પ્રતેજ) બાણુને કર્ણુના આ ધ્યન સાબળીને શૂરા
 કર્ણુને ધન્ય કે ધન્ય છે, એમ સર્વે તેની વાહ વાહ કહેતા નાગળ, પણુ વેદાતના
 સારને બાણુનાર (અર્થાત દીર્ઘદર્શી) કૃપાચાર્ય માત્ર ડાંચા નહિ-તેમણે
 કર્ણુના વખાણુ કર્યો નહિ.

દુર્યોધને પૂછ્યું નમી, ઋષીશ્વર ! વાત ગમી,
મન ગયું દીસે ભમી, કયો કળી વળી કમી,
કર્ણ કથે જાણે જામી, મતિ રાય તેથી વમી,
અમો આજ દાણુ દમી, અરિ જાય દુ ખ ખમી,
વાત માગવી ન ધમી, સેન ઉભી સર્વ જમી,
અતુંગી ગણે અમી, શૂરતા વૃદ્ધની ગમી,
વીરતાનું નીરૂ ઝમી, ગયું ધારો મન તમી,
વિચાર જે મારો ધમી, ગમી નહિ વાત નમી

૧૫૪

અશ્વત્થામા આખ કાઠી, દેગે શુ ક્રોધમા દાઠી,
ખાદ્યો વાણી ખાટી ધાટી, માતુલને નિદે કર્ણ,
ખડ્ગથી વિહાર એને, જમી જાણે કથે કંને,

૧૫૪ કૃપાચાર્યે જાણી રચનાના વખાણુ મ્યાં નહિ તેથી દુર્યોધન
શકિત થઇ પૂછે છે કૃપાધન ધન-કૃપાધને કૃપાચાર્યને નમીને પૂછ્યું કે હે
ઋષીશ્વર ! તમને આ વાત ગમી કે નહીં ? તમારું મન જાણે બમી ગયું
હોય તેમ દીસે છે, માટે દાણુ કમી વતી હોય-કાઈ અપૂર્ણતા રહેલી હોય તો
તે કયો (કહેા) તે સાબળીને કૃપાચાર્યની અરગણના કરીને કર્ણ કહે છે કે,
હે રાય ! એ તો (આદાણુ) તેથી જમી જાણે અને તેથી એમની બુદ્ધિ વમી
-મહાર મઠી નાખી છે અર્થાત્ લાડુ જમનાર આદાણુમા તે યુદ્ધ રચનાની
બુદ્ધિ કમાથી હોય ! પણ અમો આજ દમીને (દમ બીડીને-હિમ્મતથી) કહ્યું
હુ કે આજ અરિ (શત્રુઓ) દુ ખ ખમીને જાય (પાછા જશે) ! આપણી
અમી (અમ-સેના) જે અતુર ગી (હાથી, ઘોડા, રથ, પાવણ એવા આગ
વાળા) છે તે મર્યા સેના જમીને (જમાવ થઈને બીડી) માટે વાતને ધમી મારવી
નહિ-પૂછાપૂછ કરીને વાત વનેડી નાખવી નહીં એ કૃપાચાર્ય તો વૃદ્ધ થયા
છે માટે તેમની તો શૂરતા (શૂરાપણુ) ગમી ગઈ છે-નાશ પાળી છે તેમની
વીરતા (વીરપણા)નું નીર (પાણી) ઝમી ગયું છે એમ તમી (તમે) મનમા
ધારો એ એની રીતે મારો કરેલો સિચાગ જે તમે ધમી મારો-હરાડી દો તો
નમી વાત (નમતુ મૂ. રાની વાત) મો ગમે નહિ-પસદ નથી

હાથ હસ્તિણા ભૂચો, આખર તો નીચ વર્ણ;
 કયી ખડ્ગ બાંર કાઢી, મારવાને ચીસ પાડી,
 કૃપે આવી રાખ્યો વારી, રાય આદિ આવ્યા રાણ;
 સૂતપૂત કયે અલ્યા ! બાપ માયે ચૂપ રહ્યો,
 હરિ હાથ દીડા અમો, (કે) તારે બાપે સુણ્યા કર્યું. ૧૫૫

આજ તેથી દૂણી લાગી, મારવાને દાડે ભાગી,
 વારે રાય દુર્યોધન, અશ્વત્થામા કર્યું બેય;
 ધન્ય ધન્ય મિત્ર મારા, અરિને હસાવો ઉભી,
 જીત્યો જીત્યો ભીમ ગાજે, પીઠ એ રૂધિર કેંય;
 નમી ઋષિને મનાવે, જેમ તેમ તો જમાવે,
 કૃપાચાર્ય કયો તમે, ગજવ્યુહ નિદા રેય;
 કૃપાચાર્ય કયે ભાઈ, પ્રથમ જણુ કુલાઈ,
 કીર્તિ તેથી તો કુલાઈ, જય નીચે નવ રેય. ૧૫૬

૧૫૫ અશ્વત્થામા ઇન્-પોતાના મામાને કહ્યું નિદે છે તે જોઈને અ-
 શ્વત્થામાની આંખ ફાગી-તેને ક્રોધ બિપ્ત્યો અને તે જાણે હંમણા કર્યુંને
 ક્રોધમાં ફાગી દેશે શું ? એવા રૂપમાં આવીને ખાટી ધાટી (કઠોર રીતી)થી
 વાણી બોલ્યો કે, મારા માતૃવ (મામા-કૃપાચાર્ય)ને કહ્યું શું નિદે છે !
 હરિ-અર્જુન નીચ વર્ણ-સૂતગત (કર્ણ સૂતપુત્ર હતો માટે). ચીસ-બૂમ,
 રાય-દુર્યોધન બાપ ઇન્-તારા બાપ (દ્રોણ)ને અર્જુને માયો તારે તો તું
 ચૂપ રહ્યો-ઠાનો માનો બેગી ગ્લો, માટે હરિ (અર્જુન)ના હાથ (અર્થાત્ પરા-
 ક્રમ) તે અમોએ દોષ કે તારે બાપે કર્યું (કાને) સુણ્યા (સાબળ્યા) ? અર્થાત્
 અમેતો કાને સાબળ્યા છે પણ તારે બાપે તો તે અનુભવ્યા છે ! ધ્વનિ એ છે
 કે તું તો માત્ર દુર્યોધનના હિતમાટે સુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો છું પણ તારે તો
 બાપનું વેર લેતું એ પ ! અર્થ સાધવાનો છે માટે મારી સાથે વાદ કરવો
 પડ્યો મૂકીને શત્રુ સાથેજ દ્વિગુણ આવેશથી સુદ્ધ કર.

૦૫૬ દુણી-અમણી. ભાગી-દોડીને. બેય-બેઉને ઊભી-જાભા રહીને
 ઋષિ-કૃપાચાર્ય જમાવે ઇન્-જેમ તેમ કરીને બન્નેની જમાવટ-સ પ કરા-

મોટી વાત દુ શાસન,કેરા રૂઢિરનુ પાન,
ભીમ ભડ કડ કથે, તેને આગે ગળે કર્ણ,
રૂઢે ન અમારે મને, અરિ પે'લા રૂઢે વ્યૂહ,
નીતિયકી બા'ર બાય, રાજ્ય સુણી એવુ કર્ણ ?
અતપૂત કથે મુનિ । સન્ધ્ય મારયિ છે મારો,
રથી કર્ણ નામ ધગે, તેહ હરે ભીમ પર્ણ,
વ્યૂહ રચ્યો ફરે નહિ, દુ શામન મરે નહિ,
શૂળવીર હરે નહિ, કદાચિત થાય મર્ણ ૧૫૭

કૃષ્ણકૃતવ્યૂહરચના

ભુજગમયાત

ભુજગ મયાત તરી ગતિ કૃષ્ણ,
રચ વ્યૂહ પચ્ચાનના નામ વૃષ્ણ,
ઉભા એક હોઠે કિરીટી સદૃષ્ણ,

વેળે પછી કૃષ્ણાર્યને દુવાવન પૂટે છે કે કૃષ્ણાર્ય ઇન્-સ્પેક્ટ છે દુનાઈ
જાય-ફી જાયનાશ પામે નીસે નિશ્ચય

૧૫૭ મુની વ્યૂહ રચના પસંદ । મરવાનુ મારણુ કૃષ્ણાર્ય મહે છે
મોગી ઇન્-સ્પેક્ટ શાસનના રૂઢિરનુ પાન કે એના મોગી સાત ભીમ ભડ (ભટ
-ચોધ) મહે છે તે તેને (દુ શામનન) । મર્ણુ આમગ રાખે છે, તે અમારે
મને (ગામા) રચ્યુ નથી વળી તે અરિ (શત્રુ)ના મેહેવો પોતાની સેના
ને દુ રૂઢે છે આ એમ નીતિ (સુદનીતિ)યકી તે આ રૂઢ જાય છે—
(રાત્રનો ૦ હ જોયા પછી તેો આમત મરે એવો પોતાની રાત્રો વ્યૂહ રચ
વા એના નીતિ શાસનના કથન ઉપર તે લક્ષ્ય આપતો નથી । તે તેવુ કાઠો
સા પાડી શુ રીકુ ? (ખુલી થાકો) ? અતપૂત મનગતિના મનુષ્યનો મુત્ર
-મુ મુનિ । હે કૃષ્ણાર્ય રથી ઈન્-સ્પેક્ટ નામ રથી છે તે તમે (મનમા)
ધરો એવો રથી મગ દુ ભીમ રથી પર્ણ (પાલ ધી) ર ।

ભક્તું શું બુદ્ધં શું તજ્જ તેહ મત્તં.
 મહારૂર સઘ્યં અનાદિ અખંડં,
 અરિમર્દનં અંગ ધારં અદંડં;
 ગુરુ દ્રોણ પાસે સુયુદ્ધં અખંડં,
 શિષ્યો સર્વ સેવી મહામત્ત ખંડં.

૧૫૯

તદાપિ નહીં ઉચ્ચરં મુખ વાણી,
 કરે જેહ કામં મહા ચક્રપાણિં;

૧૫૮ હવે કૃષ્ણે કહેલી વ્યુદરચના કહે છે: બુદ્ધંગં ધમ—જેવું બુદ્ધ-
 ગં (સર્પ)નું પ્રયાતં (ગમન) છે તેવી કૃષ્ણની ગતિ (ગતિ) છે. અર્થાત્
 સાપ જેમ વાંકો ચાલે છે તેમ કૃષ્ણની રાજનીતિ પણ વાંકી છે. તેથી
 (કર્ણનો હસ્તિવ્યૂહ બેધને) તેણે પંચાનના (સિંહ) નામનો વ્યૂહ રચ્યં (ર-
 ચનાની) તૃષ્ણું (ઇચ્છા) કરી. અર્થાત્ હાથીને જેમ સિંહ જીતે છે તેમ
 સિંહવ્યૂહ હસ્તિવ્યૂહનો પણ પરાજય કરી શકશે, એવા વિચારથી પંચાનન-
 વ્યૂહ રચ્યો. તે સિંહના એક હાંડે સદૃષ્ય (સુદર્શન-સારા દેખાવવાળો-
 સુંદર) કિરીટી (અર્જુન) બિભા. કર્ણનો વ્યૂહ બેધને જેમ દુર્યોધન તેના
 સારા માકાપણની શંકા કરતો હતો તેમ અર્જુન કાંઈ શંકા કરતો હતો કે
 કેમ ? તે વિષે કહે છે: ભક્તું ધમ-ભક્તું શું અને બુદ્ધં શું તે સખધી પ્રજા
 (પ્રજાને) તજ્જનેજ ને કૃષ્ણના કલા પ્રમાણે બિબો હતો.

૧૫૯ કોઈ કહેશે કે ને યુદ્ધનીતિ નહિ બળ્યો હોય, તો તેમ નથી:
 મહા ઈન્દ્ર-તે મહાશૂરનો સઘ્યં (સાથી,) અનાદિ (આદિ રહિત-સદાકાળ)
 અખંડં (ખંડિત નહિ થયેલો)-કોઈ વખત પરાજય નહિ પામેલો, અ-
 રિમર્દનં (શત્રુઓનું મર્દન કરનાર—દુરમનને યોગી નાખનાર) એવા અંગ
 (દેહને) ધારં (ધારણ કરનાર), અને અદંડં (અદંડપ) કોઈથી દંડી શકાય
 નહિ એવો છે. વળી તે દ્રોણ ગુરુ પાસે અખંડં (ખંડ વિનાનું—તોફાન કે
 અધર્મ રહિત) સર્વ (સઘળા પ્રજારત્ન) અને મહામત્તખંડ (મોટા મહોન્મત્ત
 શત્રુઓને ખંડન કરનાર) સુયુદ્ધં (સાદું-ધર્મયુદ્ધ) નેમને સેવીમિ શીષ્યો
 હતા.

રૂચે વાત કોઇ કરે કૃષ્ણ દાણી,
ન રૂચે તદાપિ ભલી ખૂરી માણી.

૧૬૦

ભલે દિન થાતાં સુતારા લગતાં,
ભુલે ચંદ્ર સાથે ન રે'વું ભગતાં;
ભલે જો અજાપાળ કૂપે સગતાં,
અજા તેહની પુઠ ક્યારે તગતાં.

૧૬૧

૧૬૦. અર્જુન એવો યુદ્ધકળામા પ્રવીણ તથા શૂરો હતો ત્યારે તો કૃષ્ણનું કહેવું પોતાને રૂચતું 'હશે મારે નહિ મોક્ષતો હોય, તો તેમ નથી: તદાપિ ઈન્—તદાપિ (તથાપિ) મદાયકપાણિ (મોઢું ચક્ર જેના દાયમાં છે એવા કૃષ્ણ) જેહ (જે) કામ કરે, તે વિષે મુખ્યથી વાણી (વાણી) હૃદયર નહિ (ધ્યાનરતો નહોતો), દાણી (એક વખત ગોકુળમા દાણ સેનાર) કૃષ્ણ કોઇ વાત કરે તે તેને રૂચે અથવા ન રૂચે તદાપિ (તથાપિ) તે ભલી કે ખૂરી જેવી હોય તેવી માણી—માણીને—સ્વીકારીને (પૂર્યાર્થ સાથે અન્ય).

૧૬૧ કૃષ્ણને અર્જુન કેવા વિશ્વાસથી અનુસરતો હતો તેનાં બે દૃષ્ટાંત આપે છે. ભલે ઈન્—ભલે દિન થાય, અને સુતારા (સારા તારાઓ લગવાઇ જાય (તેજ રહિત થઇ જાય) તથાપિ ચંદ્ર જો દિવસે અસ્ત ન પામતો હોય તો તેની સાથે રહેનારા તારા પણ શુ ચંદ્ર સાથે રહેવું જૂલે છે? નથીજ જૂપતા, કેમકે તે ચંદ્રને ભગવાન છે અથવા દિન થાતા, અને દિવસના તેજથી સુતારા લગતા (તેજ દીન થતાં) તથા ભ (નક્ષત્રો—ખીલત તારાઓ) જતા (આયમી જતા) પણ તેઓ શુ ચંદ્ર સાથે રહેવું જૂલે છે? તેજ પ્રમાણે ગમે તેવું કુખ, અપમાન, મુખ, સન્માન, જ્ય કે પરાજય પ્રાપ્ત થાય તથાપિ અર્જુન કૃષ્ણને અનુસરવાનું જૂલેજ નહિ, એ તાત્પર્ય છે. ખીલતું દટાતું ભલે જો ઈન્—અજાપાળ (બકરાં પાળનાર— ભરવાડ) ભલે કૂપે (ક્રુવામા) સગતાં (પડતાં)—બકરાંનો ગોવાળ ક્રુવામા પડે તો અજા (બકરા) તેહની પુઠ ક્યારે તગતાં (તગતાં— તજે છે?)—બકરા તેની પુઠ ક્યારે નજે છે? અર્થાત્ તેઓ પણ મારું માઠું વિચાર્યું વિના ક્રુવામા પડે છે!

ભલે સિહ મોટો તથાપિ ઉઘ્યો,
 ઉઠાવે હુકમ નર્તી મત ફ્યો,
 વદોશુ વિદાસી હરિ નિર્ભર્યો,
 કદી ના કદી ના કદી નાશધેયો ૧૬૨

તથાપિ ભર્યો તે ભરોસે ભરોસે,
 ઉઠાડે ઉઠે બેસ કે'તા બલરો,
 જગો પાળડો ટોચ શાણો સનેરો,
 મુકતી અહે તેથી પ્રાણી પનેરો ૧૬૩

તશા વિશ્વવશ કિરીટી હનેવા,
 ઉભા સિહ ઝાઠે રૂંદારિ સવેવા,
 બિજે હોઠ છે સાત્યકિ તો ઉભેના,
 ઉભા રાક્ષી ડામે નકુન નમેવા ૧૬૪

૧૬૨ અબ્બુન બળવાન છતા તે કૃષ્ણની આગા માને છે એ વાત કમ માની શકાય ? એ શમ મટાડવાને દક્ષાત આપે છે ભલે ઇં સિહ ભલે મોટો હોય તથાપિ જોશે તેને ઉઘ્યો (ઉઘ્યો) હોય તેનો હુકમ (હુકમ) ઊઠાવેડે તેની આગા પ્રમાણે વર્તે છે અને મત ફ્યો નહિ (મત ફરવતો નથી) વદો ઈં માટે વિનામી (વિનામનાગો) હરિ (ચિહ) નિભર્યો (બગ વિનાનો થયો છે) શુ ? અર્થાત્ મદી ના ઈં—મદી નાશ ધેયો હોય તો પણ તે હુકમ ઉઠાવે છે તેથી તેને કદી પણ નિમગ મદેશ નહિ

૧૬૩ તથાપિ ઈં સિદ્ધ એવો બળવાન છે તથાપિ ભરોસે (ભરી રીતે) ભરોમાથી ભરોસો હોય છે અને તેથી જગો (જગે) શાણો અે સનેરો [સાનસ—અથવા સનીન લીના (યુક્તિ પ્રયુક્તિ) વાળો ?] તે પ્રાણીનો પાળડો (પાળનાર) હોય તે પ્રમાણે તે તેને ઊઠાડે તો ઊઠે અને બેસ કહે તો બનેરો (બેસે ?) એ પ્રમાણે પનરો (પાળેના ? અથવા પનરોનો બીજાનવતો ?) પ્રાણી તેથી (તે ધણી પાસેથી) મુકતી (મુકિત) અહે છે

૧૬૪ તશા ઈં—તશા (તેના) વિશ્વવશ (વિશ્વાસુ) હવેના (હવે લા-થયેના) શૂરિ (શૂરાઓના શત્રુ) કિરીટી (અર્જુન) મનેના (સવે

બીજા દત ઠામે સુમે'દવ સાથી,
 ઉભો ભાવમા ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સુહાર્થી,
 ગ્રીવા બીચ યુધિષ્ઠિર સર્વભાર્થી,
 સુપચાળ ઊભા ચતુષ્પાદ ભાર્થી ૧૬૫

ઉભો ઉદરે સેન પ્રતિનિધ્ય આદિ,
 ભવા પચપુત્ર રૂડા યુદ્ધનાદી,
 મહાવક પૂરૂ તર્ણી ભીમ ભાદી,
 અશા અગ કર્તાશ આદિ અનાદિ ૧૬૬

ચતુરંગ સેના વશી અગ સર્વ,
 તદા ભીમ આવ્યો અસુશરિ પર્વ,

ખા-વખતમગ) સિ હના ઓઠે (ઓઠની જગાએ) ઉભા ઉભેલા-ઉભેના રા-
 હી-(સિ હને)-શાગીખાનારો દાત નકુન -નકુલ નમેના-નમેલા-અધાતઝઝુ-
 મી રહેના

૧૫૬ સુમે'દવ-સારો સદહેન સાથી-સાથી (નકુળનો) ભાલમા-સિ-
 હના કપાળને સ્થાને ધૃષ્ટદ્યુમ્ન-ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સુહાર્થી (સુહાર્થી)-બળવાન હાથી
 જેવો ગ્રીવાબીચ-ગળાની મધ્યે-સિ હના ડોકાને સ્થાને યુધિષ્ઠિર
 -યુધિષ્ઠિર સર્વભાર્થી-સર્વને માથે-અમેસર એવો યુધિષ્ઠિર અથવા સર્વભાર્થી
 -યુદ્ધમા સર્વનું મથન કરનાર-સનને ત્રાસ પમાડનાર સુપચાળ ઈ-અને
 મિ હના ચતુષ્પાદ (ચાર પગને ઠોકણે) ભાર્થી (ભાર્થી)-ભાખાવાળા-વીર
 એવા સુપચાળ-પચાળ દેશના સારા યોધાઓ ઉભા રહ્યા

૧૬૬ ઉભો ઈ-સિ હના ઉદર સ્થાનમા પ્રતિનિધ્યઆદિ (પ્રતિનિ-
 ધ્ય, શ્રુતસેન, શ્રુતકીર્તિ, શતાનીક, શ્રુતકર્મા, એવા દ્રૌપદીના પાચ પુત્ર વગેરે)
 સેન (સેના) ઉભો યુદ્ધનાદી (યુદ્ધના નાદ-લતવાળા) મહા ઇ-સિ હના
 મહાવક (મોટા વાકા) પુરૂ (પુરૂ-પૂછડા)ની જગો બ્યા હતી તહી
 (સા) ભાદી (ભાર્થી ?) ભીમની યોજના કરી અશા ઈ-પચાનન બ્યૂહ
 ના અશા (એવા) અગ આદિ અનાદિ (પુરાતનકાળથી) કર્તાશ (કરતા
 આપ્યા છે) અથવા આદિ અનાદિપ કૃષ્ણે પચાનન બ્યૂહના એના અગ કર્યા

પ્રજ રાજ મુનિ રચ્યા વ્યૂહ હર્ષ,
તદા ભીમ ક્યા તો ગયો'તો સર્ગર્વ
મુનિ રાજ પ્રતિ ઉચાર વિચાર,
મહાદેવ પૂજા પઢાયો સવાર,
કરી સ્તુતિ આવત રૂદ્ર અપાર,
રચ્યા વ્યૂહ તેવે શ્રીકૃષ્ણ સસાર.

૧૬૮

મહાદેવ પ્રસન્ન હોઈ કથ્યા શુ,
મુનીંદ્ર વદો ભીમ ત્યાહિ મથ્યા શુ,
ગયો શિવદેર કથુ હુ કથા શુ,
કથુ તાજ જો છુ-કર્ણાંદ્ર નથા શુ

૧૬૯

૧૬૭ ચતુરંગ ઇં—ભારે ચતુરંગ (હાથી, રથ, ઘોડા, પામદળ, એવા ચાર અગવાળી) સેના મિદના સર્વ (સર્વ) અગના સ્થાનમા વશી તદા પર્વ (તે તક ઉપર) અસુરારિ (દૈત્યોનો નાશ કરનાર) ભીમ આલ્યો અથના તદા અસુરારિ ભીમ પર્વ (મુદરૂપી પવમા આયો) પ્રુચ્છ ઇં—ત્યારે રાજા (જનમેજય) મુનિ (મુનિ—મુનિને) પ્રુચ્છ—પ્રુચ્છ કે હવ (શત્રુઓને હરાવનારો) વ્યૂહ રચ્યા તદા (સારે) સર્ગર્વ (સર્ગર્વ—ગર્વવાળો) ભીમ તો ક્યા ગયો'તો—ગયો હતો ? (કે વ્યૂહ રચ્યાઈ રહ્યા પછી આવ્યો ?)

૧૬૮ મુનિ ઇં—તે સામળીને મુનિ (મુનિએ) રાજ પ્રતિ (રાજ પ્રતિ) વિચાર (પોતાનો વિચાર) ઉચાર (બિચારો) અર્ચ્યાં કથુ કે કૃષ્ણે તેને સવાર (સનારમા) મહાદેવની પૂજા કરનાને પઢાયો (મોહત્યો) હતો કરી ઇં—તે રૂદ્ર (રૂદ્ર—મહાદેવની) અપાર (અપાર—ઘણી) સ્તુતિ કરીને આવત (આવતો હતો) તેવે (તેટલી નારમા) શ્રી કૃષ્ણ (શ્રીકૃષ્ણ) સસાર (સારવાળો અથવા સારો) વ્યૂહ રચ્યા (રચી દીધો)

૧૬૯ તે સામળીને રાજ કરીને મુનિને પૂછે છે મહાદેવ ઇં—હે મુનીંદ્ર (મુનીંદ્ર) ! મહાદેવ પ્રસન્ન (પ્રસન્ન) હોઈ (યધો) શુ કથ્યા (કો-યા) તથા ત્યાહિ (ત્યા) ભીમ શુ મથ્યા (ભીમે શુ મથન કર્યું) તે વદો તેના ઉત્તર મા મુનિ કહે છે ગયો ઇં—તને ક્યા શુ કથુ (કહ્યું) ? તે શિવદેર

શાંકરસ્તુત્યટક.

શિખરિણી વૃત્ત

અહો બંબં બોલા, સુર અસુર સોલા વરતાણાં,
અહો બંબં બોલા, ત્રિપુર હર તોલા ધર ધણાં;
અહો બંબં બોલા, જટિલ શિર મોલા સરપણાં,
અહો બંબં બોલા, ત્રિશૂળધર ધોલા સરજણાં.

૧

ગયો. એમ કલા પછી વક્ષમ કહે છેકે, જે કે હું કવી* (કવિપરોતો)
તાજ (મુકુટ) છું—કવિઓનો શિરોમણિ છુ તો પણ જ્યા શુ (યથા શક્તિ)
તે કયા કથું છું. મતલબ કે એ વાત બીજા તો વર્ણવીજ શકે નહિ । પણ
હું તો વક્ષમ કવીપરોતો હવર છું માટેજ તે કહી શકું છું । ।

૧ શાંકરસ્તુત્યટક—શાંકરની સ્તુતિના આઠ શ્લોક. અહો બંબં બોલા
બંબં શબ્દ બોક્ષીને ગાત્ર વગાડવાથી રાજ યાઓ એવા બોળા હે મહાદેવ ।
સુર (દેવ), અને અસુર (દૈત્યો)ને તમે વરતાણા (વરતાણા-વરદાનના)
સોલા (સોલલા-સેહેલા) છે. તમે દેવ દૈત્યનો ભેદ ન રાખતાં ઝટ વરદાન
આપો એવા છે. હે બંબં બોળા મહાદેવ । તમે ત્રિપુરહર (ત્રિપુરાસુર
નામના દૈત્યનાં ત્રણ નગરનો નાશ કરનારા) છે. તથા તમે ધર ધણાં (મહ-
ગણા-મહોના ન્સમુદાયને) તોલા (તોલ્યા-નિરાધાર રાખ્યા છે) । તમારી
સત્તાથી આકાશમાં અનેક મહો નિરાધાર રહ્યા છે. અથવા,—તમે ધણાં ધર
(દેહાદિક સ્થાન) તોલા (તોલ્યાં-સ્વસત્તાથી રાખ્યાં) છે. હે બંબં બોળા
મહાદેવ । તમે શિર (માથે) જટિલ (જટાવાળા) છે અને તમારા મોલા
(મૌલિ-મુકુટ)માં સરપણાં (સાપ) છે. અહો બંબં બોળા મહાદેવ ।
તમે ત્રિશૂળના ધારણ કરનાર, ધોળા (ગૌર કાંતિવાળા) અને સરજણાં
(સરજનહાર) છે. આ શ્લોકમાં કવિએ એવી રચના કરી છે કે તેને
અમુક જગોએથી આરબોને બોલતાં એક નવા વૃત્તનો શ્લોક ઉપજે તથા
તેનો અર્થ પણ શિવ સ્તુતિ પરત્વેજ યાય. એવી રીતે આ છંદમાંથી અનેક
જૂદા જૂદા શ્લોક બની શકે માટે એને ચિત્રકાવ્ય જાણનારા અનેક ધેનુગુણ-
બધ ચિત્રકાવ્ય કહે છે. નમુનામાટે એમાંથી ઉપજેલા કેટલાક શ્લોક અહીં લખી
ખતાવ્યા છે:—

અહો બ બ શીવ, રૂઢિર વર પીવ કર મયા,
 અહો બ બ શીવ, જગતિ પર જીવ હર હયા,
 અહો બ બ શીવ, જગતિ ભર ભીવ હર ભયા,
 અહો બ બ શીવ, શિલ્લીગુપ્ત સુ દીવ ધર દયા

૨

ભોલા સુરઅસુર, સોલા વરતાણા અહો બ બ,
 ભોલા ત્રિપુરહર, તોલા ધર ઘણા અહો બ બ,
 ભોલા જટિલ શિર, ભોલા સરપણા અહો બ બ,
 ભોલા ત્રિશૂળધર, ઘોલા સરજણા, અહો બ બ

૧

સોલા વરતાણા, અહો બ બ ભોલા ત્રિપુરહર,
 તોલા ધર ઘણા, અહો બ બ ભોલા જટિલશિર,
 મોલા સરપણા, અહો બ બ મોલા ત્રિશૂળધર,
 ઘોલા સરજણા, અહો બ બ મોલા સુરઅસુર

૨

બ બ ભોલા, સુરઅસુર અહો, સોલા વરતાણા,
 બ બ ભોલા, ત્રિપુરહર અહો, તોલા ધર ઘણા,
 બ બ ભોલા, જટિલશિર અહો, મોલા સરપણા,
 બ બ ભોલા, ત્રિશૂળધર અહો, ઘોલા સરજણા

૩

એ પ્રભાણે પ્રામનાણા પદોમાથી એક એક છોડીને અને એક એક
 કરીને વાચતા અનેક છંદો જણાય છે । આવીજ રચના આ પછીના બીજા
 પણ શ્લોકોમા છે

૨ આરો ઈ—મ બ શમ્દથી રીઝનારા અહો શિવ । હુ હુ શાસનનું વર
 (સાર) રૂઢિર પીવ (પીલ) એવી મયા (મયા—કૃપા) કર જગતિ ઈ—જગતિ
 (જગતમા) પર (શત્રુ) ના જીવ (જીવની) હયા (શુદ્ધિ) હર અથવા
 જગતી (પૃથ્વી) પર જીવોને અને હયા—ધોડાઓને (શત્રુના) હર જગતિ
 ઈ—નું મારે વિરે જગતિ—ભક્તિ ભર તારી ભક્તિ આપ અને ભીન (ભી
 મના) મયા (ભયને) હર (દિદી મરાડી, વગેરેમા મ નો વ બોલાય છે જેમ

અહો બબકારી, વિનતિ ધર મારી કગણમાં,
અહો બબકારી, નવ ધર ઉધારી શરણમાં;
અહો બબકારી, ભરમ મમ ભારી ભરણમાં,
અહો બબકારી, અમુર આરિધારી ધરણમાં

૩

અહો બબ બોલા, સહુ નવ અભેલા વરણમાં,
અહો બબ બોલા, અકથન અતોલા 'તરણમાં;
અહો બબ બોલા, પશુપત અમોલા ધરણમાં,
અહો બબ બોલા, અહિધર અમોલા મરણમાં

૪

ગામ, નામ-ગાવ, નાવ, વગેરે) શિવીમુખ ઇ૦-તુ મારા ઉપર દયા (દયા) ધર અને સુ (માગ) જિનીમુખ (બાણ)ને દીવ (દે-આપ) કે જેથી હું ગનુને મારીને મારી પ્રતિજ્ઞા પાળી શકું, અથવા સુ દીવ સારો દીવ્ય શિવી-મુખ એમ પણ અર્થ થાય.

૩ બબકારી-બબ એવો શબ્દ મોવનાર મહાદેવ. નવ ઇ૦-મને શરણમાં ટાળનાર ઉધારીને ધર નહિ-ઉધારો રૂપીશ નહિ-અર્થાત્ હમણાજ મગણ આપ ભરમ ઇ૦-મારો ભગણમાં (જનસમુદાયમાં) ભારી (ભારે) ભરમ છે સહુ એમ જણે છે કે બીમ મોગે બળવાન છે માટે તેણે કરેલી પ્રતિજ્ઞા તે પૂરી કરશેજ, માટે તે તુ નભારી લે શી રીતે પ્રતિજ્ઞા નભાવી લેજો ? તો, અમુર ઇ૦- મારા અમુર રૂપ આરિઓને ધરણમાં-પૃથ્વીમાં ધારીને મૃત્યુ પમાડીને

૪ બબ બોલા-મબ એવો શબ્દ મોવનાર મહાદેવ સહુ ઇ૦-હું વરણમાં (મારી ક્ષતિય જાતિમાં) અભેલા નવ સહુ-અધરતાય ન રહુ-વિહાનના ન વેકું, એમ પ્ર અકથન ઇ૦-હું જે અકથન (જેનું વર્ણન ન થઈ શકે એવો) અને અતોલા (જેની તુલના ન થઈ શકે એવો અથવા જેની બગેમગી દ્રાષ્ટ કરી શકે નહિ એવો) હું તે તરણમાં (તરણાના તોલ-મા) ન થાઉં તેમ જ (અધ્યાહાર-પેટેલા ચરણનો અનુચ્છ) પશુપત-હે પશુપતિ નામ ધાગણ કન્નાગ શિવ! ધરણમાં (ધરણમાં)-પૃથ્વીમાં અ-મોના-અમૃત્ય અહિધર-અર્પને ધાગણ કરનાગ અમોલા મરણમાં-મરણને વિષે નહિ ડાનનારા-મરણ ગહિત-મૃત્યુજ્ય મહાદેવ !

અહો બ બં દેવા, દનુજ વર દેવા મુકિ રહ,
 અહો બ બ દેવા, મનુજ મર મેવા હુકિ રહ;
 અહો બ બ દેવા, વનુજ વર વે'વા રૂકિ રહ,
 અહો બ બ દેવા, અનુજ અર એવા મુકિ રહ.

૫

અહો બ બ બાપા, પરહર અમાપા પાણ પાણાં,
 અહો બ બ બાપા, મખ અજપજપા જણ જણાં,
 અહો બ બ બાપા, મનસિજ સશાપા શણ શણાં,
 અહો બ બ બાપા, ગુહુ નિધિ ગણાપા ગણ ગણાં

૬

૫ બ બ દેવા-બ બ રાજા બોગનાર દેવ-મહાદેવ દનુજ ધં-હે મહા
 દેવ । તારા આગળ દનુજવગ (શ્રેષ્ઠ દેવો) અને દેવો મુખી રહ-નમી રહે છે ।
 મનુજ ધં-મર (મરણ ધર્મનાગ) મનુજ (મનુષ્યો) તારા મેવા (પ્રસાદ
 -કૃપા) ને માટે હુકિ રહ (હુકી રહે છે) વનુજ ધં-વનુજ (વનજ-વ-
 નમા રહેનારા મુનિઓ વગેરે) તારી પાસેથી વર (વગ્દાન) ને વેહેનાને
 અર્થાત્ પામવાને રૂકિ રહ (રોકાઈ રહે છે)-તારાં તપ કરનારો મોકાઈ રહે
 છે. અનુજ ધં-મારા અનુજ (નાનાભાઈ-અર્જુન) નો અર (અગ્નિ-જપ
 દ્રવ્ય) તારી પાસેથી વગ્દાન પામીને પણ મુકિ રહ (મૂકી રહ્યો) છે, અને
 તેજ પ્રમાણે એના (મારા અનુજના અગ્નિ જ્ઞા-કુ શાસન વગેરે પણ મુ
 -હ-મૂકી રહ્યો)

૬ બ બ બાપા-બ બ રાજા મોનના બાપા-મહાદેવ પરહર ધં-હે
 અમાપા ! (માપ રહિત દેવ) ! તુ પર (શત્રુઓને) હર (નાશ કર), અને
 માં પણ (નિયમ-કુ શાસન વધ ૩૫) પણા (પળાવ ૨) અહો બ બ બા-
 મા ! જણ (જન માણસ) અજપજપા (અજપાજપ-શ્વાસોચ્વાસરૂપી
 જપ) રૂપી મખ (યજ્ઞ) કનારને તને જણા (જણા છે)-અર્થાત્ અજપા
 જપ એજ તારો યજ્ઞ છે એમ લોકમા વિદિત છે અથવા જણ જણા-માણસ
 માણસોનો-સર્વ માણસોનો અજપાજપ એજ તારો યજ્ઞ છે મનસિજ ધં-
 હે મનસિજ (કામ) ને મશાપા (શાપયુક્ત કનાર) !-કામને બાગી મનનાર !
 શણશણા-માને વિનિતિ માબગ, સાબગ ગુણનિધિ ધં-હે ગુણના નિધિ

અહો બબ ભીમા, રૂઢિર પિળનીમા મમ ધર,
અહો બબ ભીમા, સહસ મતસીમા સમ સર;
અહો બબ ભીમા, સ્તવત નર ભીમા ભમ ભર,
અહો બબ ભીમા, વરદ વરવીમા નમ નર.

૭

અહો બબ શ્રીવા, વરૂભ જન છવા જગતમાં,
અહો બબ શ્રીવા, સુકવિ મણિ દીવાજ ગતમાં,
અહો બબ શ્રીવા, ન મન બિચ ણીવા જગ તમાં,
અહો બબ શ્રીવા, શરણુ શર શીવા જગત માં.

૮

(બ.પર) । તથા હે ગણુપા (ગણુપુ રક્ષણુ કરના) । ગણુગણુ—મને તાન ગણુ જેવો ગણુ (ગણુ) અર્થાત્ મને પોતાનો દાસ જાણીને કૃપા કર આપના, ગણુ ગણુ—ધણુ ગણુનો તુ ગણુપા (રક્ષણુ કરના) છે

૭ બબ ભીમા—બબ શબ્દ બોધનાર ભીમે પર મહાર્થે ! રૂઢિર ઈં—મમ (મારો) રૂઢિર પિળનીમા (રૂઢિર પાન કરવાનો નિયમ) ધર (ધારણુ કરાવો—રાખો) અર્થાત્ મારો ટેક રાખો સહસ ઇં—તુ મને સદમ (સહસ) શુણિત ગત (સો)—અર્થાત્ લક્ષની સીમા (અનવિ) સમ સર (શર—પ્રણુ) બાપ અર્થાત્ એવા એક બાણુ આપ કે જે લાખ બાણુ જેવો થાય અશ્વના જેમથી લાખ બાણુ પ્રકટે સ્તવત ઈં—આ ભીમા (ભીમ) નામે નર ભમભગ (પોતાના બમ—અમનો બાર રહેવાને માટે) સ્તવત—તારી સ્તુતિ કે જે છે અર્થાત્ મારો જે બગ મિથે લોકમા બમ છે તે જતો ન રહે તેમ હર. વરદ ઇં—હે વરદ ! (વરદાન આપનારા) હે વર વીમા—વરદાનના વીમા રૂપ નર (ભીમ) તને (નમ) નમસ્કાર કરે છે ।

૮ બબ શ્રીના—બબ શબ્દ યુગ્ત જેની શ્રીના (ગણુ) છે એના હે મહાર્થે ! વનમ ઈં—જગતમા જે મારા વવભ—વશભ જન (વાદાવા જન) છે તે છવા (છવાડો)—તેમનો યુદ્ધમા સહાર ન થાઓ કેમકે તેઓ સુકવિ (સારા નિપુણ) અને ગતિમા મણિ જેવા તથા દીવા જેના છે બીજે અર્થે—અથકાર કવિ વનમ એજ જગતમા છવા (છવા) એમ જાણવું. કેમકે તે ગતમા (ગતિમાં—યુદ્ધના વેગમાં) સુ.વિ (સારા કવિ) રૂપ મણિના દીનાજ છે કવિઓ પોતાના સુમન્યરૂઢે અમગ રહેછે તેમ વનમ કવિ પણ સુકવિ છે માટે તે

છંદ ચાલતો

કરીને સ્તુતિ મેળવી મન માગ્યું,
ગયો જ્યાં હતા કૃષ્ણ સંગ્રામ સાગ્યું;
નહીં વાત બીજી ઇકે લગ્ન લાગ્યું,
મરં કે હું મારં બિનું સર્વ ત્યાગ્યું.

૧૭૦

વદે કૃષ્ણને બીમ ભોજો રિઝાવ્યાં;
ખુશીથી કહ્યું લોહી પીશોજ દ્રાવ્યાં;
જુઓ આ રસો જલકંઠુ' છવ લેવાં,
નિહાજે હરિ ! સ્વર્ગથી સર્વ દેવાં.

૧૭૧

કયો વ્યૂહ રચ્યો કયો કૃષ્ણ ભાઈ,
ખરી એક ધારી તમે તો સગાઈ;
ભલો વ્યૂહ રચ્યો મુને માંહિ સજ્જે,
વહેલો મણુ બીમ લોહી નિમજ્જે.

૧૭૨

અમર રહેશે એ નિશ્ચયરૂપ કવિનું કથન છે. નમન ઈ—(બીમ પક્ષે) હે મહાદેવ! તમારી કૃપાથી મારા મનમાં બીહીવા રૂપ જગતની તમા (દરકાર) નથી—અર્થાત્ મને જગતમાં કોઇનો ભય કે દરકાર નથી, કેમકે જગતની માં (મા-માતા) શીવા-પાર્વતી દેવી મારા સર (શિર)નું શરણુ છે—અર્થાત્ મને શરણુ રાખનારી છે. (કવિપક્ષે પણ એજ અર્થ લાગુ પડે છે).

૧૭૦ કરીને ઈ—પાછળ કલા પ્રમાણે મહાદેવની સ્તુતિ કરીને તથા મન માગ્યું મનની ઇચ્છા પ્રમાણે (વરદાન) મેળવીને જ્યાં સંગ્રામ સાગ્યું (સંગ્રામની તૈયારીમાં) કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગયો. ઇકે—એકમાજ. લગ્ન—ધ્યાન.

૧૭૧ વદે ઈ—કૃષ્ણને બીમ કહેછે કે મે ભોજો (મહાદેવ) રીઝાવ્યાં—રીઝાવ્યા. (સર્વત્ર અત્ય અતુસ્વાર નિરર્થક યોજ્યું છે). તેમણે ખુશીથી મને કહ્યું કે તમે કાવ્યા (કાવેલા) હોછને લોહી પીશોજ—લોહી પીવામાં કાવશો. અથવા કાવતાં લોહી પીશો.

૧૭૨ બીમ કૃષ્ણને વ્યૂહરચના વિષે પ્રશ્ન કરે છે: ક્યો ઈ—સ્પષ્ટ છે. ધારી—(સગાઈ). સજ્જે—સજ્જે—મારી પણ તેમાં યોજના કરો. વેહેલો

વદી એમ ભાથી ગદા લીધ હાર્થો,
રદી એક માથી કુમાર સુસાર્થો,
થયો ત્યા રથારૂઢ આરૂઢ કાયા,
કુડ્યો ગખ તે કો સુણે રાણી બયા

૧૭૩

જદા કર્ણ પાસે તદપ્પી ડરે છે,
ધર્યા હસ્ત આયુધ ભૂમિ ખરેછે,
ધરી વાર વારે યુકારે સુગખ,
અરિ છવ બાયે પડે પૃથ્વી પખ

૧૭૪

થયો અધનો પૂન મા'સજ રાજ,
વિએ આધજો કાજ નિર્ખે સમાજ,

ધૃ—કે જેથી હે પ્રભુ હુ વેહેનો વેહેનો રાત્રુના સે હીમા નિમજ્જો—નિમજ્જુ'
—દુ.પુ અર્થાત્ જેથી હુ દુ શાનનુ રૂઢિપાન જલદી કડ ।

૧૭૩ વદી ઈ—બીમ ભાથી એમ વદીને તેણે હાથી (હાથમા)
ગદા લીધી કે જે ગદાને માથી (ગાયે) એક રદી (એક દતવાગા—ગણુપ
તિ)નુ ચિન્હ છે અને તેની સાથે કુમાર (વાર્તિય)નુ ચિન્હ છે થયો
ધૃ—જેની મૂળા આરૂઢ (સર્વ તરફથી અતિ વધેલી—પુ ટ) છે એનો બીમ
પછી રથારૂઢ થયો અને તેણે રાખ કુડ્યો તે કો રાણીગતપા (રાજપુત્ર)
સુરો (માબળી શકે)? અર્થાત્ તેના રાખનો નાદ સાબળીને સંધળા રાજાએ
ભયભીત થઈ ગયા ।

૧૭૪ બીમના રાખનો નાદ સાબળીને દુ શાસની શી ગતિ થઇ ને
કહે છે જદા ધૃ—જદા (યવપિ—જે કે) કણુ તેની પામે છે તદપ્પી
(તદપિ—તોપણ) તે ડરે છે, અને તેણે જે આયુધ હસ્તમા ધર્યા હતા તે
ભૂમી ઉપર ખરે છે—ખરી પડે છે—પડી બાય છે । પખ—પાખો રાત્રુની પાખો
પૃ ઠી ઉપર પડે છે—તેમના હાથ પગ ગળી બાય છે । પક્ષી જેમ પાખો ખરી
પડનાથી ઉડવાને અશક્ત થાય છે ને પૃથ્વીપર પડી બાય છે તેમ રાત્રુએ
પણ બીમનો રાખનાદ સાબળીને યુદ્ધ કરવાને અશક્ત થાય છે અભેદતા-
રૂપ રૂપે.

વળી શંખ વાગ્યો અમુરારિ બંકં,
થયા શિથિલા વિથિલા શત્રુ લંકં.

૧૭૫

વળી શંખ વાગી વદે કૃષ્ણ સથ્યં,
રહું ક્યાં ઉભો દાખિયે દાણી ! દથ્યં;
વદે કૃષ્ણ મુદ્રા ફિરાવી ઉભારી,
મને જ્યાં ગમે ત્યાં કૌંજે શૂર સ્વારી.

૧૭૬

અરે મૂક શું તું લજવે અમોનં,
ગમે તે કરો મન રૂએ તમોનં ;
જદા માન મોડો અમારું મદાધિં,
પડો કૂપ કે સાહી બેસો મુધધોં.

૧૭૭

૧૭૫ થયો ઇં—અંધ (ધૃતરાષ્ટ્ર) નો પુત્ર (પુત્ર)—દુર્યોધન મા'રાજ—
રાજા—મહારાજ ધિરાજ થયો અને વિએ (નેત્ર) આંધળો—આંધળા જેવો
તે સમાજ (સમાજ—સૈન્યનું) કાજ નિર્ણે (જીએ છે). એક તો આંધળાનો
પુત્ર છે, તથા બીજે જેને મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેને આગળ રાખે છે માટે
કવિએ તેને આંધળો કહ્યો છે. અમુરારિ બંકં—રાક્ષસોનો નાશ કરનાર બીમ
બંકનો. બંકો—વાંકો—ટોડો. થયા ઇં—તે સાંભળીને શત્રુઓના લંકે (સાંધા)
શિથિલાવિથિલા (શિથળવિથળ) થઈ ગયા !

૧૭૬ વાગી—વગાડીને. સથ્યં—સાથે. દાણી !—હે કૃષ્ણ ! દથ્યં (દધ્યં)—
દહીંના. હે દહીંનું દાણ લેનાર કૃષ્ણ હું વ્યૂહમાં ક્યાં બિલો રહું તે દાખિયે
(બનાવો). મુદ્રા ઇં—મુખની મુદ્રા ફેરવીને અને ઉભારી (ચઢાવી)—
ને—મોડું ચઢાવી અને ફેરવીને. મને ઇં—હે શૂર તને મને (મનમાં) જ્યાં
ગમે ત્યાં સ્વારી કર (તૈયાર થઈ ઉભો રહે).

૧૭૭ બીમને વ્યૂહની પાછળ ઉભો રાખવાની જરૂર છતાં પણ તે માને
એવો નહિ હોવાથી તેને ગરજવાન કરવાને કૃષ્ણ બેદરકારી બતાવે છેઃ જદા
ઈં—હે મદાધિં! તમે જદા (જ્યારે) અમારું માન મોડો છો—માન બંધ કરો
છો, જ્યારે તમે કૂપ (ક્રોધે) પડો કે મુધધો (કોઈ સારો રાજમાર) સાહી
(પકડી) બેસો ! મતવજ કે તમને દાવે તે કરો ! અમારે શું !

અમે દારકામાં વળુ આજ નીગી,
ઉવેજો અમેને ખરો ન્યાય દીસી;
વદી એમ દારકને હાક મારી,
ખરેખાત જાતા જડુનાથ ધારી ૧૭૮

તદા પાર્ય આવે, યુદ્ધિષ્ઠિર વાજે,
મહા ભાથી ભીમ હરિ આપિ ખાજે,
વદ ભીમ હે નાથ શુ લાગ્યુ ખોદુ,
સદા આપનુ તો દિસે મન મોદુ. ૧૭૯

તમે કાજ મે રાત્રિનુ યુદ્ધ મેલ્યુ,
તમે કાજ ખાતેયકી મૂક્યુ ખેલ્યુ,
તમે કાજ ઉભો અદરિપ હરિ હુ,
રિમાઓ તમે તો અમે શુ કરીશુ ! ૧૮૦

વદ કૃષ્ણ શા ઉપકાગી અથાગા,
તમારી ગરજને રિન્યા રાય રાગા,
ન પહુની અમારા પ્રતો ભાઈ પહુર્ણા,
તમાગ ઉપકાગ જાએ ન વહુર્ણા ૧૮૧

૧૭૮ દારકામાં વળુ—દારકા તરફ જઈ નીસી—નિશ્ચય ઉવેજો છું—
શુ તમે અમેને ઉવેજો (અમારી ઉદ્દેશ—અરજીના કરે) એ ખરો ન્યાય
દીસી (દીસે છે) કે? દારક—કૃષ્ણનો સારથી ખરેખાત છું—તે જોઈને
સહુએ ધારી (ધાલુ) કે જડુનાથ ખરેખાત જાતા (જાય છે) !

૧૭૯ પાર્ય—અર્જુન ભીમ—ભીમ હરિ—હરિને

૧૮૦ મે યુ—પન્થુ મૂક્યુ ખેલ્યુ—ખેન કરેલો તે અથા જોવાનુ
અદરિપિ (અવાપિ) હજુ સુધી પણ

૧૮૧ ભીમના વય ! માબગી? કૃષ્ણ વદોભિમા જોલે છે વદે છું—
કૃષ્ણ વદે છે કે અહો ! શા અથાગા (અથાગ) ઉપકારી છો! હે રાખા અમે

તમે માનતા માહર ફુખ જોવા !
 તમેથી ધરે દૃષ્ટિ આ ચક્ષુ જોવા !
 તમેથી થયા રાજસૂયો અમારા !
 તમેથી જીવ્યા ! ઉપકારોજી મારા !

૧૮૨

તમારીજ સાંચે અરિ જીતિયો હુ !
 હવે સાચ જોયે ન હુ રીજિયો તુ !
 ભણા ઉપકારી ! ભયા દાન દાતા !
 કરો સાંચ કબે હુ માગુ ઇ માતા !

૧૮૩

વહી એમ રથે બિરાજી હિંડ્યા જ્યા,
 હરિ ભીમ યુધિષ્ઠિરાદિ ભિંડ્યા ત્યા,
 અહો ઉપકારી અશુ શુચ કીને,
 અશુ ધારતા હે હરિ આપ રીને

૧૮૪

જે રાગા (રીસાઈએ છીએ) અને રિજ્યા (રાજ થઈએ છીએ) તે અમારે તમારી ગરજે (ગરજ હોવાથી)જ અથાત તમારી અમારે ગરજ છે માટે અમે રીસાયા છીએ તે મનાઈશુ ! તાત્પર્ય કે મારે કાંઈ તમારી ગરજ નથી કે જોયી હુ રીસાયો છુ ને તમારે વચન સાંભળીને રાજ થાઉં ! વગી ખીજી વક્ર વચન જોને કે ન ઇ—હે ભાઈ ! અમારા જે પુત્રો ન પૂર્વી (નહોતા પરજોના) તે તમારાથીજ પડ્યા (પડ્યા) છે ! ઉપ-૧૭-ઉપમર

૧૮૨ બીમની હડીનાઈ તજ્જનવાને તેને સ્પષ્ટ વચનોમા મેલેણા મારે છે તમે ઇ—તમેજ માર ફુખ જોવારે માનના (ધારતા), તથા તમેથી જ આ ચક્ષુ (નેત્ર) જોવાને દૃષ્ટિ (દર્શન રાકિન) ધરે છે ! અથાત તમારા વિના તો અમે આધ્યાત્મ ભીત છીએ ! તમેથી જીવ્યા ઈ—અમે જીવ્યા તે પશુ તમારાથીજ એ તમારા મારા ઉપર ઉપમર છે !

૧૮૩ હવે ઇ—તુ રીજ્યો એટલે જુ થયું ! મારે હવે તારી સદાય જોઈતી નથી ! કરો ઇ—મને તમે મને મહાપ કરજો, હે માતા ! (મદા ન્મત) ! હુ ઈ (એ) માગુ છુ !

૧૮૪ હરિ-અર્જુન નિંડ્યા-જહ લાગ્યા અશુ-એવું શુચ-શુ અશુ-પ્રાપ્ત રી-ગી-રે

વદે કૃષ્ણ જો ભીમ માને અમારું,
તદા તો વસું માન મોડું ન મારું;
વદે ભીમઆદિ સહુ સત્ય માનું,
તદા કૃષ્ણ કે' કાઢવું નહિ જાનું.

૧૮૫

વચનં દિયે ભીમ બોળા ભરેરાં,
વદે કૃષ્ણ જો જો થતા સૂર નેરાં;
ભણે ભીમ શું ગૂર જે મુખ રાખે,
ભણે છવ જાય ન ખોટર દાખે.

૧૮૬

તદા ત્યાં જડુનાથ ખોટ્યા મુખારી,
ફરે ના રમ્યો વ્યૂહ મારો સુખારી;
કયે ભીમ એમાં વડુ મુજ માગ્યું,
વદે કૃષ્ણ લોભી ન સૌ તેથી ત્યાગ્યું.

૧૮૭

અમો જ્યાં કહું ત્યાં રહે ચોથ ઉભા,
અમો જો કહું તો અરિ જાય દુભ્યાં;

૧૮૫ તદા ઈ—તદા (સારે) તો હું વસું (રહું), પણ મારું માન મોડું (બગ કરું) નહિ. અર્થાત્ હું જે કરું તે ભીમ ફરવે એથી મારા માનનો બગ થાય છે, તે જો ન બને તો હું અટી રહું. તે સાંભળીને ભીમ આદિ સહુ પાડવો કહે છે કે એ વાત અમો સત્ય માનું (માનીએ).

૧૮૬ વચન ઇ—તે મામળાને બોળા (બોળા—કૃષ્ણનું શું કર્તવ્ય છે તે સમજ્યા વિનાનો) ભીમ બનેના (મારા) વચન દિયે (વચન આપે છે).—કૃષ્ણના ફરેના પ્રમાણે વર્તવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે. નેરા (અનેરા—ખીજન). કૃષ્ણ કહે છે કે જો જો સૂર પવટારને બેવચની અચ્છ થના!

૧૮૭ સુખારી—શત્રુઓના સુખનો અરિ અથવા પોતાના પક્ષને સુખકારી. વદે ઇ—કૃષ્ણ કહે છે કે અમે લોભી નથી તેથી જીતું તો બધું ત્યાગ્યું—તેણે દીધું છે, પણ માત્ર મારું માન જાળવવા ખાતર આઠવું મારું છે.

અમો જ્યા નિમુ ત્યા ઊભા રહેવુ ભાર્યો,	
અમો જે કહું તે કરો સર્વ માર્યો.	૧૮૮
વદે ભીમ હા હા ધર ઝેજ શીશે,	
તદા કૃષ્ણ કે ઉભ્ય પુરુષે તુ નીજ;	
ભણે ભીમ એ શુ સદા સન્મુખો હું,	
અરે આજ શણે થઈ ઉન્મુખો હું.	૧૮૯
કયે કર્ણ બીજો, ગયો તેથી પૂર્ણ,	
ન માનુ અમો આપ જાણેજ રૂર્ણ;	
વદે કૃષ્ણ તાર ગયુ વેણુ, જાણુ,	
તદા સર્વ પારે ન જોયે રિસાણુ.	૧૯૦
મનાવ્યા હરિ, ભીમ કોયે મનાવ્યા,	
મુકુટિત પ્રયુક્તિથી ભીમા ભમાવ્યા,	
ખરે શેર ઘાથો વિના વાક કેદ,	
વવલ્લ વખોડે નહિ વાડ વેદ	૧૯૧

૧૮૮ અરિષ્ટ-નુ જો કહું તોજ અરિ (શત્રુઓ) દુષ્ટા જાપ (માયા જાપ) અર્થાત્ મારા કહેવાથી શત્રુઓને મારવા. અથવા તેમની સાથે લડવું.

૧૮૯ જિજ્ઞાસુ જો રહે પુરુષ-સિદ્ધતા પૂરણની જગ્યાએ નીશે-નિશ્ચય મન્મુખો-શત્રુની સામે જો રહીને યુદ્ધ કરનાર ઉન્મુખો-ઉત્ક્રુષ્ટ મુખ કરીને (અર્થાત્ પાછળ) જો રહેનારો.

૧૯૦ કયે ઈ-ભીમ કહે છે કે હું પાછળ ઉભો રહું તેથી કર્ણ એમ કયે (કહે) કે ભીમ મારાથી બીજી-યો તેથી પૂર્ણ (પૂરે) ગયો માટે આપણ એ કેટલું નો હું ન માનુ, આપ આહે તો રહી (રીસાઈ) જાઓ તે મામળી-ને કૃષ્ણ વ? કે તાર વેણુ ગયુ. હવે હું જાણુ (જાણ) છું અથવા મારે જાણુ-જાણુ. ત્યારે મન કૃષ્ણને વાગ છે કે તમારે રીસાણુ ન જોયે (જોઈએ)

૧૯૧ કોઈએ હરિને મનાવ્યા અને કોઈએ ભીમને મનાવ્યા ભીમા-ભી-મને ખર ઈ-કરિ કહે છે કે, ખરે વાકવિના શેર (વાઘ)ને કેદ (કેદમા)

સહુ સ્યામ માળે ચડી મુદ્દ લાળે,
મુદ્દુ શ્યા નિહાળે પતિ કુઃખ સાથે; .
અરે મે ઝનળે વૃજો નાખીં વા'લે,
કર્કુ મું મરાળે નિચાળે કરાળે.

૧૯૨

જહુનાથ દાખ્યા વિચારે ન રાખ્યા,
પતિ કષ્ટ પાખ્યા ભલા જોત ભાખ્યા,
અરે દીનનાથ કોંધાં કુડ કાય,
પતિ કુ ખ હાય કોંધાં મૂર્ખ માય

૧૯૩

ધાતો, તે રીતને વનજા (વજ્રમ કનિ) વજોડે છે અને તે તેને વાર (સાર-
-ઠીક) વેરે (નાણે) નહિ-તે તેને ઠીક કહેતો નથી

૧૯૨ બીમને મુદ્દમા છેલ્લો ઠીકો રાખેલો જોઈ દ્રૌપદીને પથાતાપ
પથા તે વળે છે સહુ ધૃ-બધી જીઓ મુદ્દ જોનાને ખાધેલા જુદાદિ ઉપરના
માળામા ચડીને મુદ્દ ભાળે છે, તે વખતે મુદ્દુશ્યા (સારી દ્રૌપદી) પણ તે
નિહાળે છે અને તેને પોતાના પતિનું કુ ખ સાથે છે તે જોલી કે, અરે !
મરાળ (હ સ) જેની ચાત વાળીએ, વિશાળ નેત્ર વાળીએ, પણ કરાળ (વિ-
કાળ) ભય વળીએ મે વા'લે (વાનાપણુ બતાવીને) વૃજો (દોહર)ને કુ
જાળે (નહારી જાળમા-હેરા ઠીકા રહેરા રૂપી કાદામા) નાખીને શુ કર્કુ !-
કેનુ ખોડું કામ કર્કુ ! અથવા મરાળા વગેરે દાસીઓના નામ હોય તો હે
મરાળે ! હે નિચાળે ! હે કરાળે ! એમ તેમને સબોધન કરીને કહ છે, એવો
અર્થ કરવો

૧૯૩ જહુનાથ ધૃ-જો મે જહુનાથે દાખ્યા (દાખેલા-નતાવેલા)
વિચારે ન રાખ્યા (માન્ય ન કર્યા) હોત, તો મારા પતિને હુ કષ્ટ પાખ્યા (કષ્ટ
વિનાના) અને ભલા ભાખ્યા (બીજાઓએ સારા વખાણેલા) જોત ! પણ
અરે ! દીનનાથ (હે દીનાનાથ !-મગધાન) મે કુડ કાય (કષ્ટ બરેલા કય
ન) કોંધા (દલા), અને મે મૂર્ખ (મૂર્ખાએ) પતિ માય (પતિને મારે)
કાય (હાય કરીને) કુ ખ દીધા !

દિપો ના કુપુચ્છે રૂંધ્યો ભૂગ ગુચ્છે,
રહ્યાછો અરૂચે જદા નાહિ રૂચે,
કર્યું મે નકારું હવે શુ વિચાર,
હુ ખો દાખોં મારૂ વૃથા ધ્યાન ખાર

૧૯૪

બજો સર્વ સારૂ ચિતે ચાહ્યુ ચાર,
પિધુ કષ્ટ પ્યાડ હવે શુ સમાર,
વદી એમ વામા રડે શાણી શામા,
તજ્યા સૌ ઉધામા સજ્યા ના વિસામા.

૧૯૫

ભજ્યા નાહિ કૃષ્ણ તણ સર્વ વૃષ્ણ,
વખોડે સુવૃષ્ણ પુરા માની મન,

૧૯૪ વળી દ્રૌપદી બીમને ઉદેશીને કહેછે દીપો ધન-તમે વ્યૂહન કુપુચ્છે (નયારા પૂછડાના ભાગ ઉપર) દીપો ના (નથી સોભતા) જેમ ભૂગ (ભમરા)ને ગુચ્છે (કમળના ગુચ્છમા) રૂંધ્યો (રોકી દીધો) હોય તેમ જદા. (જ્યારે-જો કે) રૂચે નાહિ (તમને એ સ્થળમા જિભા રહેવું રચવું નથી) તથાપિ તમે અરૂચે (ન રચતા છતાં પણ) રહ્યા છો (ત્યાં જિભા છો)! હુ ખો ધન-મારા મનના હુ ખો એ પ્રગાણે દાખીને હવે હુ ધાર છુ કે મારૂં ધ્યાન વૃથા (મિથ્યા) છે અર્થાત્ મારી જે નજર પોહોતી હતી-મને જે ચોગ્ર અને સારૂ લાગતું હતું તે મિથ્યા હતું અથવા હુ ખો જણાવી? હુ હવે મિથ્યા મનન કરે છુ

૧૯૫ બજો ધન-જેને મે ચિતે (મનમા) ચાર (સુદર-સાર) ચાહ્યુ (મા હુ હવે તે સર્વ મારૂં સારૂ બજો (બજી જાઓ)! મે કષ્ટનેજ પ્યાડ (વાહાતુ) ગળીને પીડુ છે, હવે હુ શુ સમાર!-જે વાત બની ગઇ તેમા મે સુધારો કરી તકુ વરી ધન-તે વામા (શ્રી)-શાણી શામા (રયામા-દ્રૌપદી) એમ વદીને રડે છે તથા તેણે મે (પ્રગર ૧૧) ઉધામા (પતન) તજ્યા-પણ (તેથી) તેજો વિસામા મજ્યાના-તેના મનમા વિપ્રાતિ ઉપજી નહિ

ન કોઈથી બોલે ધરી દુખ હોયે,
હજૂચો ન બોલે બોલો તોલ તોલે

૧૯૬

તશો ભીમ પૂઠે પિસે પાણિ મઠે,
હવે કહ્યું રૂઠે ડરે શૂર જૂઠે;
મળ્યા સેન બોલે શરો દાત સિંચે,
મરે શૂર મીચે નહીં નેત્ર મીચે

૧૯૭

૧૯૬ બળ્યા ઇં-દ્રોપદીએ કૃષ્ણ (કૃષ્ણને) મળ્યા નાહિ-તેણે મન-થી તેનો આદર ન કર્યો, અને સર્વ તૃષ્ણ (બધા પ્રકારની ઈચ્છાઓ) તણને તથા કૃષ્ણના પ્રશ્ન (પ્રશ્નને-વાતચિતમાં જે એક જીભને પૂછવું હરવું તે) બૂરા (બૂરા) માનીને સુષ્ટ્વ-તે સારા વૃષ્ણને (વૃષ્ણ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા કૃષ્ણને) વખોડે-નિદે છે હજૂચો ઇં-પોતાના મનનો હજૂચો તે ખો-લતી નથી-મનમાની વાત કોઈને કહેતી નથી, પણ બોલો તો ન તોળે છે-સારા ગંભીરપણામાં રહે છે

૧૯૭ કનિ હવે ભીમની દલા વર્ણ છે તશો ઇં-તશો (તેવોજ-દ્રોપદી-ના જેવોજ ખિન્ન થયેલો) ભીમ પૂઠે (બૂહની પાઠળ) રહીને મૂઠે (મૂઠીવતે) પાણિ (હાથ), પીસે-હવાવે છે કોઈની ચેષ્ટા કરે છે । હવે ઇં-હવે કહ્યું રૂઠે (રીસે બરાબ) છે, કેમકે શૂર હોય તે શૂ જૂઠે કપટથી ડરે છે નથીજ ડર-તા નિરંતર ભીમ મુદ્ધમાં આગળ ઉભો રહેતો હતો પણ આજ બ્યારેકુ શાસનનું ઇધિરપાન કરનાની તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી છે ત્યારે તે હેલ્તો ઉભો રહ્યો છે તેથી એમાં કપટ છે એમ જણાવે પણ કહ્યું ડરતો નથી એમ અભિપ્રાય આપવા, શૂર હોય તે જૂઠા થનાથી ડરે છે-કરવી પ્રતિજ્ઞા પાર ન પડનાથી ડરે છે માટે હવે ત્યારે પરસ્પર સેના સામ સામે સજીને ઉભી રહી ત્યારે પોતાને ક્રોધ કરવાનો સમય નિચારી કહ્યું રૂઠે છે અથવા, કહ્યું રૂઠે છે તેથી શૂર (ભીમ) જૂઠે (પ્રતિજ્ઞા ન પળાનાર પ જૂઠાથી) ડરે છે મળ્યા ઇં હવે સેનની બોલે (વચમાં-માઢે) જેઓ મળ્યા છે તે દાત (ઇન્દ્રિય દમન શીળ-અર્થાત્ ૯૬ મનના ગુણ શત્રુઓ ઉપર શરો સીંચે છે-બાણ છોડે છે, શૂર હોય છે તે મીચે (મર-ણ પ્રાપ્ત થયે) મરે ખરા પણ નેત્ર મીચે નહિ-તેઓ તો કાગી આખેજ મરે છે એ તેમના વીરત્વની નિશાની છે

વદે કહ્યું લીમાં ધર્યા શાન નીમાં,
શમ્યો ક્યાંહો સીમાં વળ્યા નાહિ વીમાં;
દુઃશાસન આ ને હળો તંન દાનો,
દદામાં શું વાળે તણ પાર્ય માજે.

૧૯૮

વદી એવી વાણી ધર્યું તીર પાણિ,
કથે કોણ કા'ણી સુવાણી અજાણી;
દુશામન કે'તો અરે મૂક એતો,
વહે ભાર વે'તો હલેતા હવે તો.

૧૯૯

૧૯૮ બીમને બુદની પછવાડે રહેલો જોઈને કર્ણ શુ બોલ્યો તે વિશે કહે છે. વદે ઈ—કર્ણ વદે છે કે હે બીમા! તે' શા નીમાં (નિયમ) ધર્યા તતા! અને તુ ક્યાંદી (અર્થાત્ કરી) સીમા (હદ)મા શમ્યો (શાંત થયો—અજાણ રહ્યો.) તારા વીમા વચ્ચા નાહિ—તે' જે વીમો ગમ્યો હતો (દુઃશામનનો વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી) તે ગમ્યો નહિ—અરીપૂરી અપાયો નહિ. (દુઃશાસનનો વધ કથો નહિ). દુઃશાસન ઈ—આ દુઃશાસન તન (શરીરે) નાળે બોલો છે તે તુ જો; હે પાર્ય! (હતી પુત્રો)! તમારી માએ (ગર્ભાદા) તદને તમે દદામો (નગારાં) શું વાળે (વગાડો) છો?

૧૯૯ વદી ઈ—કર્ણ એની વાણી વદીને પાણિ (હાથ)નાં તીર ધર્યું (લીધું). કવિ કહે છે કે એ વખતના એના પરાક્રમની શ્રદ્ધાથી કોણ કથે? સુવાણી (સારી વાણી—અરેશ્વતી) તો અજાણી પડી! અપવા, તેમને (વીર પુરોહિતે) સુવાણી (મીઠી વાણી) તો અજાણી—અર્થાત્ કઠોર વચનજ તેઓ બોલતા હતા! દુઃશાસન ઈ—હવે દુઃશાસન પાંડવોને કહે છે કે, અરે મૂક! તમે એતો—સગતે (અને અમારે શ-ણ યાઓ), કેમકે હે હલેતા! (નાદાન!) હવે (આ કર્યું આજ્યો ત્યારે) યુદ્ધનો ભાર તો જે વેહેતો હોય તેજ વડે, તમે તો નાદાનજ એ (એટલે વડી શકવાના નથી): અર્થાત્ તમારાથી શું પરાક્રમ થવાનું છે? પરાક્રમ થવાનું હોય તો બીમ પ્રથમ મને મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને પછી છોકરાદી કરી સેનની પાછળ સતાર્થ પેસે! એ વ્યવ છે.

શું લોહી અમારું પીએ એવું ધાર્યું,
તદા હું વિચારું ગયો ક્યાં ભગારું;
મુખે એમ લખી અનૂનજ અંખી,
ધનુ બાણ ધખી ઉરાડયાં શું પંખી.

૨૦૦

શકુનિ શુભાની વદ વ્યર્થ બાની,
જમે મારો વાની અભિમાની માની;
હરીને તિ નદે પુરો સર્વ વદે,
દેસાચો શુ દેદે અનનદકદે.

૨૦૧

કરાળ કુરુનો તદા મૂકી માઝા,
સમાજ બિચે બોલનો શુ અઘાળ;

૨૦૦ શું ઇન્-ગણી ને મટે છે, ભાગ શું અમારું લોહી પીએ એવું તેણે ધાર્યું છે? અને ધાર્યું છે તદા (સારે) ને ભગારું (નાશી જનારો) ક્યા ગયો-એમ પીવા આવતો નથી તે હું વિચારું છું ભખી-ભાખીને અનૂને-અનૂનમા આ પીને-ફરફટાઈને અંખી-અખના કાંઈને (શકુને માગવાની) ધનુ ઇન્-પ-હી તેણે ધનુષ્ય દુષ્ટ બાણ અ-પી નેને ધખાને (ધણકુરો બોવારીને) બાણ છોડવા માડયા-નહો પખાના ઉરાડયા દેખ તેમ તે બાણ ડોડવા લાગ્યા.

૨૦૧ હવે દુષ્ટ અતુટામના ત્રીન પીઠ - કુનિનું વર્ણન કરેછે, શકુનિ ઇન્-શુભાનનાગો શકુનિ, જે અભિ માની (મારા સમાજ બીજે નવી એમ માનનારો) અને માની (પેતા મા મનથી પેતાને મોટો માનનારો) છે તથા જે સાગી વાની (પદવાન વીરો) જને છે અર્થાત્ બેનને ઘેર રીને રાજધન પાછ પીને પુટ મગે છે, તે વ્યર્થ બાની મારેછે-પગક્રમ કરવાનું સામર્થ્ય ન હતા તેની વાહી મોરેછે હરિને ઇન્-ગણી તે જેમ અન (માયા-કપટ) પરિ ગમના અનદના ઉદ જોડા કદમ શુ (નદુ-જેમ) દેસાચો હોય-જેમ પાગાના કપ-દાનથી તે પાડવેને જીતી ગયો હતો તેવીજ રીતે અહીં પણ જીતી જઈશ એમ મનમાં પ્રતી યતો હોય તેમ, સર્વ સુરો (દેવો) વદે છે તે હરિને તિ (તે-શકુનિ) નદે (નિદે છે)।

ન ભાણ્યુ અમારૂં બળા બેળ માણ્યુ,
અભાણ્યુ કધ્યા શું સનાણ્યુ અભાણ્યુ.

૨૦૨.

ન હાથો દીઠા મૂઠ લાજ્યોજ ભાથો,
ન કાથો કમાયા થઈ વ્યર્થ ગાથો,
ભૂંડ્યા દો ભલી ભાતથી રે દુલ્યાદો,
અમૂડ્યા હતા તે હવે તો મૂંડ્યાછો

૨૦૩

અકામા થયા કૃષ્ણની ઇચ્છી કામાં,
ન સામા થયા, શે કૌંધા'તા ઉધામાં;
નરામા થયા રે થયા મૂઠ રામા,
દદામા દિયો શુ બની મઠે રામા.

૨૦૪

૨૦૨ હવે દુર્બોધન બોલે છે કુરાળ ઈન્-પછી કુરનો (નકારો રાગ-દુર્બોધ-
ન) માઝા મૂકીને સમાજ (સૈન્યના સમુદાય મધ્યે) અકાળ (અકાર્ય રૂપ-ન
થટે તેવું) શું બોલતો-બોલે છે (તે ઢીઝે છીઝે) તે બો'યો કે, અમારૂં
બળાબળ (બળવાનપણુ કે નિર્બળતા) તમે માણ્યુ છે-ધણીવાર તમે
અમારૂં બળને સ્વાદ આપેસો છે તથાપિ તમે શું ન ભણ્યુ કે નેથી તમે
(દુ શાસનનું રહિર પીવા રૂપ) અભણ્યુ (અભણતા) કધ્યા-એ કામ કેટ-
લું વિકટ છે તે ભણ્યા વિના બોની બેઠા! વાર તે અભણ્યુ કામ તમે
સનાણ્યુ (મારી રીતે અજમાવી બેસું છે) શું? તમે કરેલી પ્રતિજ્ઞા વગર
વિચાર્યે કરી છે માટે ને પાર પડવાની નથી, એ ધ્વનિ છે

૨૦૩ ન ઈન્-હે મૂઠ! તેં મારા હાથો દીઠા નથી, પણ તારો બાથો
માત્ર વાળ્યો છે!-તે યુદ્ધમા પાઠળ રતીને ભાયાને લજબો છે! અને તમે
પ્રતિજ્ઞા કરીને કાઠ કાથો (કાથ-માવ) કમાયા નથી, પણ તમારી ગાથો
(ગાથા-વાત-પ્રતિજ્ઞા-વચન) વ્યર્થ થઈ છે! તમે બનીભાતથી ભૂલ્યા છો
અને દુલ્યા (ડુલ્યા) પણ છો, તથા પ્રથમ તમે ને અમૂડ્યા (મૂલ્ય રહિત) હ-
તા તે હવે મૂડ્યા (મૂલ્યવાળા) થઈ ગયા છો

૨૦૪ અકામા ઇન્-તમે કૃષ્ણની કામા (ઇચ્છા)ને ઇન્છીને અકામા ન-
કામા થયા છો અર્થાત્ કૃષ્ણને અનુસરીને તમે નકામા થઈ ગયા છો જે તમે

ન નામા થયા કુતીએ જન્મી વામાં,
અ ગામા થયા સિધિલા સર્ગગ્રમાં,
વદે દુષ્ટચતુષ્ટ એણુ મદયી,
રદે હોઠ દાળી દળાવી દરેથી

૨૦૫

ઉચારે અનાચાર ના તે વિચારે,
ન ધારે સમાચાર કેવા સવારે,
ન હારે હરિ હાર કંઠે નિ ધારે,
ન ક્યારે અશા શાર શારે અસારે

૨૦૬

સામા ન થયા-સન્મુખ આવીને યુદ્ધ કરના ઊભા ન રહ્યા તે પ્રતિજ્ઞા કરવાના ઉધામા શે કીધા હતા ? રે ! તમે નરામા (રામ-અળ વગરના) થયા છો અને હે મુકા ! રામા (સ્ત્રીરૂપ) થયા છો-અર્થાત્ બાપના બની ગયા છો. તમે મદ (મદીને) શામા બની ગયાછો તેમ છતાં શુ (મો લેધને) દદામા દિયો છો-યુદ્ધના નગારા વગાડો છો ?

૨૦૫ ન ઈ-તમે ન નામા થયાહો-તમાર નામ (કીર્તિ) નાશ પામ્યું છે અને કુતીએ તમને (મદ નહિ પણ) વામા (સ્ત્રીએ) જન્મી છે ! તમે જે અગામા (કોઈને મમ્મ નહિ એના-મદ જેના સામે ચઢી શકે નહિ એના) હતા તે સિધિ ન બનીને સર્વગામા (સર્વ જેના સામે જઈ શકે એવા) થયા છો. દુષ્ટચતુષ્ટ-ચાર દુષ્ટાણુ ટોણુ-અગળ ચોકડી મદયી-મદયી રદે ઈ-રદે (દાત હપગ) દેખને દાખીને અને તેને દરેથી (ખીજ દાતવડે) દ બાવીને વદે છે (ઉપવા ચરણ સાથે અન્વય)

૨૦૬ ઉચારે ઈ-એનીરીતે કર્ણ વગેરે ચાર દુષ્ટો અનાચાર (અધર્મચુ-ક્રા) વચનો ઉચારે છે પણ તે વિચારે ના-વિચાર કરતા નથી, તેમ ખીજે દદાડે કેવા સમાચાર થવાના છે તે પણ ધારતા (વિચારતા) નથી પણ કવિ કહે છે કે, ન હારે ઈ-જે પુરુષો હરિ રૂપી હાર કંઠે ધારે કે ને હારતા નથી અને વેઓ ક્યારે પણ અસારે-સામે પુરુષ સારો ન હાન તોપણુ-અથવા અસારને જોઈને અશા (આવા) શાર શારતા નથી એવા મર્મવેધક વચનો બોલતા નથી અથવા, અસાર (તુચ્છ-હવડા) શાર શારતા નથી

કવીશો કથે ત્યા વદે શુ રવીશો,
 ખવીશો મથે જ્યા બદે શુ ન વિશો,
 ખવીશો જ્યે કના કદે શુ રવીશો,
 હવીશો હથે યા રદે શુ જવીશો

૩૦૭

૨૦૭ અર્જુનના આગળ કર્ણની તુરુષ્ટતા જતાવતા કવિ કહે છે કે,
 કવીશો ઈન્-જ્યા ન પોરોએ રવિ ત્યા પોહોએ કવિ 'એનો અનુસાર છે—
 જ્યા કવીશો (કવીશ્વરો) કથે (વર્ણે છે) ત્યા રવીશો (સૂર્ય સરખો) શુ
 વદે? (શુ વર્ણન કરી શકે?) મહેનતનો અર્થ તો એમ છે કે સૃષ્ટિના જે
 ભાગમાં સૂર્યની ગતિ નથી તેનું પણ વર્ણન કવિ પોતાની કલ્પનાથી કરી
 શકે છે, તથાપિ અહીં વર્ણન રૂપ સમાન કાર્યમાં કવિ રવિની સરખાવટ વચ્ચે
 કરી જણાવ છે અથવા, કવીશો-કવિ સરખો અર્જુન જ્યા જોના માટે ત્યા
 રવિના સરખો (રવિપુત્ર દોનાથી) જુ શુ વદે? (બોલી શકે?) પવિ ઇન્-
 જોના આગળ ખવીશો (વજ્ર મરખો) કલણ પુરુષ પણ મથે (જીતનાને યત્ન
 કરતા મથન કરવું પડે), ત્યા વિશો (વિશ-કમળના તલુઓ) શું ન બદે?
 અર્થાત્ જોનાથી વજ્ર યાદી જાય એના અર્જુન આગળ કમળના સરખા
 નિર્ભય કર્ણના શા બાગ છે કે તે તામે ન થાય! ખવીશો ઈન્-જ્યા ખવિ
 (એ નામના પ્રેત) રો (મરો) જ્યે (જગે-ખાના માટે) ત્યા રવીશો
 (વસોણના વાસ સરખો) શુ કદે? (હારે? વજ્ર-મારતુ) અથવા જ્યા
 ખવીશો (ખાધ જાય એના જૂત) જ્યે (મળના દોષ ત્યા રવીશો (રવ-રહસુ
 રમ રહતો)-એનો માણસ હોતે શુ કદે? શુ નિકટન કરે? શી ધાડ
 માટે? અર્થાત્ અર્જુન જેવા ખવીશ આગળ કર્ણ જેવો રવી (રહતો) શુ
 કદન કરનારો છે? હવીશો ઈન્-જ્યા હવિશો (પાળના પ્રવાહ જેવો દરિય-
 પાણી) હથે (હથે-મારે) અર્થાત્ પાણીનો માગે યાય અરે નદીના તટ
 ખોદાઈ જાય ત્યા જવી (ધોડા પાણી વેગવાન વસ્તુ) રો (સરખો) શુ
 રદે (ખાઈ)? અર્થાત્ જવી અથવા વગવાળા પદાર્થો કરતા પાણીનો વેગવરો
 ના મૂળ મદરામાં અને બૂમિયે ખાદી નાખનામ જમ જમના છે તેમ કર્ણ
 કરતા રાનુમિતી મૂળ કાલવામાં અર્જુન જમવાન છે

પાર્ય પ્રતિઉત્તર કથન તથા

સુયોધનસેનપરાજય.

સવૈયા.

અરજુન કહે નવ મૂઢ બનો
મન ગૂઢ ડરો બકવા કરતાં,
શરજ્ઞેર સહો પછી બોલ કહો
બહુ તોલ રહે સૂરતા સરતાં;
વદી એમ તોરો વડ વીર બની
હરિ ધીર ધરી ધનુતા ધરતા,
શર એકથકી ધનુ કર્યું નિખ-
ડિત ધાર્યું બીને ગ્યી ના ! હરતા

૨૦૮

૨૦૮ વિષય કથન પાર્ય છં—કુષ્ઠચતુષ્ટયના વચન સામગ્રી પાર્યે (અર્જુને) પ્રતિઉત્તર કલા તે તથા સુયોધન (કુર્યાધનની) સેન (સેના)-નો પરાજય, ઐટલી હકીમત આ સવૈયાઓમાં છે સર્વથા—કુગિલા ૭૬ અરજુન છં—અર્જુન મહે કે કે તમે મનમાં મૂઢ ન બનો અને બકવા કરતાં ગૂઢ (ગુપ્ત રીતે) ડરો—બકવા કરવાથી ગૂઢ ડર છે તેને જાણે. આપવા હે ધૂડ સંખ્યા કે દે ધૂડો ! બકવા કરતા ડરો તમે મારા શર(બાણ)નું જોર સરો (સહન કરો) પછી બહુ બોલ કહો, કેમકે સૂરતા (સૂરપણ) સરતા (પાગપડતા—સિદ્ધ થતા) તોલ રહે—જો તમે સૂરપણ મતાવી નિવળ પામશો તોજ તમારો તોલ રહેજે વદી છં—એમ વદીને હરિ (અર્જુન) વડ (એક) વીર બનીને અને ધીર ધરીને તોરો અને ધનુતા (અર્થાત્ ધનુર્વારીપણ) ધરતા એક શન્યકી કણનુ ધનુ (ધનુષ્ય) વિખડિત કર્યું—કાપી નાખ્યું, અને બીજો શરે હા ! (અરે !) ગ્યી (કણુને) ધણું (ધરણી—પૃથ્વી) ઉપર હરતા (હરતા) મારી પાડ્યો અર્થાત્ કણુનો રથ બગ કરીને તેને પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યો

તૃતીયે શકુનિ રથ ભંગ કરી
 ભભકાર્યો શંખ વગાડત હો,
 ચતુરે ચતુરોજ દુશાસનનો
 રથ સારથિ સાથ સુપાડત હો;
 કરિત્રીવ રહ્યો દુર્યોધન તે
 દિન કીરટ કીરટ કા'ડત હો,
 ગરજ ધનુ ગાંડિવને સરજ
 હરિ દુષ્ટચતુષ્થ તાડત હો.

૨૦૯

મુનિ ખેતાણું પૂજન ના વૌસયો
 તહિં સાધિ શરો વિરથી કરતો,
 વર્જી સેન તમામતાણી ચલના
 વલના વર બાણથી સંહરતો;
 ધરો શંખ પછે દ્વય મીત મળી
 સ્વર ઐક કરી હરિ વિચરતો,
 હરિ હાથો નરો ચિરતોજ ગતિ—
 વત, તોય ન સૂત સુતો ડરતો.

૨૧૦

૨૦૯ તૃતીયે-ત્રીજો બાણો. ચતુરે-એથે બાણો. ચતુરોજ-ચતુર એવો અર્જુનજ. અથવા એથા દુઃશાસનનો રથ. કરિત્રીવ-હાથીની મીત્રા (કાક) ઉપર-આપાત્ હાથી ઉપર. અથવા બૃહદચનાના હાથીની મીવાના રથાનમાં. કીરટ ઈ-કિરીટી (અર્જુન) તે દુર્યોધનનો કિરીટ (ચુકટ) કાડત (કાઢે છે) । અર્થાત્ પાંચમે બાણે અર્જુને દુર્યોધનના ગાથાનો ચુકટ ઉડાવી દીધો । ગરજ ઇ-એવી રીતે હરિ (અર્જુન) ગરજને (ગર્જના કરીને) અને ગાંડિવ ધનુષ્ય-ને સરજને (તૈયાર કરીને-અથવા તે દ્વારા બાણ છોડીને) તે દુષ્ટચતુષ્થને તાડત (તાડન કરે છે-મારે છે).

૨૧૦ અર્જુન પ્રથમ દુષ્ટચતુષ્થને તાડન કરીને પછી કૃપાચાર્ય તથા અથત્યાગાને તાડન કરેછેઃ મુનિ ઈ-તે જે મુનિ (કૃપાચાર્ય તથા અથત્યા-

વિધ ને અરજીન કરી ધરી કે-
 રાવ તે સૂતપૂત ભલી ભણિયો,
 દીનતા નવ દાંત વશી મનમાં
 કરી ના હરિ પારથ તો ગણિયો;
 ઝટ સાવધ કર્યું થઈ કિરીટી-
 પર બાણ અમાપ મૂકે રણિયો,
 શકુનિ દુરજોધન ત્યાંહી દુશા-
 સન તીર ધરી વીરતા રણિયો.

૨૧૧

ખા)તું 'જૂન ન કરું' (બાણ મારીને) તહિં (ત્યાં) વીસર્યો નહિ, 'પણ તે મના પ્રતિ શરો (બાણો) મારીને તેમને વિરથી કરતો (રથ વિનાના કરી નાખતો). અર્થાત્ તેમના રથ ભાગી નાખ્યા. અર્જુન બીજુ શું કરતો હતો? વળી ઈ—વળી તે તમામ સેનની ચક્ષના વક્ષના (ચક્ષન વક્ષન) વર (ઉત્તમ) બાણથી સંહરતો (નાશ કરતો). ધરી ઇ—પછે હવે બન્ને મીત (મિત્ર-કૃષ્ણ અને અર્જુન) મળીને હાથમાં શખ ધરીને તેનો એક સ્વર કરીને હરિ (અર્જુન) વિચરતો (રણ ભૂમિમાં ફરતો—ફરવા સામ્યો). વળી તે હરિ ગતિવત (ગતિવાળા) હાથી અને નરોને ધિરતો (રિધર કરી દેતો), તોય સત્સુતો (સતપુત્ર-હર્ષ) કરતો નહિ. અથવા હરી—નાશ કરી.

૨૧૧ વિધિ ઈ—કેશવ (વિષ્ણુ)ની સાલતા ધરીને અર્જુન ને વિધિ કરી તે વિધિને સૂતપૂત (સતપૂત્ર-હર્ષ) ભણી રીતે બણ્યો—તેનો પ્રતિકાર કેમ કરવો તે તેણે સારી રીતે બણ્યું. તે દાત (હૃદય દ્રમનશીલ—દૃઢ મનના હર્ષ)ના મનમાં ડચી દીનતા વશી નહિ, અને તેણે હરિ (કૃષ્ણ અને પારથ (પાર્થ-અર્જુન)ને ગણ્યો નહિ। કિરીટી—અર્જુન. રણિયો (સાધી)—દરબ ધી-રનાર—લેણદાર હોય તેવો અથવા રણીઓ-રણમાં યુદ્ધ કરનાર. શકુનિ ઇ—શકુનિ વગેરેની પણ તીર ધરીને વીરતા રણી-સાંભળી. અર્થાત્ તીર લેઈને એ-વું પરાક્રમ કર્યું કે તેથી તેમની વીરતા વખણાઈ—અથવા પ્રથમ તટસ્થ રહીને હર્ષની વીરતા સાંભળી.

ધરમે શકુનિ તવ તો વરિયો
 રણસાત્યકિ રાય ભણી નમિયો,
 સહદેવ દુશાસન સાથ વઢે
 અતિ પારથ કર્ણ સમે રામિયો;
 ગુરુપુત્રની સન્મુખ છે દ્રુપદા-
 ત્મજ છે નકુલો કૃપને ગમિયો,
 વિધિ એ વદતા નવ કો નરતા
 નર છાવરતા વરતા વમિયો.

૨૧૨

નગ કો પનગો જળ કો બળ કો
 હરી વાયુતાણાં શર સાધત ત્યાં,
 વજરે ગરૂડે સર્પોરિ વરશી
 વર સર્પથકી શર બાધત ત્યાં;
 અગનિ હરનાં વિધિ હિંદ્રતાણાં
 શર ભારતિના શર ભાજત ત્યાં,
 ઉદકે ભસમે હરિ જૂનથકી
 હર્ગે વલ્લભ તા શર ગાંજત ત્યા.

૨૧૩

૨૧૨ કાવ્ય કોની સાથે મુદ્ધ કરતા હતા તે કહે છે. ધરમે ઈ—
 ધરમે (મુધિષ્ઠિ) તવ (તે મમમે—મુદ્ધ મમમે) રણ (મમામમા) શકુનિને
 વરિયો (વર્યો)—પોતાની સાથે સહનાર તરિકે પગ દ ક્યો રાય—દુર્ગોધન સમે
 રામિયો—અરોપરીઓ અર્ધાત્ કર્ણ સામે અર્જુન થયો ગુરુપુત્ર (દ્રોણપુત્ર)
 —અમર્યામા દ્રુપદાત્મજ (દ્રુપદ રાજનો આત્મજ—પુત્ર)—ધૃત્યુગ્મ વિધિ
 ઈ—એ વિધિથી તે નર વદતા હતા તેમા કોઈ નરતા (નખા) નડોતા,
 તેઓ એક બીજાની વગતા (ઉત્તમતા)ને છાવરતા (હાજતા) હતા—એક
 બીજાના કરતા મરસ થતા હતા. વમિયો—અન્નિગ્રહ પોદાઓ (વમિ-
 અગ્નિ). અથવા બાધાગાથી બાધુનું વખન થનું હર્ગ તેને છાવરતા.

૨૧૩ અત્ર મુદ્ધ વર્ણ છે. નગ ઈ—મગ મગ બળ કરીને નગ (પાં
 તાત્ર), પનગો (પત્રમાત્ર—મર્પનું બાળ), જળ (વરજાત્ર), અને વાયુ

વિધિ એ નિધિ તો ઉવટથો ભર-
તી બિચ, કો શદ કો ફૂંપનારૂપ છે,
જળમાણુ અનાણુ વિધે ફૂંખતા
કઈ પદિશના રૂપ તદ્દૂપ છે,
ગથ નાવ ભયા ચકરો વર રા-
ખજ કૌસ્તુભ 'રૂપ અનુપમ છે,
રતનાકર છે લખમીપતિ છે
કવિ વલ્લભ વિધિ રૂપારૂપ છે

૨૧૪

(પનાસ્ત્ર)ના શર (બાણ) સાધત સાધતા-શત્રુને અનુનક્ષીને ઘેડતા હતા,
શત્રુઓ તે શરને (બાણોને) અનુક્રમે વજરે (વજ્રાસ્ત્રથી), મરડે (મરડાસ્ત્ર-
થી), વર સમીરો વરસીને (ધણો વામુ ઘેડીને-પનાસ્ત્ર મૂકીને), અને સર્પ-
પકી (નાગાસ્ત્ર) મૂકીને તે શરને બાધત (બાધતા-અટકાવતાહતા) વળી શત્રુઓ-
ના જો અગ્નિના (અગ્નિસ્ત્ર), હરના (પારુપતાસ્ત્ર), વિધિના (બ્રહ્માસ્ત્ર),
અને હંદ્રના (હંદ્રાસ્ત્ર) અને ભારતીના (દેવ્યસ્ત્ર), એવા શર ભાજત (સૈન્યને
ભગાડતાં), તો સામાવાગ્રા તે અસ્ત્રોને અનુક્રમે ઉંઠે (મેધાસ્ત્રથી), ભ-
સમે (ભરમાસ્ત્રથી), હરિ (નારાયણાસ્ત્રથી), અને વૃષપકી (જનાસ્ત્રથી)
હરીને, વલ્લભ 'કહેડે કે તા (તે) શરવડે તેઓ શત્રુને ગાજતા હતા

૨૧૪ વિધિ છં-એ વિધિએ નિધિ (સમુદ્ર) ઉવટથો અને તેની ભ-
રતીની વચ્ચે કોઇક શકના અને કોઇક રૂપ (વાહાણના રૂપ)ના રૂપ છે-
નિશાન એ શદ અો રણુગત ભ એ રૂવાના રૂપ છે જળ છં-કઈ પુરૂપો
આગણુતા આની લાગેના બાણરૂપી જળમા અથવા જળમાણુ (વરણાસ્ત્ર)
મા ફૂંખતા હતા-નાશ પામતા હતા વળી યોધાઓના પદિશનામે ફરસીના
આગરના રૂપ તદ્દૂપ (તે આગરના) અસ્ત્ર જોવા છે રથરૂપી તેમા નાવ છે, રથના
ચક્ર તે સમુદ્રના ચક્ર રૂપ છે, વર (ઉત્તમ) નામ તે સમુદ્રમાના શખરૂપ છે,
રાખજોના યુકુના પ્રેરતુમ મણિનો ધૂપ (પ્રકાશ) તેજ રતનાકરમાથી
(સમુદ્રમાથી) નીચેતુ કૌસ્તુભ સન છે વળી તે રણસમુદ્ર રતનાકર પણુ ડે
(કેમકે તેમા ઓક નરરત્ન છે) તેમા લખમીપતિ (નારાયણ) પગુ છે કેમકે

મરણ વરતી વરતી ધૌવરા-
 રૂપ ના મરણવ ન લે સુકતા,
 હરણ વરતી અરજુન બાણી
 અવલોકી વદે તજવી રૂકતા,
 ભરપૂર ચઢ્યુ તવ સાગરનુ
 રૂંપ, પારથ નાગરતા ભુકતા,
 શર પાચથકી રાકુની વિરથો
 કરી આર થકી નૃપતા સુકતા
 નજરે સૂતપૂત નિહાળી રહ્યો-
 જહુરાસન ભૂમિ પડ્યો ડરતો,

૨૧૫

લક્ષ્મીપતિ (કૃષ્ણ) ત્યા છે, વલ્લભ કવિ કહેછે કે રણુ સ આમનો વિધિ તે સમુ-
 દ્રનીસા થે રૂપા રૂપ (બરોબર રૂપેરૂપ મળતુ આવે એવો દૂમેદૂખ) છે

૨૧૫ મરણ ધ—એ રણુસમુદ્રમા અર્જુનની વરતી (વૃત્તિ-ધૃત્તિ)
 ધીરરાશ્વ-માછી સરખી (મોતી કાકવા માટે) થઇ છે કેમકે જે મરણવ
 (મરણવો) ન હોય તે સુકતા (મોતી) લે નહિ અર્થાત્ માછી જેવી વૃત્તિ
 કરીને મરણવો સમુદ્રમા પડે ત્યારે તે મોતી મેળવે છે, તેમ રણુમા પણ મર-
 ણવો (જીવની દરમર ન રાખનાર) થઇને પડે ત્યારે પણ કે રણિણીએ મુક્તિ
 મળે છે તે એની મરણ વરતીને વરતી (વળતી) હરણ (કૃષ્ણ) અર્જુન
 બાણી અવલોકી (જોઈ) વદે છે કે હવે તારે રૂપતા (દીન ચોરવાપણુ)
 તજવી અર્થાત્ માર્છિકસર ન રાખતા તુ પરાક્રમ કર તવ (ત્યારે-પછી)
 સાગરનુ રૂપ ભરપૂર ચઢ્યુ—રણુ મઆમ રૂપી સમુદ્ર બરોબરો ઉઠગનાલાગ્યો
 અને તેમા પારથ (અર્જુન) એ નાગરતા (ચતુરતા) નો ભુકતા (ભોગવ
 નાર) થયો અર્થાત્ નાગરતા (ગર વારીપણુ ભોગવનાર ગ્રામ રોક જેમ
 વેપાર માટે સમુદ્રમા પ્રયાણ કરે છે તેમ બાણુ મારવામા નાગરતા (ચતુરાર્થ-
 નો) ભોગવનાર-ધાગ્યુ કરનાર અર્જુન પણ સઆમ કરવા લાગ્યો શો
 મઆમ કયા? શર ધ—પાચ બાણવડે શકુની વિરથો (રથ રિનાનો)
 કરીને ચારથકી (ચાર બાણવડે) નૃપતા સુખતા (દુર્બોધનનુ રાજપણુ
 સુખની દીક—તેણે સુકત યાદી નાખ્યો)

કરજો મુણિયો કરજો ૧૬ હ-
 થય વિના રથ તે મનમાં મરતો;
 અહીં તે ઘડી રીસ અપાર અવા-
 રજ વાર હતું છતું તે કરતો,
 રથ જ્યાંહો બીજો વર આપી ઉઠો
 તવ સૂતતણો પૂંત તો વરતો.

૨૧૬

પરતીગન તે કરતો મુણ પા-
 રથ ના રથ ભગ કદા કપદા,
 રથી પારથ તુ વર સારથિ કે-
 રાવ તોય ન આપ સદા સપદા;
 ભગવું ભગવુ જુગતી રૂકતી
 નહિ જો હરિ આજ અદા અપદા,
 વદિ એમ વિધ્યો હરિ સારથિ રૂ-
 પ જિ મા'રથિ માણ મદા મપદા.

૨૧૭

૨૧૬ અનુરૂપનું બીજું પરાક્રમ કહે છે નજરે ધન-સુતપૂત (કર્ણ) નજરે નિદાગી રથો અને (તેના દેખતાજ) દુઃશાસન જૂમિ ઉપર પડ્યો પડ્યો (રથ ભગ થનારી) કરતો હતો. વળી આપણે જે ૧૬ હથ (મોટા હાથ-પાશો-મહાગાદુ-અગવાન કરજો (કર્ણ) કરજો (કાને) મુણીઓ છે તે પણ રથ વિના મનમાં મરતો-મરવા જેવો થયો (અર્થાત્ આનિ પામતો હતો). મહી ધન-કર્ણને તે ઘડીએ અપાર અને અવાર (ન અટકાવી રાકાય એવી) રીમ મહી અને તેનામાં જે વાર (પાણી) હતું તે ને છતુ (પ્રકટ) કરતો. વરતો-પમદ હતો. અર્થાત્ તેણે નવા રથને મદા કર્યો.

૨૧૭ પાતીગન ધન-ને (કર્ણ) પરતીગન પ્રતિજ્ઞા કરતો કે, હું પારથ (અનુરૂપ) તુ મુન-કદાપિ તારો રથ ભગ ન થાય. કેમકે ને કપદા-કપદા-ક (અગિ) પ્રત (આપેંગે)-અમિએ આપેયો છે; વળી તું (તારા સરખો) રથી હું અને દેરા મરખા વર (ઉત્તમ) સાગિ છે, તોય આપ સદા સપદા (રિમર

૨] અરજુન શરે કરીને શર તો—
 હત બોલત શુ બકતે વીરતા,
 ધરિયે શર કાર્યક તો વીરતા
 વરના બીરતા બકવા શિરતા,
 વદી એમ વિહાગત જે તીર ધા—
 રન મારતયોધ સહી ભિરતા,
 વર સારથી રા'ય ડગાવત પા—
 રથ(તોય)મા'યથી ના મૂકતો વીરતા

૨૧૮

પગે ટકી રહેનાર) નથી।—મારા બાણોના પ્રહાર આગળ તમારાથી પગ ટકાવી
 બિજુ રહેવાશે નહિ। (આ વચન કણુ રત્ન મા પદ્યમા સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે।)
 ભગવુ ધૃ—'હુ તમને રણમાંથી ભગવુ (ભગાવુ)' એ વાત તમને હુ પ્રથમથી
 જાણવુ છુ (જણાવી દેઉં છુ), કાઈ જીવિ (કપટ વગેરેની) કરતો નથી
 કે રૂકતી પણ રાખતો નથી, હે હરિ (અર્જુન) ! હુ આજ તને અપદા
 (સ્થાન રહિત) કરી નાખુ છુ, મારી અદા (દુરમનાવટ અથવા બાણ મૂક
 વાની છટા) ને વદી ઈ—એમ વદીને હરિ, જે સારથી રૂપ થયો હતો તેને
 (કણે બાણથી) વીધ્યો. મા'રયિ ધૃ—પછી કણે અર્જુનને કણુ કે, હે મહા
 રયિ ! તું હવે મદા (મદવડે) અપદા (મહાપદા—મોતી આપત્તિ)ને માણુ—
 ભોગવ અર્ધાત્ હમણા હુ તને આપત્તિમાં નાખુ છુ

૨૧૮ અરજુન ધૃ—અર્જુન કણુના શરને (બાણને) પોતાના શરવડે
 તોડે છે અને બોને છે કે શુ બકતે (બકતામાં—બકવા કરવામાં) જ વીરતા છે
 કે ને શર (બાણ) અને કાર્યક (ધનુષ્ય) ધરીએ તો જ (હતમ) વીરતા—
 વીરપણુ છે, પણ બકવામાં શિરતા (અપ્રમતતા)થી કાઈ બીરતા (અમીરતા)
 જણાતી નથી। વદી ઈ—તે એમ વદીને જે તીર કણુ ધારતો હતો તેને વિ
 હારત (કાપી નાખે છે), અને તેના સામે બીરતા (બીર—પ્રતિહ્વીપાણ) સહી
 ધારણુ કરીને તેના ચોવો મારે છે અથવા જે ચોધ અર્જુન સામે બીરતા—
 બીડના—સામા યના તેમને તે સહી (નિશ્ચય) મારત (મારે છે) વર ઈ—
 પારથ કણુના વર (હતમ) સારયિ શક્યને ડગાવત (ડગાવે છે—બાણ મારી

શર ચોકથી ચુકટ કર્ણતણો
જવ પારથ પાડત ચોધનનો,
૧૫ મતતણો સૂંત ક્રોધ વરો
યદ્ય મા'રથ ગાડત રોધનનો;
ધરૌ તીર કરે નયના નચવી
વર મંત્ર ગ્રહો ગુરુ બોધનનો,
કર કર્ણ સુધી કરણે ખિચિયા
તવ તન સદ્યો હરિ શોધનનો.

૨૧૯

શર જ્યાં સુસવાટ કરત વાહુ-
રત ઘોટ ભૂ બીચદળાવત ત્યાં,
ન નિગાન રતો ચૂકતુ શર તો
સૂરપૂત સપૂત જન ત ત્યાં,
મુખગ્દાન થયુ શર વ્યર્થ ગયુ
જવ પારથ શખ બનવત ત્યાં,
કવિનો કવિ રતના તો પીરતા

વગ આજ અખડ બળત ત્યા

૨૨૦

જન જવાગમખી જશુ જાજવવ કા-
મુંક બીચથકી સર વ્યથ ગયુ,
તવ ક્રોધ કરી મૂંતનો સુત ભા-
ખન પારથ ! મારથપાણી ક'યુ,
નવ બાણથકી મમ બાણ વિડા-
ગિયુ કૃષ્ણકળાયકી આખુ થયુ,
કવનો કવતો કવિ જુપતાણા
નન ભૂપ રસજા વસજા વ'યુ

૨૨૧

૨૨૦ શરૂ થ૦—આ સુસાદ મરત (કગતું) શરૂ કર્યુંના ધનુષ્યમાથી
વજૂત-૧૭૫૫ (કે કૃષ્ણ) તેના ઘેઠ (ઘોડા) ને બૂમીય (પૃથ્વી ઉપર) દમા
વત (દમારી દેતા) ઘોડા નીઆ નમી જવાથી રથ નીચો નમ્યો અને બાણ
અર્જુનને ન વાગતા નિશાન ચૂખી ચાલુ ગયુ ! સુરૂન ઈ—મપૂત એવો
સુર (ઈ) ગો પૂત (જન)—અર્જુન આ (મગ્રામ ભુમિમા) મ્હાને લખત
મુખ ઈ—જવ (જ્યારે) હુંતુ નર વ્યથ ગયુ સારે તેતુ મુખ આન થયું
(કગમાઈ ગયુ) અને ત્યા પારથ શખ બળવત—અર્જુને શખ વગાડ્યો વી
રતા થ૦—આજ યા (અહીં) ન'નભ અખડ રીગતા બળધે છે—રીરસ
બળની જતાવે છે

૨૨૧ જન ઈ—જન (જ્યારે) જવાગમખી જશુ (જેવુ) જે
મુંક (ધનુષ્ય) તેના બીચથખી (વચગાથી ઝોડેતુ) શરૂ (બાણ) વ્યથ
(અર્જુનને ન વાગતા નકાચુ) ગયુ તન (ત્યારે) ક્રોધ રીને સુતનો સુત (ક
ર્યું) બાખત કે હે પારથા એ તો મારથ (સા થિયુ) પાણી (બા) ક'યુ
(યુ) છે અર્થાત્ તાગ પગકમથી તુ મનો નથી પણ એ તો કૃષ્ણના
બળથી તુ બચી ગયો છે ! કનૈય ઈ—કનિ ગાઈ જુપના કરન કવનો હોય
પણ જો તે ભૂપ રસજ ન હોય તો તે કનિયુ કથા વસજ (વિમર નિશ્વ-
અર્થ તમાન વાગુ) થઈને નહીં જાય તેમ તુ તા ! વખાણ કરજ પણ જો
તુ ખરા પરાક્રમીજ નથી તો તે નખાણુ પણ વિરથક વહી જાય છે

પાણુ જો મમ આ પાણુ મૂઢમતિ
 પર ગૂઢ હુ ગાકુ ગણે તુજને,
 ગણુ જો નવ આ ગણુકાઠ કુશ—
 ખ તુ લખન દખ દમે મુજને,
 ગણુકા કદો જો ગણુ આરો ગણે
 તુજ લે' અઃ નજલલી મુજને,
 ગણુ પારથ મંગલુ છવતણે
 -વય દાત અમો દહિ એ રજને

૨૨૨

પદો કાર્મુકમા રાગને ચઢવી
 મૃતમુન કિંતવ નાદ કરે,
 કદો ના સમયુ ગત ને મુકિયુ
 તવ ચોધ અખડ અગમ ડરે,
 સદો સો શ્રોધમીવત તાપ ખચો

૨૨૨ પૃષ્ઠ ૬૦—ટે મૂઢ મતિનર ! (મૂઢ પ્રુદ્ધિનાગાઓમા ઉત્તમ—
 અર્થુન ।) પૈણુ તુ આ મમ (માર) પણુ (પ્રતિમા) જો હુ તુજને રણ
 મા મૂઢપણે ગા (દાગી દેહ) । તુ આ રમુ (સુહૃદ્ગિ) જો તારા
 કુન ખ (નદારા શખ)ને રણુ રીસ નાદિ કેમકે તેના લખન (ભસવા
 સખા કરોર અવાજ)નો દખ મને દમે છે । ગણુ । ૪૦—જો કદી ગણુક
 (ગણિત કરનારા—અર્થાત્ જોડીઓ) આરીતે તુજ (તારા) ગણુ (ચઢવશા
 પગેરના ગણુ) ગણે તો તેઓ તારા ગ્રહ મુજ (સારાજ) છે એની બલી મુજને લહે
 -જણે—તેમને એની મુજ પડે કે તારા ગ્રહ સાગ છે માટે ॥ ૭૦—અથવા
 જોડીઓ તા । સારા ગ્રહ જણે અને મુજને (સારા માણસો પણુ) એમજ
 જણે (એમ જતા પણુ) હે પારથ । ॥ પોતાને મ્વય (પોતાના) છવતણે
 માંગણુ ગા—મારી પાસે છવતણન માગે તો અમો દાન (દાતા) છીએ
 માટે એ તારી રજ (રચિને—અજને) દહિ (આપીએ)

તવ રે ઉલકા અતિ ત્યાહિ ખરે,
 નદીનો પતિ ભૂમિ ચળ્યાં વિચળ્યા
 તવ સારથ પારથશુ ઉચરે.

૨૨૩

ભય છે પણ ના ભય તુ મન લા-
 વીશ જો મન ચાતુરતા ચલણ,
 ક્ષય છે પણ જો ક્ષયરોગ મટે તુ-
 જ જોગ અમો અતિશે જળણ;
 ક્ય છે પણ વિક્રય તેહ કર
 હરિ છે દૂર બાણ તુને મળણ,
 ક્ય છે પણ ઉદ્ય ના અરિના
 ભવ જો રથનુ ફેંદડી ફરણ.

૨૨૪

૨૨૩ વદી છં-એમ વદીને કર્મક્રમા (ધનુષ્યમા) શર (તીગ્ને) ચક્રની (ચક્રાની)ને સ્પત્સુત (કર્ણ) હરિનત (મિહની પેઠે) નાદ કરે (ગ જના કરેડે) કદી છં- તેણે જે શરને ઝાઝવખત ના સમર્થ (મહાર્થ ન હોતુ-ખરી અણીની વેળાએ ઉપરોગ કરવામાટે રાખી મૂક્યુ હતુ) તે શર વ્યારે મુક્યુ (ઢોલુ) તન અખડ અને અડગ (ન ડગે એના) યોધ પણ ડરે (ડરના લાગ્યા), તે બાણથી યોધ કેમ ડરવા લાગ્યા તે કહેડે સદી છં- ગ્રીષ્મની (ઉનાળાની) મો સર (સૈમ)વત-સો સૈમ ઉનાળાના એકઠા થયાથી તેનો જેવો તાપ પડતો હોય તેવો તાપ તન (સારે) પડ્યો અને રી લા અતિ ઉલકા પણ ખરે-ગાકાશમાથી બગતો અનિ પૃથ્વીપર ખરવા લાગ્યો । નદી છં-તે બાણના પ્રતાપથી નદીનો પતિ (સમુદ્ર) અને ભૂમિ (પૃથ્વી) એ ચળ્યા વિચળ્યા-ચળનિચળ ચલાવાયા (સમુદ્ર બગભળી ઠક્યો અને પૃથ્વી ઝમાડોળ થઈ) તન (ત્યારે) માન્ય (માગયિ)-કૃષ્ણ પારથશુ (અર્જુનની સાથે) ઉચરે છે કૃષ્ણ અર્જુનને શુ કહેડે, તે પછીના શ્લોકમા કહેમે સ બધાતિશયોક્તિ અલ્પ કાર.

૨૨૪ ભય છં-કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યુ કે કર્ણના મૂકેના આ બાણથી ભય છે, પણ તુ મનમા ભય લાવીશ નહિ, અને હું તને ભયમાથી બચાવના

વિધિ એ સુહૃદા નિરખે કરી કે-
 શવ કૂદડીમાં રથ ફરવતા,
 વિધિ શકરશા વચ્ચા હરિથી
 તવ બાણુતણી કશી મેરવતા;
 નિધિને નિરખી પુઠ તમ્કર લે
 અતિ ખાલો ભમે તિમ હેરવતા,
 નિધિમાં ન જડે રજ તે વિધિ કે-
 શવ બાણુ અમાપ તિ ફરવતા

૨૨૫

ને જે આતુરતા ચલુ છુ તે તુ જો એ બાણુ એ ક્ષયરૂ છે પણ તેથી
 ઉપજેલો તારો ક્ષયરોગ (ક્ષયરૂપી રોગ) મટે છે તે તુ જો, કેમકે એ
 જોગ (સધિ) અમો અતિજે જળતુ (જળારી લેઇએ છીએ) કય ધ૦—
 એ બાણુ છે તો કય (ખરીદી) રૂપ-જેમ ખરીદ કરેલો માસ ખરીદનારે
 ગખવો પડે છે તેમ એ બાણુ પણ તને અનુવક્ષીને મૂકેયુ હોવાથી તને આ-
 પીને વળગજે, પણ કુ નિકય (વેચાણુ) કરી દેઈ છુ—તેને બારોગાર
 કાઢુ છુ, નેથી તે બાણુ તને આનીને મળુ એ અતિ દૂર છે—તને બાણુ
 વાગવાની વાત વિગળી છે કોઇ ધારશે કે હરિ દયાળુ છે માટે કહ્યુંનો આટલો
 યત્ન તો નિ' રૂળ' નહિ થવા દે, તો સામળ દય ધ૦—મારા મનમા દય (દયા)
 છે પણ આરિ (શત્રુનો) લન (વગાર) જોટલો ઉદય હુ થના દેઇશ નહિ તેની
 માનિતીમાટે કરેડે જો ધ૦—તારા રથતુ કુદડી ફરતુ તુ જો વિરોધાસાસ.

૨૨૫ નિધિ ધ૦—એ નિધિથી સુહૃદા (સુહૃદ-મિત્ર-આર્જુનને)
 નિરખે (બાપ રહિત) ડરીને કેશન (કૃષ્ણ) રથને કૂદડીમા (જોળ કુંડળા-
 મા) ફેરવતા (ફેરવતા લાગ્યા). નિધિ-સહા વચ્ચા-ચત્વા-ચૂકયા કશી-
 શી ? મેરવતા-મેર જેવી મોટાઈ અચાત્ બાણુની મોટાઇ તે શા દિસાવ-
 મા છે । બાણુને સી રીતે ફેરવતા હતા તે વિષે કહે છે નિધિને ધ૦—જેમ
 નિધિ (દ્રવ્ય બહાર) ને નિરખીને તમ્કર તેની અતિ પુઠ લે (પાળળ પડે)
 અને ખાંની (કાર્ય સિદ્ધ કર્યા વિના) ભમે તેમ બાણુને હેરવતા (હેરીઆ હેર-
 વાવતા-ટોળા ખવડાવતા) નિધિમા ધ૦—એની ગીતે જે ॥ માનથી અને

શરના સુસવાટથી જે ભગિયા
 મન તે નિરખી ચખ ધીર કરે,
 શરણાગત વત્સળ ! ધન્ય તું મ—
 ન્ય તું શે સુહૃદાવરદા તું હરે !
 કર ના ચલવે ચુકતી ચલવે
 હરિ ભીષમ શા બળી તુથી મરે,
 જરનાપરના સુધી જાય અભા—
 ગીજ વલ્લભ રૂઝે આગ ઝરે.

૨૨૬

શર વ્યર્થ ગયું નવ કાંધ થયું
 તવ ક્રોધો બન્યો સૂતના સુત તો,
 નવ બાણથી કૃષ્ણ હૃદ ચિરિયું
 અઠ બાણક હાથથી ગુત તો;
 અરજ્યુન મને અતિ ક્રોધ વશે
 તવ કેશવ સાચવિયો ગુત તો,

પૂઠે ભગવાથી જેમ ચોરને નિધિમાંથી રજ પણ જડતું નથી તેમ કેશવ તે
 અમાપ (માપ વિનાના—અતિ મોટા) બાણને ફેરવના (મિથ્યા ભંગાવતા) હતા.

૨૨૬ ચખ ધીર કરે—એક સરખી નજરથી કૃષ્ણની આ મહાકળાને
 જોયા સાગ્યા ને જોઈને આંખને સ્થિર કરે—શાંતિ પમાડે, અને તેની સ્તુતિ કરવા
 લાગ્યા કે હે શરણાગત વત્સળ ! ૪૦—૨૫૯ છે. સુહૃદાવરદા—મિત્રને વરદાન
 આપનાર—મિત્રનું હિત કરનાર. ‘સુહૃદમાં મારે હથિયાર આવવું નહિ’ એવી
 કૃષ્ણની પ્રતિજ્ઞા હતી તે સભારીને કહે છે. કર ૪૦—૨૫૯ છે. ભીષમ ૪૦—
 બીષ્મપિતા સરખા બળવાન પણ તારાથીજ મરે. જરના ૪૦—જો કાંઈ
 અભાગી પુરૂષ જરનાપરના (જરણ્યપના—શુદ્ધેષખંડમાંનું) એક નગર ત્યાં
 દીરા નીકળે છે) ત્યાં સુધી જાય પણ, વલ્લભ કવિ કહે છે કે, રૂઝે (જો
 હરિ તેના ઉપર રૂઝા દોષ તે) તેમથી આગ ઝરે છે—દીરા ન મળતાં દી-
 રાના પચ્ચર દોષનાં અમિ મરવ નીકળે! દૃષ્ટાંતારકાર.

છક બાળી સાચી ભૂમિભિય પા-
ડન એકરી મુકટ તો મુન તો

૨૨૭

દરજોન કુદ કુશામન દા-
નવ દાબો દમામયો દડ દિધા,
કર કર્ણતણ ગિયણ વિયના
કર્મ દ્રોણતણ અનુપારી દિધા,
કૃપ તો કૃપણો રાકુન ગમવ્યો
ઝટ યોધ અમાપ રામાવી લીધા,
ગુ આગણુ ત ગણુ દોડી ગયા
કેઇ કોઇ અપાર બવિષ્ઠ બિધા

૨૨૮

૨૨૭ સાર છે—કાં પોતાનું સાર વ્યય મયુ અને કાં યયુ નહિ તય
સારે) મુનનો મુન (કબ) કાંધી બન્યો અને નર બાળુ મારીને તેવડે ઝટ
કૃષ્ણનુ વ્યય મીઠું—કૃષ્ણની હાતીમા પ્રહાર કર્યો, અને તેથી કૃષ્ણના દાધમા-
થી આયુ મુન (ગત) થયો—પડી મો । કેશન છે—અને તેણે મુન (મુન-
પોતાની માથે) કેશનો સાચવિયો, પોતાનો અને કૃષ્ણનો બચાવ કર્યો મુન-
મુન એક બાળુથી દર્જનો મુકટ ગાથાથી મુકટ કર્યો—પાડી નાખ્યો

૨૨૮ દુગ્ધેધન છે—વળી અર્જુને દુધ દુધેધન અને દાનવરપદુ સામનને
પોતાના દમામયી દામીને દડ દીધા—તેમને પણ બાળુનો પ્રહાર કર્યો કર
છે—કર્ણના દરને પણ સિયિન વિધિવ કરીને દ્રોણતણુ (અશ્વત્થામા)
ને પણ (કર્ણના) અનુપારી કીધા—તેની પણ કર્ણના જેવીજ દશા કરી કૃપ
છે—કૃપાચાર્ય તો કૃપણો (દીન) બની ગયો, રાકુનને ઝટ રામાવી દીધો
અને બીજા પગુ અમાપ (અનેક) યોધને રામાવી લીધા—પ્રહાર કરીને તેઓ
શેઠ ખરારાની દીધી રણુ છે—તેથી તે યોધના કંઈ ગણુ (સમુદ) રણુ-
આગણુ (સમામ બુધિ)ને હોડીને ગયા—ભાગી ગયા અને કોઇ અપાર
બનિ દતા તે ભાગી ન ગયા પગુ અર્જુ । । । પરાક્રમથી મનમા બીધા (બ
પ પામ્યા) વૃત્યનુપ્રારા.

મન ભંગ થઈ વર જંગ લક્ષ્મી
 તથા ભાગવું નાહિ તદાપિ ભગે,
 સ્વર શંખ પુરે ફિરીટો વળિ ન
 વળિ બે ભણકાર ભજૂક લગે;
 શૂરતા ધરતા નવ જે નરતા
 નર તેહ ભગે હરિ જોર ઝગે,
 અસતા વ્યસતા કરી ચોધ ઉભો
 હરિ એક અડગજ નાહિ ડગે.

૨૨૬

સહુ સેન હરે રૂકતો જઈને
 નવ ચૂકત પારથ સારથને,
 ત્રય ભાણુથી કેશવ વૌધિ રંગા-
 વત પાંચથી અર્જુન માર્થને;
 સમજાવત શૂર ન યુદ્ધ તજે
 કેવ મારત માર્થ પારથને,
 મરુ જોઈ મુસોઈ ચક્ષાવત ત્યાં

૨૨૬ મન ઈં-સંગ્રામમાંથી ભાગવું નહિ જોઈએ તદાપિ (તદાપિ) ભગવા
 મક્ષા વીરો મનભંગ થઈને (છત્રવાની આશા છોડીને) વરજંગ (મેટી લગાઈ)
 તથા ભગે (ભાગે છે). સ્વર ઈં-તે વળને ફિરીટો (ફિરીટી-અર્જુન શં-
 ખના સ્વર વળી ને વળી (વારંવાર) પૂરે છે-શંખ વગાડે છે, તેથી ભયના
 ભણકારનો ભણકો લગે (લાગે છે)-શંખ સાબળીને શત્રુઓ ભયભીત થાય છે.
 શૂરતા ઈં-જે નરતા (નકારા-કાચર) નર શૂરતા નવ (નહિ) ધરતા તે
 ભગે (ભાગી જાય છે) અને હરિ (અર્જુન) નું જોર ઝગે-પ્રાગે છે. મરુ-
 ઝોના ભાગવાંથી અર્જુનનું બળ પ્રકાશે છે. અસતા ઈં-એવી રીતે મોઢાઓને
 અસતા વ્યસતા (અસ્તોત્રસ્ત-રનવન) કરીને હરિ (અર્જુન) જોમો રદો;
 માત્ર એક અડગ (કબૂ) રંગતો નથી.

રથ ડારન ના સૂત, સારથને

૨૩૦

વદિયો સૂતનો સુન ભાગત મે
હરિ । બધ અગ્નપર વાધ બની,
નવ તે મન કેશવ કાંઈ લહે
લવ સેન વિખેરત પારવની;
કગણે ચલવી ગગ પારથ લ-
મ્મકેરી ભલી ગણનાજ ગણી,
સહદેવ નકુલ યુવિષ્ઠિર સા-
ત્યકિને દમતો અતિ કુદ મની

૨૩૧

દુપદાત્મકને વિરથો કર્ગો રા-
ખ ધરી મુખ નાદ કરે હરખે,

૨૩૦ સકુ ઇ-કર્ણુ સહ મેન ડરવા લાગ્યુ ત્યારે જાળને તે તેને
રમ્તો (રોકતો) હતો, પણ પારથના મ ગ્ય (સાગથિ) કૃષ્ણને (તાડન કર-
કરવાત) ને ચૂમ્તો નહોતો. ૧૫ નમ અમળનન ઇ-વળી તે પોતાના સૈન્યને
અમળવનો હતો કે શૂર પ્રગે કર (મ્યારે વળ) મુદ્ધ તજતા નથી, અને
એમ કરેતા તે મહારથિ પારથને મા ને હતો પ્રથુ ઇ-વળ (કૃષ્ણ) સુ-
સોધ (સાગી અનુકૂળતા) જોઈને ત્યા રથ ચલાવત (ચલાવે છે), પણ સૂત
(કર્ણ) સારથને (કૃષ્ણને) ના ગગત (ધરી શકતો નથી) અર્થાત્
કૃષ્ણ કાંઈ કહ્યો બધ પાગતા નથી, પણ કોઈ બીજા દેવથી આજ્ઞાનનો રથ
ખીજી તમ્મ લઈ જાળને શત્રુઓની સેનાને બગાડે છે

૨૩૧ વદિયો ઇ-સૂતનો સૂત-મ્મ અગ્ન-અકરી (જોવી સેના)
અર્થાત્ મારી સાને મુદ્ધ કગણુ પડ્યુ મ્મગી માગ કરતા જોજા બમવાન
માની મેતાના ચોવા માગે શુ નામે ને ને-કર્ણુ કથન લવ-તેશ-લગાર
પારવની-અત્યત કરખે ઈ-કર્ણુ પણ બાણુ ચનાનીને પાર્યના વસ્કરની
બની રીતે ગણના ગણી-મગતરી રી નાખી-ગણી મણીને આયા । સહદેવ
ઈ-સહદેવ રમેરને કર્ણુ મનો કુદ મની-કોધયુક્ત માથી

સર બીચ પડી ગજરૂપ ધરી
કમળો મગ્દી શરને વરખે,
પળ એક વિતી નવ કેળવ પા-
રથ તે દરમ્યાન રૂસી ધરખે,
રાણને તણ નાસણુ તે વર છે
અતિ એમચદ્યુ સહુ ત્યા ચરખે.

૨૩૨

અરજીન લગાવત સેન મુચો-
ધન કર્ણ લગાવત રાયતણુ,
શુભતા ધરીને ભડ ભીમ જોભો
જહો સેન ગયુ તહો નાસો ઘણુ,
નિરખી ભીમને કરણુ ચદવ્યા
કર દુષ્ટ દુઃખાસન જોર ભણુ,
મુખ હાક ભણી કર તીર ધરી
ઝટ ભીમ અમો ગણના ન ગણુ

૨૩૩

૨૩૨ દુપદામકને-ધૃષ્ટદ્યુમ્નને વિરથો-રથ વિનાનો અરજી-તે ગજ
રૂપ ધરી મર (સરોવર) ની બીચ (વચ્ચે) પડીને તેમાના કમળાને મરદીને
(એળી નાખીને) શરને-માણુને વરખે (વરસે વરમાવે છે) અથાતઃ જોમ હાથી
સરોવરમા પડીને તેમાના કમળો ભાગી નાખીને પાણી છગડે છે તેમ કણુરૂપ
હાથી ચોધરૂપ કમળો ભાગી નાખીને બાણરૂપ પાણી ઉડે છે કે પક, પળ
ઈ-કેશવ અને પાગથને ગમે એમ પગ તો ચિતી નથી એટલામા તો તેમના
ગૂંગે (સેનાના ચોધાગે) ધનુષે છે-રખી જાડે છે-કર્ણુ ના માગથી બળી બપ
છે! ચરખે-ચમડોળના

૨૩૩ મુરોધન-મુચોવનનુ ગાનપદુ-યુધિષ્ઠિર ગમનનુ શુભતા-શુભ
પણુ-જાણુ (ભીમને વ્યૂદના દવટમા ડોભો રાખ્યો હતો તેથી તે દન-
નિગ્રહને જોઈ મર મરમો જોભો થઈ ગયો હતો) સારા દન મા ના મારથી
ધણુ મેં નાખીને ત્યા (ભીમ પાસે) ગયુ ગન થા કર હાથ ચના થા

કરી એમ ઉચાર અનાર ગણી
મન બાણવડે કરી સિહ દમ્બો,
નવ તે મનમા શર ઘા પડતા
આતિ હઘ અખરિત નાજ વમ્બો,
સૂતસૂત જગાવત સિહ બની
વર સિહ ભયો મન બીચ ગમ્બો,
અધમાધમ શોણિત શુય પિયે
તુય જો નવ હઘથી આપ સમ્બો.

૨૩૪

મુણી વેણુ કઠાર થયો ભીમ જાગ્રત
કે સૂતપૂતનુ બાણુ લગ્યુ,
હરિ બિધયકો હડતા હણી લા-

-બાણુ મારવા માડ્યા દુષ્ટ ઈન્-કવિ કહેછે કે હવેહુ દુષ્ટ દુ શાસનનુ જોર બાણુ
ધુ મુખ ઈન્-મુખથી હાક બણીને-ગર્જના કરીને અને કરમા ઝઢ તીર ધરીને
(જોશ્યો કે) અમો ભીમની ગણુના ન ગણુ-ભીમને અમે કાર્ક હિસાબમા
ગણુતા નથી !

૨૩૪ એમ ઈન્-એમ ઉચાર કરીને અને ભીમને મનમા અનાર
(અનાર્ય-અધમ) ગણીને બાણુવડે કરીને તે ભીમરૂપી સિહને દમ્બો-
દુષ્ટ દીધુ ('અનાર' ઉચારનુ પણ વિગેષણ થઈ શકે) નવ ઈન્-
દુ શાસનના શરના આતિ ઘા પડતા હતા તથાપિ ભીમ તે મનમા લેતો નથી-
તેને તેની કાષ્ટ ગણુતરી નથી ! અને તે પોતાની અખરિત બિધને વમ્બો
નહિ-તલ્લ્યો નહિ મતલબ કે તે પોતાના દિલગીરી રૂપી ધ્યાનમાથી જાગ્રત
થયો નહિ ! દુ શાસનરૂપી હાથીવડે ત્યારે ભીમરૂપી સિહ જાગ્યો નહિ
ત્યારે દુષ્ટપ સિહ તેને જગાડનાને જાણ છે સત્ત ઈન્-પછી સત્તનો સુત
(કહી) વગ (ઉગમ) સિહ જાગીને જગાવત (જગારે), કેમકે તેને
ભીમરૂપી સિહ મન બીચ ભયો ગમ્બો ! કહ્યું જોશ્યો કે, હે અધમાધમ !
(નીચેમાનીચ ભીમ !) જો તુ પોતે બિધથી સમ્બો નથી તો તુ દુ શાસનનુ
શોણિત શુ પીએ ? શુ પી શકનાનો છે. તું વ્યર્થ પ્રતિજ્ઞા કરનારો છે એ
વ્યવ છે

તજ કો પછી ચા'ય મનુષ્ય ભગ્ય,
 ધીજવી પનગો પગ ઠોકર મા—
 રત આગ લગાવી વદે સળગ્યુ !
 વિધિ એ વકરાઈ ગયોજ વૃકો—
 દર આગ સનીગ્યુ આપ ઝગ્યુ
 બળતા બિચ ધીતાણી ધાર પડે
 જશો બાણ પડે સૂતસૂતતણા,
 અગની ધૃતથી સળગે પણ તે
 નવ ભીમ જશો ધરતોજ મણા,
 અતિ ક્રોધ વર્યો નિરખી ભીમને
 સૂતસૂત પઠાવત બાણ ઘણા,
 બલિવર્દ જશે સુખકારો દુશા—
 સન રે બલિ રૂપ હણ્યા ન ગણ્યા

૨૩૫

૨૩૬

૨૩૫ સુપ્તિ ઈ—મ્હુના એના કંઠેર વેણુ (વચન) સુણીને ભીમ
 ભયત થયો કે (તરતજ) સતપ્રત (કર્ણ) નુ બાણ તેને લગ્યુ (લાગ્યુ)
 બાણ વાગવાથી ભીમ કેવો ક્રોધી થયો તે ચાર દૃષ્ટાત આપી કુર્ણુ છે હરિ
 ઇ—જેમ હરિ (સિંહ) ઊંઘમાંથી હડતો હોય તે વખતે તેને લાત હણીને
 પછી તેની પ રોથી ગે (ક્યુ) મનુષ્ય ભગ્ય (ભાગ્ય—નાહુ) ચા'ય—ચઢાય
 અર્થાત્ સિંહ જાગ્યો કે તરત તેને જે લાત મારે તે અચે ૮ નહિ કદાચ લાત
 મારનાર તેનો રખનાજ હોય તથાપિ જાગવાથી જાગેના પ્રાણીને શત્રુ મિત્રનુ
 ભાન નહિ હોવાથી તે વગર વિચારે જે હોય તેને મારેજ ૨ પનગો—સપૈ
 વિધિ ઇ—કર્ણુનુ બાણ વાગવાથી એ વિધિ (એ રીતે) વૃકોદર (ભીમ)
 વકરાઈ ગયો (ઉરકેરાઈ ગયો) સમીગ્યુ (વાડ સાથે) આગ પ્રમટવાથી જેવુ
 તેવુ આપ ઝગે છે (પોત પ્રમશે ૩) તેમ ભીમે પણ પોતાનું પોત પ્રકારનુ—
 પોતાના રવભાવ પ્રમાણે ખરે રૂપે થયો

૨૩૬ અગની ઈ—અગ્નિમા ધી પડવાથી તે સળગે ખરે પણ તે ભીમ
 ના સરખી મણા ધરતો નહોતો અર્થાત્ અગ્નિમા ધી નાખવાથી જેવો બાકો

નિરખી નરસુ વરસુ શરુ
ભડ ભીમ ભભૂક ઝગ્યો વનમા,
કરિના અરિની કરી ગર્જન ત—
ર્જન વનિહ બની પડિયો વનમા,
હરિનાદયકી હરિ બહો ફફડયા
કરિ ક્રુણ ગયા ભયથી મનમા
ભય છે ભય છે ભય વલ્લભ છે
ભય રે જનમા તનમા ધનમા

૨૩૭

વશિયો હરિનાદયો બે મધળે

યાય તે કરતા પણ ભીમ વધારે તપી ઉઠેા હતો. અતિ ઇન્દ્રિય—ભીમને અતિ ક્રોધ વસ્યો છે—તેના મનમા ધણો ક્રોધ ઉપજ્યો છે એમ જોઈને સ્તમ્ભુત (કણ) તેના તરફ ધણા બાણ પડાવત (ફેંટો હતો) બલિવદં ઇન્દ્રિય—કવિ કહે છે કે કણ તેા ભીમને ભણે બાણ મારે પણ રે । ભીમરૂપી સિંહના બલિ (બનિદાન) રૂપ બલિવદં (બળધિયા) જેવા કુ ખકારી કુ સાસને પણ ભીમને ન ગણ્યા—નહિ ગણેના અપાર (બાણ) હણ્યા.

૨૩૭ નિરખી ઇન્દ્રિય—એ રીતે શરુ (માણાણુ) નરસુ (નંદાર) વરસુ (વરસણુ) નિરખીને બડ (બટ) ભીમ જનમા (સૈન્યના મનુષ્યોની વચ્ચે) ભભૂક ઝગ્યો—ભભૂકારો મારીને ઝગડો ઉઠ્યો. મરિના ઇન્દ્રિય—અને મરિના અરિ (સિંહ) જેવી ગર્જન (ગર્જના) અને તર્જન (તર્જના—તિગ્રહકાર) કરીને વનિહ (અગ્નિ) રૂપ બનીને (શત્રુ સૈન્યરૂપી) વનમા પડેા તેા ગર્જનાથી શી અસર થઈ તે કહે છે હરિ ઇન્દ્રિય—તેના હરિનાદયી (સિંહ ગર્જનાથી) બહો (બહુ) હરિ (ઘો) ફફડયા, અને ભયથી કરિ (દાથી) પણ મનમા ક્રુણ ગયા વલ્લભ મધ્યે કહે છે કે સેનામા સર્વત્ર ભય, ભય અને ભય પથરાઈ ગયો જનમા, તેમના તનમા અને ધનમા પણ ભય વ્યાપી ગયો તેમના દેહ અને ધનનો પણ નાશ થશે એવી બીક સૌને લાગી એ ભાવ છે

જવ યુદ્ધતાણી કરી ત્યા કથની,
 પગલું ભરવાતણી હામ ન ચા—
 લત ગી કથની કથિયે પથની,
 હરિની કરિની વ્યંહ હાર વધૂ—
 ટત ખ્યાદતાણી વગ જે રથની,
 કવિ વલ્લભ વીર ભજવત આ
 ધડો ભૂલતાણી તજવી મથની

૨૩૮

વીરભીમ વીરકથન.

હમક્યા છમક્યા વગક્યા નિરખી
 નર કર્ણ હરિસ્વરથી ગગક્યો,
 શર સાતથકી ભીમનો રથ ભા—
 ગત એકથી ભાઈ ભયો રગક્યો,
 વદિયો નવ આ અમુરો નવ ભો—
 જન કર્ણથકી કરવો અગડો,
 ભણી એમ શરો દયથી હુણિયો
 અટ વાડો જશો કરિયો વગડો

૨૩૯

૨૩૮ હરિનાદ—સિંહ જેવી ગર્જના ભે-ભાય જન-જ્યારે પથ-માર્ગ-
 રસ્તો પગલું ભરવાની હામ ચાલતી નથી તો માર્ગમાં ચાલવાની તો શી કથ-
 ની કથિયે ? હરિની ઈશ-ભીમની ગર્જનાથી શત્રુના વ્યૂહમાં જે હરિ (ધોડા)
 ની અને હરિ (હાથી)ની હાર કરી હતી તે વહૂટલ (છૂટી જવા લાગી) અને
 તેજ પ્રમાણે ખ્યાદતાણી (પાવદળની) તથા રથની જે વર (ઉત્તમ) હાર હતી
 તે પણ વહૂટી જવા લાગી મથની-મથન-પગિશ્ચમ વલ્લભ કવિ જે આ
 ધડીએ વીરરસ ભજવે છે તેમાં ભૂલ શોધી કાઢવાનો પરિશ્રમ તો તજજ
 દેવો !

૨૩૯ હમક્યા ઇશ-પોતાની સેનાના નર હમક્યા છમક્યા (હપાયા)
 અને સખમ્યા (લપાયા) તે નિરખીને કર્ણ હરિસ્વરથી (સિંહનાદથી) ગગક્યો

રથ આરૂઢ અન્ય બની વૃક ઊ-
 દર ગાઈ પ-યો રણુમા ઘનમા,
 વણિ એ વિધિ કપ થયો તન અ-
 ગદ ગય ઝગ્યો તનમા મનમા,
 રથ તે પણ ભાગી હુચ્યો વણિ ને
 વણિ કૃષ્ણ કયે જનમા ગનમા,
 વૌગતા વર તારો ગઈ વૃક-
 દર વામ વચ્ચે વનમા ઉનમા

૨૪૦

હરિ ! ભીમ અમે અરજુન નહિ
 તમ ટોળ નમે નવ આ વીગથી,
 નિગળો પ્રથમે કણા મુ વિ-
 ગથ સ્વાદ અખો પછી કે ધીરથી,
 વદો એમ ગદા કર બીચ ધરી

(ગાજો) વલિયો હૃ - મણુ બો યા ? હે ભીમ ! આ હિડિબ વગેરે
 અમુરો (દૈત્યો) ન દોષ કે જેને તુ મારી રાકે ! તેમ આ ભોજન ન હોય
 કે જેને તુ ખાઈશ ? ! (ભીમ બહુ ખાતો હતો તે ઉપર આ પ્રદક્ષ કથન છે)
 આ તો કહ્યું સાથે ઝડપે કે વારો છે ! બખી મારી શરો દ્વયથી - બે બાણોથી
 વડી ઇ - રથમા બેરો ભીમ જે વાડી જવા શે ભતો હતો તેનો રથ ભાગીને
 મધુ તેને ઝગડા જેવો ઉડ મી ના મ્યો !

૨૪૦ પછી અન્ય ગથ ઉપર વૃકીદર (વૃક ૨ ભીમ) આરૂઢ બનીને
 (બેશીને) ગાઈ (ગાના પ્રીને) ઘનમા ગુમા (વન-સમુદ ગણુ સમ્રા
 મમા) પયો અગસ્ત્ય-મુ ગનમા-ગણુમા મમૂમા) અર્થાત્ માણુ
 મોના સમુદાય વચ્ચે કૃષ્ણે શુ મહુ તે કહે છે વીગતા હૃ - હે વૃકીદર !
 બનમા વનમા (એ વનમા) વામ રશે તારી વર (ઉત્તમ) વીગતા ગદ છે !
 અર્થાત્ વનમા વશીને તુ વીગતા મીન થઈ ગયો દોષ એમ જણાય છે, નહિ-
 નો નથી તુ દારી કેમ જાય ?

વદતો સૂતસાચી સમા મીરથી,
નવ તે મમ-રથ વદી વિખર્યો
લવ મુકુટ પાકુ વડુ શિરથી.

૨૪૧

વદો એમ ગદા કરથી ચલવી
ઝટ આવો પડી રથ કર્ણતણે,
હય સારથી કચ્ચર તો સાણુમા
રયો મુકુટ વિણ મુકર્ણ બણે,
બલિદાન દુશાસન ક્રોધ કરી
તવ બાણથી હાણુ કરેજ ઘણે,
ઉભ રે ! ઉભ ઉદર દીરઘ મુ-
જ શુ પાછળ છૂપી ગહો તુ પણે
કરી નાદ શુ રૂર પડે હરિ ઉ-

૨૪૨

૨૪૧ કૃષ્ણે બીમની મસ્કરી કરી તેથી ખીનવાઈને બીમ કૃષ્ણને કહે છે કે, હે હરિ ! આ અર્જુન ન હોય કે જે તમારી મસ્કરી સાબળી રહે, અમે તો બીમ છીએ, આ વીરની સાથે તમારૂં યોગ નહિ નભે ! પ્રથમ હું કર્ણને વિરથ (રથ વિનાનો) કરૂં છું તે તમે નિરખો અને પછી તમે ધીરથી (ધીરનથી) સ્વાદ ચખો (ચાખો) ! સૂતસાથી ધન-પછી તે મતસાથી (કર્ણ) સમા મીરથી (અમીર સાથે) વદતો (બોલવા લાગે) કે તે મમ (મારો) રથ (રથ) લવ (લગાર પણ) વદી (પ્રથમથી મ્હીને) વિખર્યો (વિખેર્યો-બાગ્યો) નથી પણ હું તો વડુ છું કે તારો મુકુટ હું તારા શિરથી હવે પાકુ છું, (તે તુ જો)

૨૪૨ હય ધન-એ ક્ષણમા હય અને સારથી તો કચ્ચર થઈ ગયા અને રથી એવો મુકર્ણ પણ મુકુટ વિનાનો અને છે ઘણે-(બાણનું વિશેષણ) ઉભ ધન-દુશાસન બોલ્યો કે તે દીર્ઘ ઉદર (લાખા પેટવાળા બીમ !) તુ મુજશુ-મારી સાથે-મારા સામે ઉભો રહે, ઉભો રહે, તુ પણ પાછળ શું છૂપી રહ્યો છે !

પર તેમ કુશાસન બાણુ ધરે,
ત્રયધી ભીમબાહુ વિઝારી વળી
શર પંચધી કાળ કરાળ કરે;
નયનો તંવ વક્ક કરી નિરખે
ભીમ તુંજ કુશાસન નામ ધરે!
હર! હે! હર! હે! વદો કામુંકમાં
શર સાંધી સપાટ ઝપાટ કરે.

૨૪૩

ધક બાણુથી મુકુટ એકધકી
રથ સારથિ એકચી ભીમ હણે,
વિરથાલહી બોલત ધિક્ક સૂરા-
તન કર્યું તું ધિક્ક મને ન ગણે;
વદો એમ હરિરવતો કરતો
ભીમ કર્યું લહી અતિ રાગી બણે,
ફટ રે! ફટ દીરઘ બીર તું
જન શીઠ હવો બકવાજ બણે.
રથ બે તુજ ભાગ વિભાગ કર્યા
તવ શૂરપાણુ જઈ કયાં વસિયુ,
વળીને રથ આ તુજ ભાગુ વડું
મુખ બાણુ ધર્યું અરિનું રસિયુ;

૨૪૪

૨૪૩ નાદ-ગર્જના. શેર-વાઘ. હરિ-શિ હ. ત્રય-ત્રણ. ભીમબાહુ-ભીમ-
ના હાથ. કાળ ઇન્—પાંચ બાણુથી ભીમને કરાળ (વિકાળ) કાળ (ક્રોધ)
કરે (ઉપગમે છે). વક્ક-વાંકાં. કામુંક-ધનુષ્ય.

૨૪૪ વિરથા-રથ વિનાના. હરિરવ-સિંહનર્જના. કર્યું ઇન્—તે લહી
(બાણુને) કર્યું અતિ રાગી (ક્રોધી) બને છે. ફટ ઇન્—કર્યું કહે છે કે હે
દીર્ઘ બીર! (ભીમ) તને ફટ છે! ફટ છે! તું જન (મનુષ્ય) શીઠ હવો
(યયો) કે ને આવા બકવાજ બણે છે!—કાર્ય કર્યા વિના લવારો કરે છે!

કરથી જવ બાણ મકે સૂતનો
 સુત ભીમ ભડે સર ત્યા સન્નિયુ,
 કેડકા ત્રણ કહીતાણા સરના
 કરી ભીમનુ બાણ ભલુ ભવિયુ
 તવ ક્રોધ કરી મદમત બની
 બળ આપતણુ વગ દાખવિયુ,
 કરણે કરણાગત બાણ ગ્રહી
 ઝટ ભીમ ભવખણુ ભાખવિયુ,
 નવ નાર ઘનો કર ચુદ્ધ બની
 નર જોર જુમાટ નિ આખવિયુ,
 વિરથો કરી ભીમ કરિઆરિના—
 દયો ખેહો બળ પ્રાક્રમ દાખવિયુ
 વર હે વર માધુ સમેવડ કો
 નહિ શત્રુ સમાજ ભણે સુખથી,
 અરજુન કથે વર કર્ણ તુ એ—
 કજ ધન્ય તુ ધન્ય વદ્ધ દુખથી,
 અરિનો હતકર્પ લટી ભડ ભી—
 મ ન શાન થયો ઘડિયે સુખથી,

૨૪૫

૨૪૬

૨૪૫ ભીમનુ વનન સાગળને પુ મ્હે છે રથ ઈં—૨૫૬ છે અરિ
 તું રમિયુ શત્રુને લાગવામા રસિક

૨૪૬ વગ શ્રેષ્ઠ (બળ) કરણે ઇં—મ્હે કર્ણાગત (મન સુધી ગમે
 લુ) બાણ ઝટ ગ્રહીને—ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચલાવી તેને મન સુધી જે ચીને
 ભીમ પાસે પોતાનુ બનખણુ (બનપણુ) ભાખવ્યુ—ભીમ પણ પોતાનાં
 વખાણુ કરે એ રીતે તેને બાણનો પ્રહાર કયો જુમાટ—ક્રુમ—આવેશ વિરથો
 ઇં કહે ભીમને વિરથો (રથ વિનાનો) મ્હીને અરિઆરિનાથી (સિ હતાદેથી)
 પોતાનુ ખેહો (ખદ્ધ) બળ અને પ્રાક્રમ દાખવ્યુ

હડી એક મૂકી વડી વાર તજી

કરી ઝૂસરી રથ્ય ગ્રહી કુખથી

૨૪૭

રથ વાજી સમેત સુસારથી ઉ-

પર ઉચકો નાખો દિયો દમમા,

શરથી સહુ અગ લને છિન લિ-

જન ભીમ ગણે રમ ઝુરમમા,

રથ બે ત્રણ ચોજન સુની વણા

નભ સૂતજ આપ પડચો કમમા,

ધસિયો કપિના મણિ વણલ વી-

ર ન હોય દયા કદિયે યમમા

૨૪૮

બવિદાન બિચારૂ ગ્રહી શરઆ-

૨૪૭ કપૂત પરાક્રમ જોઈને શત્રુઓ વખાણે છે વર ૬૦—હે વર ! (કિતમ) તે વર કાર્ય કર્યું ! સાધુ—અમુ ' તારા સમોવક કોઈ નથી ! એમ શત્રુઓને સમાજ મુખથી બળે (મોને છે) કુખથી—(કેમકે મારા બાઈને તું પ્રહાર કરે છે એથી મને કુખ ઉપજે છે પણ તારૂં પરાક્રમ જોઈને તો ધન્ય મળ્યા વિના આનતુ નથી) રથ્ય (રથની) રખથી—હાનાપણથી કે લાગથી

૨૪૮ રથની ઝૂસરી ઝાનીને ભીમે શુ મ્યું તે કહે છે રથ ૬૦—વાજી (ઘોડા) સમેત રથ તથા તે ઉપર સારથી (સુદા) ધને ડાયકીને ભીમે દમમા (જોસમા) નાખી દિયો—નાખી દીધો—રથને ભીમની આમશમા દે મ્યો ! શરથી ૬૦—જો કે ભીમના સહુ અગ શરથી (બાણોયા) બને છિનભિન ઘઈ ગયા હતા તથાપિ ભીમ ઝુરમમા (ઝૂમમા આસીને તો રમ (રમત) ગણનો હતો (?)) ભ—આકાશમા સૂતજ ૬૦—સૂત (કર્ણ) આપ (પોતે) કમમા પડો—તેને કમપણુ પ્રાપ્ત થયુ—બળહીનતા વણાધ ધમિ ૬૦—કવિઓનો વ નમ કહે છે કે જો રીને ભીમ વીર ધર્યો કેમકે યમમા મરિયે દયા દોળી નથી

વત સિહની સન્મુખ વાઘ વર,
અખ બે ભમવી શર એકથી તા-
ડત કામુકે સારથી ઘોઠધર;
કૃપ અશ્વ નિહાળી નૂકી યુદ્ધ અ-
ન્યત આવી ભડે મત મોટ મરં,
અરજીન અને વર સાત્યકિ રો-
ધત બોધત બોલન બોટ બરં.

૨૪૯

કૃપ અશ્વ રૂક્યા સૂતસુંત ઉડ્યા
તવ આવી દુશાસન યુદ્ધ મચે,
અભિનીષિટ છે રીસ બેતણી તો
અતિ ધૂન રમે પાણુ માણુ પચે;
વર વાસવ શંખરથી લલતો
શુય ચોધ મળ્યા હય તેજ સચે,
કરિણી ઇકે કાજ કરે યુદ્ધ બે
કને કામચી દાન ઝરેજ રચે.

૨૫૦

૨૪૯ બીમે કર્ણને રથ કિરાડ્યો તે જોઈને દુશાસન બીમ મામે આવે
દે બલિદાન ઇન્—જેમ મિદની સન્મુખ વાઘ, વર, આવે તેમ બિમાર
બાલદાન (દુશાસન) ગર મદીને (લેખને) આગળ (આવે છે) તેને આબો
નિહાળે બીમે પોનાળી બે અખ (આખો) ભમવી (ફરવી) અને એક શરથી
ને દુશાસનના સન્મુખ, અને ઘોઠધર (મોડાને મદખ કન્નાર) સારથીને તાડ-
ત (તાડન) કરે છે કૃપ ઇન્—તે નિહાળીને મન મોટ (મોટી મનિવાળા)
તથા મરં (મરજીયા) એક કૃપ (કૃપાગ્રામ) અને અશ્વ (અશ્વત્થામા)
તથા આગળ આવી બરે છે—આવી પોરોએ છે. પશુ તેમને અર્જુન તથા વર
(કિનમ) માન્યકિ રોધન (અટકાવે છે) મોટ બર—(?)

૨૫૦ એવી રીતે કૃપાગ્રામ અને અશ્વત્થામા રૂક્યા (રોકાયા) અને
અરજીન (કર્ણ) નિહાળન (ત્યારે) દુશાસન આવીને યુદ્ધમાં મચે છે.

પૃથિવી કૃષિણી કરો બે લક્ષતા
વર બાણુથી હાણુ અપાર કરે,
ભીમસેન હતાવળથી નિચરી
હુર નામક બાણુથી હ્રેસ હરે;
ધનુ ને તનુ કાપી લઢાટ વિષે
શર સારથિ શાત રણાગ સરે,
તન ક્રોધ ધની કર શર શ્રદ્ધી
સ્વય બાર શરે કરી ભીમ ભરે.

૨૫૧

અભિ ઇ૦—તે બે જણ (ભીમ અને દુ શાસન)ની અતિ રીમ તેમને વિશે
અનિ અભિનિરિટ (અભિનિરિટ)—પ્રિટ છે—બન્ને જણ અતિ ક્રોધ યુક્ત
થયા છે, અને પ્રાણુ પણ (સન્ત) કરીને સમામરૂપી છૂત રમે છે તથા
તેમા પચે છે—આમદન યષ્ટ રહે છે અથવા પ્રાણુરૂપી પણ તેમા પચે છે
વગ ઈ૦—જેમ વગ (હિતમ) વાસન (ઈદ્ર) શબરથી (એ નામના
અશુર સાથે) લડતો હોય તેમ તે દ્વય (બે) યોધ સને (સાથે—ખરેખર)
મળ્યા છે બે લડતા યોધને વિશે જે દ્વાયીનો આરોપ કરી વળે છે કૃષિણી
ઈ૦—એક કૃષિણી (હાયણી)ને કાળે બે કરી (હાયી) યુદ્ધ કરે છે અને
કામથી નીજના તેમ જ દાન (મં)ના ઝરણુમા તેઓ રચી પચી રહે છે

૨૫૧ પાઠના હેતુ રૂપને મુદ્રા મરે છે પૃથિવી ઇ૦—પૃથ્વી એ
કૃષિણી (હાયણી) છે અને તેને અર્થે ભીમ અને દુ શાસન એ બે વર (હિત-
મ) કરિ (હાયી) લડતા (લડે છે) તેઓ પરસ્પર બાણુ માગીને અપાર
હાણુ કરે છે નિચરી—અભિને—ધર્મી હુર નામક—હુર નામનુ ધનુ ઇ૦—
ભીમે મારેલુ હુર નામનુ શર (બાણુ) દુ શાસનના ધનુઅને અને તનુ
(તનુનાણુ—કવચને) કાપીને તેના સારથિના લઢાટ વિશે લાગ્યુ, તેથી તેના
સારથિ શાત યષ્ટને રણાગ (રણાગણુ)મા સરે (બળછે—નાસે છે) તન
(સારે—તે જોધને) દુ શાસન ક્રોધધરીને અને સ્વય (પોતાના) કરે (હાયમા)
રાગ (ઘોડાના અઢોઢ) શ્રદ્ધીને (શ્રાવીને) માર શરે કરીને ભીમને ભરે છે—
અર્થાત્ ભીમને તાડન કરે છે

વળિ સિ હ જશો સ્વર આપ કરી
 ઝટ સૂર્ય સુવર્ણ જશા શરથી,
 ભડ ભીમ વિધ્યા હૃદયે વડહ-
 ધ્યન મૂર્છન પામી પડયો ધરથી,
 કર બે વિખર્યા નવ શુદ્ધ જરા
 રહી તોય ઉઠયો ભીમ ભેભરથી,
 વળિ સાઠ ધરી શર સારથી ઉ-
 પર પચથી ભીમ હૃદ દરથી
 તવ કોર્ધો બની શકતી ગ્રહીને
 કર ભીમ ભણે બચને બળથી,
 હરિનાદ કરી મૂકતો જવનો
 તવ બાણથી ભગ કરે કળથી,
 તવ સાધુ સુસાધુ વદ વીર જે
 મળિયા રણ આગણુ જે વળથી,
 વળી કોર્ધો બના ભીમને શર મા-
 રત દીપ દીપે મરના ઝળથી

૨૧૨

૨૫૩

૫૨ સૂર્ય ધૃ—સૂર્ય અને સુવર્ણ જેના પ્રમાણિત વડહધ્યન—મહા
 બાહુ દુ શાસને ધરથી (ધરાથી—પૃથ્વી ઉપર ઊભો હતો ત્યાથી) ભે-
 ભરથી—શત્રુને મારી શકને નહિ એ બચના મારને લીધે હૃદ—હૃદયને
 (તાડન કર્યું) દરથી—બચથી

૨૫૩ હરિનાદ—મિહિરગજના જવનો—જેવે તવ ધૃ—તવ (સારે-
 દુ શાસને ભીમની શક્તિનો ભગ કર્યો ત્યારે) સા જે વીર હતા તથા જે રણ
 આગણુમા (રણબૃમિમા) વળથી (પોતપોતાના વળ પ્રમાણે) મળ્યા હતા
 તે સર્વે સાધુ ! સુસાધુ ! (બતો ! બતો !) વદે—વદના સાચા દુ શાસન
 ભીમ કૃતા વધારે પરાક્રમી વીર નહોતો નેમ છતા તેનું પરાક્રમ આજુ અધુ
 ૩૫ વર્ણવ્યું છે તે શક્તિ નિરૂપ કરવાને કરિ કહે છે કે, દીપ ધૃ—દીપ

જવ શક્તિ કપાઇ ગઈ તવ મા-
ભડ કોઈ ઉઠ્યો કરી ગર્જન તો,
શૂરવીર વિધ્ય અતિશે તનુ તે
મુજ આ શરમા કર મર્જન તો,
અથવા કરજેજ ગદા મમ ધા-
રાણ તારણ હાગણ તર્જન તો,
ગયુ ને ગયુ ને કવિ વલ્લભ ને
વર આજ યયુજ વિમર્જન તો
વહો એમ ગદા કર બીચ પરી
કરો ઉચ્ચ અવાજથી ગગડ્યો,
વળિ બોલ હોય ધર તોલ મર્તિ
વિણ હે દુરઆત્મન ને રગડ્યો,
સહુ સેન જુએ તવ શોણિત તો
પીડ આજ અવાજ મુખે વગડ્યો,

૨૫૪

(દીવો) મરતા (હોનવાઇ જતા) ઝળથી (ઝળકારી) દીપે (પ્રકાશે છે)
મતબબ કે દોનવાતો દીવો જેમ એકએક વધારે દીપે છે તેમ કુશાસન
નિર્મળ છતાં ને આટલું જોર બતાવે છે તે તેના મરણનું નિશ્ચિન્હ છે

૨૫૪ મા'ભડ-ગોટો ભટ (યોધ) ગર્જન (ગર્જના) ગર્જના કરીને
તે બોલ્યો ગૂર ધં-સ્પષ્ટ છે તનુ-શરીર મર્જન-મજ્જન-સ્નાન આ માગ
સરમા તુ સ્નાન કર અર્થાત્ તેના શેહરને સહન કર તારણ-તને આ લોક
માથી તારનારી-ગોટા પમાડનારી-અથાત્ મૃત્યુ પમાડનારી દારણ-દરાવનારી
તર્જન-તારો તિરસ્કાર કરનારી (તારણ વગેરે મલના વિશેષણ છે) ગયુ
ધં-તારામા ને વર (હતમ-હતમપણ) હતુ તે ગયુ અને આજ તાર
વિસર્જન થયુજ-તુ મૃત્યુ પામ્યોજ, એમ ને

પચવું બચવું તલ મૂઠમતે
 તુજ ભીમની સાથ જતા અઘડ્યો.
 મુણી વેણુ કરાળ થયો મતિવા-
 નજ શક્તિ ગ્રહી પદિયો મુખથી,
 બચ રે બચ રે બકવા કરતો
 મૂઠ શક્તિ સહે મમ શો દુખથી;
 વહો જીમ શક્તિ પઠાવત મા'-
 શૂર ક્રોધ ધરી ઉભિયો રૂખથી,
 દુરવામ ભરે શિવ ક્રોધી ભરે
 પણ ભીમયો તો નડના મુખથી.

૨૫૫

૨૫૬

રાકતી નિરખી સ્વય ધારી ગદા
ઝટ મારી મરોડથી પ્રાણ મૃદી,
રાકતી કરી ચૂરણ વાગી શિરે
જઈ દુષ્ટ કુશાસન સાન સદી;
શરીરે રૂઢિરે કરી શાલિત મા-
ભડ પાસ ગયો મુખ સાદ વદી,
હઠઆલ્કરથી દરા તો ધનુ દુ-
રજ ફેકત ભીમ દબાવી રહી

૧૫૭

સુગદાયી હણાયુ ભણુ શિર તો
વળો કુશ વિખાઈ ગયા શિરના,
કવચો ભરણા વસનો વીરના
તહિ રે વિખશઈ ગયે પિરના,
અતિ આપદમાં પદ વીર તજ
કરો આપ તજ્યા ગુણુને ધીરના,
પડતી સુગદાયકી સારથી ને
હરિ ચૂણું થયા રથ ને વીરના.

૨૫૮

૨૫૭ સ્વય-પોતે મરોડથી-વાકા થઈને પ્રાણમૃદી-પ્રાણનું મર્દન કરનારી (ગદા) દુષ્ટ ધનુ-તેથી દુષ્ટ કુશાસનની સાન સદી-ઘટી ગઈ-જતી રહી (મજ-ઓગ્રુ ચર્ચ જણુ) મા'ભડ (મદા ભટ)-ભીમ. હઠ ધનુ-ભીમે પોતાના રહી (દાત) દબાવીને હઠ આલ્કરથી (હમ્મલકારથી-જોર જીવન મથી) તેને દરા ધનુ જેટલો દૂર ફેંક્યો

૨૫૮ ભરણા-આભરણા (આલ કારો) વસનો-વચ્ચે વીરના-કુશાસનની. પિરના-પીડા (થઈ) અતિ ધનુ-અતિ આપદમાં પડીને વીરનું પદ તજીને ધીર પ્રયોના ને ગુણુ છે તેને પણ તેણે પોતે તજ્યા હરિ-ધોડા.

સવૈયા

જૂસુર ભાખત હે જનમેજય
કુષ્ટ કુશાસનને નિરખી તહીં.
પાડવ પામલ આદિક રીઝત
સિ હસ્વરે કરી ગર્જત તે સહી,
પાડી કુશાસન આપ મહાભડ
ભીમ સુનામધરો વદતો કહી,
દશ વિદશ સુધી રવ પો'ચત
રોચત રોઝત આપ ખડો થઈ

૨૫૯

બેધુત શબ્દ સુણી સવળા પીર
નાસી ગયા કંઈ નાસી ગયા રણ,
શૂન્ય થયું વર પાણી ગયું ઝટ
મૂર્ચ્છિત સર્વ બન્યા રણના જન,
તે સમયે ભડ ભીમ મહાપ્રુશ
હૃથ બની રીઝતો સ્વયને મન,
વાહન ઊપરથી ઉતરી કરો
દાડી ગયા નવ સ્થૂળ ગણી તન

૨૬૦

૨૫૯ સવૈયા—પ્રિટ હદ (આઠ મ ગણ) પાચન-પાચાન દેશનાં
ધૃષ્ટદ્યુમ્નાદિ રાજાઓ વદતો કહી—એ સુનામ ધારી ભીમ બોલે છે એમ
હીને પાડવ વગેરે સિ હસ્વરે ગજના કરે છે એમ પાછના ચરણ સાથે અ
ન્ન ૨૧—શબ્દ (ભીમની ગર્જનાનો) રોચત ઇન્-ભીમ આપ ખડો થઈ
ને રોચત (શોભે છે) અને રોઝત—રીઝત (?)

૨૬૦ બેધુત-શ્વયં યુક્ત રણ ઇન્—(પછીના ચરણ સાથે અન્વય)
રણ શૂન્ય થયું, અને શત્રુ યોધાઓનું વર (ઉત્તમ) પાણી (બળ) ગયું
ગુપ ઇન્—ગુપ [ગુપ્ત-સંતોષ યુક્ત] બનીને સ્વયને [પોતાને] મન રીઝતો

દ્રોપદી કેગ અદ્યા મનિમુદ્ધ તુ
 ભનુપરાદ્યુખ્ય તે કરો કુષ્ટન,
 જે નિરપ્રાપ્તો રજસ્વલ તે હતી
 વસેઅપાકર તું કર પુષ્ટન,
 એમ વદી ધૃત દોમ જગો બની
 જાજવડ રૂપ હવે અતિ રૂષ્ટન,
 કહ્યું જુએ કૃપ અથ નિહાળત
 ભાગત યોધન અગ સુકુષ્ટન.
 કુષ્ટ કુયોધન જે કૃતવર્મન
 રતમ્ધ બની નિરજે અખ પ્રીકર,
 તેહ સુણે તરી ગર્જન તો કરી

૨૧૧

[હવે પામતો હતો] રથૂઝ ઇ—દુ શાસન સામે દોડતાં તેણે પોતાની તન
 [તનુ-દેહ] રથૂઝ [બારે-મડી] ગળી-ગણુકારી નિહ.

૨૧૧ જીમે દુ શાસન સામે દોડી જાહે તેને શુ કશુ ? તે કહે છે:
 દ્રોપદી ઇવ—હે કુષ્ટન [કુષ્ટ] । તુ મનિમુદ્ધ [મુદ્ધ બુદ્ધિમાણ] છે,
 તે દ્રોપદીના કેશ અદ્યા [અદ્યા] દતા અને તેો તે ભનુપરાદ્યુખ્ય
 [તેના ધણીઓથી વિમુખ] કરી હતી —તે સકળે સમે પોતાના ધણીઓની
 સદાય ન આગી શરૂ એવી સ્થિતિમાં તેને તે આણી હતી । જે ઇ—વળી
 પુષ્ટન [પુષ્ટ થયો] તે જે નિરપ્રાપ્તી [નિરપ્રાપ્તી] અને રજસ્વલ
 [રજસ્વળા] હતી તેના વચનુ અપાદરણ [નસો કૂર જેમી કાકપાનું કામ]
 ક્યું હતુ । એમ ઇ—એમ વદીને આગિમાં કરેલા ધૃતદોમ જગો [જેવો]
 બનીને જીમ અતિ રૂષ્ટન [રૂષ્ટ-ક્રોધી] અને જાજવડરૂપ-બળતા અગ્નિ
 જેવો પ્રકાશમાન હવે-થરો જીમ એમ બે તતો હતો તે વખતે કહ્યું વગેરે
 સપળા હાનર હતા તે જતાવાને કહી કહે છે કહ્યું ઇ—જીમને કહ્યું જોતો
 હતો કૃપ [કૃપાચાર્ય] અને અથ [અથાથામા] નિહાળતા દતા તપા
 બીજા યોદ્ધાઓ પણ ભાગત [ભાગતા દતા], તેમનાં અગ સુ-સારાં [હતાં]
 પણ કુષ્ટન (કટ-કાઢથી બાક) હાય તેવા થઈ ગયાં

આપ ભણે ભીમ ને ચલવુ કર,
 ને વીર માતફૂંજે કરી જન્મજ
 તો અટકાવ કરોજ ભણુ હર,
 રક્ષક થાવ સમક્ષ ઉભા સહુ
 પક્ષ અધક્ષ કરો મૂંડીને હર
 કર્ણુ ઝરે કરીને શર બોક્ત
 શિયલ પારથ ભીમચક્રી અતિ,
 વાધ વિકાળ થયો પર્ણી ભારત
 વેગ વધે તિમ તો ચલવી મતિ,
 ભાળ બિચે હૃદયે શર લાગત
 આળત આળ ઝગે અતિને અતિ,
 મારૂં છુ મારૂં છુ મારૂં છુ વલ્લભ
 કર્ણુ નિહાળ તુ ચક્ષ વતી વતી

૨૬૨

૨૬૩

૨૫૨ બીજા કોણુ જોતા હતા તે કહે છે દુષ્ટ ધૃમ-દુષ્ટ એવો દુર્યોધન (દુર્યોધન), અને કૃતનર્મન (કૃતનર્મ) પણ સ્તબ્ધ બનીને અને અપ (નેન) ને શ્રીકર (ત્રિપર કરીને) નિરખે છે જો ધૃમ-ઉપર કલ્પા તે સૌને સામળતા ભીમ કહે છે કે, જો તમે વીરમાતાની કૃપે જન્મ ધર્મા હોય-જન્મ ધારણુ કર્યો હોય તો (હું દુ શાસનને મારૂં છુ તેનો) અટકાવ કરો, હવે હું હર બણુ છુ—મહાદેવનું નામ લેધને દુ શાસનનો વધ કરૂં છુ ! અધક્ષ-અધક્ષણુ નેટલી વાર સુધી પણ પક્ષ કરો અથવા તમે હર મૂંડી દેધને તમારા પક્ષને અધક્ષ (ન બળે એવો—નાશ સહિત) કરો !

૨૬૩ કર્ણુ ધૃમ—દુ શાસનને ભારતા ભીમને કણુ પોતાના કરે [હાથે] કરીને શર બોક્ત [બોક્કે છે] પણ તે પારથ (અંગુન) અને ભીમચક્રી અતિ શિયિન થયેલો છે—પ્રથમ તેમની સાથે સુદ્ધ મ્ત્રી થાકી ગયેલો (તેથી તેનાથી બહુ જોર થઈ ચમ્પુ નથી) ભીમને મ્ત્રુનું બાપુ લાગવાથી તે પાડો ન હકતા વધારે જોસમા આવે છે તે વિષે દૃષ્ટાંત સહિત કહે છે

એમ વદી હરિ જેમ ગ્રહે કરિ
 નિગ્રહ તેમ દુશામનનો કરો,
 ચક્ષુ ધરીજ નિશાન કરી અટ
 તીક્ષણ ધારવતી અસિને ધરો,
 કપવતી ક્રીવ બીચ ધરી પગ
 ભાખત મૂઠ ગણે નવ તુ જરો,
 આજ થતો નવ દીન મર્તિવિણુ
 વસ્ત્ર ધરો ઉધરો ઉધરો ફરી
 તુજ દુશામન જે વદતો મુખ
 છે સુગર્ભ સગ્ધ્યા સહુ પાડવ,

૨૬૪

વાવ ઈ—જેમ વાવ વિકાસ થયો દેવ અને પછી તેને પ્રાપ્ત મારત (મારે છે)
 સારે તેનો વેગ (જુઓ) જેમ વધે છે તેમ બીજે પણ મતિ ચાલી અર્થાત્
 તે અતિ જુઓમા આ પો ભાગ ઈ— તેને ભાગ બિચે (કપાળમા) અને
 હંને (છાતીમા) શર લાગત (લાગે છે) તેથી તે આગત (તેને આગ લાગે
 છે) અને તેને તે આગ અતિ ન અતિ (ધણી ધણી વધારે) જગે છે—પ્રકાશે છે
 પછી ભીમ મૂં પ્રતિ મોતો કે હે કંઈ ! તુ તારા ચક્ષવતી નિહાળ, જો હુ
 દુ શાસનને માર હુ ! (' વતી શબ્દ બે વાર છે માટે 'ચક્ષવતી, ચક્ષવતી'
 એમ અન્વય કરવો) અથવા વતી [વધતી]—વધારે આખથી નિહાળ

૨૬૪ એમ ઈ—એમ વદીને હરિ [સિદ્ધ] જેમ મરિ [દાથી] ને
 ગ્રહે તેમ દુ શાસનનો નિગ્રહ મરિને [તેને પકડીને] ચક્ષુ ધરી [દષ્ટિ સાધી
 ને] તથા નિશાન કરી [તાકીને] તીક્ષણ [તીક્ષ્ણ] ધારવતી [ધારવા
 ણી] અસિને [તરવારને] ધરી [દાયમા લીધી] કપવતી ઈ—પછી
 ભીમ તેની કપવતી [કાપતી] ક્રીવ [ક્રીવા—ડોક] બીચ [વચમા] પગ
 ધરીને ભાખત [બોલે છે] કે હે મૂઠ તું જરો નવ ગણે [મરિને ગણતો
 નથી] તો આજ તુ મર્તિ વિણુ [જુદીદીન] અને દીન થતો નહિ હવે
 ફરીને વસ્ત્ર ધરો [દ્રોપદીના વસ્ત્ર ઝાંચો] અને તેને ઉધરો—બેચી કાઢો
 અર્થાત્ વસ્ત્ર ઝાંચીને બેચવાનું આ ક્ષણ છે એમ જાણુ !

ને સૂતનો સુત ને ચલવે શર
 દુષ્ટ દુયોધન વિગ્રહ માડવ,
 બેય ઉભા સુરભિ સરખા તુજ
 આ ભીમ અર્જુન જાગક ખાડવ,
 આજ વદો ગડ કે બનિયા અભિ
 તોય કરે અભિ શોણિત તાડવ

૨૬૪

રાજસૂયાભૃષિ સ્નાનવતી સર્તો
 કોણુ કરેકરો કરા ગ્રહા મૂઠ
 મૂઠ કયા કરથી ગ્રહો ભામિની
 શે ન વદે ગતિ આજ યદ્ય ગૂઢ,
 ગૂઢ સભાખિચ તે બનિયુ ભવ
 મહાપણુ ગયુ શે દ્યોતતા રૂઢ,
 રૂઢ થયો દિગમૂઢ થયો તવ
 છે દુઃ છે દુઃ છે દુઃ આ રૂઢ

૨૬૬

૨૬૫ તુજ ધિ—તુજ તે દુ શાસન કે, ને પોતાને મુર્ખે સહુ પાડવ
 ને સુરભિ [ગાય] સરખા વદનો હતો ? પણ ને ને સૂતનો સુત [પણ]
 શર [બાણ] ચનવે છે અને ને દુષ્ટ દુયોધન [દુરાધન] વિગ્રહ માડવ
 [માડી બેઠો છે] તે બેય તુજ [પક્ષના દોષને] સુરભિ [ગાય] સરખા
 ઉભા છે અને આ [તો ગાય સરખા નથી પણ] ભીમ તથા ખાડવ વનનો
 જાગક [બાગનાર] અર્જુન છે અજ ધિ—આજ નમે એમ વદો કે અભિ
 [અમે] ગડ [ગાય] બ યા છીએ તાય અભિ [અમે] તાગ શોણિત
 [લોકીવડે] તાડવ [એ નામનુ નૃત્ય] કરે [કરીએ] અર્થાત્તુ ગમે તે કહે
 તોપણુ તને માર્યા વિના છોડનાર નથી ।

૨૬૬ વળી પાછુ પૈર સભારીને પોતાના ક્રોધનુ ઉદ્દીપન તથા દુ શા
 સનનો તિરસ્કાર કરે છે રાજસૂય ધિ હે મૂઢ ! રાજસૂયાભૃષિસ્નાનવતી (રા
 જસૂયાવભૃષસ્નાનવતી—રાજસૂય યજ્ઞની સમાપ્તિનુ જોણે સ્નાન કરેતુ છે એવી) .

વેણુ સુણી વૃક્ષોદરના મન-
માં ભયતો અતિશે વસિયો તવ,
તોપણ શૂર સમો થઈ ભાખત
રાખત પાણી દુકાળ થયો જવ;
કાઠક હાસ્ય કરી નયનો નય
વી લવ કૌરવ સોમક તો રવ,
જેમ મુણે ત્યમ ક્રોધ કરી કરો
ભીમ પ્રતિ બનતો ભડ તે ભવ

૧૬૭

હે ભીમ ખીન કુઓ મરથા કર
આ કર તેજ વસે તુજ નિકટ,
ગાયતાણા અતિ દાન દોધા કર

સતી દ્રાપદીના કેશ તે કાણુ કરે (ક્યા હાથે) કરીને અવ્યા હતા ? મૂઠ ઇન્-
તે કર્મ તો ગૂઠ (છાની-ખાનગી) સમાની બિચ (વચ્ચે) બન્યુ છે તે બક્ષ
(બને બન્યુ), ' પણુ તારા તે કર્મ ' રૂઝ તો તને હુ આ જાહેર રણસ આમમા
આપુ છુ ને ભોગન ' એ વ્યવ્ય છે મક્ષ ઇન્—તાર મદનપદ્મ શે ગયુ અને
તારે મિથે દીનતા (દીનપણુ) શે રૂઠ થયુ છે । રૂઠ ઇન્—જો તુ દીનતામા
રૂઠ થયો, અને આ વખતે દિગ્મૂઠ થયો તો સત્રામ કરનાને રથ ઉપર આરૂઠ
થેતાને વારવાર ફિટકાર છે । પ્રતેક ચરણુના અત્યના જે અક્ષરો પઠીના
ચરણુના આદિમા આવે છે ખાટ સિ હાનલોકન.

૨૬૭ વૃક્ષોદરના-વૃક્ષોદરના [ભીમના] તવ-ત્યારે રાખત ઇન્—
જવ [જ્યારે] પાણી [બળ] નો દુકાળ થયો-બળ છેક નાશ પામ્યુ ત્યારે તે
પાણી રાખત [બળ બતાવે છે] કુશાસન બળાત્કારે શૂરપણુ બતાવે છે
કાઠક ઇન્—તે કાઠક હાસ્ય કરીને તથા લવ [નગાર] નયનો નયનીને [આજે
દેરનીને] જેમ ' રવ આરે સોમક પોતાનો રવ [રાત્ર] મુણે ત્યમ ક્રોધ કરી
કરીને તે ભીમની પ્રત્યે ભડ [ભટ-રી] અને ભવ [બવ્ય] બનતો
[ભટપણુ અને બવ્યપણુ રૂખાડતો]

આ કર છે અરિને અતિ વિકટ;
 શત્રુતાણું મરદન કર્યું કર
 આ કર એજ મતિમૂઢ નિપટ,
 હાથોની શુઠ સમા કર આકર
 આકર વસ્ત્ર હુથો ફટ વિફટ
 કૌરવ, પાંડવ સોમકની મળી
 સારો સલા હસતીપુર માંહિય,
 તે બીચ દ્રોપદો કેશ ગ્રહ્યા કર
 ગાય કહ્યા મુખ આથકોં ન્યાહિય;
 એજ કુશાસન આજ વડા કર
 શુ કરશે વૃકગિદ્દર આંહિય,
 વેણુ સુણી વડ ભીમ મહાકુંધ
 મૂઘ બની કરતો શુય ત્યાહિય
 નેછ રૂપે યમશો ભડ ભીમજ
 બોલ કુશાસન આપ બળી શણ,
 કણું કરી શરનુ પિંજર તહો
 શેધન ભીમ મહા શૂરનો મણ,

૨૬૮

૨૬૯

૨૬૮ બટપણું શી રીતે દેખાડે છે તે કહે છે દેખું—દુ | ૧૫૯ |
 કે હે ભીમ ! જે કરે પીન (માસન) કુઓ (રતન) મરણ છે તેજ આ વ્રજ
 નિકટ (તારી પાસે) વસે તે કર [હાથ] છે ગાય ધન—જે કરે ગાયના
 અતિ દાન દીધા છે તે કર આ છે કે જે અરિને અતિ વિકટ છે. શત્રુ ધન—
 હે નિપટ [અત્યત] મતિમૂઢ ! જે કરે શત્રુતાણુ મરદન [મર્દન] કર્યું છે
 તેજ આ કર છે વિકટ—અતિ દ્વિતકાર

૨૬૯ સોમક—એ નામના રાજાઓ હસતીપુર માહીય—હરિતનાંપુરની
 માટે. વડ—વડો. મહાકુંધ—મહાકુંદ મૂઘ—મુઘ—ક્રોધપડે નિવેક યન્ય ધમેસો

તેહ ગણે ન ગણે વૃક્ષોદર
 પિન્ગમા પડી આપ ધસે રાગ,
 એન અચેત ન વાર કરે રવિ
 પ્રાણ ગયો તુમ દેહ હવે રણ
 બે કરથી બળથી પકડી કરી
 વક્ષયજે પીડિતો કરિયા અતિ,
 જોઈ બીજ વર યોધન બાખન
 તર્જન સર્વ કરી મહતી મતિ,
 આજ કુશાસન બાહુ જશે વડુ
 જો બગ હોય મુયોધ વિચે રતિ,
 તો બચવો રાત બ્રાત મળી કરી
 માતુલ મીતર ચિત્રવતી ગતિ

૨૭૦

૨૭૧

૨૭૦ કુ શાસનને બચાવનાને પશુ શુ કર્યું તે કહે છે જો ઇન્—બીમ
 બડ [બટ]ને રૂપે [રૂપમા] ચમગો [ચમ મરખો] જોઈને પછી બની
 [બગનાન,] એના કર્ણે આપ [પોતે] કુ શાસનના બેન રાણુ [રાણ્યા]
 તેથી તેમ ત્રહી [રણુભૂમિમા] શર [બાણુ]નું પિન્ગ કરીને—અર્ધાત
 બીમની ચારે પાસ જાણે બાણુનું પાન્નર હોય એના બધા બાણુ છોડીને
 મહાશૂનો મણુ [મણિરૂપ] ને બીમ તો રોધન [આટકારના લાગ્યો]
 તેહ ઇન્—પશુ વૃક્ષોદર (બીમ) તેહ [શરના પિન્ગરા]ને ગણે ન ગણે—
 ગણે કે ના પશુ ગણે આ તો તેવા પિન્ગરામા પડીને પશુ પોતે રણુમા
 ધસે છે એત ઇન્—બીમ જોઈએ કે હે અચેત ! [જડરૂપ કુ શાસન !] તુ
 એન ! કુ હવે વાર નહિ કરે, હવે તારો પ્રાણ ગયો આ દેહ રચરૂપ (કુન્ડ)
 થયો એમ જાણુ

૨૭૧ વક્ષયજે છાતીમા પીડિતો—પીડિત જોઈ ઇન્—પછી બીજ
 વર [શ્રેષ્ઠ] યોધન [યોધાઓ]ને જોઈને અને મહતી [મોતી] મતિ [બુદ્ધિ]
 થી મરંનું તર્જન [તિરસ્કાર] મરી બાખત [મોનના લાગ્યો] શુ મોનના
 ૨૪

એમ ભખી કુધ આનની ભીમ જિ
 બે ભણી અંગથકી કર કાઢત,
 વળ નશા કર તેહથકી - તહિ
 દુષ્ટ દુશાસનનું તનુ પાડત;
 બૂ પડિયો ગ્રહી વક્ષ વિહારત
 કાંધક ઉપજુ સુરોણિત આખત,
 પાડત તે બળિ ખડ્ગથી મારત
 શીશ ઉડાવત લોહી સુદાખત.

૨૭૨

પાન કરી વર્ણી ને વર્ણી નાચત
 રાચત અંગ સુલોહી ઘસી ઘસી,
 સ્વાદ ગ્રહી ઉદરે કર ફેરત
 હેરત આપ દિશા દશમાં વસી;
 ભાળત સન્મુખ ઝાળત દુર્શિમન
 ટાળત અગ અભંગ અસિ રસી,

લાગ્યો તે કહે છે. આજ ઈ—દુ વડુ છું [કહી સંબળાવુ છું—અર્થાત્ જાનો
 માનો કે કપટ પ્રપચથી નથી મારતો]. કે આજ દુશાસનના બાહુ [બાપ]
 નશો [નાશ પામશે], માટે જો તમારા મુગોષ વિચે [મારા યોધાઓમાં]
 રતિ [લગાર જોટલું] પણ બળ હોયતો, તમે શત [સો] ભાત, અને જોમની
 ગતિ ચિત્રવતી [વિચિત્ર] છે એવો માતુલ [મામો—શકુનિ] અને મીતર
 [મિત્ર-કર્ણુ], એ સૌ મળી કરીને તેને બચવો—અચારો.

૨૭૨ ભખી—બોલીને. કુધ આનની—ક્રોધ યુક્ત આનન [મુખ]નાનો બે
 ભગ—અય ઉપજે એવો ઉચ્ચાર કરીને. અંગથકી—[દુશાસનના] કર કાઢત—
 હાથ ખેચી કાઢે છે પાડા—નાશ કરે છે. વક્ષ—હાતી વિહારત [વિહારત]—
 ફાડે છે. બળિ—બળિદાનરૂપ દુશાસન.

ધન્ય દુશાસન ધન્ય દુશાસન

સ્વાદ વિસ્વાદ મજ્યોજ્ઞ કશી કશી.

૨૭૩

માતનું દુગ્ધન કે મધુ કે ધૂત

દ્રાક્ષતણ્ણો રસ જો બનવ્યો ભલ,

પાણીયકી રસ જો નિપવ્યો વર

મંથક દુગ્ધ મહીરસ શું બળ;

પેય પૃથિવી તણે વસતા રસ

પીધૂપકેરી બરાબરની કળ,

સર્વથી શ્રેષ્ઠ સુશોણિત છે ભલ

મહત્ત બનું કરો પાન મહામલ.

૨૭૪

૨૭૩ દેરત-ગુએ છે. ઝાળત (બળત)-આજે છે. ટાળત ધ૦—
અસિ (તરવાર)ને લોહીમાં રસીને [રસીને] તેના અબંગ [આખા રહે-
લા] અંગને ટાળત [અર્થાત્ કાપી નાખે છે]. એ પ્રમાણે દુઃશાસનને માર્યા
પછી અને તેનું લોહી પીધા પછી બીમ પ્રતિગા સિદ્ધ કર્યાથી ઉપજેલા હર્ષને
લીધે ગાણે છે: ધન્ય ધ૦—સ્પષ્ટ છે. સ્વાદ ધ૦—તને કશી કશીને—મુદ્ધમાં
તાફ તત્વ જોઈ જોઈને પછી છેવટે મને તારા લોહીનો સ્વાદવિસ્વાદ [વિશેષ
લેહેજત આપનારો સ્વાદ] મજ્યોજ્ઞ-નિશ્ચય મજ્યો છે.

૨૭૪ પ્રતિગાસિદ્ધ કરવાથી ઉપજતો હર્ષરૂપ સ્વાદ દુઃશાસનના લોહીમાં
રેણા છે માટે બીમ તેને બીમ બધા સ્વાદ કરતાં ઉત્તમ ગણી વખાણે છે: માત-
નું ધ૦—સ્પષ્ટ છે. દુગ્ધન—દૂધ. વર—શ્રેષ્ઠ. મંથક—મહો. દુગ્ધ—સામાન્ય દૂધ.
મહીરસ—દહીમાંથી કે પૃથ્વીમાંથી ઉત્પન્ન થતા રસ. શું બળ—તેમનું શું બળ
છે? અર્થાત્ એ રસ તે થી ગણુત્રીમાં છે? પેય ધ૦—પૃથ્વીના તળમાં પેય
(પીવાયોગ્ય) રસ વસતા (વસે છે), પણ પીધૂપ (અમૃત)ની બરાબરીની
જેની કળ (કળા—અંશભાગ) છે એવો તો સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભલ (ભલો) સુશો-
ણિત રસ છે, માટે તે મહામલ (અતિ નિર્મળ) પાન કરીને દુઃ મલ બનું !

ક્રોધી બની વળી મૃત્યુ ધરી કર
 ભાખત શું કરું સાંચ થયો યમ,
 બોલી બળે ગ્રહતો વર સ્વાદન
 નાચ કરે પગ ધારી ડમે ડમ;
 તાલ બળવત ગાન સુગાવત
 વેષ ભળવત વીરન મોકમ,
 ત્રાસી ગયા સૂર નાસી ગયા કંઈ
 આયુધ ભૂમિ પડ્યા તનિયા દમ
 કર્ણ કરેયકી આયુધ ત્યાગત
 નાંચ મનુષ્ય જરૂર હી રાક્ષસ,
 લોહી પિયે નવ માનવ તો કદી
 એમ વદી કરતો મનને વશ;
 રાક્ષસ માનવ કોય વસી રણ
 યુદ્ધ કરી સૂર તો સજતા જરા,
 એમ વદી ધનુ બાણ ગ્રહી કર
 મારત ભીમ ધરીજ ઇકે ટશ
 કોણ ગણે શરધા રૂધિરાણુ
 અજસિ હાય ગ્રહી વદતો વળી,

૨૭૫

૨૭૬

૨૭૫ ક્રોધી ઈ—ભીમ ક્રોધી બનીને અને વળી તેનું મૃત્યુ [મુડું] કર ધરીને ભાખત [બોલે છે] કે શું કરું હુ શાસનને યમ સાંચ થયો અર્થાત મારે એને પ્રત્યક્ષ બતાવવું હવે કેન્ને હું તાર લોહી પીજી છું, પણ તે મરી ગયો એટલે એ બની શક્ય નહિ. વેષ ઈ—એવી રીતે તે વીરન [વીર]ને મોકમ [દબ] વેષ ભળવત [ભળવે છે]. તે જોઈને કંઈક ત્રાસી ગયા ઇ—સ્પષ્ટ છે

૨૭૬ ઇ—એ ધરી ઈ—ઈકે [એકે] ટશ [નજરે] ભીમને ધરીને [નિશાનમા ધરીને]

ગાયજ ગાયજ ગાય કહ્યા મૂંઢ
ગાયજ ગાયજ ગાય થયા બગી;
નૃત્ય કર્યું વદી ગાયજ ગાયજ
નૃત્ય કરું વદી ગાયજ હું મળી,
કોટી વિષે રાયને વિષ બોજન
કૃષ્ણ સુસર્પતણુ ડમણુ કર્ણી -

૨૭૭

લાખધરે અગનિ ગુપતા વન
માતુલ મિત્ર મળી દુખ તો દોધ,
અનહો દુખતણી કરે ખારાન
ગાસન એજ મહાલક તો કીધ,
ગુ ઉપણુ વર છે ભલ ગોણિત
નેઈ મહામત વાટ સૂઈ લીધ.
અદ્ર ઉરે યુદ્ધ બધે થયુ ઝટ
ભીમ ગયો કરી કારજ તો સિદ્ધ

૨૭૮

૨૭૭ કાણુ ધન—વળી તે ભીમ હાથમા રૂધિરની અન્નલિ (ખોખો)
અહીને વદનો (ખોતે છે) કે, રૂધિરવડે અરણ્ય (રાતા) થયેલા શર ધા
(તીરના ધા)ને કાણુ ગણે છે ? હે મૂંઢ ! તે ગાય, ગાય, ગાય, એ રીતે
અમને ગાય કહ્યા હતા, પણ બળિ (બળિદાનરૂપ અથવા બળવાન) તમો-
જ ગાય થયા છે. તે વખતે અમને ગાય, ગાય, કહીને તમે નૃત્ય કર્યું છે અને
આ વખતે તમને ગાય વદીને અને આ રણસામ્રામમા મળીને હું નૃત્ય કરું
છું ! શુ સમજીને નૃત્ય કરે છું તે કહે છે કોટિ ધન—ગ ગાના કાઠા ઉપરની
કોટી (કુટી-આશ્રમ)મા રાયન કર્યું હતું તે, ત્યા તમોએ આપેલું વિષયુક્ત
બોજન, અને કૃષ્ણ (કાળા) સુસર્પ (અતિ ઝેરી સાપ)નું અને ડસણુ, એ
સપણુ કર્ણીને (સમજીને-બળવાની) ત્રીજા ચરણુ સાથે અન્નવધ

૨૭૮ લાખ ઈન—વળી તમે અમને લાખના ધગમા સૂવાડીને તેમા અગનિ
(અગ્નિ)મુખે અને અમારે વનામા ગુપત (ગુપ્ત) રહેલુ પડયુ, એની રીતે
માતુલ (તારો માનો શત્રુ) અને મિત્ર (કર્ણ), એમની સાથે મળીને

રૂધિરરૂઝ આલિગન.

રક્ત યાની ભડ બીમ સિધાગત
 રે પરતીગન મત્ય કરી ઝટે,
 થાળ ગ્રહી ઉભી દ્રૌપદી મારગ
 આપ ઉમંગી વધાવત રે ભટે;
 વા'લી પ્રિયા હૃદયે વસિયે મમ
 જો પરતીગન સત્ય કરી ઝટે,
 વલ્લભ દોડી ગઇ વલ્લભા ઝટે
 આલિગ આપ કરીજ ઝટે ઝટે
 અગ મુરાગ અભગ લગાવત
 લોહી ભર્યા પતિ પાસ વિરાજત,
 ધન્ય તુ ધન્ય તુ રે ધરણીપત
 નામ નિગક ઝવાવત તુ રત,
 ધર્મ કિશોરી નકુલ સદેવ નિ
 આપથકી નવ કો અવિકા મત,

૨૭૯

તમે અમને દુ પા દીધ (દીધુ) તેથી આજ કુ તે દુ ખની અજનિ (રૂપ આ
 રૂધિરની અજનિને) પ્રાશન કરે છુ (અર્થાત્ પી ભઉં છુ) મહામહ
 (મોટા વીર) બીમે તેને જોઈ શાસન (સિક્ષા) કીધ (કરી) શત્રુઓને
 ખાળનામાટે લોહીની અજનિ પ્રાશન કરીને તેને વખાણે છે શુ ઈ—
 આ બન (બહુ-મારૂ) ગોચિત (લોટી) શુ ઉપજુ (ઉપજુ-ગરમ) છે!
 શુ વર (સાર) છે! જોની બામની માત્રાત (મોની મતિ) નેધને સૂરે (સૂરે)
 વાટ લીધ (મૂર્ધ રૂતે પડ્યો, અવાત આથગી ગયો) હટે-હદય થયે!

૨૭૯ પ્રતિજ્ઞા પ્રા પનાજે રૂધિરથી રજા હોઈને બીમ દ્રૌપદીને
 આનિગન કરે છે રૂધિન જુ-રૂધિરથી રક્ત (લોહીથી રાતો) સિધારત-
 (તુ બાપી) પરતીગન-પ્રતિજ્ઞા બટ-પીર (બીમ)ને વચના નવના
 (દ્રૌપદી) આનિગ (આનિગન)-જો

સાંય જાદા જાદુનાય હવા તવ
અર્જુન છતતાણીન વરી વ૧.

૨૮૦

ના તમ સાંયન આપ અસાંયન
ધન્ય તું ધન્ય તું રે ધરણીપત,
એમ વકારી વખાણી વખાણીન
આપ રમે અતિ રંગ બિરંગન;
કાલ હણે પતિ રાય દુયોધન
થાય ભૂમધ્ય વડેરી મુળખત,
તાજ દરિવર રાજ વિષુધન
વલ્લભ છે કવિ હરિ મદા મત.

૨૮૧

તેતણી આતુરી જોઇ તજે સહુ
ગર્વ કવિવર કે દરિદ્રધર,
નામથી વલ્લભ છે કવિવલ્લભ
કુલ્લભ મુર અતુર તપા નર;

૨૮૦ બીમને પ્રતિગા સિદ્ધ કરી આવેલો વેનેઈને દ્રોપદી દાસીએ આ-
જોલા અંગરંગ શરીરે લગાવે છે: અગ ઈં—૨૫૪ છે દ્રોપદી બીમને વ-
ખાણે છે: ધન્ય ઈં—૨૫૪ છે. ધરણીપત (પૃથ્વીપતિ—ભીમ). નિરાક—
નિરાક. ૨૮—દે યુદ્ધસક્ત કે દે મારી રતિરૂપ! મગ—ગતિમ. શામાટે અધિક
નથી તેતું કારણ કહે છે: સાંય ઈં—૨૫૪ છે. વૃંદી વન—અર્જુનની છતની
વાળ હારેજ વરી—અર્જુન હારેજ છત.

૨૮૧ તમે તો કોઈની સાદાવ લેતાજ નથી માટે તમને ધન્ય છે ।
એમ કહીને વખાણે છે: ના ઈં—૨૫૪ છે. અસાંયન—સદાવ વિનાના. રમે—
આનંદ પામે. રંગ બિરંગન—રંગ બેરંગથી દુયોધન—દુર્યોધન. વડેરી—મોટી.
મુળખત—સારૂ બાપણ—સારી કીર્તિ. હવે કવિ પોતાની કવિતા વિષે બોલે છે:
તાજ ઈં—વલ્લભ કવિ કવિવરનો તાજ (મુકુટ) છે અને વિષુધનનો રાજ
(દંડ) છે—કવિવરનો દંડ છે. વળી તે કવિઓનો દંશ અને મદામત (મોટી
યુદ્ધસક્ત) છે.

વારિ મથી મતિ શ્રેષ્ઠ કરી ભરિ-
ચો દરિયો ધોરના રસનો વર,
જે રસિયા વસિયા હર ભીતર
અતર અન્ય કવીશ્વરને પર

૨૮૨

કૃષ્ણકૃપાયાચન

કવિત

કોઈ કથે કૃષ્ણરૂપ, યશોમતી ખાળરૂપ,
કથે કોઈ દૈત્યનાશ, રૂપ ભગવાનને,
ગોપિકા ગોવિંદમાણ, કથે કોઈ કાલિહાણ,
કોઈ કથે વિાધ ઈંદ્ર, નાણુ નગવાનને,
કવિ કોઈ રાસ રાસિ, ગોપકેશે કો ઉદાસી,
અકૂરે જોયા તપાસી, જેહુ જગવાનને,
કવિમણિ કવીશ્વર, આનંદી વલ્લભેશ્વર,
કૃષ્ણ રૂપ ગણે કેવુ, ક્ષર ખગવાનને

૨૮૩

૨૮૨ તેતણી—વલ્લભ કવિની પ્રવિવલ્લભ—કવિઓને વાહાલો દલ્લભ
ધ૦—તે સુર (દેવો) ને, અસુર (દૈત્યો) ને, તથા નર (મનુષ્યો) ને કુર્બાન છે—
અર્થાત્ એના કવિઓ જ્યાં ત્યાં મળતા નથી । વારિ ધ૦—ને કવિએ શ્રદ્ધ મતિ
પ્રદીને વારિ (વારિધિ—સમુદ્ર)—સાહિલરૂપી મનુદ્રનુ મથન કરી વીરરસને
પર (ઉત્તમ) દરિયો (આ મનુષ્યો) ભર્યો છે રમણ પ્રવિ હશે તે આ મારા
કાવ્યના રસને જાણુશે, ખીજા કાઈ સમજતા નથી, એ અર્થ જતાવતા કહે છે
૩ જે ધ૦—જે રસિયા કરિ છે તે તો મારા હર ભીતર—અતરમા વસિય
—વસ્યા છે પણ અથ કવીશ્વરો—નીગમ પ્રવિઓને તો મારાથી પર (પરમ)
અતર (છેડુ) છે

૨૮૩ અથ સમાપ્તિએ પ્રવિ, કૃષ્ણ જે આ કાવ્યમા પીઠમદરૂપે વર્ણવ્યા
છે તથા જેને સર્વ કાઈ ઇશ્વરરૂપે જાણે છે તેનું માદાત્મ્ય વર્ણુ છે કોઈ ધ૦—
પ્રાણ કૃષ્ણો કૃષ્ણરૂપે (હારિમાપતિ) રૂપે થયે છે—તે રૂપે તેને જાણે છે ।

કવિ કવીશ્વર કોઈ, કુમડીપતિગા નોઈ,
ભજે યજે સજે સોઈ, કૃષ્ણ ભગવારણો,
કુવચયાપીડ ઘાત, કસનિક દન ખ્યાત,
કાવચવન નિપાત, મર્પ અગિ મારણો,
જરાસંધ મદહારી, મથુગા ઉત્કલગી,
રાજરૂપ મહાભારી, ગગિ ગોગે ધાગણો,
કવિમણિ કવિતાજ, વલ્લભેશ્વર મા'રાજ,
કૃષ્ણરૂપ ગણે કેવુ, અધ્યોધનરણો

૨૮૪

તેને યગોમતી (યગોદા)ના બાળ (બાળકૃષ્ણ)રૂપે કહે છે-તે રૂપને બજે છે કે ધ્યાન કરે છે (એ અનુવાદ સર્વેન મરવો) આે મર્ધ ભગવાને કસ વગેરે દેવના નારાયણે કહે છે ગોપિકા ઈ-કોઈ તેને ગોપિકાઓના પ્રાણરૂપ ગોવિંદ કહે છે, કાંઈ તેને કાનિયનાગની હાથ કરનારા કહે છે અને કોઈ વિધિ (યજ્ઞ) તથા ઈન્ને નાણ (નાણી જોનાગ તેમના પરાક્રમની પરીક્ષા કરનારા) નગવાન (પરંતવાળા-ગોવર્ધનધારી) કહે છે યજ્ઞ ગોપ તથા વાહરડા હરી ગયા હતા ત્યારે કૃષ્ણે નવા ગોપ આે વાહરડા કરી એક વય સુધી એ સાવ્યુ હતુ અને યજ્ઞગો ગર્વે હતા એ હતા તેમજ ગોકુળમાં થતા ઇદ્રયાગ અટગન્યાથી પ્રાપ્તના ઇદ્રિ દૃષ્ટિથી ગોકુળે તાણી નાખવાનો યત્ન કર્યો ત્યારે ગોવર્ધન પરંતને ધરી રાખીને તેમા નજવાસીઓને આશ્રય આપીને ઇદ્રને ભદ હવે હતા, એ કથા ભાગવતમાં નસિદ છે કવિ ઇ-કોઈ કવિ તેને રાસ રાશિ-રાસકીડાના રાસરૂપ કહે છે, કોઈ તેને ગોપકેરો ઉદારી (ગોપ છતા ગોપથી અનગ) કહે છે, તથા જોહ જગવાન (જગતો ધારણ કરનાર) કૃષ્ણને અકૂરે તપાસી જોયા હતા (યમુનામાં અકૂર નાહાવા પડ્યો ત્યારે જગ મા કુબડા માર્યા પછી તેમને ભગવાનના દર્શન થયા હતા એ કથા ભાગવત મા છે) તે એ છે એમ કહે છે કૃષ્ણ ઇ-ભગવાન (પક્ષીનાળા-ગર્ગ-ગારી) તથા હર (નાજનત મનુષ્યદેહેને ધારણ કરી રહેના) કૃષ્ણના રૂપને વલ્લભ કેવુ ગમે ? સદેહ અર્થાત્ એ બધાય કૃષ્ણના રૂપ છે, માટે એમથી દુ મુ વણ !

૨૮૪ કુમડીપતિશા-કુમ્મળા પતિરૂપ યજે-પૂજે કુવચયાપીડ-એ નામનો કમનો હાથી એ હાથીને કૃષ્ણે માતા હતા કાવચના-એ નામનો રૂપ

રૂઝિભણીપ્રાણુઆધાર, સત્યામાનકેરો માર,
કૌરવ સહારનાર, ગણે કવિ કા'નને;
ગીતાકાર ગણે લોક, પાર્યમિત્રરૂપ રોક,
વચન અસત્ય રોક, ગણે એવા માનને;
રાજસૂય અશ્વમેધ, કર્તા હરિ સર્વમેધ,
મટાડતા આપ વેધ, સર્વ ધારી સાનને;
કવિભણિ કવિરૂપ, વલ્લભેશ્વર મા'રૂપ,
ગણે છે હરિ તદ્દૂપ, માગે તેવા જ્ઞાનને.

૨૮૫

કૃષ્ણરૂપ છે કપટ કર્યા કંઈનાં અપટ,
ઉગર્યા ન કો અપટ, નમુ તેવા રૂપને,
માયા નવ દાનવની, માયા ડંશી માનવની,
માયા ધારો માનવની, નમુ માયા કૂપને,

જરાસંધનો મિત્ર રાજા કૃષ્ણને મારવા આ-યો હતો તેને કૃષ્ણ યુક્તિથી
સુસુકદ પાસે મરાવ્યો હતો ઉગ્રહકારી-(સર્વ યાદવોને લેધને દારકામાં વસ્યા
માટે). ધારણી-ધારણ નાખનારો-મોહ પમાડનારો, અથવા માંયાવી અધ-
ઓષ્ણરણો-પાપના ઢગલાને બાળી નાખનારો

૨૮૫ સલા ધૃ-સત્યા (સત્યભામા)ના માન (પ્રીતિની રીસ)નો
માર (કામદેવ). અર્થાત્ જન્મ કામદેવના બળથી સ્ત્રીઓની રીસ નાશ
પામે છે તેમ સત્યભામા નામે પોતાની પટરાણીના રોપને મટાડનાર કૃષ્ણ છે.
કૌરવ ધૃ-મારતના ગુદમા કૃષ્ણે જો કે હાથમા હથિયાર ન જાવવા પ્રતિજ્ઞા
કરીને તે પાળી પણ હતી તથાપિ કવિઓ તો કૌરવોનો સહાર કરનાર કા'ન
(કૃષ્ણ)ને જ ગણે છે! ગીતાખર ધૃ-લોકો કૃષ્ણને ગીતાકાર (ભગવદ્ગીતા)
ના કર્તા ગણે છે. (અર્થાત્ ગીતા બ્યાસે રચી કે કૃષ્ણે એ વિષે હું કાંઈ નિર્ણય
આપતો નથી). પાર્ય ધૃ-પાર્યના મિત્રરૂપે રોક (રોકા-અર્થાત્ પ્રત્યક્ષ)
છે. વચન ધૃ-અસત્ય વચન બોલાવીને તેને દેડા કરે-અસત્યને સત્ય કરે
એવા છે સર્વ મેધ-સર્વ પ્રકારના યજ્ઞ વેધ-દોષ

કપટ સ્વરૂપ કશુ, કૃષ્ણ વિના જશુ વશુ,
વેણુ કેણુ જશુ રશુ, કહે કો તદ્દુપને;
કવિમણિ કવિશ્રેષ્ઠ, સર્વ જિરોમણિ જ્યેષ્ઠ,
ને કપટરૂપ વેદ, નશુ તે અનુપને. ૨૮૬

કામ ભાવે આપે મોક્ષ, ભાળ ભાવે આપે મોક્ષ,
ગતુ ભાવે આપે મોક્ષ, તો ચૂકે કવીશને;
અન્નાશુના બજે કોઈ, ભાણી બૂઝી યજે કોઈ,
શાણી શાણી સજે કોઈ, ધારે તે ભવિષને,
એમ છે તો મુક્ત માણુ, કપટ ને રૂપ રાણુ,
મળે મોક્ષ સર્વ ત્યાણુ, નશુ હું ન વીશને,
કવિમણિ—કવિરૂપ, કવિગજ રાજ બૂમ—
કપટને રૂપ નમી, આરાધુ રવીશને ૨૮૭

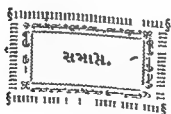
૨૮૬ કવિ કૃષ્ણને કપટરૂપ ગણી તેને પ્રણામ કરે છે કૃષ્ણ ઈ૦—કૃષ્ણ
કપટરૂપ છે માયાકોપે વર્ણે છે માયા ઈ૦—તેના આગળ દાનવની માયા
(કપટ રચા ॥) નર (પોરોએ), તો માનવની માયા તો ત્યા આગળ કશી
(શી નિગાનમ્મા છે)? એના આગળ માયા (જગત્ પ્રપત્ય કરનારી શક્તિ)
પણ માનવની—માન વિનાની ધારો, એવા માયાના રૂપરૂપ કૃષ્ણને હું નશુ હું
કપટ ઈ૦—કપટુ કશુ પણ સ્વરૂપ કૃષ્ણ વિના જશુ (જગત્મા) વશુ છે
અર્થાત્ જગત્મા જે જે કપટના સ્વરૂપ છે તે તે સર્વ કૃષ્ણના કપટથી હટી છે
વેણુ ઈ૦—તેનું વેણુ (નયન) અને કેણુ (કપન) જશુ (જેવું) રશુ
(મધુ-તાથી રમેતું) દોષ તેનું છે દહે તદ્દુપને (કૃષ્ણના એવા રૂપને) કો
મહેત—ગેણુ વર્ણી શકે! કવિમણિ ઈ૦—હું કવિઓનાં ગણિરૂપ અને કવિ-
ઓમા શ્રેષ્ઠ વક્ત્રભ પણ જે કપટરૂપ વેદ (વેદન—સીટા)—છે તે અનુપ
(ઉપમા ગદિત) કૃષ્ણને નશુ હું

૨૮૭ વક્ત્ર કહે છે કે કૃષ્ણનું આટલું વર્ણન કરવાથી મને તો જરૂર
તે મેલા આપશેજ એ વાનનું મમથન કરતા કહે છે કે, કામ ઈ૦—તે કામ

સવત સત્તરમા આ, એગીકેરા ઘરમા આ,
નામ ધારી વરમા આ, શક્તિકેરા શામ છે,
કવિપૂત સપૂત આ, કૃતિ તેની સપૂત આ,
કૃત્ય માનો મા'ભૂત આ, વલ્લભ ઉદામ છે

૨૮૯

૨૮૮ વીર ઈ૦—આ અથ વીરસૂત્રનો વાગ્ધિ (સમુદ્ર) છે રસીના
પુરુષોના રસનો નિધિ (બહાર) છે કવીશ્વરનો વિધિ (આ રીતે કાવ્ય કરવું
એમ જણાવનારા શાસ્ત્રરૂપ) છે, અને એવો આ અથ ઉત્તમ દોવાધી એવું
જુગો જુગ નામ છે—સદામળ કીર્તિવાગો થશે અથ બનાવ્યાની માન સ
વત ઇ૦—સંવત ૧૭૮૦ ના ઘરમા—એ સાન પૂરી થયા પહેલાં વર નામધારી
સવત્સરમા આ શક્તિ (સરસ્વતી) ના શામ (કાળા બિંદુઓ—અક્ષરરૂપ)
પડ્યા છે તે સાલમા આ અથ લખાનો છે કવિ ઇ૦—આ અથકાર કવિનો
પૂત (પુત્ર) છે અને સપૂત છે તેમ તેની આ કૃતિ પણ સપૂત છે (જેમ સા
રો પુત્ર બાપની કીર્તિને પ્રકાશિત કરે છે તેમ સારો અથ કર્તાની ખીતિને પ્ર
કાશિત કરે છે, આ અથ મારી કીર્તિ પ્રકાશિત કરનાર છે માટે સપૂત છે) કૃત્ય
ઈ૦—પૃથ્વી આદિક મહાભૂતના જેવું આ નલમનું ઉદામ કૃત્ય છે એમ માનો

અંથમમામ્નિ.

વોરડેરો વારિધિ આ, રમીલાતણો નિધિ આ,
કવીશ્વરનો વિધિઆ, જુગો જુગ નામ છે;
કવિમાન મર્દન આ, હરિકેરું હર્દન આવિ,
કાધિર વિમર્દન આ, કવીશ્વરાં કામ છે;

માઈ (માલી) લીજે કડવું અને મીઠું તો દુ મારા બાપ પ્રેમાનદને સોપુ છું.
પ્રેમાનદ પોતાના કાવ્યોમા મર્ગને દામે 'કડવા'ના વિભાગ પાડ્યા છે તેવા
વિભાગ આ કાવ્યમા નથી પાડ્યા માટે તે કહે છે કે, આ કાવ્યમાં કોઈ જગો-
એ કડવું નથી- તે તો પ્રેમાનદના અંધોમા છે વળી કડવાના આરબમાં
દાળ, દોષ છે તે વિશે કહે છે દાળ છં-કોષ આ અથમાં દાળ દાળશો
(દાળની રીને રાગડો તાણશો) નહિ, પણ સવૈયે સરૈયો (દરેક સવૈયો)
જોઈને, જો પુરૂષ કદાચિત્ પૈયો હોય તો તે પણ તે સરૈયાને સુણીને પોતાના
પૈયાપણાના તાપને ફેડે અર્થાત્ પૈયાને પણ ચર ચડે એવું આ
કાવ્ય છે વચણુ છં-આ કાવ્યમા વચણુ નથી માટે તેમા તમારે વ-
ચવાનું (જુનની કરવાનું-ઉલટાવવાનું) નથી, ભુજંગ (સર્પ-ભુજંગી
છંદ) છે પણ તેથી તમે ભમગો નહિ (ખીશો નહિ-વિરહ રીતે
વાચી સમજીને ગમગશો નહિ), શિખરિણી (એ નામનો છંદ) છે પણ તે
જોઈને તમે તે વાચવાથી શમો નહિ-વાચવાથી વિરામ ન પામશો કેમ
વિરામ ન પામીએ ? તે વિશે કહે છે ધારી છં-તે શિખરિણીના રૂડા માપને
(ય, મ, ન, સ, મ, ર, ગ, એના લક્ષણને) ધારીને-લક્ષમા લેઈને આ અથ
મા જે જે છંદ છે તે સર્વે કવિતાના નિયમ પ્રમાણે રચેલા છે વર્ણુ છં-
તેમા એક વર્ણુ (અક્ષર) વધતો નથી, તેમ એમા વધવટ થાય તે સધે
(મદે-માફક આપે) નહિ-(છંદમા અક્ષરની વધવટ થવાથી તાપ વૂટે છે
માટે) એના કવિત, સરૈયો, ભુજંગી, શિખરિણી, વગેરે વૃત્તોમા નાહીને-તે
વૃત્તો વાચીને સતાપને ટાળીએ-આનંદ પામીએ

કડવુ ન લાગે કાંઈ, કવિતને લીજે સાઈ,
 કડવુ મીકુ હુ સોપુ, પ્રેમાનંદ આપને;
 ઢાળ નહિ ઢાળો કોઈ, સવૈયે સવૈયો જોઈ,
 પવૈયો પુરૂષ હોઈ, સુણી રૂંડે તાપને,
 વક્ષાણુમા વમો નહિ, લુજગથી બમો નહિ,
 શિખરિણી રામો નહિ, ધારી રૂડા માપને;
 વર્ણુ એ વધે નહિ, વધ ઘટ સધે નહિ,
 એવાં વૃત્ત માહિ નાહી, ટાળિયે સતાપને ૨૮૮

ભાવે ભગતા પણ મોક્ષ આપે છે (ગોપિકાઓને આપ્યો તેમ), બાળ ભાવે
 ભગતાં પણ મોક્ષ આપે છે (નંદ યગોદા વગેરેને આપ્યો તેમ), શત્રુભાવે
 પણ મોક્ષ આપે છે (કસ, શિશુપાળ વગેરેને આપ્યો તેમ), તો પછી તેન
 ગુણુ' કે (કપટાદિ) અવગુણુનુ ગાન કરનાર કવીશને મોક્ષ આપતા તે
 કેમ ચૂકે ? અજણતા ઇન્—વળી ડાહ્ય તેને અજણતા બજો (અજ્ઞમીલની
 પેઠે), અથવા ડાહ્ય શાણી રાણી (દ્રાપદી જેવી) તેના પર પ્રેમ સજો, તો તે
 સુકિતરૂપી ભવિષ્ય (દોષત) ને ધારે છે સુકિત—સુકિત કપટને ઇન્—કપટને
 રૂપે કરીને હુ તેના પર રાગ (પ્રીતિ કર)—તેની કપટ કળા જોઈને હુ તેને
 ધન્ય ધન્ય કહીને તેના પર પ્રીતિ રૂંડુ અને એમ કરવાથી મૂને મોક્ષ મળે
 એમ છે તો ખીજુ સર્વ (ધર્મકર્મોદિ) હુ ત્યાગુ છુ—ખીજુ સાધન કરવાની
 મારે અગત્ય નથી, અને હુ વીશને (અર્થાત્ ખીજુ રિવ ગણપતિ, આદિક
 અનેક દેવોને) નમુ નહિ કવિગણુ ઇન્—હુ કવિઓનો મણિ, કનિઓનુ
 રૂપ, અને કવિઓના રાગના રાગનો ભૂષ (રાગ) છુ, તે હુ કૃષ્ણના કપટ-
 ને રૂપ (કપટરૂપને) નમીને તે ગવીશ (સર્વના અર્થાત્ સર્વાદિ સર્વ દેવોના
 ઈશને) નમીને તેને આરાધુ છુ

૨૮૮ કવિએ આ ગ્રંથમા પ્રકરણ, મર્ગ, કે કડના, વગેરે વિભાગ નથી
 પાડ્યા તે વિશે કહે છે કડનુ ઇન્—આ કાવ્યમા કાષ્ટ કડનુ લાગે એનુ નથી—
 અર્થાત્ અધુજ સુરમ છે કડનુ ન વાગવામાટે વાચનારે એમાના કવિને

અથમમામ્નિ.

વોગકેસે વારિા આ, ગ્મીલાતણે નિધિ આ,
કવીશ્વરનો વિધિઆ, ભુગો ભુગ નામ છે,
કવિમાન મર્દન આ, હરિકેકે હર્દન આવિ,
રૂધિર વિમર્દન આ, કવીશ્વર કામ છે,

નાડ (માહી) લીજે કડુ અને મીઠું તો નુ મારા બાપ પ્રેમાનદને સોપુછુ
પ્રેમાનદે પોતાના કા-યોમા સગને દામે 'મડવા'ના વિભાગ પાડયા છે તેવા
વિભાગ આ કા-યમા નથી પાડ્યા ગાટે તે કહે છે કે, આ કાવ્યમા કોઈ જગો
એ મડુ નથી- તે તો પ્રેમાનદના અયોમા છે વળી કડવાના આરભમા
ગાગ દોય છે તે વિશે મહે છે દાળ છં-કોષ આ અથમા દાળ દાળશે
(દાળની રીતે ગગડો તાણશે) નહિ, પણ સર્વેયે સર્વેયો (દરેક સર્વેયો)
જોઈને, જો પુરૂષ કલ્યાણી પરીયો દોય તો તે પણ તે સર્વેયાને મુણીને પોતાના
પરીયાપણાના તાપને રૂડે અર્થાત્ પરીયાને પણ ચર મટે એવું આ
માન્ય છે વનણુ છં-આ કાવ્યમા વનણુ નથી ગાટે તેમા તમારે વ
મવાનુ (હુનગી મરાનુ-ઉલટાવવાનુ) નથી ભુગ (સર્પ-ભુગી
છદ) છે પણ તેથી તમે જામશે નહિ (ખીશે નહિ-વિરૂદ્ધ રીતે
વાચી સમજીને ગભગજો નહિ), શિખરિણી (એ નામનો છદ) છે પણ તે
જોઈને તમે તે વાચનાથી શમે નહિ-વાચનાથી વિરામ ન પામશે. કેમ
વિરામ ન પામીએ ? તે વિશે મહે છે ધારી છં-તે શિખરિણીના રૂપ માપને
(ય, મ, ન, સ, મ લ ગ એના લક્ષણુને) ધારીને-વક્ષમા લેઈને આ અથ
મા જે જે છદ છે તે સર્વે નિતાના નિયમ પ્રમાણે રચેના છે વર્ણુ છં-
તેમા એક વર્ણુ (અક્ષર) વધતો નથી તેમ એમા વધવટ થાય તે સધે
(મહે માફ આપે) નહિ-(છદમા અલગની વધવટ થવથી તાન તૂટે છે
માટે) એના મનિત સર્વેયો ભુગી, શિખરિણી વગેરે જુનામા નાહીને-તે
દતા વાચીને મતાપને ટાળીએ-આનદ પામીએ

સંવત સત્તરમાં આ, ઝોંશીકેરા ઘરમાં આ,
 નામ ધારી વરમાં આ, શક્તિકેરાં-શામ છે;
 કેવિપૂત સપૂત આ, કૃતિ તેની સપૂત આ,
 કૃત્ય માનો મા'બૂત આ, વલ્લભ ઉદામ છે.